

Socijalizam: propala ideja koja ne odumire

Kristijan Nimic

SOCIJALIZAM: PROPALA IDEJA KOJA NE ODUMIRE

KRISTIJAN NIMIC

PREVOD
SAŠA MIRKOVIĆ

Originalni naziv:
Kristian Niemietz:
SOCIALISM: THE FAILED IDEA THAT NEVER DIES

Izdavač:
Centar za antiautoritarne studije

Za izdavača:
Ratko Nikolić

Urednik:
Saša Mirković

Prevod:
Saša Mirković

Lektura:
Tijana Koprivica

Dizajn korica:
Ana Fotev

Tiraž: 1000

Štampa:
Grafik centar, Beograd

Prvo izdanje

ISBN: 978-86-89433-10-4

Beograd, 2019.

www.caas.rs

Copyright © The Institute of Economic Affairs 2019
Copyright © 2019. za srpsko izdanje, Centar za antiautoritarne studije

Crvena zastava internacionalnog socijalizma se vijori sa palate i sa svih javnih zgrada u Berlinu. [...] Duge godine našeg teškog rada i borbe za pravični narodni cilj sada su krunisane uspehom. Stari, truli režim, sa svojim [...] sistemom otimačine od radničke klase, raspao se u paramparčad. A za dobrobit moje dece, kao i dece moje dece, nameran sam da skromno pribeležim mali izveštaj o počecima ove nove vladavine bratstva i univerzalne filantropije.¹

Eugen Rihter (Eugen Richter)

Slike socijalističke budućnosti (1893: Poglavlje 1)

Upravo je izdato naređenje da se celokupnoj populaciji za polovinu smanji sledovanje hleba, te da se sledovanje mesa u potpunosti ukine. [...] Smatram da od sada neću biti u mogućnosti da pružam dosadašnji puni izveštaj o događajima kako se budu razvijali. Dvanaestočasovni dan² sutra stupa na snagu, stoga neću imati mnogo vremena za pisanje. [...] Primećujem da se na mene gleda sa rastućom sumnjom, te da bi pretres mogao biti sproveden, a moji spisi konfiskovani svakog trenutka.

Eugen Rihter

Slike socijalističke budućnosti (1893: Poglavlje 32)

---

1 Svi prevodi citata su moji, osim ukoliko nije eksplicitno navedeno drugačije (*prim. prev.*)

2 Radni dan. (*Prim. prev.*)

SADRŽAJ

<i>O autoru</i>	viii
<i>Opasno fantaziranje – uvod za srpsko izdanje</i>	ix
<i>Sažetak</i>	xxxiv
<i>Tabele i grafikoni</i>	xlii
1 Istrajna privlačnost socijalizma	1
Uvod: socijalizam je popularan	1
Prodornost socijalističkih pretpostavki	10
Socijalizam i socijaldemokratija	17
Lenja strašila?	22
Nije zbog nedovoljno upornosti	36
Strašila koja su nekada bila živa	57
2 Sovjetski Savez pod Staljinom: „Cela je nacija marširala za vizijom”	62
Sovjetski socijalizam	62
Staljinovi hodočasnici	66
Ostaci sovjetske apologetike u današnjici	89
Zaključak	97
3 Kina pod Mao Cedungom: „Revolucionarni režim mora ukloniti određeni broj individua koje mu prete”	103
Maoistički socijalizam	103

Maovi hodočasnici	105
Ostaci maoističke apologetike u današnjici	115
Zaključak	118
4 Kuba pod Fidelom Kastrom:	
„Početak izgradnje novog čoveka”	119
¡Hasta Siempre, Comandante!	119
Kastrovi hodočasnici	123
Zašto je Kuba drugačija?	131
5 Severna Koreja pod Kim Il Sungom:	
„Mesija, a ne diktator”	135
Severnokorejski socijalizam	135
Kim Il Sungovi hodočasnici	136
Ostaci severnokorejske apologetike u današnjici	149
6 Kambodža pod Crvenim Kmerima:	
„Kraljevstvo pravde”	158
7 Albanija pod Enverom Hodžom:	
„Radnička klasa je na vlasti”	180
8 Istočna Nemačka pod Jedinstvenom	
socijalističkom partijom Nemačke	
(SED): „Organizovana snaga radničke klase”	187
Istočnonemački socijalizam	187
Obožavaoci NDR na Zapadu: rane godine	193
Obožavaoci NDR na Zapadu: pozne godine	201
Ostaci istočnonemačke apologetike u današnjici	208
Pribeležka o revizionizmu u korist NDR	216
9 Venecuela pod Ugom Čavezom:	
„Drugačiji i bolji način rešavanja stvari.	
Zove se socijalizam”	221
Socijalizam XXI veka	221

Čavezovi hodočasnici	236
Nakon zenita	244
Zatvaranje kruga	251
Posledice: nije istinski socijalizam – ponovo	257
10 Zbog čega istrajavaju socijalističke ideje?	264
Hajtov model socijalne intuicije i	
Kaplanova teorija 'racionalne iracionalnosti'	264
Intuitivni antikapitalizam ili	
antikapitalizam kao podrazumevana pozicija	283
Logička greška 'Geri Lineker'	293
Zaključak	299
11 Epilog	
Alternativna istorija: istinski socijalizam se oprobava	311
Literatura	368
O Institutu za ekonomske poslove (IEA)	380

O AUTORU

Dr Kristijan Nimic (Kristian Niemietz) je predsednik Odeljenja za političku ekonomiju pri Institutu za ekonomske poslove (Institute of Economic Affairs – IEA). Studirao je ekonomiju na Humboltovom univerzitetu u Berlinu i na Univerzitetu u Salamanki, kao i političku ekonomiju na Kings koledžu u Londonu. Nimic je prethodno radio u Institutu za slobodno preduzetništvo (Institute for Free Enterprise – IUF) lociranom u Berlinu i predavao ekonomiju na Kings koledžu u Londonu. Autor je knjiga *Novo razumevanje siromaštva* (*A New Understanding of Poverty*, 2011), *Redefinisanje debate o siromaštvu* (*Redefining the Poverty Debate*, 2012) i *Univerzalna medicinska zaštita bez Nacionalne zdravstvene službe* (*Universal Healthcare Without the NHS*, 2016).

OPASNO FANTAZIRANJE - UVOD ZA SRPSKO IZDANJE

Ova knjiga predstavlja prvi korak u razvoju izdavačke delatnosti Centra za antiautoritarne studije (CAAS), kojom ćemo nastojati da domaćoj javnosti ponudimo probranu slobodarsku literaturu, usmerenu, između ostalog, ka nekim od najznačajnijih pitanja današnjice. Ovaj vid delatnosti predstavlja jednu od grana diverzifikovanih aktivnosti putem kojih CAAS radi na pružanju uvida u osnovne ideje klasičnog liberalizma, kao i na tumačenju problema sa kojima se suočavamo. Stoga, kao i s obzirom na postignuća Instituta i autora čiju knjigu objavljujemo, izuzetna mi je čast da u uvodniku sa srpsko izdanje napišem nekoliko reči o dinamičnim i interesantnim idejnim sučeljavanjima koja prožimaju našu svakodnevicu.

Običaj je da se u uvodniku napiše nešto poput kratkog pregleda onoga što čitaoca čeka u knjizi, no ja ću ovde odstupiti od navedenog. Pored elementarnog osvrta na osnovna obeležja knjige, nastojaću da pružim vrlo skroman prikaz intelektualnih vrenja u Srbiji, a na tragu onoga što je Kristijan Nimic izneo u svom radu, kako bih površno oslikao bliskost domaćih zbivanja tokovima unutar onoga što nazivamo Zapad. Zato ću se osvrnuti kako na odnos prema socijalizmu u široj javnosti, tako i na reči čuvara revolucionarnog plamena sa domaće intelektualne scene.

Socijalizam: propala ideja koja ne odumire predstavlja knjigu koja obrađuje dva izuzetno važna pitanja – pitanje odnosa između očekivanih ishoda socijalizma sa jedne, te socijalističke prakse i njenih realnih posledica sa druge strane, kao i pitanje uloge intelektualaca u oblikovanju društvene stvarnosti. Njen sadržaj se svakako ne iscrpljuje sa navedenim, već raspravlja i o fenomenima poput 'racionalne iracionalnosti' i 'motivisanog rasuđivanja', o odnosu između plemenitih pobuda i praktičnih institucionalnih rešenja, o istorijatu socijalističke apologetike, itd, ali ova dva navedena pitanja možemo istaći kao osnovna, tj. kao ona na koja se sve ostalo skladno nadovezuje. I mada su domaći predstavnici društvene nauke pisali o obe teme, njihovi radovi su ostali daleko od javnosti, kako zbog toga što nisu izašli iz okvira stručnih časopisa, tako i usled visokih cena i niskog tiraža retkih, ali izuzetno vrednih knjiga.³ Sa druge strane, u moru problema sa kojima se naše društvo suočava, svakako možemo izdvojiti i više nego skromnu prevodilačku i izdavačku delatnost na polju stručne literature, ali i odsustvo originalnosti, pa možda i volje da se stručni radovi pretoče u formu koja bi bila prijemčiva široj publici. Stoga nam, primera radi, u obimnom sadržaju na platformama poput YouTube-a očigledno manjka kreativne popularizacije nauke – bilo prirodne, bilo društvene – koja bi prevazišla snimke lošeg kvaliteta sa različitih tribina. No, osvrnimo se nakratko na ranije navedene probleme.

---

3 Jedan izuzetan primer bi bio Milan Brdar. Njegova knjiga o razvoju boljševičkog pokreta i revoluciji kroz koju je Rusija prošla predstavlja obaveznu literaturu za sve koje navedena pitanja interesuju. Videti: Brdar, Milan, *Praksis Odiseja – Studija nastanka boljševičkog totalitarnog sistema 1917–1929 (1–2)*, Službeni list SRJ, Beograd, 2002.

Jedna od osobina koja krasi javnu raspravu jeste la-koća sa kojom se koriste termini poput 'levica' i 'desnica' ili 'kapitalizam' i 'socijalizam'. Ovo je posebno interesantno s obzirom na drugi par pojmova. Naime, rasprave o onome što podvodimo pod pojam 'socijalizam' i o onome što obeležavamo pojmom 'kapitalizam' potpuno su drugačije prirode. Kada govorimo o različitim društveno-ekonomskim 'sistemima', neophodno je da uzmemo u obzir da se za razliku od robovlasništva, feudalizma i kapitalizma, o kojima se promišlja naknadno, tj. onda kada novonastala težnja naučnom pristupu društvenoj stvarnosti biva usmerena na razmatranje nečega što je već postojalo ili trenutno postoji, te se stoga zasniva na ustanovljavanju karakteristika, uslova očuvanja i reprodukcije, kao i okvira razgraničenja i prirode prelaska iz jednog sistema u drugi, misao o socijalizmu i komunizmu počiva na prvobitnom propisivanju neophodnih koraka i očekivanih ishoda, tj. na prvobitnom razvoju utopijske predstave, sa kojom se naknadno nastoje porediti realne posledice aktivnosti onih snaga koje se javljaju kao nosioci promena usmerenih ka ostvarivanju utopije.⁴ Ovo

---

4 Posledica ovakvog razvoja misli je ta da za socijalizam/komunizam tačno možemo reći šta je i kako proizvodi katastrofe koje proizvodi, dok to nije slučaj sa kapitalizmom. Jer, dok je prvo proizvod ljudske misli, koja je temeljno izneta u mnoštvu radova socijalističkih mislilaca, drugo je termin koji nastoji da svu složenost empirijske stvarnosti podvede u navodno naučne kategorije. Kažem navodno naučne zbog toga što u društvenim naukama definisanje koje nastoji da empirijske fenomene pretoči u ljudski jezik i učini ih dostupnim ljudskom razumu uglavnom funkcioniše kao Prokrustova postelja – tu bi postelja predstavljala definicije i kategorije kojima se društvenjaci služe, a putnik namernik bi bio empirijska stvarnost. Nije Prokrust krevet pravio tako da odgovara dimenzijama putnika, već je putnike mučenjem i sakaćenjem „prilagođavao” dimenzijama kreveta. Inače, ovaj segment uvoda predstavlja modifikaciju misli koje

Kristijan Nimic vrlo vešto razjašnjava, ukazujući na to da se u slučaju 'istinskog' socijalizma potpuno pogrešno pristupa razumevanju fenomena, tj. navodi da se 'istinitost' socijalizma određuje preko očekivanih ishoda. U tom pogledu se u potpunosti zanemaruju predloženi koraci ka ostvarivanju utopije, koji su uvek, bez i jednog jedinog izuzetka, bez obzira na geografsko i ekološko okruženje, društvenu strukturu, kulturna obeležja, političke navike, ekonomsku podlogu, međunarodne okolnosti, istorijsko nasleđe, posvećenost nosilaca revolucije, kao i vremenski period javljanja revolucionarnih snaga, završavali propašću (prethodno uglavnom prošavši kroz faze gladi, hapšenja, streljanja, koncentracionih logora, sveopšteg nadzora, gušenja individualiteta, zabrana, itd). Tako se pažnja usmerava od suštinskog problema (predloženi koraci koji očigledno vode katastrofama) ka fantaziranju (očekivani rezultati koji se nikada i nigde nisu javili).

Ono što u navedenom zbunjuje jeste činjenica da ovakve greške prave neke od najobrazovanijih i najinteligentnijih individua. Kristijan Nimic smatra da u iskrenost njihove zainteresovanosti za poboljšanje životnih uslova svih ne treba sumnjati, a navedeno nastoji da objasni fenomenima racionalne iracionalnosti i motivisanog rasuđivanja, u šta ovde nećemo zalaziti, već ćemo dati tumačenje jednog od domaćih mislilaca. U radu pod nazivom *Klasni rat: Lenjinovo nasleđe* srpski sociolog Slobodan Antonić navodi sledeće:

---

se mogu naći u mom master radu. Videti: Mirković, Saša *Teorijski okvir objašnjenja britanskog referenduma o izlasku iz Evropske unije*, Filozofski fakultet, Beograd, 2017, str. 27, fusnota 23.

„Iz ovoga bi trebalo da bude jasno zašto je marksistička, komunistička i uopšte levičarska ideologija toliko privlačna za inteligenciju. Ta ideologija [...] tvrdi da nosilac znanja bolje od ostalih u društvu zna ne samo šta jeste, već i šta treba. Pošto su upravo intelektualci nosioci znanja, onda oni treba da vode društvo, i o njemu odlučuju. To je svojevrsna legitimacija prosvetljenog apsolutizma, u kojoj je apsolutni monarh – intelektualac, ili apologija Platonove države u kojoj su vladari filozofi-intelektualci. Za inteligenciju takav položaj je mnogo privlačniji nego demokratija, u kojoj prevagu odnosi mišljenje, težnje i želje većine ljudi. Dok inteligencija, u lenjinističkoj vizuri marksizma, direktno vlada, u demokratiji ona to može tek posredno, ako uspe da ubedi većinu stanovništva u svoje ideje. Otuda stalni prezir pojedinih levičarskih intelektualnih krugova prema demokratiji, stalna kritika kako je demokratija „neefikasna“, „spora“, „kilava“, „mlitava“, itd (Antonić, 2010: 173).⁵

Ovim Slobodan Antoniće otvara zaista interesantno pitanje odnosa intelektualaca i društva, odnosno pokreće pitanje društvenog inženjeringa (kojim se inače bavi u svojim radovima⁶). Bez obzira na to da li je želja za pozicijama moći nešto što motiviše inteligenciju, dve su stvari svakako važne. Prva se odnosi na činjenicu da za razliku od, primera radi, građevinskog inženjera čije pogrešno razumevanje fenomena kojim se bavi odmah razotkriva

---

5 Fusnota pod brojem 17 na navedenoj stranici.

6 Mada je Antoniće naučni opus izuzetno obiman, ovde možemo izdvojiti dve sjajne knjige koje su s razlogom uzburkale javnost i privukle veliku pažnju. Videti: Antoniće, Slobodan, *Iskušenja radikalnog feminizma*, Službeni glasnik, Beograd, 2011. i Antoniće, Slobodan, *Moć i seksualnost: sociologija gej pokreta*, Catena mundi, Beograd, 2014.

empirijska stvarnost (tj. ukoliko loše konstruiše planove za izgradnju objekta, objekat će se neminovno srušiti), isto nije lako uočljivo kada govorimo o društvenjacima (s obzirom na fenomen kauzalne neprozirnosti⁷). Da li možemo Marksusuditi za zlo koje su komunistički režimi počinili tokom XX veka? Ne možemo, jer ništa od toga niti je on uradio, niti je naredio. Međutim možemo ga smatrati odgovornim s obzirom na to da je vlastitim radovima (i to ne samo stručnim, već pre svega mobilizatorskim, u kojima je direktno pozivao na „revolucionarni terorizam” (Molnar, 2002: 144)) inspirisao one koji su krenuli u stvaranje marksističke utopije pomorom miliona ljudi.⁸ Da li nekoga od francuskih intelektualaca koji su oblikovali međuratno raspoloženje stanovništva možemo izvesti pred sud zbog toga što je vlast, suočena sa silovitim antiratnim raspoloženjem, bila nesprijetna da reaguje na nacističku pretnju, ne preduzimajući ništa i ne iskoristivši priliku koju je imala dok su nemačke trupe

---

7 Postoji i domaći prevod sjajnih knjiga koje je napisao Nasim Nikolas Taleb, gde, između ostalog, temeljno obrađuje navedeni problem, a koje toplo preporučujem zainteresovanim čitaocima. Videti: Taleb, Nasim Nikolas, *Crni labud: uticaj krajnje neverovatnih zbivanja*, Heliks, Smederevo, 2016. i Taleb, Nasim Nikolas, *Antikrhkost: stvari kojima prija nered*, Heliks, Smederevo, 2019.

8 Domaći sociolog Mladen Lazić smatra da je Marks odgovoran za zločine koji su se dogodili tokom XX veka u istoj meri u kojoj je i Hrist odgovoran za zločine koji su činjeni u njegovo ime (*Oko magazin: Karl Marks, 200. rođendan*, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=y-WO9Vm-L7X8>, pristupljeno 04.08.2019, pogledati od 09:03 min). Međutim, valja navesti da je pristup ove dvojice bio dramatično drugačiji. Jer dok je jedan insistirao na principima lične posvećenosti veri i dobru, te ličnoj odgovornosti (Isus Hrist), drugi je pak pozivao kako na preuzimanje aparata prisile (države), tako i na već pomenuti revolucionarni terorizam (Karl Marks). Stoga moramo reći da je, u najmanju ruku, ovakvo poređenje neadekvatno.

palile Poljsku, ostavivši zapadni deo zemlje slabo branjenim? Odgovor je – ne. A na to dodajmo i sledeće – greška koju građevinski inženjer napravi neminovno ima ozbiljne posledice po njegovu dalju karijeru, što, međutim, nije slučaj sa intelektualcima. Reklo bi se da nije ni važna istinitost onoga što oni govore, već žar i ubedljivost sa kojom to izgovaraju.

Tomas Soul je jedan od najpoznatijih društvenjaka koji temeljno obrađuje pitanje odsustva mehanizama direktne odgovornosti i lakoće sa kojom intelektualci pozivaju na lomove, revolucije, prevrate, preuređivanja, itd, što je vrlo interesantno predstavio u knjizi *Intellectuals and Society*.⁹ Kod nas je verovatno jedan od najbizarnijih poziva za radikalnu promenu onaj koji se odnosi na „oslobađanje od kosovskog mita”. Teško je ne protumačiti to kao poziv za aktiviranje države i probranih ‘vizionara’ na polju prisilnog preumljivanja Srba. Mogu li se onda ovi „vizionari’ smatrati odgovornima za sva potencijalna nedela onih nosilaca vlasti koji se možda u budućnosti odluče na takav korak?

Druga stvar se odnosi na fenomen koji proizlazi iz prirode proizvoda rada intelektualaca. Pošto se radi o individuama koje delaju na polju proizvodnje i diseminacije ideja, njihov proizvod nije konkretan predmet ili stvar koju bi ljudi lako mogli prepoznati. S obzirom na to, kako bi njihov angažman u očima drugih dobio na značaju, intelektualci postaju majstori retoričke ‘gimnastike’. Ne samo da ih krase izuzetno bogat rečnik i spo-

---

9 Sowell, Thomas, *Intellectuals and Society*, Basic Book, New York, 2009.

sobnost debatovanja na visokoj ravni apstrakcije, već i veština držanja zapaljivih govora, kao i vrdanja i izvlačenja iz ćorsokaka u koji ih može dovesti drugi sagovornik, vešt u probijanju zavese elokventnosi i izvođenju na videlo paradoksa, nedoslednosti i rupa u teorijama, koji su neminovni. A retorička sposobnost i odsustvo jasne odgovornosti predstavljaju nesvakidašnje jaku kombinaciju. Tome bismo mogli dodati i interesantno zapažanje Slaviše Tasića:

„Rastuće blagostanje oslobađa vreme i resurse, stvara sve više vremena za intelektualne i druge neposlovne aktivnosti i formira sve brojniju klasu ljudi koja u svom komforu sve više zaboravlja na uzroke sopstvenog blagostanja. Uspeh kapitalizma daje krila intelektualnoj eliti koja mu nalazi sve više zamerki i nedostataka, a materijalno izobilje koje je na prvom mestu omogućilo višak vremena i resursa za intelektualne spekulacije uzima zdravo za gotovo” (Tasić, 2016: 1).

Biće, dakle, da, iako kapitalizam nije izrodio seme vlastitog uništenja u vidu proletarijata, komfor koji je proizveo jeste rezultovao narastanjem sloja njegovih kritičara, kao i nosilaca strujanja koja streme njegovom uništenju.

Ništa od ovoga ne znači da su intelektualci nekakvo zlo, homogena grupa ili entitet sposoban za jedinstvene misli i dela. Radi se o statističkoj grupi sastavljenoj od individua koje krase različite vrline i mane. Na kraju krajeva, svi do sada spomenuti autori koju ukazuju na navedeno pripadaju istoj statističkoj grupi, odnosno kate-

goriji intelektualaca. Ovim se samo želelo pružiti pitanje za promišljanje i ukazati na jedan od glavnih problema društvenih nauka, koje jednostavno nisu nalik prirodnim naukama. No, iako se u njima ne mogu eksperimentalno proveravati pretpostavke na onaj način na koji su one proveravane u prirodnim naukama, istorija kao disciplina ima ulogu pružanja uvida u nešto što je najpribližnije prirodnom eksperimentu – činjenični razvoj društava i činjenične posledice različitih uređenja. A na to jasno ukazuje Kristijan Nimic, poredeći razvoj Zapadne i Istočne Nemačke, te Severne i Južne Koreje.

Pređimo sada na sledeće pitanje. Kako izgleda domaća scena u pogledu socijalističkih ideja, vrednosti i intelektualaca koji ih zagovaraju? Za početak možemo pogledati kako stoje stvari sa raspoloženjem prema različitim liderima koji su se nalazili na čelu Srbije ili Jugoslavije (s obzirom na to da je u domaćim okvirima odnos prema vođi daleko bolji pokazatelj od odnosa prema principima koje propovedaju različite ideologije). Prema istraživanju koje je 2016. godine sproveo Demostat, 32% ispitanika je kao najboljeg lidera navelo Josipa Broza, a sledi ga Aleksandar Vučić sa 31%.¹⁰ I mada nam iskustvo pokazuje da se svaki put veliki deo javnosti veže za individuu koja je trenutno na vlasti, o čemu svedoči negdašnja ogromna popularnost Slobodana Miloševića, Vojislava Koštunice i Borisa Tadića, koji su u ovom istraživanju prošli jako loše (možemo pretpostaviti da bi ista sudbina mogla zadesiti i Aleksandra Vučića), Josip Broz jasno ne podleže ovom pravilu. Ukoliko na navedeno dodamo fan-

---

10 Dostupno na: <http://demostat.rs/sr/vesti/istrazivanja/istrazivanje-javnog-mnenja-srbije-oktobar-2016/7>, pristupljeno 03.08.2019.

tazmagorične, ali česte priče o ekonomskim podvizima (što su ekonomisti poput Miodraga Zeca, Predraga Rajšića i Gorana Nikolića temeljno razobličili), vojnoj sili koja se merila sa najjačim državama Evrope (čiji su se kapaciteti i spremnost jasno pokazali tokom raspada države), diplomatskim podvizima (koji su bili toliko veliki da je na kraju zemlja ostala usamljena u turbulentnom međunarodnom poretku, nesposobna da iznađe vlastiti put), te humanošću i brižnošću nosilaca poretka (koje su posebno osetili nevini u zatvorima i koncentracionim logorima, toj zlokobnoj suštini skrivenoj iza iluzije „socijalizma sa ljudskim likom”), onda osnovano možemo da tvrdimo da je SFRJ i dalje u srcu mnogih.

Naravno, odnos prema Brozu i SFRJ nam ne govori mnogo o odnosu prema socijalizmu *per se*, pa se stoga ovde možemo osvrnuti na druga istraživanja, koja nam donekle otkrivaju ideološko raspoloženje stanovništva Srbije. U svom dugogodišnjem istraživačkom radu Mladen Lazić i Slobodan Cvejić, prateći vrednosne promene tokom transformacije srpskog društva od socijalizma ka kapitalizmu, te poredeći rezultate 1989. i 2003. godine, dolaze do sledećih zaključaka:

„Prihvatanje privatnog vlasništva bilo je većinsko u oba istraživanja, s tim da je stav 1989. prihvatila apsolutna većina ispitanika (54%), a 2003. samo relativna većina (41.5%). [...] Međutim, poželjnost državne intervencije takođe je prihvatila većina ispitanika 1989. godine (49.4%; odnosno, manjina od oko 31% je stav odbacivala), a tvrdnja je podjednako prihvaćena i odbi-

jena u 2003. godini. Najzad, nadređenost kolektiva pojedincu većinski je prihvaćena od strane približno 2/3 ispitanika, kako 1989, tako i 2003. godine!" (Lazić, Cvejić, 2004: 65–66).

Ovome možemo dodati i skoro istraživanje odnosa prema zaposlenju u državnim i privatnim preduzećima koje je sproveo Savjet za regionalnu saradnju, a u kojem podaci za Srbiju govore da je 73% ispitanika navelo da bi radije radilo u državnom preduzeću, spram 13% onih koji su naveli da bi radije radili u privatnom preduzeću¹¹, kao i podatke iz 2010. iznete u studiji *Kako građani Srbije vide tranziciju iz socijalizma u kapitalizam*, koji pokazuju da je u pogledu ekonomskog blagostanja socijalistički period najbolje ocenjen.¹² Svakako da jedan deo uzročnosti moramo pripisati svima poznatom narativu o neophodnosti pronalaska 'sigurnog' posla u državnom preduzeću, bez obzira na to kakav je, a na kojem bi se zadržali najveći deo vremena na putu „od kolenke do groba”.

Ovakvo raspoloženje prema SFRJ i određenim karakteristikama njenog uređenja, naravno, može imati različite izvore, od objektivno kvalitetnog života do izrazito filtriranog sećanja na prošla vremena, suočenog sa skorim iskustvom raspada države i društva. No, navedenom veliki podstrek daje i aktivnost inteligencije. I mada se

---

11 Videti: „Da li biste radije radili u javnom ili privatnom sektoru?”, Radio Slobodna Evropa, 30. jul 2019. (<https://www.slobodnaevropa.org/a/javni-privatni-sektor-zapadni-balkan/30083475.html>), pristupljeno 04.08.2019.

12 Videti: *Građani u istraživanju: socijalizam je bio najbolji*, Radio-televizija Vojvodine, 17. oktobar 2010. (http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/gradjani-u-istrazivanju-socijalizam-je-bio-najbolji_217304.html), pristupljeno 04.08.2019.

često govori o preovlađujućoj 'desnici' u Srbiji, ukoliko pitanje postavimo na polje ekonomskih mera, 'desnicu' možemo naći samo u tragovima. Jasno nam je kada govorimo o 'levičarima' među inteligencijom da se, između ostalog, zalažu bilo za izuzetno visoku stopu državne intervencije, bilo direktno za socijalizam. Stoga nas ne zbunjuje upotreba kvalifikacije 'levičar' za intelektualce poput Jova Bakića, Todora Kuljića, Đokice Jovanovića, te mnogih drugih koji stoje iza portala poput *Novi plamen* ili *Mašina*. Ali kako stoje stvari kada govorimo o 'desnici'? Ukoliko pogledamo, primera radi, nastupe prepoznatljivih intelektualaca sa 'desnice' poput Aleksandra Rakovića¹³, Miloša Kovića¹⁴, Branka Pavlovića¹⁵ ili Slobodana Reljića¹⁶ videćemo ili indirektno, kroz argumente koje

---

13 Aleksandar Raković sebe ocenjuje kao ekonomskog levičara, videti: *Raković: „Kad Milo krene na crkvu, tad kreće rat!“*, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=0MC-b6O-DHo>, pristupljeno 04.08.2019. On na drugom mestu ide toliko daleko da tvrdi da je SSSR rešila problem gladi koji je morio Carsku Rusiju! Međutim glad prestaje da mori Sovjetski Savez tek od 1947, kada to inače prestaje da biva problem širom Evrope, čemu možemo dodati i činjenicu da je Sovjetski Savez u nekoliko navrata proživio zastrašujuću glad kojoj nema pandana u istoriji Carske Rusije (ukoliko se, naravno, posmatra smisljeni vremenski okvir, jer ne vidim koje bi se opravdanje moglo pronaći za poređenje države XX veka i države XVII veka, kada je Rusija prošla kroz dramatičan period gladovanja). Ova njegova konstatacija se može pronaći u: *Lazanski: Da li je SPC meta udara globalista na Balkanu* (<https://www.youtube.com/watch?v=KVwjV-tl2ec>), pristupljeno 04.08.2019, navedeni segment se nalazi od 49:00 min.

14 Miloš Ković sebe ocenjuje kao ekonomskog levičara, videti: *GOVORNICA 23.06.2018. prof. dr Miloš Ković*, (<https://www.youtube.com/watch?v=9DiSKbOclvA>), pristupljeno 04.08.2019.

15 Branko Pavlović sebe ocenjuje kao levičara, videti: *Srpska tema nad temama: partizani protiv četnika u 21. veku (Pavlović i Cvetković, RasPravda)*, (<https://www.youtube.com/watch?v=Mq99gFKztaI>), pristupljeno 04.08.2019.

16 Ekonomska pozicija Slobodana Reljića se jasno može videti u: „Naša priča o ekonomiji“, Slobodan Reljić, sociolog, (<https://www.youtube.com/>

iznose, ili direktno, kroz ocenu vlastite pozicije, da su svi oni ekonomska levica. U tom pogledu „desnicu” u smislu slobodnotržišne, evroskeptične, antiintervencionističke inteligencije koja u uređivanju vlastitog života gaji pozitivan odnos prema nacionalnom identitetu i pitanju, veri, tradiciji, porodici, ali se drži principa slobode i odgovornosti, odnosno suštine individualizma, onda kada govori o uređenju međuljudskih odnosa, izuzetno retko srećemo na domaćoj sceni. Neke od individua za koje bismo mogli reći da predstavljaju ekonomsku desnicu (mada ne nužno i socijalnu desnicu) bi bili Miodrag Zec, Miša Brkić, Slaviša Tasić i nedavno preminuli Miroslav Prokopijević.

Zbog toga se stiče utisak da ekonomska analiza preteže na stranu levice, bez obzira na to da li su njeni nosioci predstavnici srpske 'desnice' ili srpske 'levice'. Naravno, biti ekonomski levo ne znači automatski biti socijalista. Zbog toga možemo reći da je na domaćoj javnoj sceni jaka intervencionistička pozicija, što možemo zaključiti i za raspoloženje stanovništva, a na osnovu ranije prikazanih podataka. Čak nam i najprepoznatljivije lice današnje opozicije Dragan Đilas poručuje da „državni kapitalizam ili ekonomski patriotizam mora da bude osnovni model razvoja Srbije”.¹⁷ Interesantno je, međutim, da sve pome-

---

[watch?v=ILes2qVHKTo](#)), pristupljeno 04.08.2019.

- 17 Videti: Đilas: „Državni kapitalizam ili ekonomski patriotizam mora da bude osnovni model razvoja Srbije”, Dijalog.net, 18. februar 2019. (<https://www.dijalog.net/dilas-drzavni-kapitalizam-ili-ekonomski-patriotizam-mora-da-bude-osnovni-model-razvoja-srbije/>), pristupljeno 05.08.2019. A poznato je i da mu državna intervencija leži u srcu. Setimo se samo onih poteza koji su stanovništvo Beograda tretirali kao infantilnu masu – zabrana kupovine alkohola posle 22:00h, diktiranje na koja vrata sme da se uđe u autobus, a na koja sme da se izađe iz njega, diktiranje taksi regulacije, pa i stvaranje taksi kartela, i sve to dok je Đilas bio gradonačelnik.

nute individue ispoljavaju onaj pristup o kojem govori Kristijan Nimic – kada govore o ekonomskim pitanjima, oni nam prvenstveno iznose plemenite pobude, ali ne i konkretna institucionalna rešenja koja bi se ticala organizacije ekonomskog života (jedan od najboljih primera je rešenje Inicijative Ne da(vi)mo Beograd za PKB, koji je temeljno analizirao Miša Brkić¹⁸, a u kojem, po pravilu koje opisuje Nimic u svojoj knjizi, imamo na pretek priče o 'osnaživanju', 'zaštiti', 'građanskom odlučivanju', itd).

No, ovde ćemo za primer ukratko dati odnos prema socijalizmu dvojice intelektualaca koji se jasno svrstavaju u levu inteligenciju. A možemo započeti sa osobom čija je popularnost eksplodirala prethodnih meseci – sociologom Jovom Bakićem. Oštar i direktan u svojim ocenama, Bakić je na kraju završio i na informativnom razgovoru u policiji, zbog komentara o dugim cevima i upadu na RTS.¹⁹ Svakako, odmah možemo reći da je njegovo gostovanje u *Utisku nedelje* iskorišćeno za građenje slike neposredne opasnosti, na kojoj, između ostalog, počiva autoritarna vlast Aleksandra Vučića. Međutim, Bakić jeste spreman da zapreti „revolucionarnom pravdom” ili „revolucionarnim sudom”. Tako u intervjuu na RTV Marš, u emisiji *Govornica* od 27.01.2018, Bakić navodi da je za Aleksandra

---

18 Videti: „Zašto neću da glasam za Patkicu”, *Danas*, 08. januar 2018. (<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/zasto-necu-da-glasam-za-patkicu/>), pristupljeno 05.08.2019.

19 Bakić je to temeljno razjasnio u svom gostovanju na televiziji N1, tako da nema potrebe na ovom mestu ulaziti u dodatno pojašnjavanje. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=CbFbiNLS6yA>, pristupljeno 05.08.2019.

Vulina i Željka Mitrovića „revolucionarna pravda”²⁰ (tj, kako se navodi u naslovu snimka, da oni „zaslužuju revolucionarnu pravdu”). On je takođe u intervjuu za dnevni list *Danas* naveo da „pamet” tekuće vlasti (SNS) „pokazuje da će im suditi revolucionarni sud”.²¹ Na kraju je i na jednoj od tribina na kojoj je gostovao naveo da je bolje da vlastodršci „pakuju kofere i idu na avion”, jer će u suprotnom biti „ozbiljne tuče u kojoj se i životi gube”.²²

Mada nije teško razumeti gnev zbog stanja u kojem se zemlja nalazi, kao i zbog očigledne, pa možemo reći i bahate korupcije i sprege vlasti sa mafijom, ipak se moramo zapitati kako to Jovo Bakić doživljava revoluciju, jer nam istorijsko iskustvo pokazuje da „revolucionarna pravda” teško da ima dodirnih tačaka sa pravdom. Bakić je donekle oprezan sa ovom sintagmom, navodeći u delu spomenutog intervjuja RTV Marš da je problem sa revolucionarnom pravdom „taj što se vrlo teško revolucionari zaustavljaju”. Međutim, ovo „donekle oprezan” navodim zbog dva razloga. Prvo, u debati koju je Jovo Bakić imao sa ostalim učesnicima tribine povodom petnaeste godišnjice 5. oktobra, u organizaciji nedeljnika *Vreme*, vidimo

---

20 Videti: *Jovo Bakic - Željko Mitrović i Vulin zaslužuju revolucionarnu pravdu* (<https://www.youtube.com/watch?v=Sv53g4lAd1I&t=5s>), pristupljeno 05.08.2019.

21 Videti: „Jovo Bakić: Vučiću će suditi revolucionarni sud”, *Danas*, 01. januar 2019. (<https://www.danas.rs/politika/jovo-bakic-vucicu-ce-suditi-revolucionarni-sud/>), pristupljeno 05.08.2019.

22 Videti: „Bakić: Mafijaški režim u Srbiji neće otići dobrovoljno, moramo biti spremni na ozbiljnu tuču”, *Danas*, 29. maj 2019. (<https://www.danas.rs/politika/jovo-bakic-u-srbiji-zivimo-u-autorativnom-mafijaskom-sistemu/>), pristupljeno 05.08.2019.

da on revoluciju doživljava kao „pozitivnu promenu”.²³ Naravno, ocena pozitivnosti predstavlja vrlo klizav teren i pogrešan pristup ovom fenomenu, na šta ukazuje Slobodan Antić, koji je, takođe, bio jedan od učesnika tribine. Možemo primetiti da, u vizuri u kojoj se revolucija posmatra kao nužno pozitivna, ne bi bilo teško pravdati revolucionarne zločine i haos. Ne želi se reći da bi Bakić to radio, već samo da ovakvo vrednosno određivanje može poslužiti kao plodno tlo za navedeno. Drugi razlog za upotrebu odrednice „donekle oprezan” možemo pronaći u njegovom intervjuu za *Južne vesti*. Naime, govoreći o Levici Srbije, kao stranci čiji je nastanak i sam inicirao, te kadrovskoj komisiji koju je zahtevao, Bakić kao odgovor na optužbe da kadrovska komisija predstavlja „salonski pristup levici” navodi da je isti princip imao i Vladimir Ilić Lenjin, te da, ukoliko Lenjin predstavlja salonskog revolucionara, onda „vrlo rado” i sam ulazi u tu grupu.²⁴ Znajući da je Lenjin bio inicijator jednog od najvećih pomora u ljudskoj istoriji (mada se pakao Sovjetskog Saveza nastoji svesti isključivo na ličnost Josifa Visarionoviča Džugašvilija) možemo se pitati kako Bakić može sebi da dozvoli ovakvo poređenje? Jer, kako navodi Slobodan Antić u ranije spomenutom radu (Antić, 2010: 173): „*Država i revolucija* (Lenjinova knjiga, komentar S.M.) je hladnokrvna i surova najava poduhvata koji je Lenjin

---

23 Videti: *Tribina nedeljnika Vreme i Foruma ZFD: 15. godina od 5. oktobra* (<https://www.youtube.com/watch?v=Nugoxl96AtI>), pristupljeno 05.08.2019, pogledati od 30:00 min.

24 Videti: *15 minuta - Jovo Bakić* (<https://www.youtube.com/watch?v=HfxqMfh0b3M&t=939s>), pristupljeno 05.08.2019, navedeni segment počinje od 15:00 min.

preduzeo u Rusiji – baš kao što je *Majn kampf* bio hladnokrvna i surova najava poduhvata koji je Hitler preduzeo u Nemačkoj”. Da li se zaista može „vrlo rado” ući u istu grupu sa takvim čovekom?

Osvrnimo se na kraju i na Bakićevo razumevanje problema sa kojima se socijalizam suočio. On je stava da je „zasićenost” jedan od razloga zbog kojeg je socijalizam krenuo nizbrdo. Iznoseći uverenje da kapitalizam onemogućava demokratiju stvarajući oligarhijske strukture, te da pobornici demokratije moraju biti protiv kapitalizma, Bakić ističe da je autoritarni karakter ključna boljka socijalističkih režima koji su postojali, te da levica mora da iznađe način da uskladi svoje ideje sa idejom demokratije.²⁵ Nema ni pomena ekonomskih pitanja, što je karakteristično i za inteligenciju o kojoj temeljno piše Kristijan Nimic, te se u tom pogledu Bakić svojim razmišljanjima savršeno uklapa u sadržaj ove knjige. Sasvim je moguće da Jovo Bakić duboko veruje u ispravnost revolucionarnog puta, isto kao što je moguće i da ima razvijen osećaj za tržište i marketing, te prilike koje ovako zapaljiva retorika otvara.²⁶ Međutim, s obzirom na to da društvena stvarnost predstavlja nešto poput gusto ispletene mreže, u kojoj se zapaljiva retorika može proširiti

---

25 Sve navedeno se može pronaći od 04:00 min. u intervjuu za RTV Marš. Videti: *GOVORNICA 27.01.2018. dr Jovo Bakić* (<https://www.youtube.com/watch?v=NutaDkyvY&t=2716s>), pristupljeno 05.08.2019.

26 Mogli bismo reći da je u tom pogledu zanimljiv način na koji Zoran Hamović, glavni urednik IK Clio, brendira Dorćol Plac, otvarajući debatu o novoj knjizi Jova Bakića rečima: „Dobrodošli u novo mesto za podizanje revolucije”. Videti: *Razgovor o knjizi: Jovo Bakić, Evropska krajnja desnica 1945–2018* (<https://www.youtube.com/watch?v=4Jnd-UsMw2M&t=737s>), pristupljeno 05.08.2019.

lančanom reakcijom, ostvarujući nepredvidljive posledice, moramo se zapitati koliko je takav nastup odgovoran, pogotovo imajući u vidu činjenicu da je naše društvo već prošlo kroz revolucionarni lom, koji su pratili sistematska streljanja i sistematska pljačka, a kojima je rukovodila Komunistička partija Jugoslavije.

Drugi istaknuti levičar koji je svojom borbom protiv korupcije u Nišu, kao i oštrom kampanjom vlasti protiv njega, došao pod reflektore javnosti, jeste sociolog Đokica Jovanović. Na osnovu njegovih intervjua vidimo da je zagovornik demokratskog socijalizma, te moderne sintagme koja je uzela maha širom Evrope i Severne Amerike. Kako sam navodi, ideologija Udruženog pokreta slobodnih stanara (UPSS), čiji je član i osnivač, jeste „demokratski socijalizam, a u Srbiji su sve stranke prokapitalističke, pronacionalističke i proklerofašističke”.²⁷ Preciznije možemo reći da je Jovanoviću najbliža Jugoslavija demokratskog socijalizma, koju vidi kao „jednu od mogućih i najjačih pretpostavki za prevazilaženje krize”²⁸ u koju je SFRJ zapala tokom osamdesetih.

A gde Jovanović pronalazi boljke socijalizma koji je obeležio XX vek? Kako navodi u intervjuu za RTV Marš, u emisiji *Govornica*, „socijalizam su uništile komunističke partije”. U konkretnom slučaju Jugoslavije to je značilo

---

27 Videti: „Đokica Jovanović: Nema saradnje sa Sašom Jankovićem dok su uz njega partije”, *Danas*, 05. septembar 2017. (<https://www.danas.rs/drustvo/djokica-jovanovic-nema-saradnje-sa-sasom-jankovicem-dok-su-uz-njega-partije/>), pristupljeno 06.08.2019.

28 Videti: „Povodom smrti ili ‘smrti’ socijalizma”, *UPSS*, 30. jul 2017. (<http://www.upss-nis.org/povodom-smrti-ili-smrti-socijalizma/>), pristupljeno 06.08.2019.

svođenje samoupravljanja na fasadu, te nespремnost da se SKJ organizuje po radnom, a ne etničkom principu.²⁹ On takođe primećuje da je sklonost luksuzu, koju su pokazali rukovodioci komunističkih partija, razorila revolucionarnu etiku u očima društva. Tako navodi sledeće:

„A onda je, što je ne manje važno, opčinjenost luksuzom komunističkih aparatčika ozakonjena kao stvar „revolucionarne pravde“. Šta će Tito u Belom dvoru? Šta će mnogi, inače, hrabri komandanti revolucije, u dedinjskim vilama? Šta je tražila RSDRP, docnije KPSS, u Kremlevskom dvorcu? Kako se to jedino malograđanska partijska nomenklatura mogla privilegovano snabdevati luksuznom uvoznom robom u specijalnim dućanima, nedostupnim običnom svetu?”³⁰

No, mi se moramo zapitati sledeće – nije li smislenije postaviti pitanje kako to da se ovo dogodilo u svim zemljama u kojima je socijalizam opробan? Kako to da se bez izuzetka „vizionarska“ manjina lepo skućila u vilama i dvorcima? Ipak, ono o čemu govori Jovanović svakako predstavlja ozbiljniji pristup socijalističkom nasleđu od onoga koji iznosi, primera radi, Slobodan Reljić. U debati sa Milanom St. Protićem u emisiji *Ćirilica*, odgovarajući na pitanje da li je, ukoliko 5. oktobar predstavlja pljač-

---

29 Videti: Đokica Jovanović - *Socijalizam su uništile komunističke partije* (<https://www.youtube.com/watch?v=QghlTtjLo7I>), pristupljeno 06.08.2019.

30 Videti: „Ako je ikada bilo nužno da socijalizam postane svetski proces, onda je to sada”, *Danas*, 29. maj 2019. (<https://www.danas.rs/drustvo/ako-je-ikada-bilo-nuzno-da-socijalizam-postane-svetski-proces-onda-je-to-sada/>), pristupljeno 06.08.2019.

kaški prevrat, to isto predstavljala i revolucija i vlast koja je došla 1944, a čiji su naslednici tog 5. oktobra srušeni, Slobodan Reljić navodi da je to što je 1945. opljačkano potom bilo „podeljeno među nama” (na šta je usledio izrazito duhovit odgovor Milana St. Protića – „Podeljeno, pa tako svi mi preko svojih predstavnika živimo u vilama na Dedinju”)³¹. Dakle, moramo uvažiti činjenicu da među braniocima i zagovornicima socijalizma ipak postoji razlika u pogledu ozbiljnosti iznete argumentacije.

No, vratimo se Đokici Jovanoviću. Kao što vidimo, biće da su sklonosti i slabosti individua, a ne sistematski problemi, ugušili socijalizam. Nema ni pomena potpunog ekonomskog promašaja koji socijalizam predstavlja. Štaviše, iz gostovanja na RTV Marš saznajemo da Jovanović smatra da „zapadna civilizacija ima dve značajne tekovine”, gde je jedna antička demokratija, a druga jugoslovensko samoupravljanje. Međutim, ta navodno velika ideja samoupravljanja biva ugušena restaljinizacijom SKJ, do koje dolazi sredinom 60-ih godina XX veka. On takođe smatra i sledeće:

„Na nivou realnog života – iako je socijalizam, naročito u svom početku, bio često poredak egalitarne distribucije oskudnih resursa, on je otvorio široke breše emancipacije ljudi u odnosu na dojučerašnju klasnu neravnopravnost. Uspostavio je socijalnu sigurnost (relativno sigurno zaposlenje, dostupnost zdravstvenih usluga, dostupnost školovanja širokim slojevima, stam-

---

31 Videti: *ĆIRILICA: Lazanski, St Protic, Rakovic, Reljic (TV Happy 07.03.2017)* (<https://www.youtube.com/watch?v=t2aryK6GHE0&t=6767s>), pristupljeno 06.08.2019, navedeni deo rasprave se može naći od 1:13:40.

benu politiku širokih razmera...), snažan i brz privredni rast, vertikalnu i horizontalnu pokretljivost stanovništva, ravnopravnost polova”³²

Nema ni pomena masovne gladi, bespovratne pomoći koja je stizala sa Zapada, kredita kojima se finansirao 'dobar život', višedecenijskog čekanja na vlastiti stan, te manipulacija i onemogućavanja 'nepodobnima' da do istog dođu. Kako, uz silnu pomoć koja je stizala izvan zemlje, možemo 'sigurnost' pripisati domaćem sistemu? Zar nam nije očigledno, na osnovu činjenice da se sistem raspao čim je pomoć prestala da pristiže i čim su krediti došli na naplatu, da su ta 'sigurnost' i 'ravnopravnost' (što protivreči ranijem zapažanju o tome da su neki živeli u Belom dvoru ili, možemo dodati, „Galebom” putovali po svetu, dok su drugi razbijali kamen zbog nepodobnosti) bili iluzija?

Đokica Jovanović u istom razgovoru zaključuje: „ako je ikada bilo nužno da socijalizam postane svetski proces, onda je to sada.” On navodi:

„Okosnica socijalizma je [...] politika i kultura solidarnosti eksploatisanih i odbačenih slojeva. Socijalizam u tom pogledu mora da ima borbenu dimenziju – od osvajanja znanja, nauke i kulture, pa do aktivnog političko-ideološkog otpora. Iz optike savremenih socijalista izmiče jedna vrlo bitna stvar. Znanje, veštine i rad

---

32 Videti: „Ako je ikada bilo nužno da socijalizam postane svetski proces, onda je to sada”, *Danas*, 29. maj 2019. (<https://www.danas.rs/drustvo/ako-je-ikada-bilo-nuzno-da-socijalizam-postane-svetski-proces-onda-je-to-sada/>), pristupljeno 06.08.2019.

su neotuđivo vlasništvo onih koji žive od svog pregnuća. Ta imovina je apsolutno neotuđiva i neuporedivo značajnija za opstanak sveta od bilo kakve privatne svojine, kojoj se benevolentno pridaje sankrosantni atribut. Ta imovina proizvodi novostvorenu vrednost – pre no finansijsko-tržišne transakcije. Te, tako, privatna svojina, materijalizovana vlasništvom nad tehnologijom i procedurama produkcije u polju robno-novčane razmene nije nikakva svetinja. Dok imovina znanja, veština i pregnuća jeste ontološka datost koja se reprodukuju otičkim iskustvom onih koji je stvaraju.”

Ovo je verovatno najznačajniji segment intervjuua za dnevni list *Danas*, zbog toga što razotkriva suštinu problema – **socijalistička ekonomska perspektiva nije ništa više od ekonomskog misticizma**. Ukoliko nije jasno šta se pod ovim podrazumeva, onda pozivam sve zainteresovane čitaoce da prođu kroz osmu glavu druge knjige *Kapitala* (kao najtemeljnije i najozbiljnije razrade socijalističke ekonomske teorije) i upoznaju se sa Marksovim suprotstavljanjem pojmova stalni i opticajni kapital pojmovima postojani i promenljivi kapital (Marks, 1973: 835–855). Lično sam ostao potpuno zatečen ovim segmentnom njegovog opusa, u kojem se najjasnije vidi da je rad, kao jedini izvor vrednosti u Marksovoj teoriji, nešto poput supstance koja je sadržana u proizvodima ljudskog rada. Kao što neke teorije govore o duši kao suštini ljudskih bića, Marks očigledno tako doživljava rad. Isto je sa „znanjem, veštinama i radom” u perspektivi koju deli Đokica Jovanović. Pitamo se samo, kada bi se javila potreba za tim, kako bi Đokica ili Marks izolovali ove

supstance, odredili osnovne jedinice njihovog merenja, kvantifikovali ih i manipulirali njihovom upotrebom? Biće ipak da nam se, kao i u primerima koje daje Kristijan Nimic, ovakvim tumačenjima prvenstveno pružaju kompleksne rečenice, teška terminologija i prezentacija vlastitih plemenitih pobuda, međutim, ni traga nema od konkretnih institucionalnih rešenja kojima se tako nešto može ostvariti.

Primera na koje bismo mogli da se pozovemo ima mnoštvo, no za takav poduhvat ovaj uvodnik nije adekvatan. Isto tako, sve ovo što je navedeno predstavlja samo mali deo intelektualnog rada i javnog nastupa Jova Bakića i Đokice Jovanović, pa ga kao takvog treba i tretirati, a njihovom radu posvetiti dodatnu pažnju. Ono što je navedeno učinjeno je isključivo zato da bi se prikazalo da i na domaćoj sceni može da se pronađe šablon argumentacije i javnog nastupa o kojem temeljno i znalački piše Kristijan Nimic u svojoj knjizi. A s obzirom na njen kvalitet, bilo bi neumesno dužim uvodom dalje odlagati pristup zainteresovanih čitalaca njenom sadržaju.

Saša Mirković
Programski direktor
Centar za antiautoritarne studije

LITERATURA:

- Antonić, Slobodan, „Klasni rat: Lenjinovo nasleđe”, Sociološki pregled, Vol. XLIV (2010), 2/2010, 2010.
- Lazić, Mladen, Cvejić, Slobodan, „Promena društvene strukture u Srbiji: Slučaj blokirane post-socijalističke transformacije”, u: Milić, Anđelka (ured.) Društvena transformacija i strategija društvenih grupa: Svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma, Čigoja, Beograd, 2004.
- Marks, Karl, Kapital, BIGZ, Beograd, 1973.
- Mirković, Saša, Teorijski okvir objašnjenja britanskog referenduma o izlasku iz Evropske unije, Filozofski fakultet, Beograd, 2017.
- Molnar, Aleksandar, Rasprava o demokratskoj ustavnoj državi 3: Moderne revolucije: Francuska–Rusija–Nemačka, Samizdat B92, Beograd, 2002.
- Tasić, Slaviša, Šta je kapitalizam i zašto nam je potreban, Heliks, Smederevo, 2016.

Preporuka za dalje čitanje:

- Brdar, Milan, Praksis Odiseja – Studija nastanka boljševičkog totalitarnog sistema 1917–1929 (1–2), Službeni list SRJ, Beograd, 2002.
- Antonić, Slobodan, Iskušenja radikalnog feminizma, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Antonić, Slobodan, Moć i seksualnost: sociologija gej pokreta, Catena mundi, Beograd, 2014.
- Sovel, Tomas, Konflikt vizija, Filip Višnjić, Beograd, 2007.
- Sowell, Thomas, Intellectuals and Society, Basic Book, New

York, 2009.

Taleb, Nasim Nikolas, Crni labud: uticaj krajnje neverovatnih
zbivanja, Heliks, Smederevo, 2016.

Taleb, Nasim Nikolas, Antikrhkost: stvari kojima prija nered,
Heliks, Smederevo, 2019.

SAŽETAK

Socijalizam je popularan u Ujedinjenom Kraljevstvu – ne samo među studentima, nego i među ljudima u tridesetim i četrdesetim godinama života. Ovo potvrđuje istraživanje za istraživanjem. Istraživanja takođe pokazuju da je podrška socijalizmu u opštim crtama izjednačena sa podrškom širokom spektru individualnih politika koje se osnovano mogu opisati kao socijalističke.

Začuđujuće, podršku apstraktnom socijalizmu *ne prati* pozitivno viđenje bilo kog konkretnog primera, savremenog ili istorijskog, socijalističkog sistema na delu. Ljudi koji dele ružičasti pogled na, na primer, zemlje bivšeg Varšavskog pakta, maoističku Kinu, Severni Vijetnam ili Severnu Koreju, čine neznatnu manjinu stanovništva današnje Britanije. Socijalisti su se uspešno distancirali od dvadesetak propalih pokušaja stvaranja socijalističkog društva. Njihova tvrdnja da ovi sistemi nikada nisu bili 'istinski' socijalizam, već da predstavljaju distorziju socijalističkog ideala, prerasla je u konvencionalnu mudrost. Danas se iznošenje promašaja, na primer, bivšeg Sovjetskog Saveza u debati sa savremenim socijalistom smatra odveć grubim i nepristojnim.

Pa ipak, mada se socijalisti distanciraju od savremenih ili istorijskih primera socijalizma, obično imaju problema sa tim da pojasne šta bi to tačno uradili drugačije.

Oni su skloni begu u apstrakcije i govoru o uzvišenim težnjama, umesto o opipljivim institucionalnim karakteristikama. Međutim, ta nastojanja (na primer, 'demokratizacija ekonomije') nisu ništa novo. Radi se o istim htenjima koja su motivisala i ranije socijalističke projekte. Socijalizam nikada nije ispunio te aspiracije, ali ne zbog toga što se nije dovoljno pokušavalo.

To-nije-*istinski*-socijalizam se uvek kao argument odbrane poteže retrospektivno, naime, kada je socijalistički eksperiment već široko diskreditovan. Dokle god je socijalistički eksperiment na svom vrhuncu, skoro niko ne dovodi u pitanje njegove socijalističke karakteristike. Naprotiv: praktično svi socijalistički režimi su prošli svoj medeni mesec, period tokom kojeg su entuzijastično slavljani i uzdizani kao uzor od strane mnogih prominentnih zapadnih intelektualaca. Tek nakon ovoga (u suštini, kada postanu sramota za socijalističku stvar) njihova verzija socijalizma se retroaktivno redefiniše kao 'neistinska'.

Sa ovim šablonom je započeto 30-ih godina XX veka, kada su hiljade zapadnjačkih intelektualaca pošle na političko hodočašće u Sovjetski Savez. Iako su zlodela tog režima bila nadaleko poznata – ili barem *spoznatljiva* – na Zapadu je Sovjetski Savez naširoko istican kao autentična demokratija pod radničkim rukovodstvom u nastajanju. Kada je kasnije staljinomanija izašla iz mode, najveći deo zapadnjačkih obožavalaca Staljina se nije zvanično odrekao svojih stavova, već je ovo pitanje gurnuo pod tepih.

Ista stvar se ponovila 60-ih godina, s tim što su ovoga puta Kuba, Severni Vijetnam i, pre svega, maoistička Kina

postale utopije *du jour*. Noseći odjek prethodnog talasa hodočašća u Sovjetski Savez, zapadnjački intelektualci su se sjatili na ova mesta u velikom broju i vratili se puni hvalospeva. Nove utopije su sa jedne strane predstavljene kao alternativa kapitalizmu Zapada, ali takođe i diskreditovanom socijalizmu Sovjetskog Saveza i njegovih saveznika sa druge strane. Argument 'ovog-puta-je-skroz-drugačije' nije ni izbliza nov: od 60-ih godina XX veka su zapadnjački intelektualci eksplicitno definisali sve nove socijalističke eksperimente nasuprot ranijih, propalih pokušaja.

Kada su Kuba, Vijetnam i maoistička Kina izašle iz mode 70-ih, Albanija i Kambodža su zauzele njihovo mesto. Razmere hodočašća su ovoga puta bile male, ali je osnovni šablon ostao isti: zapadnjački obožavaoci su tvrdili da će ovaj put, mada prethodni socijalistički eksperimenti jesu bili izvitopereni, istinska radnička i seljačka demokratija nastati. Zahvaljujući svom ekstremnom izolacionizmu, ove zemlje nisu bili pokvarene udruživanjem sa diskreditovanim verzijama socijalizma.

Dva najočiglednija uporedno-eksperimentalna ispitivanja socijalizma su podela Koreje i Nemačke na socijalistički i kapitalistički deo. Danas je očigledno da su ovi eksperimenti proizveli ubedljive rezultate – ali ovo nije bilo oduvek tako jasno i, dokle god konačni ishod nije bio poznat, mnoštvo zapadnjačkih intelektualaca je moglo da saoseća sa socijalističkim radije nego kapitalističkim delovima ovih zemalja.

Najskoriji primer prethodno opisanog šablona – entuzijastičnog odobrenja, praćenog retrospektivnim opovr-

gavanjem – jeste Venecuela. Opsednutost Venecuelom je započela oko 2005. godine i ponovo je centralna tvrdnja bila da će ovaj put biti potpuno drugačije: ‘socijalizam za XXI vek’ će biti demokratski socijalizam, sa upravom odozdo na gore, koji neće imati ništa zajedničko sa autoritarnim socijalizmom prošlosti, kojim se upravljalo sa vrha. Venecuela je uskoro bila preplavljena zapadnjačkim hodočascima. Sa zapadanjem Venecuele u ekonomski haos, političke nemire i autoritarizam, opsednutost nje je počela da bledi nedugo nakon Čavezove smrti. Nakon perioda tišine, zapadnjački socijalisti su počeli otvoreno da dovode u pitanje socijalističke akreditive *čavizma* (*Chavismo*). Venecuela se pridružuje dugačkom spisku zemalja koje nikada nisu bile ‘istinski’ socijalističke.

Uprkos dugačkoj listi promašaja, socijalizam ostaje daleko popularniji od kapitalizma. Istraživanja Džonata na Hajta (Jonathan Haidt), koja pokazuju da je najveći deo političkog i moralnog rasuđivanja zasnovan na pronalazanju *post hoc* opravdanja za početnu intuitivnu procenu, u velikoj meri omogućavaju objašnjenje ovog fenomena. Argument u prilog kapitalizmu je kontraintuitivan: za većinu, kapitalizam jednostavno *deluje* pogrešno. Socijalizam, nasuprot tome, rezonuje sa našim moralnim intuicijama. Socijalizam jednostavno *deluje* ispravno. Biti socijalista predstavlja ‘podrazumevani stav’, koji nam je intuitivno razumljiv i deluje prirodno. Ceniti koristi koje donosi tržišna ekonomija, nasuprot prethodnom, zahteva dozu intelektualne samodiscipline. Čak i istaknuti slobodnotržišni intelektualci, poput Milтона Fridmana

(Milton Friedman) i Fridriha Hajeka (Friedrich August von Hayek), nisu započeli svoje karijere kao zagovornici slobodnog tržišta.

Ne možemo priznati kraj komunizma. Komunizam nikada nije oproban na nivou celokupnog društva.

Profesor Stiven Reznik (Stephen Resnick),
Univerzitet u Masačusetsu

Nije postojala ni trunka socijalizma u Sovjetskom Savezu. [...] To nema nikakve veze sa socijalizmom.

Profesor Noam Čomski (Noam Chomsky)

Socijalizam je dobra ideja koja je samo loše implementirana.

Iz istraživanja sprovedenog 2002. godine u istočnom delu Nemačke;

82% ispitanika se složilo sa iskazom.

Socijalističko društvo [...] još uvek ne postoji, ali bi moralo postojati jednog dana.

Oven Džons (Owen Jones, 2016)

Glavna lekcija ovde nije ona o [...] 'socijalizmu' ili čak 'komunizmu' jer Kastro, Mao, Staljin i Lenjin nisu stvarno pokušali da implementiraju [...] te ideje.

Nejtan Robinson (Nathan Robinson,
Current Affairs, 2017)

Socijalizam nikada nije oprobano.

Socijalistička partija Velike Britanije (1999)

Borba između komunizma i kapitalizma se nikada nije dogodila. Sovjeti nisu uspostavili komunizam.

Profesor Ričard Volf (Richard Wolff),
Univerzitet u Masačusetsu

Kina i Kuba, kao ni nekadašnji Sovjetski Savez i Istočni blok, nemaju nikakvih veza sa socijalizmom.

The International Socialist Organization

Socijalizam [...] nije propao jer još nije ni počeo.

Ujedinjena Levica
(opoziciona grupa Istočne Nemačke, 1990)

Staljinistička birokratija (Istočne Nemačke) [...] je diskreditovala ideju socijalizma. Mi, spartakisti, kažemo: Socijalizam, pod istinskim vođstvom radničke klase, još nije počeo.

Spartakistička radnička partija Nemačke
(Spartakist-Arbeitspartei Deutschlands)
(Opoziciona partija Istočne nemačke, 1990)

Danas ne postoji država na svetu koju bih opisao kao socijalističku.

Erik Ruder (Eric Ruder), *Socijalistički radnik* (2010)

Zašto optužujemo socijalizam? To nije ideologija koja je ovde na delu (u Venecueli), isto kao što socijalizam nije praktikovan za vreme Sovjetskog Saveza. [...] Ako bi Maduro i njegova vlada zaista zadovoljavali izložene vrednosti egalitarističkog demokratskog socijalizma, ljudi ne bi umirali od gladi.

Rajan Bajtler (Ryan Beitler, 2017)

Nakon sedamdeset godina iskustva sa socijalizmom, sa sigurnošću se može reći da većina intelektualaca [...] ostaje [...] nevoljna da se zapita da li možda postoji razlog zbog kojeg se socijalizam, koliko god često bio isprobavan, nikada ne razvija onako kako su njegove intelektualne vođe namerile. Uzaludno traganje intelektualaca za istinski socijalističkom zajednicom [...] rezultuje idealizacijom, a potom razočaranjem u, naizgled beskrajn niz 'utopija' – Sovjetski Savez, potom Kuba, Kina, Jugoslavija, Vijetnam, Tanzanija, Nikaragva.

Fridrih Hajek (1988)

TABELE I GRAFIKONI

Tabela 1	Podrška regulaciji	6
Tabela 2	Raspored mandata u novom Narodnom Parlamentu	317
Grafikon 1	Podrška javnom vlasništvu po sektorima (u %)	3
Grafikon 2	Podrška javnom vlasništvu po sektorima (u %)	4
Grafikon 3	Podrška kontroli cena po sektorima (u %)	5
Grafikon 4	Podrška većem državnom aparatu (u %)	7
Grafikon 5	Rezultati merenja ekonomskih sloboda	20
Grafikon 6	BDP per capita (PKM), Narodna Republika Kina vs. Republika Kina (Tajvan), 1980–2017	114
Grafikon 7	Siromaštvo u Kini, 1981–2013 (linija siromaštva = 3.10\$ PKM po danu)	115
Grafikon 8	BDP per capita (PKM), Albanija vs. Rumunija i Bugarska, 1985–2017 (po tekućem međunarodnom \$)	181
Grafikon 9	BDP per capita (PKM) u Čileu i Venecueli, 1980–2016	226
Grafikon 10	Cena nafte spram tekuće vrednosti \$, 1989–2017, po predsedničkim mandatima	228
Grafikon 11	Glavni indikatori upravljanja, 2000–2015	230
Grafikon 12	Globalni BDP per capita kroz istoriju (po međunarodnom \$ iz 1990)	285

Grafikon 13	Svetska populacija i svetsko siromaštvo, 1850–2010	286
Grafikon 14	Prosečna očekivana dužina života na rođenju (godine), na svetskom nivou, 1870–2015	287
Grafikon 15	Broj radnih časova u godini po radniku	288

1 ISTRAJNA PRIVLAČNOST SOCIJALIZMA

Uvod: socijalizam je popularan

Podrška apstraktnom socijalizmu

Socijalizam je popularan u Britaniji. Ne samo među milenijalcima, već i među ljudima u tridesetim i četrdesetim godinama života. Prema istraživanju YouGov (2016a), dvoje od petoro Britanaca između 18 i 50 godina starosti imaju pozitivno mišljenje o socijalizmu. Dodatnih dvoje od petoro nisu sigurni, što ostavlja samo jednu od pet osoba koja ima negativno mišljenje o socijalizmu. Kapitalizam, sa druge strane, ima daleko više kritičara nego pobornika unutar iste starosne grupe; zapravo, ima više kritičara nego pobornika unutar *svih* starosnih grupa.¹

U sličnom istraživanju je 43% respondenata reklo da bi postojanje 'istinski socijalističke vlade' učinilo Ujedinjeno Kraljevstvo (UK) „boljim mestom za život” (YouGov, 2017a). Jedan u pet respondenata je bio in-

---

1 Osuda jednog sistema ne podrazumeva automatski odobravanje drugog. Moguće je protivljenje i jednom i drugom, bilo kao vid nihilizma („svi sistemi su loši”), ili u kombinaciji sa zagovaranjem nečega potpuno drugačijeg. Među starijima od 65 postoji većinsko protivljenje i socijalizmu i kapitalizmu.

diferentan ili nesiguran, ostavljajući samo 36% onih koji su mislili da bi to učinilo UK „gorim mestom za život“.

U komplementarnom istraživanju se samo 29% ljudi između 18 i 50 godina starosti složilo sa iskazom „Takmičenje među kompanijama privatnog sektora povećava životni standard najvećeg dela ljudi, vodeći ka novim i boljim dobrima i uslugama, stvarajući nova radna mesta i snižavajući cene“ (YouGov, 2017b). Ali se čak 37% složilo sa suprotnim iskazom, naime da „Takmičenje među kompanijama privatnog sektora snižava standard miliona ljudi, zbog toga što prvenstveno pomaže bogatima, mnoge radnike dovodi do siromaštva i često rezultuje dobrima i uslugama lošeg kvaliteta“ (ostali su odgovorili sa „Ne znam“).

Ovi rezultati su potvrđeni skorim ispitivanjem koje je sproveo Populus, koji je ispitivao respondente o njihovim glavnim asocijacijama na kapitalizam, socijalizam i razne druge -izme. Uobičajene asocijacije na kapitalizam podrazumevaju ‘pohlepan’, ‘sebičan’, ‘korumpiran’ i ‘razjedinjujući’ (ali i ‘inovativan’). Uobičajene asocijacije na socijalizam podrazumevaju ‘za opšte dobro’, ‘obezbeđuje najviše najvećem delu naroda’ i ‘pošten’, termini koje skoro niko u Britaniji ne povezuje sa kapitalizmom (Legatum Institute, 2017). Najučestalija negativna asocijacija na socijalizam je ‘naivan’, odlika koja nije zaista ni toliko negativna, te koju neki mogu prepoznati kao prijemčivu.²

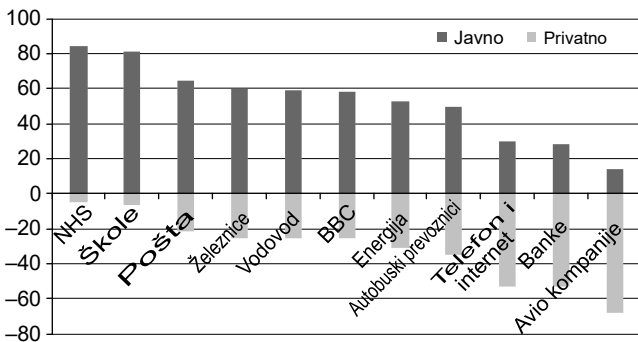
---

2 Začudojuće, mada istraživanje pokazuje pozitivne asocijacije na termin ‘socijalizam’, ono istovremeno ukazuje na negativne asocijacije na termin ‘komunizam’. Ukoliko uzmemo nominalne definicije ovih termina iz rečnika, navedeno nema nikakvog smisla: ne možete smisleno kombinovati pozitivno

Podrška socijalističkim merama

Termini poput 'socijalizma' i 'kapitalizma' mogu nositi različita značenja za različite ljude. Ali podršku apstraktnom socijalizmu prati i podrška individualnim merama koje se osnovano mogu opisati kao 'socijalističke', možda ne izolovano, ali svakako kada se posmatraju skupa.

Grafikon 1 Podrška javnom vlasništvu po sektorima (u %)

Izvor: YouGov (2017c).

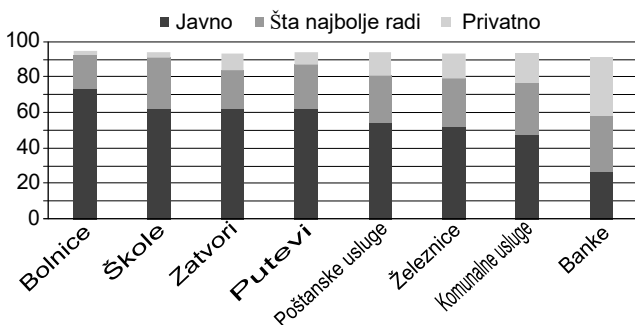
Nacionalizacija industrije, primera radi, uživa široku podršku među stanovništvom. Većina ljudi preferira (re)nacionalizaciju autobuskih kompanija, kompanija za snabdevanje energijom, kompanija za proizvodnju vode, železnice i Kraljevske pošte (videti grafikon 1). Kada je određeni sektor već nacionalizovan, poput primarnog/

viđenje socijalizma i negativno viđenje komunizma. U marksističkoj teoriji je 'komunizam' jednostavno hipotetičko krajnje ishodište socijalizma, ishodište do kojeg se dolazi onda kada je socijalizam toliko napredan da više ne zahteva državni aparat. Verovatno većina učesnika u istraživanju vezuje termin 'komunizam' sa realnim socijalizmom koji je postojao u Istočnoj Evropi i drugde, a termin 'socijalizam' sa idealom, koji, po mišljenju mnogih, još nije umrljan zbrkanom primenom u stvarnom svetu.

sekundarnog obrazovanja i zdravstvene zaštite, onda ne postoji bukvalno niko u zemlji ko želi da se to promeni (YouGov, 2017c).³ Prethodna, slična istraživanja pokazuju još značajniju većinu koja se zalaže za nacionalizaciju još više grana privrede (YouGov, 2016b, 2015a, 2013).

Grafikon 2 Podrška javnom vlasništvu po sektorima (u %)

Izvor: YouGov (2015b).

Još jedno istraživanje pokazuje da jedan od četiri respondenata želi nacionalizaciju auto kompanija i turističkih agencija, dok jedan od tri želi nacionalizaciju maloprodaje hrane (Legatum Institute, 2017).⁴ Ijan Dant (Ian

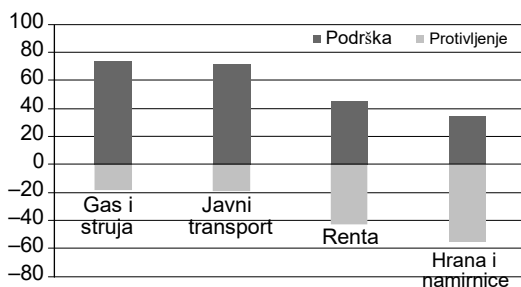
3 Pet posto respondenata navodi da žele da se NHS (Nacionalna zdravstvena služba, *prim. prev.*) privatizuje. Mada očigledno manjina, ovo je, naizgled, daleko više od „bukvalno niko”. Međutim, idiosinkratičko obeležje istraživanja je to da će svaka opcija koja je dostupna uglavnom biti odabrana barem od *nekog* ispitanika. Skot Aleksander (Scott Alexander, 2013) naziva ovaj fenomen „Lizardman’s Constant” („konstanta ljudi-guštera”), što je referenca na istraživanje sprovedeno u SAD, gde su ljudi upitani da li veruju da svetom vladaju inteligentni ljudi-gušteri (*lizardmen*) koji su došli iz svemira. Četiri posto je odgovorilo sa „da”.

4 Brojke nisu direktno uporedive sa YouGov istraživanjima, jer Populus istraživanja ne uključuju odgovor „Ne znam”.

Dunt), urednik portala *Politics.co.uk*, je bio u pravu kada je rekao da „javnost teško da veruje u privatno upravljanje bilo čime” (Dunt 2015).

Za najveći deo privrednih grana, većina koja je za nacionalizaciju ostaje celovita čak i kada istraživanja uključe dodatni odgovor, koji zvuči pragmatično, poput „šta god da najbolje radi” (videti grafikon 2). Ovo nam ukazuje na to da za većinu pobornika javnog vlasništva dati odgovor predstavlja stvar principa, pre nego veru u superiornu efikasnost javnog sektora.

Grafikon 3 Podrška kontroli cena po sektorima (u %)

Izvor: YouGov (2013).

Kontrola cena je takođe veoma popularna mera, doduše sa značajnim varijacijama između sektora (videti grafikon 3). Više nego sedam od deset respondenta podržava uvođenje gornjih granica cena u sektorima energije i javnog transporta, uz manje od jedne osobe na pet respondenata koje se ovoj meri protive. U ovom konkretnom istraživanju se zagovornici i oponenti kontrole rente skoro nivelišu, ali novija istraživanja, slično

formulisanim pitanjima vezanim za istu temu, ukazuju na veliku većinu onih koji biraju kontrolu rente (videti Hilton 2016). Ne postoji obuhvatna podrška za kontrolu cena hrane i drugih potrepština u venecuelanskom stilu, ali značajna većina – više od jedne osobe na tri respon-
denta – podržava i ovu meru.

Državna regulacija i mešanje u odluke preduzetnika su takođe popularni, kako u apstraktnim terminima, tako i onda kada se spomenu konkretni primeri (videti tabelu 1).

Tabela 1 Podrška regulaciji

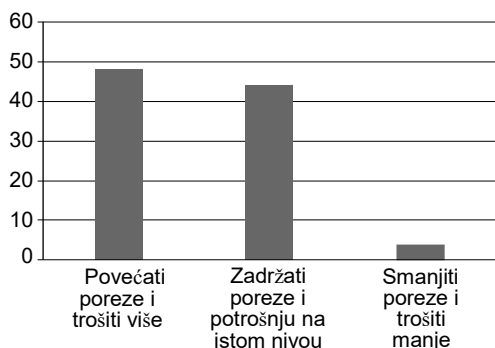
<i>Dominantan stav</i>	<i>Manjinski stav</i>	<i>Margina</i>
'Plate nosilaca najviših pozicija treba da budu ograničene.'	'Preduzeća treba samostalno da određuju plate za najviše pozicije.'	56%
'Vlada mora da poradi više na regulaciji aktivnosti preduzeća.'	'Vlada prekomerno reguliše aktivnosti preduzeća.'	32%
'Ugovori bez satnice bi trebalo da budu ukinuti.'	'Ugovori bez satnice nude priliku za koristan rad.'	22%
'Preduzeća imaju odgovornost da osiguraju prisustvo pristojnog broja radnika u odborima.'	'Nije važno ako nema radnika u odborima.'	15%
'Vežite ljudima plate za vrednost koju njihov rad proizvodi za šire društvo.'	'Dozvolite ljudima da dobiju ono što su njihovi poslodavci/mušterije spremni da plate.'	8%

Izvor: Legatum Institute (2017).

Relativna većina takođe radije podržava veći državni aparat, nego *status quo* ili manji državni aparat (videti grafikon 4). Margina u odnosu na *status quo* nije ogromna i nije konzistentna kroz godine. Ali konzistentan je nalaz da praktično niko u Britaniji ne želi da državni aparat bude išta manji nego što je trenutno.

Većina ovih mera, posmatrano pojedinačno, nije izuzetno radikalna. Nacionalizovana železnica ili postavljena gornja granica za cenu autobuske karte ne bi transformisale Britaniju u Severnu Koreju. Možemo pronaći mnoštvo prosperitetnih tržišnih ekonomija koje su implementirale jednu ili više ovih mera (doduše ni jednu koja je implementirala celokupan paket navedenih mera).

Grafikon 4 Podrška većem državnom aparatu (%)

Izvor: NatCen Social Research (2017)

Ali ono što ovi rezultati pokazuju jeste da je učestala tvrdnja da je Britanija u šakama 'neoliberalne hegemonije' u potpunom nesaglasju sa istinom. U sferi ekonomije, duh vremena (*zeitgeist*) je etatistički i intervencionistički. Podrška slobodnom tržištu je egzotično i nepopularno, skrajnuto mišljenje. Kako navodi Alister Hit (Allister Heath), urednik *Sunday Telegraph*-a (2017):

„Troši više, reguliši više, oporezuj više: to je za-
glupljujuća nova ortodoksija politike UK. Njeni zago-

vornici [...] postavljaju okvire naše sve uže nacionalne rasprave. [...] Debata više ne postoji: samo nemilosrdni napad na kapitalizam [...] pojačan ‘centristima’ koji stalno popuštaju Levici.”

Antikapitalistički mejnstrim

Istraživanja pružaju letimičan uvid u raspoloženje među stanovništvom. Među politički najaktivnijim delom društva, socijalističke – ili barem antikapitalističke – ideje su dugo bile preovlađujuće i veoma moderne. Na primer, svi izuzetno poznati protestni pokreti poslednjih dekada – bilo da se radi o pokretima protiv štednje, Occupy⁵ ili antiglobalizacijskim pokretima – bili su eksplicitno antikapitalistički.⁶ Mali skup „Rally Against Debt” u Vestminsteru je 2011. privukao značajno medijsko pokriće, iako je, prema *New Statesman*-u, prisustvovalo samo oko 200 ljudi.⁷ To je zbog toga što je bio kontraintuitivan. Toliko smo sviknuti na ideju da protest mora biti levičarski i antikapitalistički da ideja o protestu protiv vladine darežljivosti deluje neskladno.

-
- 5 Pun naziv je *Occupy Wall Street*. Radi se o pokretu koji se javio 17. septembra 2011. godine, protestujući protiv ekonomske nejednakosti u finansijskom distriktu Njujorka, Vol stritu. (*Prim. prev.*)
- 6 Ovakva je barem situacija u UK i ostatku Evrope. U SAD se *Tea Party* može smatrati protestnim pokretom protiv vladine darežljivosti, iako se pre radi o širokoj koaliciji u kojoj socijalni konzervativizam verovatno nadjačava antietatističko stanovište.
- 7 „Rally Against Debt? It was more of a long queue”, *New Statesman*, 15. maj 2011, (<https://www.newstatesman.com/blogs/the-staggers/2011/05/rally-cuts-debt-event-lisa-low>).

Na kraju, mada ne najmanje značajno, u sekcijama posvećenim politici i ekonomiji u najprometnijim knjižarama, takođe bez izuzetka, dominira antikapitalistička literatura. Knjige Naomi Klajn (Naomi Klein), Noama Čomskog, Slavoja Žižeka, Janisa Varufakisa (Yanis Varoufakis), Ovena Džonsa, Ha Jon Čanga (Ha-Joon Chang), Pola Mejsona (Paul Mason), Rasela Branda (Russell Brand), itd, predstavljaju bestselere unutar vlastitih žanrova; protržišne knjige su raritet. Pisci poput Džozefa Štiglica (Joseph Stiglitz), Pola Krugmana (Paul Krugman) i Tome Piketija (Thomas Piketty) su očigledno politički levi centar, ali u relativnim kategorijama su njihove knjige često „najneoliberalnije” knjige koje se daju naći u tipičnoj visokoprometnoj knjižari. Ukoliko ovo čini ‘neoliberalnu hegemoniju’, čovek se mora zapitati kako bi levičarska hegemonija izgledala.

Financial Times je nakon opštih izbora 2017. godine tvrdio da je „Džeremi Korbin (Jeremy Corbyn) priredio preporod socijalizma bez premca”.⁸ Nije učinio ništa ni približno tome. Ne može se ponovo roditi ono što nikada nije umrlo. Socijalizam nikada nije ni odlazio; samo nije uvek bio u žiži dnevne politike. Možda se tu vratio zajedno sa ‘korbinmanijom’, ali privlačnost socijalizma nikada nije zavisila od pojedinačnog političkog kandidata, partije ili pokreta.

Nekim čitaocima će možda biti čudno što, iako se ova knjiga delimično bavi socijalizmom u Britaniji, ne govori

---

8 „Jeremy Corbyn has staged an unprecedented socialist revival”, *Financial Times*, 9. jun 2017, (<https://www.ft.com/content/05f8abe0-4d03-11e7-a3f4-c742b9791d43>)

skoro ništa o 'korbinmaniji', korbinomiji (Corbynomics)⁹, Momentumu¹⁰, itd. Ali ovo se logički nadovezuje na stav da *korbinisti* (*Corbynistas*) nisu radikalni pobunjenici kakvima sami sebe doživljavaju. Oni niti dovode u pitanje, niti bi zaista mogli dovesti u pitanje „preovlađujuću ortodoksiju”, zbog toga što su umnogome njihove ideje *deo* preovlađujuće ortodoksije. Oni su samo politička manifestacija široko rasprostranjene antipatije prema tržišnoj ekonomiji, koja je daleko starija od njih i koja će ih nadživeti, u bilo kojoj formi. Kada je Hajek posvetio svoju knjigu *Put u ropstvo* (*The Road to Serfdom*) socijalistima svih partija, znao je šta radi. Danas bi je verovatno posvetio socijalistima svih partija, pokreta, kampanja, dobrotvornih ustanova, univerziteta, religijskih organizacija, medija i platformi društvenih medija.

Prodornost socijalističkih pretpostavki

Ono što je verovatno značajnije od podrške bilo kojoj specifičnoj socijalističkoj meri ili setu mera, jeste činjenica da socijalističke *pretpostavke* o ekonomskom životu prožimaju celokupan naš diskurs o ekonomskim merama. Ove pretpostavke su retko kada eksplicitno prezentovane, a i većina ljudi ih verovatno ne bi smatrala 'socijalističkim' – pre bi ih videli kao 'zdravorazumske'.

---

9 Kombinacija prezimena Korbin i reči ekonomija, koja ukazuje na Korbinovu ekonomsku politiku. (*Prim. prev.*)

10 Radi se o levičarskoj organizaciji koja je nastala 2015. godine i čiji su članovi u svojim javnim nastupima, tekstovima i videima pružali podršku Džeremiju Korbinu i Laburističkoj stranci. (*Prim. prev.*)

Uzmimo za primer gorepomenutu podršku nacionalizaciji različitih grana privrede, poput energetike ili željezničkog saobraćaja: ovo samo po sebi ne mora biti socijalistička pozicija. Neko bi mogao zagovarati ideju da je tržišna utakmica *uglavnom* korisna, ali da joj neki sektori prosto nisu podložni (primera radi, zbog elemenata prirodnog monopola). Ovo nije socijalistički argument. Ali to *nije* argument koji se često iznosi.

Konvencionalni argument je taj da „korporacije koje zgrću velike prihode plačkaju javnost” i stoga moraju biti nacionalizovane, kako bi se naterale da rade za ‘opšte dobro’. Moraju biti odgovorne javnosti, a ne akcionarima.¹¹ Jako mali broj će tumačiti ovaj sentiment kao ‘socijalistički’. Ali postoji barem četiri razloga zbog kojih on to jeste.

Prvo, prosečna profitna margina u sektorima za koje je vezana najznačajnija podrška nacionalizaciji, iznosi samo oko 3-4 procenta.¹² Ovo nam ukazuje na to da argument za nacionalizaciju nije uopšte ekonomski argument, već moralistički impuls – refleksna osuda pro-

---

11 Primera radi: „Rail privatisation: legalised larceny”, *The Guardian*, 4. novembar 2013. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/nov/04/rail-privatisation-train-operators-profit>) „For Tories, privatisation is still a matter of dogmatic faith”, *Independent*, 14. jul 2013. (<https://www.independent.co.uk/voices/comment/owen-jones-for-tories-privatisation-is-still-a-matter-of-dogmatic-faith-8708021.html>)

12 „The government’s ‘temporary’ energy price cap is bad economics”, IEA blog, 19. oktobar 2017, (<https://iea.org.uk/the-governments-temporary-energy-price-cap-is-bad-economics/>). Čak ni ove margine ne mogu prosto da se pretoče potrošačima nakon nacionalizacije, zbog toga što nacionalizovana grana privrede i dalje mora da mobilize kapital na neki način, a neće ga dobiti besplatno. Videti: „Do train operating companies earn ‘massive’ profits?” *Full Fact*, 14. novembar 2013. (<https://fullfact.org/news/do-train-operating-companies-earn-massive-profits/>).

fitnog motiva. Ovaj antiprofitni moralizam je deo socijalističkog svetonazora.

Drugo, argument počiva na pretpostavci da javni sektor pokreću altruistički motivi, te da stoga šta god državni aparat da radi, radi to sa 'opštim dobrom' na umu. Ovo je suštinska socijalistička pretpostavka. Takođe je, u najmanju ruku, i upitna. Kao što su iznova i iznova to demonstrirali ekonomisti iz Škole javnog izbora (Public Choice School), ponašanje zasnovano na vlastitom izboru postoji u javnoj/političkoj sferi kao i bilo gde drugde: viši državni službenici koji nastoje da prošire sopstvene budžete i sferu uticaja kako bi popravili svoj ugled; traženje rente posebnih interesnih grupacija; politički klijentelizam; radna mesta za podobne, itd (videti, primera radi, Tullock, 2006 [1976]).

Treće, tu je pretpostavka da mora postojati konflikt između težnje ka zadovoljavanju potreba ljudi i težnje ka profitu. Ali pod uslovima volontarističke razmene u okvirima vladavine prava, kako drugačije kompanija može steći profit osim pružanjem onoga što ljudi žele, po ceni koju su spremni da plate? Kako se ignorisanje ljudskih potreba može isplatiti?

Četvrto, tu je ideja da nacionalizacija podvodi određenu granu privrede „pod demokratsku kontrolu” i čini je „odgovornom pred sudom javnosti”.¹³ Ovo je takođe socijalistička pretpostavka i to veoma dubiozna. Kako Seldon (Seldon, 2004 [1990]: 179) objašnjava:

---

13 Videti, primera radi: „Reality Check: Why does Labour want to control National Grid?” *BBC News*, 11. maj 2017. (<https://www.bbc.com/news/business-39884416>).

„Utisak da ‘društvo kao celina’ može kontrolisati svoje ‘produktivne resurse’ je uobičajen u socijalističkim spisima, ali je očigledno nerealističan. Mašinerija društvene kontrole nikada nije bila osmišljena. Ne postoji razumljiv način na koji bi britanski građanin mogao da kontroliše kontrolore ‘svoje’ državne železnice ili NHS-a, izuzev tako indirektno da je u suštini nefunkcionalan.”

I na drugom mestu (Ibid: 210):

„Ono što nominalno pripada svima na papiru, suštinski u praksi ne pripada nikome. Ugljeni baseni, železnice, škole i bolnice koje su u vlasništvu ‘naroda’ u stvarnom životu pripadaju fantomima. Ni jedan nominalni vlasnik ne može da ih proda, uposli, pozajmi, zavešta ili dâ porodici, prijateljima ili u dobrotvorne svrhe. Javno vlasništvo je mit i privid. To je lažno obećanje i Ahilova peta socijalizma. Trud koji je neophodan da bi se ‘marilo’ za 50-milioniti udeo vlasništva nad bolnicom ili školom, koji su u vlasništvu 50 miliona ljudi, čak i kada bi se dao ustanoviti, daleko bi premašio korist; stoga ga niko i ne preuzima, čak i kada bi mogao. Zadatak je delegiran javnim službenicima koji su odgovorni političarima, koji su pak u socijalističkoj mitologiji odgovorni narodu. U ovoj kratko sumiranoj komunikaciji građani su često suštinski obespravljani.”

Možemo takođe videti kvazisocijalistički svetonazor u populističkoj retorici, koja predstavlja praktično sve socijalne konflikte kao konflikte između ‘naroda’ (poznatog i kao ‘radni narod’ ili ‘običan narod’) i ‘elita’, ili neke

varijacije na temu, poput '99 posto' protiv '1 posto'. Ovo je razblažena verzija marksističke teorije klasa, u kojoj socijalne klase, ne individue ili specifičnije grupe, formiraju osnovne jedinice analize. U ovom svetonazoru 'Narod' predstavlja homogenu grupu sa zajedničkim, lako uočljivim ekonomskim interesima i preferencama. Stoga postoji veoma jednostavno rešenje za većinu naših ekonomskih i socijalnih problema: ukloniti Elitu i zameniti ih prvacima Naroda.

Ali šablon Narod-protiv-Elite je veoma loš vodič za političke konflikte koje zaista vidimo. Naravno, naše lične preference i ekonomski interesi se ponekad poklapaju sa društvenom klasom – kao što se ponekad poklapaju sa godinama, polom, regijom, porodičnim statusom, etničkom pripadnošću, zanimanjem, radnim statusom, religijom, nacionalnošću ili zdravstvenim stanjem. Ali društvena klasa predstavlja samo jednu od mnoštva linija raslojavanja. Kod praktično svih najznačajnijih pitanja našeg vremena (Bregzit, imigracija, hipotekarna kriza, 'štednja', reforma socijalnih programa, itd), linije podele idu kroz društvene klase, a ne između njih.¹⁴ Socijalisti ponekad ovo priznaju, ali to svode na pitanje 'lažne svesti' namerno proizvedene od strane Elite, kako bi se zburnio i podelio Narod.¹⁵

---

14 Videti, primera radi: „Trump and Brexit: why it's again NOT the economy, stupid”, *Politics and Policy* blog, 9. novembar 2016. (<https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/trump-and-brexit-why-its-again-not-the-economy-stupid/>); „The Corbynistas are wrong: there's no such thing as 'The People'”, IEA blog, 5. maj 2017. (<https://iea.org.uk/the-corbynistas-are-wrong-theres-no-such-thing-as-the-people/>).

15 Primera radi: „Don't let Trump fool you: rightwing populism is the new normal”, *The Guardian*, video, 6. januar 2016. (<https://www.theguardian.com>)

Ovo je stoga što socijalistička mitologija tretira Narod kao romantizovanu apstrakciju, koja ima malo veze sa ljudima od krvi i mesa. Kako Teri Pračet (Terry Pratchett) beleži u jednoj od svojih knjiga:

„Neki [...] su bili na strani onoga što zovu ‘narod’. Vims (Vimes) je proveo život na ulici i sretao je pristojne ljude i budale i ljude koji bi slepom prosjaku ukrali peni i ljude koji su činili nečujna čuda [...], ali nikada nije sreo Narod.

Ljudi koji su bili na strani Naroda bi uvek završavali razočarani, u svakom slučaju. Otkrivali su da Narod nije sklon zahvalnosti dalekovidima ili poslušnima.”¹⁶

Socijalističke pretpostavke se takođe mogu pronaći i u bezrezervno saosećajnim pokrivanjima privrednih štrajkova u ‘progresivnim’ medijima.¹⁷ Većina ekonomista,

---

[an.com/commentisfree/video/2016/jan/06/dont-let-trump-fool-you-rightwing-populism-is-the-new-normal-video](https://www.theguardian.com/commentisfree/video/2016/jan/06/dont-let-trump-fool-you-rightwing-populism-is-the-new-normal-video)); „We'll never stop Brexit or Trump until we address the anger fuelling both”, *The Guardian*, 10. november 2017. (<https://www.theguardian.com/global/commentisfree/2017/nov/10/never-stop-brexit-trump-address-anger-impeachment-second-referendum>); „Naomi Klein on neoliberalism and the fightback against Donald Trump”, *The Guardian*, 4. juli 2017. (<https://www.theguardian.com/books/audio/2017/jul/04/naomi-klein-trump-neoliberalism-left-failed-books-podcast>); „The rise of Europe's far right will only be halted by a populism of the left”, *The Guardian*, 14. maj 2014. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/may/14/rise-of-europe-far-right-only-halted-by-populism-of-left>).

16 *Night Watch* (2002) citirano na <https://www.goodreads.com/quotes/373774-there-were-plotters-there-was-no-doubt-about-it-some>.

17 Primera radi: „Junior doctors are striking for us all – to save the NHS and to make a stand”, *The Guardian*, 12. januar 2016. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jan/12/junior-doctor-strike-save-nhs-stand-up-government>); „Celebrate the strikers this week – they are fighting for us

bez obzira na vlastita politička ubedenja, zagovara stav da je determinanta visine plate produktivnost. Štrajk može biti opravdan, ali je njegova uloga sporedna: ukoliko želimo da vidimo porast plata, onda prvenstveno moramo da podržimo mere koje podstiču rast produktivnosti. Ekonomisti se duboko ne slažu oko toga koje su to mere, ali ne i oko fundamentalne poente.

Međutim, savremeni socijalisti vide životni standard prvenstveno kao posledicu sukoba oko moći. Životni standard običnih ljudi raste onda kada se organizuju i bore za njega, a stagnira ili opada onda kada prestanu da se organizuju i bore za njega. U ovom pogledu na svet, fokus je skoro u potpunosti na distribuciji bogatstva, a ne na njegovom stvaranju.

Konačno, mnoštvo kontroverznih ciljeva postaje daleko popularnije čim se ogrne antikapitalističkom retorikom. Primera radi, Snoudon (Snowdon, 2017: 75–80) pokazuje da, mada paternalističke državne mere (npr. paternalistička regulacija životnog stila) nisu posebno popularne u Britaniji, one to postaju čim se prikažu kao mere borbe za radnička prava. Razlika je, svakako, iluzorna. Nemoguće je otežati kompaniji *prodaju* nekog proizvoda, a da se istovremeno ne oteža mušteriji da *kupi* taj proizvod. Bez obzira na to, pomeranje naglaska sa potro-

---

all", *The Guardian*, 6. juli 2014. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jul/06/celebrate-strikers-media-opposed-trade-unions>); „Five reasons public service workers are right to strike”, *The Guardian*, 28. novembar 2011. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/nov/28/public-service-workers-strike>); „Power or productivity? Why we disagree over tube strikes”, IEA blog, 10. jul 2015. (<https://iea.org.uk/blog/power-or-productivity-why-we-disagree-over-tube-strikes>).

šača na proizvođača je efektna strategija, zbog toga što se naslanja na popularni antikapitalistički sentiment.

Možemo zapaziti istu strategiju na delu onda kada NIMBY¹⁸ (tj. protivljenje stanogradnji) demonstranti predstavljaju stambenu izgradnju kao aktivnost koja samo puni džepove graditelja, ali mimo toga ne ispunjava nikakvu korisnu socijalnu svrhu (videti Niemietz, 2015: 17). Možemo to videti i kada antiavio/antituristički aktivisti tvrde da im je cilj da naškodi samo avioprevoznici-ma i upravnicima aerodroma, ne i turistima (videti Niemietz, 2013: 41).

Mogli bismo tako unedogled. Socijalizam u Britaniji je prvenstveno u ovom smislu živ i zdrav. Socijalizam u Britaniji nije primarno politički program, već set široko rasprostranjenih pretpostavki, koje su retko kada jasno predstavljene, pa stoga i retko kada ispitivane.

Socijalizam i socijaldemokratija

Pre nego što zagazimo u raspravu o socijalizmu, neophodno je izneti nekoliko reči zarad razjašnjenja terminologije. Opšta definicija 'socijalizma' je prilično jasna: prema rečniku Merijam Vebster (Merriam Webster) radi se o „bilo kojoj od mnoštva ekonomskih i političkih teorija, koje zagovaraju kolektivno ili državno vlasništvo i upra-

---

18 Akronim za „Not in my back yard” ili „ne u mom dvorištu”. Odnosi se na individue koje se protive izgradnji nekog objekta u kraju u kome stanuju. Pojam nosi konotaciju nedoslednosti, u tom smislu da je protivljenje ograničeno samo na mesto izgradnje (tj. „ne u mom dvorištu”), ali ne i na izgradnju po sebi (tj. ovaj stav ne odlikuje spremnost da se kritikuje izgradnja istog tog objekata na nekom drugom mestu). (*Prim. prev.*)

vu nad sredstvina za proizvodnju i distribuciju dobara". Ipak se u svakodnevnoj upotrebi, barem u UK i SAD, termin ponekad koristi kako bi se referiralo na zemlje sa jakim socijaldemokratskim tradicijama, poput nordijskih država. Da li je stoga očigledna popularnost socijalizma, u suštini, samo pitanje semantičke konfuzije? Da li su individue koje vide sebe kao socijaliste u stvarnosti samo socijaldemokrate nordijskog tipa, sklone socijalističkoj retorici?

Kratak odgovor je ne. Ne radi se o tome da individue koje sebe doživljavaju kao socijaliste nisu 'stvarni' socijalisti. Pre će biti da mnogi koji sebe doživljavaju kao obožavaoce nordijskog modela, nisu zaista obožavaoci nordijskog modela.

Šta je 'nordijski model'? U smislu u kojem se koristi na britanskoj levisi, ova sintagma često podrazumeva „izuzetno intervencionističku ekonomiju, kojom dominira država, a koja je na nekoliko koraka od toga da bude u potpunosti socijalistička". Primera radi, novinarka Abi Wilkinson (Abi Wilkinson) piše:

„Uprkos ogromnim razlikama među državama, neke osobe [...] zagovaraju ideju da bi skretanje ulevo (u UK) rezultovalo političkim i ekonomskim slomom, sličnom onome u [...] Venecueli. U stvarnosti, nordijske države su daleko bolji primer za poređenje. Mešoviti ekonomski sistemi i obimna država blagostanja dovode do toga da su uspešnije od UK.”¹⁹

---

19 „I'm not buying this sudden surge of compassionate Conservatism”, *Total Politics*, 11. avgust 2017. (<https://www.totalpolitics.com/articles/opin->

Ovo nije tačno. Nordijske ekonomije nisu ‘mešovite ekonomije’. Razlika između njih i Venecuele nije razlika u stepenu. Radi se o kvalitativnoj razlici, prvenstveno o razlici između *velikog* državnog aparata i *intervencionističkog* državnog aparata. Nordijski državni aparat je veliki, ali nije posebno intervencionistički. Nordijske ekonomije karakterišu visoke poreske stope i visoke stope javne potrošnje, ali mimo toga su relativno slobodne, tržišne ekonomije.

Nordijske države uglavnom ostvaruju visoke skorove na indeksima poput Indeksa ekonomskih sloboda (Economic Freedom Index) ili Indeks lakoće poslovanja (Ease of Doing Business Index) – *osim* u onim potkategorijama koje se specifično odnose na poresko opterećenje (Fraser Institute 2017; World Bank 2017). Prema ovom drugom indeksu, Danska i Norveška su rangirane više nego UK i SAD, dok je Švedska samo jednu poziciju iza njih. Prema prvom indeksu, UK i SAD su rangirane više nego nordijske države, ali razlika isključivo postoji zbog toga što su potonje države niže rangirane u potkategoriji ‘Veličina državnog aprata’. U ostalim potkategorijama Danska, Finska i Švedska su bolje rangirane od UK i SAD, dok je Norveška rangirana između njih (videti grafikon 5).

Ovo znači da, posmatrano u odnosu na većinu drugih razvijenih ekonomija, nordijske ekonomije nisu izrazito regulisane, državni aparat nije aktivni učesnik u ekonomskom životu i ne nastoji da usmerava ekonomski ži-

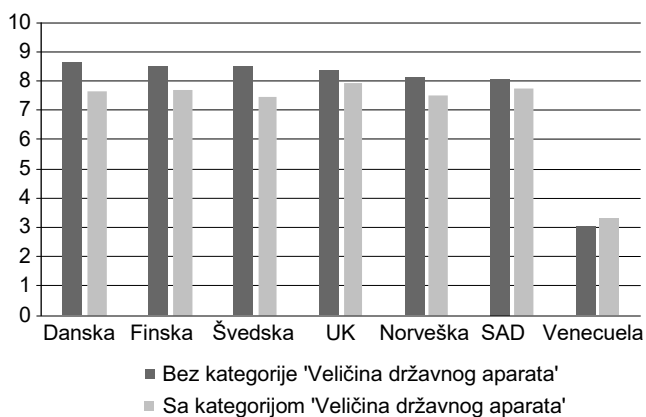

[ion/abi-wilkinson-im-not-buying-sudden-surge-compassionate-conservatism](#)).

vot. Nordijske vlade se ne mešaju izrazito u mehanizme određivanja plata i cena i ne vode aktivnu intervencionističku politiku. Davno su privatizovale mnoštvo preduzeća koja su nekada bila u državnom vlasništvu. Čak se i u pružanju javnih usluga oslanjaju na mehanizme slične tržišnim, istovremeno dozvoljavajući učešće privatnog sektora. Lokalne vlasti su, u velikoj meri, odgovorne za vlastito trošenje, koje moraju pokriti porezima prikupljenim na lokalnom nivou (OECD).

Grafikon 5 Rezultati merenja ekonomskih sloboda

Izvor: Fraser Institute (2017).

Britanski obožavaoci nordijskog modela – ili bolje rečeno, onoga što *doživljavaju* kao ‘nordijski model’ – nika da ne navode ove liberalne aspekte nordijskih ekonomija. Samo se fokusiraju na njihove visoke poreske stope i visoke socijalne izdatke, a inače projektuju na njih ono što žele da vide u tim zemljama.

Ali najveći deo socijalističkih mera koje su popularne u Britaniji – nacionalizacija, kontrola plata i cena, industrijska politika²⁰, odbacivanje tržišnih mehanizama i mešanja privatnog sektora u javne usluge, itd. – nemaju parnjaka u nordijskim zemljama. Istovremeno su mere implementirane u UK, koje imaju bliske nordijske ekvivalente, kontroverzne u UK, dok su socijalisti skloni tome da im se protive.

Primeru radi, deo besplatnog osnovnog i srednjeg školstva u UK (*free schools*) je eksplicitno oblikovan prema švedskom *friskolor* modelu. Stvaranje unutrašnjeg tržišta u okvirima NHS-a je takođe bilo, ako ne inspirisano, onda barem oblikovano sličnom agendom u Švedskoj. Socijalistička levica u UK se protivila tim promenama od samog početka i nastavlja da zagovara njihovo ukidanje.

Razlika između socijaldemokratije i socijalizma je možda jasnija u državama poput Holandije, Nemačke i Švedske, u kojima, rame uz rame, postoje (ili su postojale) velike socijaldemokratske i velike socijalističke partije. Tamo socijalističke partije nisu prosto radikalnija verzija socijaldemokratskih partija. Pre će biti da takve partije mogu deliti slične poglede na oporezivanje i socijalna izdavanja, ali uz oštro razlikovanje po pitanjima nacionalizacije, kontrole cena, dopuštanje profitnog motiva i tako dalje.

Kombinacija relativno liberalnih ekonomskih mera, sa jedne strane, i velikodušno finansiranih javnih/soci-

---

20 Primeru radi: „Owen Jones’s ‘Agenda for Hope’: We want a fairer society – and here’s how we can achieve it”, 26. januar 2014, *Independent* (<https://www.independent.co.uk/voices/comment/owen-jones-agenda-for-hope-we-want-a-fairer-society-and-here-s-how-we-can-achieve-it-9086440.html>).

jalnih usluga, sa druge strane, naravno, nije nepoznata u UK. Ovo je, manje ili više, ono što je 'treći put', lajtmotiv unutrašnje politike vlade Novih laburista, u suštini bio. U kojoj meri je postao politička realnost je pitanje oko kojeg se može debatovati, ali barem na nivou političkih ideja zagovornici Trećeg puta – a *ne* socijalistička leвица – mogu sa osnovom biti opisani kao socijaldemokrate nordijskog tipa. 'Blerit' ('Blairite') je, svakako, odavno postao termin koji zloupotrebljava socijalistička leвица, sinonim za izdajicu i prodanu dušu.

Podrška socijalizmu onda zaista jeste ono što joj se nalazi u imenu. To *nije* podrška socijaldemokratiji nordijskog tipa ili njenim kontinentalnim rođacima, npr. holandskoj ili nemačkoj socijaldemokratiji. To što je retorički prigrljen 'nordijski model' nema velikog značaja ukoliko ga prati odbacivanje svih onih elemenata koji omogućavaju funkcionisanje nordijskog modela.

Lenja strašila?

U zadnjih sto godina je postojalo više od dvadeset pokušaja da se izgradi socijalističko društvo. Sa ovime se pokušalo, između ostalih, u Sovjetskom Savezu, Jugoslaviji, Albaniji, Poljskoj, Vijetnamu, Bugarskoj, Rumuniji, Čehoslovačkoj, Severnoj Koreji, Mađarskoj, Kini, Istočnoj Nemačkoj, Kubi, Tanzaniji, Beninu, Laosu, Alžiru, Južnom Jemenu, Somaliji, Kongu, Etiopiji, Kambodži, Mozambiku, Angoli, Nikaragvi i Venecueli. Svi ovi pokušaji su završili, u različitoj meri, kao promašaji. Kako može i dalje da

bude popularna jedna ideja koja je propala toliko puta, u toliko različitih varijanti i toliko različitih konteksta.

Barem deo objašnjenja mora biti u tome što su socijalisti već dugo veoma uspešni u distanciranju od primera socijalizma na delu, onih koji postoje u stvarnom svetu. Danas se iznošenje iskustva, primera radi, Sovjetskog Saveza u debati sa osobom koja sebe doživljava kao socijalistu, smatra jeftinim trikom, a ne argumentom koji zaslužuje intelektualno poštovanje. Pozivanje na primere socijalizma iz stvarnog sveta garantovano rezultuje ruganjem i prevrtanjem očiju; takav čin se doživljava kao grub, prost i neuk.

Savremeni socijalisti uzimaju zdravo za gotovo da savremeni ili istorijski primeri socijalističkih država nikada nisu predstavljali *istinski* socijalizam. Oni samo predstavljaju pervertirane verzije socijalizma, koje imaju izuzetno malo sličnosti sa onime što savremeni socijalisti imaju na umu, tako da nema nikakvog smisla pozivati se na njih.

Za Noama Čomskog, definisanje Sovjetskog Saveza kao 'socijalističkog' je samo „način da se diskredituje socijalizam“:

„Nije postojala ni trunka socijalizma u Sovjetskom Savezu. Sad, naravno, oni to jesu *nazivali* socijalizmom. Ali su takođe to nazivali i demokratijom. To su bile 'narodne demokratije' [...] Stoga, ukoliko mislite da je pad Sovjetskog Saveza predstavljao udarac socijalizmu, onda ćete takođe misliti [...] da je to udarac i za demokratiju. Na kraju krajeva, nazvali su se takođe i demo-

kratijama. Zbog čega onda to nije udarac na demokraciju? To bi imalo mnogo više smisla. [...]

To nije imalo nikakve veze sa socijalizmom. [...] Ono što je [socijalizam] oduvek podrazumevao [...] jeste [...] kontrola sredstava proizvodnje od strane radnog naroda. [...] [Sovjetska] Rusija je najantisocijalističnije mesto koje možete da zamislite. [...] Nije imalo nikakve elemente radničke kontrole ili mešanja ili učešća. To nema nikakve veze sa socijalizmom. To je suštinska suprotnost po svim tačkama.”²¹

Prema Ričardu Volfu, profesoru ekonomije na Univerzitetu u Masačusetsu, Amherst, „borba između komunizma i kapitalizma se nikada nije dogodila. Sovjeti nisu uspostavili komunizam.”²²

Stiven Reznik, profesor ekonomije na istom univerzitetu, veruje da „Ne možemo priznati kraj komunizma. Komunizam nikada nije oprobano na nivou celokupnog društva. Hvalisava je misao da je komunizam savladan.”²³

Nejtan Robinson, urednik *Current Affairs*-a, piše:

„Kada me neko usmeri na Sovjetski Savez ili Kastrovu Kubu i kaže ‘pa, eto ti tvog socijalizma’, moj odgovor [...] [je] da ovi režimi nemaju nikakve veze sa principima za koje se ja borim. [...] Glavna lekcija ovde nije o [...]

---

21 The Soviet Union vs. Socialism (<https://www.youtube.com/watch?v=06-XcAiswY4&feature=youtu.be>). Videti takođe: Chomsky (1986)

22 „USSR strayed from communism, say economics professors”, *The Campus Chronicle*, 11. oktobar 2002. (<https://www.umass.edu/pubaffs/chronicle/archives/02/10-11/economics.html>).

23 Ibid.

‘socijalizmu’ ili čak ‘komunizmu’, jer Kastro, Mao, Staljin i Lenjin nisu stvarno pokušali da implementiraju bilo koje od tih ideja.”²⁴

Kolumnista *Washington Post*-a Elizabet Bruenig (Elizabeth Bruenig) je reagovala sa indignacijom kada su, kao odgovor na njen tekst „Vreme je da se oproma socijalizam” („It’s time to give socialism a try”), neki od njenih kritičara izneli konkretne primere socijalizma:

„Znala sam da će biti [...] neslaganja. I znala sam da će se većina [...] odvijati u neprijateljskoj atmosferi. [...]

U slučaju moje kolumne to je značilo mnoštvo sagovornika koji pod socijalizmom podrazumevaju nešto na liniji sovjetskog komunizma ili venecuelanskog sistema [...]. Ne verujem da iko zaista veruje da navijam za totalitarne forme socijalizma, niti za njegove najrazornije varijante, koje su posledica lošeg upravljanja. Na kraju krajeva, rekla sam da nisam za to.”²⁵

Bliže nama, u BBC-jevom programu *Daily Politics*, kolumnistkinja *Guardian*-a Zoi Viliams (Zoe Williams) je rekla:

---

24 „How to be a socialist without being an apologist for the atrocities of communist regimes”, *Current Affairs*, 25. oktobar 2017. (<https://www.currentaffairs.org/2017/10/how-to-be-a-socialist-without-being-an-apologist-for-the-atrocities-of-communist-regimes>).

25 „Let’s have a good-faith argument about socialism”, *Washington Post*, 11. mart 2018. (https://www.washingtonpost.com/opinions/lets-have-a-good-faith-argument-about-socialism/2018/03/11/96d66720-23e4-11e8-86f6-54bfff693d2b_story.html?utm_term=.9c19d1625467).

„Mislim da postoji neko sujeverje u tome što niko ne može ni da čuje reč ‘Marks’, a da odmah ne kaže [...] ‘svi ćemo pomreti, sve će nas strpati u gulag’. [...] Kina [mislila se na maoističku Kinu] je manifestacija marksizma koliko i Norveška. Mislim, taj čovek [Karl Marks] je bio ekonomista. [...] Činjenica da su neki ljudi koristili njegovo ime kako bi pokretali revolucije [...] nema nikakve veze sa Marksom.”²⁶

Nedugo nakon smrti Fidela Kastru, novinar Oven Džons je tvrdio da Kuba nije ‘istinski’ socijalistička – niti je to bilo koja druga zemlja:

„Socijalizam bez demokratije [...] nije socijalizam. [...] Socijalizam podrazumeva socijalizaciju bogatstva i moći – ali kako moć može biti socijalizovana ukoliko je koncentrisana u rukama neodgovorne elite? [...]

Socijalističko društvo [...] još uvek ne postoji, ali bi moralo postojati jednog dana.”²⁷

Dakle, savremeni socijalisti veruju da je njihova varijanta socijalizma fundamentalno različita od bilo čega što se provlačilo pod tim imenom u prošlosti, te da je zbog toga svako poređenje besmisleno. Istorijsko iskustvo socijalizma na delu, stoga, ne pruža nikakve relevantne lekcije. Može bez brige biti ignorisano.

---

26 Daily Politics Show, *BBC Politics*, 1. novembar 2013. (<https://www.facebook.com/BBCPolitics/videos/758283277521866/>).

27 „My thoughts on Cuba”, *Medium*, 29. novembar 2016. (<https://medium.com/@OwenJones84/my-thoughts-on-cuba-32280774222f>).

Beg u apstrakciju, безусловna vera

Uprkos žestini sa kojom savremeni socijalisti odbijaju poređenje sa bilo kojom varijantom socijalizma koja je do danas oprobana, uglavnom imaju problema sa tim da pojasne šta bi to tačno uradili drugačije. Koja je razlika između 'istinskog socijalizma' i 'neistinskog socijalizma'? Koji to element socijalizma praktikovanog u Varšavskom paktu, maoističkoj Kini, Severnom Vijetnamu, Severnoj Koreji i drugim zemljama, čini socijalizam 'neistinskim'? Šta je trebalo da promene kako bi se pomerile u red 'istinskog socijalizma'?

Suočeni sa ovim pitanjima, savremeni socijalisti obično počinju da vrdaju i da govore o uzvišenim težnjama, umesto o opipljivim institucionalnim karakteristikama. Istinski socijalizam, tvrde, jeste demokratski socijalizam odozdo na gore, socijalizam koji demokratizuje ekonomski život i osigurava jednak udeo u bogatstvu i moći. Istinski socijalizam postavlja običan radni narod – ne tehnostrate, diktatore ili partijsku elitu – na čelo.

Mimo maglovitosti, ovaj opis sadrži i dva ogromna primera безусловne vere.

- „1. Savremeni socijalisti pretpostavljaju da je autokratska, stratifikacijska priroda prethodnih (i preostalih) socijalističkih režima bila namerna. Socijalistički političari su *mogli* da uspostave izvornu demokratiju pod radničkom upravom, ali su *izabrali* da to ne urade. *Mogli* su da uspostave sistem u kojem bi moć bila smeštena u ruke obič-

nih radnika, ali nisu želeli da urade to. Uspostavljanje autentične radničke demokratije je, stoga, samo pitanje volje političara.²⁸

2. Savremeni socijalisti izgleda pretpostavljaju da bi demokratizovana, participativna verzija socijalizma bila, ne samo humanija, nego i *ekonomski* uspešnija. Autokratski socijalizam je propao, ali *demokratski* socijalizam bi lepo funkcionisao, u pogledu ekonomskog učinka.²⁹

Primer koji ilustruje ove sklonosti – bekstvo u apstrakciju, dopunjeno prethodno spomenutim oblicima bezuslovne vere – predstavlja članak Noama Čomskog (1986) „Sovjetski Savez protiv socijalizma” („The Soviet Union Versus Socialism”). Za Čomskog, socijalizam, adekvatno shvaćen, predstavlja:

„Oslobađanje radnog naroda od eksploatacije. Kako je marksistički teoretičar Anton Panekuk (Anton Pannekoek) zapazio, ‘cilj niti je postignut, niti može biti postignut od strane nove upravljачke i vladajuće klase, kao zamene za buržoaziju’, već samo može biti ‘ostvaren od strane radnika kao gospodara proizvodnje.’”

---

28 Prethodnih dekada je bilo učestalije optuživanje istorijskih okolnosti, ekonomske nerazvijenosti, neprijateljstva Zapada, ‘kapitalističkog okruženja’ i/ili ‘lažne svesti’ širokih masa.

29 Ova pretpostavka nikada nije otvoreno razjašnjena, ali kao što ćemo videti, ona implicitno proističe iz odbijanja socijalista da raspravljaju o ekonomskoj propasti socijalističkih zemalja. Socijalisti će samo istaći da ove zemlje nisu bile demokratske, stoga nisu bile istinski socijalističke, stoga njihovo iskustvo nije relevantno i ništa se odatle ne može naučiti.

Istinski socijalizam podrazumeva:

„Pretvaranje sredstava za proizvodnju u vlasništvo samoorganizovanih proizvođača i stoga u društveno vlasništvo ljudi koji su se oslobodili eksploatacije od strane svojih gospodara, kao osnovni korak ka širem polju ljudskih sloboda.”

Ovo su lepe težnje. Ali su takođe i izuzetno apstraktne težnje. Koji skup institucija bi ih ostvario? Kako bi ove institucije radile? Kako bismo nadgledali da li ostvaruju ono što bi trebalo da ostvaruju i kako bismo ih ispravljali ukoliko to ne bi činile? Ovo su pitanja kojima Čomski ne mari da se pozabavi.

I mada Čomski temeljno osuđuje ‘crvenu birokratiju’ SSSR-a, njegovu ‘novu klasu’ i njegove ‘državne sveštenike’, on ne pruža ni jedan komentar povodom *ekonomskih* nedostataka Sovjetskog Saveza. Kako deluje, on smatra samorazumljivom ideju da bi, da su radnici Sovjetskog Saveza oborili Crvene birokrate i vodili ekonomiju samostalno, ekonomski problemi ove države nestali.

Drugi primer je članak Ovena Džonsa o budućnosti Kube, napisan nedugo nakon smrti Fidela Kastro. Džons objašnjava kako bi tekući kubanski ‘neistinski’ socijalizam, mogao da postane ‘istinski’:

„Kuba bi se mogla demokratizovati i pružiti političke slobode koje su trenutno odbijene, istovremeno braneći [...] postignuća revolucije. [...] Ovo je sledeći stupanj revolucije. [...] Jedina budućnost socijalizma [...] leži u

demokratiji. To ne znači samo nadmetanje na izborima. [...] To znači organizovanje pokreta ukorenjenog u narodnim zajednicama i radnim mestima. To znači zagovaranje sistema koji demokratiju širi i na radna mesta i ekonomiju. To je socijalizam: demokratizacija svakog dela društva.”³⁰

I opet, umesto da pruži makar i grub opis toga kako bi ‘istinski’ socijalistički sistem mogao da radi, Džons beži u apstraktne težnje. ‘Širenje demokratije na ekonomiju’ i ‘demokratizacija svakog dela društva’ su milozvučne floskule, ali šta to znači u praksi? Kako bi izgledao institucionalni okvir koji ostvaruje navedene težnje?

I dok Džons dosta govori o neophodnosti političke reforme, ni u jednom trenutku ne ukazuje na ekonomske reforme. Izgleda da pretpostavlja da bi politička demokratizacija takođe, na neki način, sredila ekonomsku nerazvijenost zemlje.

Treći primer je članak iz New York Times-a, „Budućnost socijalizma možda leži u njegovoj prošlosti” („Socialism’s future may be its past”), koji je napisao Baskar Sunkara (Bhaskar Sunkara), osnivač magazina *Jacobin*.³¹ Sunkara veruje da je, jedan vek nakon Oktobarske revolucije, vreme da se socijalizmu pruži još jedna šansa. Ali ovaj put će biti drugačije:

---

30 „My thoughts on Cuba”, *Medium*, 29. novembar 2016. (<https://medium.com/@OwenJones84/my-thoughts-on-cuba-32280774222f>).

31 „Socialism’s future may be its past”, *New York Times*, 26. jun 2017. (<https://www.nytimes.com/2017/06/26/opinion/finland-station-communism-socialism.html>).

„Ovaj put će ljudi imati pravo glasa. Odnosno, da raspravljaju i razmatraju, a onda da glasaju – i verujte da ljudi mogu da se organizuju kako bi iscrtali novi kurs za čovečanstvo. U svojoj suštini, u izvornom obliku, socijalizam je ideologija radikalne demokratije. [...] On teži osnaživanju građanskog društva kako bi omogućio učešće u odlukama koje utiču na naš život. Ogromna državna birokratija [...] može biti podjednako alijenirajuća i nedemokratska kao i kabineti korporacija, te stoga moramo duboko razmisliti o novim oblicima koje društveno vlasništvo može poprimiti.”

Isti šablon bekstva u uzvišene težnje, kao i ista bezrezervna vera, su očigledni. Omogućavanje ljudima „da se organizuju kako bi iscrtali novi kurs za čovečanstvo”, „osnaživanje građanskog društva” i „omogućavanje učešća u odlukama koje utiču na naš život” su plemenite težnje, ali one su samo to. Mimo toga da će „ljudi imati pravo glasa”, Sunkara nam ne kazuje ništa o tome kako bi sistem koji obezbeđuje navedeno mogao izgledati u praksi.

Poput Čomskog i Džonsa, Sunkara izgleda veruje da je ovo samo pitanje snage volje i da je razlog zbog kojeg prethodni pokušaji da se stvori socijalističko društvo to nisu obezbedili taj što prethodne socijalističke vođe nisu raspolagale navedenom snagom volje.

Takođe, nema ni reči o promašajima sovjetske ekonomije. Ponovo, Sunkara izgleda veruje da bi demokratizacija takođe, nekako, sredila ekonomske probleme Sovjetskog Saveza.

Još jedan primer je članak „Kako biti socijalista, a ne biti apologeta zverstava komunističkih režima” („How to

be a socialist without being an apologist for the atrocities of communist regimes”) Nejtana Robinsona, urednika magazina *Current Affairs*. Robinson vidi politički i ekonomski sistem kao švedski sto, gde možemo da biramo elemente koji nam se sviđaju:

„Zbog toga što sam sposoban da istovremeno u glavi držim dve ideje i zbog toga što ne razmišljam rokćući poput pećinskog čoveka ‘ovo dobro’ i ‘ovo loše’, mogu da iscrtam razliku između pozitivnih i negativnih aspekata političkog programa. Sviđa mi se segment o omogućavanju radnicima da izvlače veću korist iz svog rada. Ne sviđa mi se segment o izvođenju disidenata pred streljačke strojeve. I čini mi se da bi inteligentna osoba morala biti sposobna da razdvoji te stvari.”³²

I, ponovo, u ovoj perspektivi nema ni jednog specifičnog razloga zbog kojeg su svi socijalistički eksperimenti, pre ili kasnije, skrenuli ka autoritarizmu. Bio je to, jednostavno, politički izbor:

„Gulazi postaju mogući ukoliko imate ideologiju, poput lenjinizma, koja opravdava gulage. [...] Komunistička zlodela su upozorenja povodom činjenja zlodela u težnji za pravičnošću, a ne povodom pravičnosti.”³³

---

32 „How to be a socialist without being an apologist for atrocities of communist regimes”, *Current Affairs*, 25. oktobar 2017. (<https://www.currentaffairs.org/2017/10/how-to-be-a-socialist-without-being-an-apologist-for-the-atrocities-of-communist-regimes>).

33 Ibid.

Stoga socijalisti nemaju šta da uče iz istorijskog iskustva, zbog toga što su različite manifestacije autoritarizma pod socijalizmom potpuno nepovezane jedna sa drugom. Jedina lekcija iz iskustva sa gulazima je da ne treba da gradimo gulage, jedina lekcija iz iskustva sa nameštenim sudskim postupcima je da ne treba da organizujemo nameštene sudske postupke, jedina lekcija iz iskustva sa Berlinskim zidom je da ne treba da delimo Berlin zidovima, i tako dalje. Sve drugo bi bilo roktanje poput pećinskog čoveka.

Kako bi izgledao istinski socijalizam i šta je bilo neistinsko kod prethodnih pokušaja? Prema Robinsonu:

„Poenta socijalizma je bilo predavanje vlasništva nad sredstvima za proizvodnju radnicima, nešto što ne mogu imati ukoliko im se uz pretnju oružjem govori šta da proizvode. [...] Istorija Sovjetskog Saveza nam zaista ne govori mnogo o 'komunizmu', [...] bilo je to društvo u kojem je dominirala država, u kojem je moć distribuira na spram striktne hijerarhije.”

Ponovo, „predavanje vlasništva nad sredstvima za proizvodnju radnicima” je samo apstraktna težnja, a ne opipljiv opis ekonomskog sistema. Šta to znači? Kako bi, u društvu koje broji više od 60 miliona ljudi (poput UK), radnici kolektivno upravljali svojim sredstvima za proizvodnju? Kako bih ja mogao smisleno da sprovodim kontrolu nad 'sopstvenim' 60-milionitim delom čeličane ili fabrike automobila? Robinson se ne bavi ovakvim pitanjima.

Niti ima i jedne reči o *ekonomskim* promašajima socijalizma. Robinson tvrdi da je jednostavno odvojiti dobre segmente (podizanje životnog standarda radnika) od loših segmenata (represija) – ali propušta da napomene da socijalizam *nije* poboljšao životni standard radnika, posmatrano u odnosu na bilo koji mogući kontrafaktualni primer.³⁴ Robinson uzima zdravo za gotovo ideju da socijalizam bez gulaga i tajne policije ne bi bio samo humaniji, nego i ekonomski uspešniji. Zašto bi to bilo tako?

Poslednji primer je argumentacija u prilog socijalizmu kolumniste *Washington Post*-a Elizabet Bruenig. Bruenigova se takođe distancira od formi socijalizma koje su do sada oprobane:

„Bez namere da budem shvaćena kao nostalgična za totalitarizmom, podržala bih tip socijalizma koji bi bio demokratski i usmeren primarno na dekomodifikaciju rada, smanjivanje ogromnih nejednakosti koje proizvodi kapitalizam i slamanje pritiska kapitala na politiku i kulturu.”³⁵

---

34 Ovo se najbolje može razumeti na osnovu Stenfordove enciklopedije filozofije (dostupno na: <https://plato.stanford.edu/entries/causation-counterfactual/>, pristupljeno 23.07.2019.), gde stoji sledeće: „Osnovna ideja kontrafaktualnih teorija uzročnosti jeste ta da se značenje tvrdnji o kauzalnim odnosima može objasniti u kategorijama kontrafaktualnih uslova u obliku tvrdnje „da se *A* nije dogodilo, ne bi se pojavilo *C*”. (Prim. prev.)

35 „It’s time to give socialism a try”, *Washington Post*, 6. mart 2018. (https://www.washingtonpost.com/opinions/its-time-to-give-socialism-a-try/2018/03/06/c603a1b6-2164-11e8-86f6-54bfff693d2b_story.html?utm_term=.6d35b2ae17f8).

I na drugom mestu:

„Socijalizam ima široku paletu manifestacija, pa iako se uglavnom kritikuje [...] njegova dvadesetovekovna istorijska forma, njegovi aspekti koje bih ja zagovarala, bili bi [...]: 1) dekomodifikacija rada i ostalih domena života u meri u kojoj je to moguće; 2) smanjenje ili uklanjanje alijenacije radnika od sopstvenog rada, društva i samih sebe; 3) smanjenje [...] ogromne socijalne i političke nejednakosti koju stvara kapitalizam; i 4) smanjenje ili uništenje kontrole koju kapital ima nad politikom, društvom ili ekonomijom.”³⁶

Ponovo, ‘istinski’ socijalizam se definiše u kategorijama apstraktnih ishoda, radije nego opipljivih institucionalnih karakteristika. Kako bi vizija socijalizma, koju iznosi Bruenigova, funkcionisala? Ovo je pitanje koje odbacuje kao sitan detalj:

„Ova četiri fronta su samo gruba skica vrste socijalizma koju sam zamislila; moja uloga ovde je bila da debatujem u prilog njegovih zasluga, a ne da pružim praktične političke mere, što može biti ostavljeno talentovijim kreatorima javnih politika.”³⁷

Novinski članak nije nacrt ustava, tako da niko ne očekuje ništa više od grube skice. Problem je, međutim, to

---

36 „Case in favor of Socialism, debated at LibertyCon”, *Medium*, 3. mart 2018. (<https://medium.com/@ebruening/case-in-favor-of-socialism-debated-at-libertycon-5887336f4f88>).

37 Ibid.

što Bruenigova *ne* pruža grubu skicu. Ona prosto govori o skupu težnji – pa čak i tada isključivo na veoma visokom nivou apstrakcije – i suštinski definiše vlastitu viziju socijalizma kao „sistem koji bi ispunio te aspiracije”. Nema ni reči o tome zašto su ranije forme socijalizma bile neuspešne u ostvarivanju tih ideala ili čak o tome zbog čega su podbacile na nivou više opipljivih merila, poput produktivnosti ili ekonomskog proizvoda.

Nije zbog nedovoljno upornosti

Demokratija i ekonomski učinak

Oba ova primera bezuslovne vere su potpuno neopravana. Prvo, nema nikakvog razloga da se veruje da je ekonomski neuspeh socijalizma imao bilo kakve veze sa nedostatkom demokratije. Demokratija poboljšava mnoge stvari i poželjna je zbog različitih razloga, međutim, uzeta samostalno, ne dovodi do povećanja bogatstva zemalja. Pševorski (Przeworski, 2002) je, posmatrajući 135 zemalja u periodu od 1950. do 1990, proučavao odnos između političkog sistema i ekonomskog učinka. Zaključio je da (Ibid: 21):

„Politički režimi nemaju nikakvog uticaja na rast ukupnih prihoda. [...] Nekoliko zemalja koje su se spektakularno razvile u proteklih pedeset godina, su imale podjednaku šansu da to ostvare pod demokratijom isto kao i pod diktaturom. U proseku su ukupni prihodi rasli po skoro identičnoj stopi pod oba ova režima.”

Demokratija i ekonomski progres su čvrsto povezani, ali kauzalni lanac je obrnutog smera: bogate demokratije su mnogo stabilnije nego siromašne demokratije (Przeworski and Linongi, 1997).

Nalazi Pševorskog se poklapaju sa ranije izrađenom sličnom studijom koju je načinio Baro (Barro, 1994: 26), koji koristi indeks demokratije, umesto binarne distinkcije demokratija/diktatura. Posmatrajući uzorak od oko 100 zemalja u vremenskom periodu od 30 godina, on zaključuje da

„Demokratija nije ključ ekonomskog razvoja, mada može imati nekoliko pozitivnih efekata po zemlje koje započinju sa ograničenim brojem političkih prava. [...] Razvijene zemlje Zapada bi više doprinele blagostanju siromašnih zemalja kada bi izvozile svoje ekonomske sisteme, prvenstveno svojinska prava i slobodna tržišta, umesto svojih političkih sistema, koji su se obično razvijali nakon što je postignut razuman životni standard.”

Ponovo, demokratija i prosperitet su povezani, ali kauzalni lanac je obrnutog smera (Ibid: 25):

„Poboljšanje životnog standarda – mereno realnim per capita BDP-om jedne zemlje, očekivanim trajanjem života i obrazovanjem – izuzetno povećava verovatnoću da će političke institucije s vremenom postati demokratske. [...] Bogata mesta uživaju više demokratije zato što je ovo [...] po sebi poželjan cilj” (istakao K.N.).

Jedna implikacija navedenog je da socijalističke diktature nisu (ili nisu bile) siromašne *zbog toga* što jesu (ili su bile) diktature. Siromašne su zato što su socijalističke.

Zbog toga je u potpunosti opravdano suočavati zagovornike demokratskog socijalizma sa *ekonomskim* neuspehom socijalističkih država. To nije banalizacija. Zagovornici demokratskog socijalizma možda ne žele da replikuju *politički* sistem ovih država, ali žele da primene slična *ekonomska* rešenja, a upravo su *ekonomska* rešenja – a ne odsustvo demokratije – proizvela njihov ekonomski neuspeh.

Od pionirskog rada Ludviga fon Mizesa (Ludwig von Mises, 1922) *Socijalna ekonomija: Studije o socijalizmu* (*Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus*), mnogo toga je napisano o razlozima zbog kojih socijalističke ekonomije moraju vremenom stagnirati i propasti. Rasprava o navedenim razlozima bi daleko prevazišla okvire ove knjige. Dovoljno će biti kratko ukazivanje na dva najznačajnija problema, koje ni jedna socijalistička ekonomija do sada nije uspela da reši.

Često je pogrešno razumevanje neuspeha socijalizma kao posledice toga što socijalistička ekonomija očekuje od ljudi da primarno rade za zajedničko dobro, umesto za vlastito dobro, dok većina ljudi nije bila dovoljno altruistična da bi tako nešto ispunila. Ovo nije istina. U stvarnosti se socijalističke ekonomije nikada nisu oslanjale na altruizam. Postojale su propisane radne norme, postojale su proizvodne kvote, postojale su razlike u primanjima i postojali su materijalni podsticaji, dodeljivani na bazi učinka. Socijalističke ekonomije nije krasio ležer-

ni pristup radu. Istočnonemački radnici su, primera radi, obično radili više sati nego zapadnonemački radnici.³⁸ Nedostatak adekvatnih podsticaja je *bio* ogroman problem u socijalizmu (videti: Caplan, 2009), ali ne prosto u smislu da ljudi nisu naporno radili. Relativni neuspeh socijalizma i relativni uspeh kapitalizma imaju mnogo više veze sa kapacitetom kapitalizma da proizvodi ekonomski relevantno znanje.

Prvo, tržišne cene su se pokazale kao neophodan mehanizam skupljanja i diseminacije informacija o stanjima ponude i potražnje. Tržišne cene su određene odlukama o kupovini i prodaji hiljada, ako ne i miliona ili milijardi ljudi, koji deluju spram znanja o vlastitim preferencijama, kao i svih informacija koje poseduju, a koje su relevantne za transakciju. Na ovaj način tržišta mogu da zađu u ogromno polje znanja, koje čine raspršeni delići sadržani u umovima miliona ljudi, što ovo znanje, u njegovom totalitetu, čini nedostupnim bilo kome pojedinačno (videti Hayek, 1945). U velikom je ovo znanje implicitno: specifično je vezano za vreme i mesto i ne može se jednostavno pretočiti u reči ili brojeve. Ljudi koji njime raspolažu bi možda imali problema sa njegovom artikulacijom. Ali u tržišnoj ekonomiji njegova artikulacija nije neophodna. Neophodno je samo delanje spram njega.

Tržišne cene su destilovana forma ogromne količine informacija i one diseminiraju informacije brzo i naširoko. Promena okolnosti dovodi do promena cena, koje pak dovode do promene u ponašanju tržišnih aktera. Kako Hajek navodi (Ibid: 526):

---

38 „DDR/Fünf-Tage-Woche: Samstags nie“, *Der Spiegel*, 28. avgust 1967. (<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-46265001.html>)

„Pretpostavimo da se negde na svetu pojavila nova prilika za upotrebu [...] kalaja ili pak da je jedan od izvora njegove ponude eliminisan. Nije bitno [...] – a izuzetno je važna upravo činjenica da nije bitno – šta je od navedenog izazvalo oskudicu kalaja. Sve što korisnici kalaja moraju znati jeste da je jedan deo kalaja, koji su nekad upotrebljavali, sada profitabilnije uposlen na nekom drugom mestu, te da, kao posledica ovoga, moraju štedeti na njemu. Za ogromnu većinu njih nema potrebe da uopšte znaju gde se javila hitnija potražnja, niti u korist kojih drugih potreba sami moraju da prištede ponudu. Ukoliko samo neki od njih direktno znaju za novu potražnju i preusmere resurse ka njoj, te ukoliko ljudi koji su svesni praznine, nastale akcijama prethodnonavedenih, istu popune iz novih izvora, efekat će se rapidno proširiti celim ekonomskim sistemom i uticati ne samo na svaku upotrebu kalaja, nego i na upotrebu njegovih supstituta, kao i supstituta njegovih supstituta, na ponudu svih stvari načinjenih od kalaja i njihovih supstituta, i tako dalje; i sve to bez bilo kakvog znanja ogromne većine snabdevača ovih supstituta o originalnim uzrocima navedenih promena.”

Planske ekonomije nemaju nikakav način da replikuju ovu funkciju prikupljanja i diseminacije znanja koje poseduju tržišne cene. Stoga se lišavaju ogromnih količina informacija, koje moraju voditi lošijim ekonomskim odlukama. Ovo nije samo problem centralno-planskih ekonomija, gde cene određuje odbor za planiranje. Navedeno važi i za ekonomije u kojima privatni sektor proizvodi najveći deo ekonomskih aktivnosti, ali gde se vlada meša u tržišne cene.

Još jedna neophodna karakteristika tržišnih ekonomija, koju nijedna socijalistička ekonomija do sada nije uspela da zameni, jeste činjenica da je tržišna kompeticija stalni proces pokušaja-i-pogrešaka, spojen sa ekstenzivnim mehanizmom povratnih informacija (videti Hayek, 2002 [1968]). Ne možemo od samoga starta znati kako da organizujemo uspešno preduzeće ili privrednu granu (a kamoli celokupnu ekonomiju). To saznajemo isprobavajući mnoštvo različitih stvari, od kojih najveći deo ne uspe, dok nekolicina uspe, što dovodi do toga da ove druge šire primenjujemo.

Tržišna ekonomija je poligon za testiranje, na kojem različite biznis ideje, različiti menadžerski stilovi, različiti organizacioni modeli i različite privredne strukture mogu biti oprobani i testirani u međusobnoj kompeticiji. Primera radi, integrisani modeli, gde kompanije samostalno obavljaju mnoštvo delatnosti, mogu se slobodno takmičiti sa specijalizovanim modelima, gde kompanije prebacuju (autsorsuju) mnoštvo delatnosti spoljnim saradnicima. Na taj način saznajemo gde je primerenija specijalizacija, a gde integracija.

Pogrešno je i često razumevanje da je glavna uloga konkurencije da funkcioniše kao mamuze: radimo napornije kada smo pod pritiskom konkurencije nego kada možemo svoju trenutnu poziciju uzeti zdravo za gotovo. Ali ovo nikada nije bio glavni problem: socijalističke ekonomije su imale druge (manje benigne) načine da motivišu ljude. Međutim, ono što im je nedostajalo jeste sposobnost kompeticije da proizvodi znanje. *To* je glavna uloga kompeticije u ekonomskom životu. Socijalističke

ekonomije same sebe lišavaju ogromne količine znanja koju proizvodi kompeticija. U manjoj meri to čine i tržišne ekonomije koje sputavaju kompetitivni proces, prime-ra radi, proizvodnjom barijera za ulaz na tržište.

Socijalizam, tehnokratija i autoritarizam

Pitanje da li je socijalizam inherentno autoritaran ili je slučajnost to što su socijalističke države ujedno bile i autokratske, nije novijeg datuma. Žan-Fransoa Revel (Jean François Revel, 1978: 41–42) je sedamdesetih godina prošlog veka pisao:

„Kažu nam da je nepošteno suditi ‘socijalizmu’ na osnovu iskustva. [...] Kako bi neko mogao, iz marksističke perspektive, da objasni takvo mnoštvo nezgoda i devijacija koje su se javljale tokom toliko mnogo decenija, a da ne pronade njihov uzrok [...] u ekonomskom sistemu [...] ? [...]

Ironija leži u tome što nam baš glasnogovornici ‘naučnog’ socijalizma prvi nude ovu čudnu primenu Marksovog istorijskog materijalizma – jedna konstanta, [...] dugovečna i bez znakova slabljenja, [...] opisuje se kao rezultat proste slučajnosti, [...] bez bilo kakve veze sa sistemom.”

I na drugom mestu (Ibid: 61):

„Marksista-lenjinista, što će reći ‘naučni’ socijalista, svakako bi trebao da potraži uzroke ovog ponavljajućeg neuspaha. U nauci, zakon predstavlja ona hipoteza koja

je potvrđena svim eksperimentalnim posmatranjima. Možda će savremeni marksisti prirediti još jednu od mnoštva svojih epistemoloških revolucija, nudeći inovativnu definiciju: zakon će predstavljati ona hipoteza koja nije potvrđena niti jednim eksperimentom.”

Četiri decenije kasnije, još uvek nismo videli socijalistički eksperiment koji nije, pre ili kasnije, skrenuo u autoritarizam, ali socijalisti ostaju ubeđeni da iza toga ne leži nikakav dublji razlog. Prema njihovom objašnjenju, socijalizam samo nije adekvatno oprobano – ali mogao bi biti oprobano bilo kada. To je prosto pitanje snage volje.

Savremeni socijalisti nisu neiskreni kada govore o ‘širenju demokratije na ekonomiju’ i ‘demokratizaciji svakog dela društva’. To jeste njihova težnja. Ali poenta koju maše jeste da je ovo *uvek* bila težnja i obećanje socijalizma. Nikada nije postojalo vreme u kojem su socijalisti težili stvaranju stratifikovanih društava, gde bi moć bila koncentrisana u rukama tehnokratske elite. Još manje su težili stvaranju policijske države koja bi se oslanjala na teror, mučenje, prinudni rad i masovna ubijanja kako bi opstali. Socijalistički eksperimenti su ovako *završavali*, ali nije postojala *namera* da takvi budu.

Uzmimo za primer sledeći citat čuvenog socijaliste, koji kritikuje autoritarne tendencije u nastajućem Sovjetskom Savezu:

„Postoje dva metoda: metod prinude (vojni metod) i metod ubeđivanja (sindikalni metod). [...] Greška koju

Trocki čini je ta da potcenjuje razliku između armije i radničke klase, on [...] nastoji [...] da prenese vojne metode sa vojske na [...] radničku klasu. [...]

Sovjetska moć [...] može biti usmeravana samo kroz radničku klasu, kao medijum, i uz pomoć sila radničke klase. [...] Očigledno, ovo je nemoguće učiniti prinudnim metodama. [...] Očigledno, samo [...] proleterska demokratija [...], jedini metod ubeđivanja, može omogućiti ujedinjavanje radničke klase kako bi se podstakla samostalna aktivnost.”

Ovo piše Staljin (1921).

Ili uzmimo za primer izvorno značenje sintagme ‘Sovjetska Republika’. ‘Sovjet’ je u početku jednostavno bio demokratski izabran, radnički odbor u nekoj fabrici, a Sovjetska Republika je originalno trebalo da bude delimično direktna, izvorna demokratija, u kojoj bi ovi radnički odbori predstavljali osnovne jedinice građe. Ideja je bila da sva politička moć na kraju bude izvedena iz lokalnih radničkih skupština. Ta ideja nikada nije bila formalno napuštena: na papiru, Sovjetski Savez je tako funkcionisao.

Kada savremeni socijalisti govore o neautoritarnoj, učesničkoj i humanističkoj verziji socijalizma, njihove ideje nisu tako originalne kako misle da jesu. To je *oduvek* bio cilj. To su socijalisti *oduvek* govorili. A nedostatak upornosti nije uzrok toga što se ovo nikada nije dogodilo.

Demokratsko kolektivno vlasništvo može funkcionisati savršeno – ali samo u malim, homogenim zajednicama, zasnovanim na slobodnoj volji, sa jednostavnim

privredama. Klasičan primer navedenog jesu izraelski *kibuci*. Kod kibuca se opravdano može reći da zajednica, kao celina, organizuje sopstveni ekonomski život kolektivno i demokratski.

Ali čak ni tada se kibuc ne može smatrati alternativom tržišnoj ekonomiji. Kibuc po sebi nije 'ekonomski sistem'. To je delatna grupa unutar ekonomskog sistema, naime primarno tržišnog ekonomskog sistema Izraela (i šire). Ovo omogućava kibucima da se specijalizuju u uskom spektru ekonomskih aktivnosti, kojima se može upravljati. To može biti potpuno održiv model. Ali dovoljan je kratak osvrt na istoriju kibuca kako bi postalo jasno da ovaj model nije niti skalabilan niti prenosiv. Kibuc nikada nije prerastao određenu veličinu; kibuc sa više od 1000 članova bi se dao ubrojati u jedan od najvećih. I mada tradicionalni, kolektivistički model kibuca još uvek može biti funkcionalan za mnoge, neki ljudi su ga napustili i prešli na konvencionalnije menadžerske metode, vremenom postajući sličniji standardnim privatnim poduhvatima.³⁹ Postoji i tendencija outsorsovavanja aktivnosti koje su nekada obavljane u samim kibucima.

Demokratski kolektivizam zahteva male, homogene zajednice koje karakteriše visok stepen unutrašnje saglasnosti u vezi sa ciljevima i sredstvima. Pa čak i tada, takve zajednice mogu koordinisati veoma ograničeni spektar aktivnosti. Potpuno je ispravno da članovi male agrarne zajednice organizuju sastanak i raspravljaju o tome da li

---

³⁹ Videti, na primer: „The kibbutz movement adapts to a capitalist Israel”, *Wall Street Journal*, 13. oktobar 2017. (<https://www.wsj.com/articles/the-kibbutz-movement-adapts-to-a-capitalist-israel-1507908175>).

bi trebalo da uzgajaju više ovih ili onih žitarica; da li bi trebalo da kupe novi poljoprivredni alat ili da poprave stari, a da novac potroše na nešto drugo. Ali bilo bi nemoгуće na taj način upravljati celom ekonomijom.

Ekonomskim planiranjem se ne može upravljati putem demokratske participacije. Njime se, u suštini, ne može upravljati čak ni putem reprezentativne demokratije. Kako Hajek (1993 [1944]: 48) ističe u knjizi *Put u ropstvo*:

„Sastaviti ekonomski plan na ovaj način je još manje moguće nego, na primer, uspešno planirati vojni pohod demokratskim postupkom. [...] Bilo bi neizbežno delegirati zadatak stručnjacima.

Ipak, razlika je u tome što, dok general koji zapoveda pohodom ima jedan cilj [...] za ekonomskog planera ne postoji takav središnji cilj. [...] General ne mora da balansira između različitih nezavisnih ciljeva; za njega postoji samo vrhovni cilj. Ali ciljevi ekonomskog plana [...] ne mogu da se definišu odvojeno od tog određenog plana. Suština ekonomskog problema jeste da sastavljanje ekonomskog plana podrazumeva izbor između suprotnih ili konkurentskih ciljeva [...] Koje su opcije među kojima moramo da biramo, mogu znati samo oni koji znaju sve činjenice; i samo se oni, tj. stručnjaci, nalaze u poziciji da odluče koji ciljevi treba da dobiju prednost.”⁴⁰

Socijalizam ne mora uvek da dovede do terora i pomora industrijskih razmera. Horor staljinizma, maoizma i re-

---

40 Na ovom mestu je upotrebljen prevod Zoe Pavlevski i Miroslava Prokopijevića (Hajek, Fridrih, *Put u ropstvo*, Službeni glasnik, Beograd, 2012. str. 63–64). (*Prim. prev.*)

žima Crvenih Kmera je bio ekstrem čak i za socijalističke standarde.

Druga polovina istorije Sovjetskog Saveza nije bila ni približno loša kao prva polovina. Druge države Varšavskog pakta su bile represivne, ali ne i genocidne.

Ali socijalizam nikada nije mogao biti ništa drugo do tehnokratski, hijerarhijski sistem nalik vojnoj upravi. Tvrdnja da zemlje Varšavskog pakta nisu bile 'istinski' socijalističke zbog toga što nisu bile parlamentarne demokratije sa slobodnim i poštenim izborima, maši suštinu. Čak i da *jesu* bile parlamentarne demokratije, to ne bi promenilo njihov ultratehnokratski karakter, zbog toga što njihovi parlamenti, takvi kakvi su bili, u svakom slučaju nisu imali nikakvu ulogu u njihovom procesu ekonomskog planiranja (a kako Hajek objašnjava, nisu ni *mogli* imati). Petogodišnje planove su iscrtavale ekspertske komisije, spram instrukcija iz vrha izvršne grane vlasti, a parlament bi ih potom simbolički prihvatao i potvrđivao. Štajner (Steiner, 2010: 4) objašnjava ovaj proces koristeći primer Nemačke Demokratske Republike:

„Državna komisija za planiranje [...] je morala da razrađuje i odgovara za planove, morala je da uspostavi međuzavisnost različitih kontrolisanih privrednih sfera, te nastojeći da ovo izvede, morala je da odbacuje interese partikularnih sfera, koji bi mogli biti suprotni makroekonomskim [...] prioritetima. Ako zanemarimo *čisto formalno* odobrenje planova od strane Narodnog Parlamenta (parlament u Istočnoj Nemačkoj), konačna odluka [...] je ležala u rukama Saveta ministara” (istakao K.N.).

Mogli bismo, u teoriji, da zamislimo demokratsku NDR (ili neku drugu socijalističku državu), sa slobodnim i poštenim izborima. Ovo bi ljudima dalo priliku da smene upravu i na njeno mesto dovedu drugu. Ali to ne bi približilo NDR tipu participatornog socijalizma koji opisuju autori poput Čomskog, Sunkare, Robinsona i Džonsa, u kojem 'narod' zajednički upravlja ekonomijom. U NDR, kao i u svim socijalističkim zemljama, procesom ekonomskog planiranja je upravljala birokratska elita. Demokratska NDR bi i dalje bila ekstremno stratifikovano, hijerarhijsko društvo.

Lako je zaključiti zašto vladajuća partija NDR (ili njeni parnjaci u drugim socijalističkim državama) nikada nije dozvolila slobodne i poštene izbore: izgubili bi i znali su to. To objašnjava diktatorski karakter NDR. Ali ne objašnjava njen *tehnokratski* karakter. Dopuštanje javnosti da učestvuje u planiranju i vođenju ekonomije ne bi predstavljalo pretnju po vlast partije. Naprotiv: ovo bi, ako ništa drugo, ojačalo njenu poziciju, jer bi sistemu dalo glazuru demokratske legitimnosti. Partija je mogla neutralisati delove prodemokratskih pokreta otpora i usmeravati javnu žudnju za demokratijom u sigurne tokove ('sigurne' u smislu 'sigurne iz perspektive partije').

Ali to nisu uradili, jer je nemoguće tako nešto izvesti. Zemlja sa 17 miliona stanovnika nije kibuc.

Ono što je nakratko oprobano bilo je radničko učešće u upravljanju državnim preduzećima, putem demokratski izabраних radničkih odbora. Ali centralno-planska ekonomija ne može dozvoliti smislenu autonomiju na lokalnom nivou, iz prostog razloga što bi to remetilo plan.

Različiti delovi plana su međusobno povezani i zavisе jedni od drugih. Stoga vlada ne može dozvoliti nekim ekonomskim akterima da od njega odstupe. Kako Štajner (2010: 30–31) objašnjava:

„Radni saveti [...] se rukovode interesima vlastitog poduhvata i vlastite radne snage, a ne potrebama ekonomije u celini. Ovo je jedan od razloga zbog kojeg su ukinuti 1948. [...] Stoga nije postojala ni jedna institucija koja bi omogućila radnicima učešće u procesu odlučivanja.”

U NDR je najveći remetilac plana bila emigracija. Ovo je razlog zbog kojeg Berlinski zid nije bio odstupanje od ‘plemenitih’ ideala socijalizma, već logična pratnja planske ekonomije.

Planske ekonomije uglavnom ograničavaju slobodu kretanja stanovništva, čak i na unutrašnjem nivou (videti, na primer, Dowty 1988). Moraju to raditi: velika pomeranja stanovništva bi unela zbrku u petogodišnje planove. Nije moguće planski urediti ekonomiju onda kada faktori proizvodnje poseduju vlastitu volju i kada su stalno u pokretu. Planeri moraju biti u mogućnosti da alociraju faktore proizvodnje, uključujući i radnu snagu, a ti faktori onda moraju ostati tamo gde su prebačeni. Stoga nije slučajnost što je Sovjetski Savez uveo sistem unutrašnje pasoške kontrole istovremeno sa početkom implementacije prvog petogodišnjeg plana.

U tržišnoj ekonomiji bi zakon o ograničavanju kretanja između, recimo, Londona i Kembridža delovao ap-

surdno. Građani bi smatrali da odluka poput toga gde će živeti ne pripada nikome do njima samima. U planskoj ekonomiji ovaj zakon uopšte nije apsurdan, usled toga što planska ekonomija takve odluke prebacuje u ruke drugih. Promena mesta stanovanja ili posla ima posledice po komplementarne faktore proizvodnje, kao i po druge delove petogodišnjeg plana i, za razliku od tržišne ekonomije, ovde ne postoji cenovni mehanizam koji dovodi do automatskog prilagođavanja. Stoga kretanje ljudi mora biti kontrolisano.

Ukoliko zabrana slobode kretanja unutar zemlje proističe iz logike planske ekonomije, onda je zabrana emigracije još tešnje povezana sa ovom logikom. Jedna od osnovnih razlika između socijalističke i tržišne ekonomije jeste ta da socijalistička ekonomija predstavlja kolektivni poduhvat. Svi iz ličnog iskustva znamo da se, kada uzmemo učešće u kolektivnim poduhvatima, do određenog stepena lišavamo lične autonomije. Ovo nije problem dokle god smo slobodni da to samostalno izaberemo. Ukoliko živimo sami, onda kod kuće možemo da radimo šta god hoćemo (primera radi, da dekorišemo dom kako mislimo da treba, da glasno puštamo muziku tokom noći, itd); ukoliko živimo sa nekim, onda to više ne možemo da radimo. Ukoliko radimo na nekom timskom projektu, moramo se ponašati kao deo tima; nemamo istu fleksibilnost kao kada radimo samostalno. I tako dalje. U liberalnom društvu su zajednice zasnovane na slobodnom pristupu i izboru članova. Sami bираmo do kojih razmera želimo da budemo deo kolektivnog poduhvata, u kojim

oblastima života i sa kime. U socijalističkim društvima je najveći deo ekonomskog života kolektivistički poduhvat. Ograničavanje ličnih sloboda je stoga neizbežno i, u okvirima logike sistema, opravdano. Ograničavanje emigracije je primer navedenog. Dauti (Dowty, 1988: 86–88) pojašnjava:

„Emigracija [...] postaje čin nelojalnosti, napuštanje zajedničkog cilja, možda čak i čin izdaje. [...]

1922. su i Rusija i Ukrajina [...] praktično onemogućile sve polaske iz zemlje. Godine 1923. je organizovan poseban korpus GPU kako bi kontrolisao granicu, a do 1928. je postao dovoljno učinkovit da može da preseče skoro sve nelegalne polaske. [...]

U pogledu regulacije napuštanja zemlje, sovjetski model (..) je do ranih 50-ih implementiran u najvećem broju zemalja Istočne Evrope, Kini, Mongoliji i Severnoj Koreji. [...]

Istočnoevropski glasnogovornici su [...] isticali dug koji individua ima prema zajednici zbog beneficija koje je uživala. U socijalističkim državama, tvrde oni, [...] društvo pravi velika ulaganja u svaku ličnost, [...] te bi stoga svako trebalo da se oduži zajednici tako što će ostati njen radni član. [...] U skladu sa tim su pokazivali relativnu liberalnost spram izlaznih viza onih koji su odradili svoj deo (penzioneri u Istočnoj Nemačkoj, stariji od 55 godina u Mađarskoj).”

Ovo je razlog zbog kojeg Berlinski zid i Gvozdena zavesa nisu bili ‘izdaja’ socijalizma, već njegova dosledna primena.

Na kraju, socijalizam je oduvek dovodio do i uvek mora voditi do ekstremne koncentracije moći. Kako je pojašnjeno ranije, rušenjem tržišnih signala i konkurencije, socijalističke ekonomije lišavaju same sebe ogromnih količina znanja. Ali takođe sebe lišavaju nečeg drugog: izuzetno efektnog načina disperzije i ograničavanja moći. Kako Hajek (1993 [1944]) navodi, „sistem kompeticije je jedini sistem dizajniran tako da svede na najmanju meru moć koju jedan čovek ima nad drugim”.⁴¹

U socijalističkoj ekonomiji država postaje glavni poslodavac, glavni zemljovlasnik, glavni snabdevač robom i uslugama, glavni finansijski posrednik, itd. Nema mnogo stvari oko kojih bi se F. A. Hajek i Lav Trocki složili, ali se slažu oko činjenice da socijalistička država zahteva veću koncentraciju moći od bilo koje druge. Trocki (1935: Poglavlje 2)⁴² je pisao o sovjetskoj upravi:

„Ne postoji nijedna druga uprava na svetu u čijim rukama je u toj meri koncentrisana sudbina celokupne države. [...] Sovjetska vlast spram celokupnog ekonomskog sistema drži poziciju koju kapitalista drži spram jednog preduzeća. Centralizovani karakter nacionalne ekonomije pretače moć države u faktor neizmernog značaja.”

---

41 S obzirom na to da ovde nije navedena stranica sa koje je citat preuzet, prevodilac nije mogao da se posluži ranije korišćenim, domaćim prevodom ovog dela (pošto postoji nekoliko rečenica koje bi mogle preneti isti smisao). U ovom, kao i u narednim slučajevima (sve dok se eksplicitno ne naglasi suprotno), poklapanje prevoda sa onim koji su načinili Zoe Pavlevski i Miroslav Prokopijević je slučajno. (*Prim. prev.*)

42 Knjizi je pristupljeno preko onlajn arhiva. Brojevi stranica stoga nisu dostupni.

A Hajek je pisao da „u nameri da ostvare svoje ciljeve, planeri moraju stvoriti moć – moć koju ljudi imaju nad drugim ljudima – u razmerama koje dotle nisu bile poznate”.

Iz perspektive socijaliste, navedeno ne predstavlja problem. To jednostavno predstavlja zamenu moći korporacija za moć države, a moć države je odgovorna pred sudom ‘naroda’ – moć države je ‘moć naroda’. Ali ovo je odraz fundamentalnog nerazumevanja. Kako Hajek pojašnjava:

„Konzentracija moći zarad ostvarivanja jedinstvenog plana, ne rezultuje samo njenom transformacijom, već i beskonačnim uvećavanjem. Ujedinjavanjem u ruke jednog tela one moći koja je nekada bila nezavisno praktikovana od strane mnogih, količina moći koja nastaje je neizmerno veća od bilo koje koja je postojala ranije, do te mere dalekosežna da se skoro može govoriti o drugoj vrsti moći.

Potpuno je pogrešno tvrditi da velika moć koju bi praktikovao centralni planerski komitet „ne bi bila veća od moći koju kolektivno praktikuju privatni direktorski odbori”. U društvu kompeticije ne postoji ni jedno telo koje bi moglo praktikovati i trunku moći koju bi posedovao socijalistički planerski komitet. *Decentralizacija moći znači redukovanje apsolutne količine moći*” (istakao K. N.).

Ideja da su preduzetnici u međusobnim dogovorima i da delaju kao jedno, predstavlja socijalističku fantaziju. Preduzetnici se *takmiče* jedni sa drugima – i to često veoma

žustro. Ova činjenica izuzetno redukuje bilo kakvu 'moć' koju bi mogli posedovati.

Za razliku od Hajeka, Trocki se nije protivio koncentraciji moći u socijalizmu. Jedina njegova zamerka je bila ta da u Sovjetskom Savezu moć više ne poseduje 'radnička klasa', već sovjetska birokratija, koja je poprimila obeležja posebne klase. Rešenje je, stoga, ležalo u tome da 'radnička klasa' povрати moć koju je nekada imala. Međutim navodno 'zlatno doba' o kojem govori Trocki, koje je postojalo pre nego što je 'radnička klasa' bila 'izdana', poklapa se sa periodom u kojem je *on*, Trocki, bio jedan od najjačih figura u državi. 'Korumpiranje' države radnika se poklapa sa *njegovim* padom u nemilost. Da je Trocki pobedio i proterao Staljina, onda bi verovatno proterani Staljin napisao knjigu o tome kako je 'radnička klasa' bila izdana i kako je Sovjetski Savez prestao da bude 'istinska' država radnika.

Koncentracija moći pod socijalizmom ne mora da dovede do tiranije koja bi bila ubitačna poput staljinizma ili maoizma. Hruščovljeva politika destaljinizacije je pokazala da je sovjetski sistem imao *neki* kapacitet za sopstvenu reformu, a većina drugih socijalističkih zemalja nikada nije proizvela ekvivalent staljinizmu ili maoizmu. Ali čak ni staljinizam ni maoizam nisu bili aberacije. To su bili periodi u kojima su tendencije, koje su uvek prisutne u socijalističkim društvima, dovedene do ekstrema.

Jedna stalna karakteristika socijalističkih režima bila je ta da su često na ekonomske neuspehe reagovali tražeći žrtvene jarce – imaginarne 'sabotere', 'rušioce', 'tvrdice', 'špekulante', 'kontrarevolucionare', itd. – i započinjući

lov na veštice. Moraju to da rade: s obzirom da ekonomski problemi pod socijalizmom ne mogu nikako da budu posledica samog socijalizma, onda mora postojati *neko* ko svesno radi na podrivanju ekonomije.

Staljinovi krvavi pirovi nisu uvek bili nasumični; često su bili povezani sa ekonomskim događajima. Primeira radi, za vreme i nakon gladi, Staljin se okomio na sve sektore koji su imali nekakvu vezu sa poljoprivredom, bez obzira koliko labavu. Kako Judi (Udy, 2017: 436–37) pojašnjava:

„Kulaci su već bili označeni kao inicijatori rušenja na poljima i farmama, ali je kampanja dekulakizacije od 1929. do 1931. pokrenuta kako bi se „sломili kulaci kao klasa“; sada nisu mogli biti (tokom perioda 1932–1933) isticani kao jedini uzrok problema. [...] Bili su potrebni novi žrtveni jarci. Stoga su streljani veterinarini zbog toga što su u tajnosti namerno izazivali povećanu smrtnost stoke; meteorolozi su hapšeni zbog falsifikovanja vremenskih prognoza u nameri da nanesu štetu letini; [...] postojala je masovna čistka vladinih i akademskih institucija, kao i novina; ukrajinski Komitet za tegove i mere je okrivljen za namerno sabotiranje merenja žetve. [...]

U potrazi za novim ljudima koje bi optužili, stručnjaci za poljoprivredu su bili očigledna meta. [...] Osuđeni su zbog ‘poljoprivredne sabotaze’ – optužba koja je uključivala [...] ‘namerno širenje korova sa ciljem smanjivanja prinosa letine.’”

Iako u daleko manje ekstremnim formama, isti osnovni šablon se pojavljivao u mnogim drugim socijalističkim

državama. Najsvežiji primer je Venecuela, gde je paranoja oko 'sabotera' i 'tvrđica' postala osnovna karakteristika retorike vlasti.⁴³ Venecuelanska vlast je jednom obećala da će izgraditi potpuno drugačiju formu socijalizma, eksplicitno definisanu u suprotnosti sa sovjetskim modelom (više o ovome kasnije). Pa ipak, danas saopštenje venecuelanske vlade neodoljivo podseća na izdanje *Pravde* iz 30-ih.

Savremeni zagovornici demokratskog socijalizma maše suštinu kada se bune zbog pominjanja realnih manifestacija socijalizma kao primera, insistirajući na tome da oni ne opravdavaju zloupotrebe bilo kojeg od tih režima: niko ih ne optužuje za tako nešto. Kritičari socijalizma su potpuno svesni toga da savremeni socijalisti nemaju nameru da ponovo uvedu kampove za prinudni rad, masovne egzekucije, nameštene sudske procese, iznuđena priznanja, Štazi ili Berlinski zid. Ali ni jedan socijalistički projekat nije započeo sa takvim namerama. Kada se kritičari socijalizma pozovu na opresivnu prirodu prošlih socijalističkih režima, njihova namera nije da skupljaju retoričke poene protiv svojih oponenta. Namera je da se usmeri pažnja na činjenicu da ovi sistemi

---

43 Videti, primera radi: „Venezuela's power cut was 'saborage' – President Maduro”, *BBC News*, 4. decembar 2013. (<https://www.bbc.com/news/world-latin-america-25210984>); „Venezuelan President Maduro 'to expand price controls'”, *BBC News*, 11. novembar 2013. (<https://www.bbc.com/news/world-latin-america-24897407>); „Venezuela announces new plan to tackle food crisis”, *BBC News*, 9. jun 2016. (<https://www.bbc.com/news/world-latin-america-36486246>); „Venezuela seizes millions of toys, accuses importer of hoarding”, *Bloomberg*”, 9. decembar 2016. (<https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-12-09/venezuela-seizes-millions-of-toys-accuses-importer-of-hoarding>).

nisu bili samo nasumice opresivni. Svi su bili opresivni *na slične načine*. Postoje prepoznatljivi, ponavljajući šabloni opresije u socijalističkim režimima, a oni su intimo povezani sa socijalističkim ekonomijama.

Strašila koja su nekada bila živa

Ukoliko se socijalizam vratio na velika vrata, to se nije dogodilo zbog toga što su ljudi ‘zaboravili’ kako su loše stajale stvari u zemljama Varšavskog pakta, maoističkoj Kini i drugim socijalističkim zemljama. To se desilo zbog toga što su socijalisti uspjeli da se distanciraju od navedenih primera.

Zagovornici demokratskog socijalizma su bili toliko uspješni u ubeđivanju sebe (i drugih) da istorijski primeri socijalizma nemaju nikakve veze sa socijalizmom da reaguju sa iskrenom iritacijom kada njihovi politički oponenti iznesu primer tih zemalja kao argument.⁴⁴ Oni spominjanje ovih primera vide ili kao neiskreno ili kao prostodušno (ili kao oba). To je ili strašilo – retorička ba-

44 Dobru ilustraciju navedenog predstavlja tekstualna rasprava između pisca Džejmsa Bartolomjua (James Bartholomew) i njegovog nećaka Sebastijana Vele (Sebastian Vella) vođena u magazinu *The Spectator*. Bartolomju piše o svojim sećanjima na putovanje kroz Sovjetski Savez, Kinu pre liberalizacije i Rumuniju pod Čaušeskuom. Njegov nećak, koji simpatizuje socijalizam, *ne* odgovara braneći bilo koji od ovih primera, niti tako što ih opisuje u romantičnom svjetlu. Naprotiv, on se čudi što njegov ujak uopšte iznosi ove primere. Videti: „Letter to a young Corbynista”, *The Spectator*, 24. jun 2017. (<https://www.spectator.co.uk/2017/06/letter-to-a-young-corbynista/>); „A letter from a Corbynista”, *The Spectator*, 1. jul 2017. (<https://www.spectator.co.uk/2017/07/a-letter-from-a-corbynista/>); za primer ovoga videti: *The Daily Politics* show, BBC, 1. novembar 2013. (<https://www.facebook.com/watch/?v=758283277521866>).

tina kojom antisocijalisti biju socijaliste – ili znak da opo-
nent nema intelektualnih kapaciteta da razume razliku
između dobre ideje i njene izvrnute primene.

S obzirom na to da se više od dvadesetak pokušaja
stvaranja socijalističkih društava završilo promašajem
u različitom stepenu, insistiranje na tome da nijedno od
njih nije bilo 'istinski' socijalističko je jedini način na koji
savremeni socijalisti mogu da zaštite svoj svetonazor od
pobijanja. Međutim, ova knjiga će pokazati da postoji ve-
lika greška u to-nije-*istinski*-socijalizam narativu: činje-
nica da se uglavnom primenjuje *nakon događaja*, to jest,
nakon što je socijalistički eksperiment naširoko diskredi-
tovan.

Ova knjiga će pokazati da se socijalistički akreditivi
jednog socijalističkog eksperimenta retko dovode u pi-
tanje dokle god je ovaj eksperiment na svom vrhuncu.
Dokle god deluje da socijalizam funkcioniše, dotle se radi
o 'istinskom' socijalizmu. Tek onda kada propadne i kada
postane sramota za socijalističke težnje, biva retroaktiv-
no redefinisano u neistinski.

Ova knjiga će pokazati da su bukvalno *svi* socijalistički
eksperimenti kroz istoriju – uključujući *pogotovo* Sovjet-
ski Savez i maoističku Kinu – bili, u nekom periodu, na-
široko podržavani od strane prominentnih zapadnjačkih
intelektualaca. Svi su oni isticani kao 'istinski' socijali-
zam. Sve dok nisu prestali da bivaju 'istinski' socijalizam
i retroaktivno postali neistinski socijalizam.

Preciznije rečeno, ova knjiga će pokazati da u pogledu
toga kako su viđeni u zemljama Zapada, socijalistički ek-
sperimenti prolaze kroz tri različite faze.

1. Faza medenog meseca

Prva etapa je faza medenog meseca, tokom kojeg eksperiment ostvaruje, ili barem *izgleda* kao da ostvaruje, neke početne uspehe u nekim segmentima. Tokom ovog perioda je njegov međunarodni ugled relativno visok. Čak i antisocijalisti priznaju, teška srca, da zemlja o kojoj se radi ima nešto i da pokaže.

Tokom faze medenog meseca retko ko dovodi u pitanje socijalistički karakter eksperimenta; skoro niko ne tvrdi da zemlja nije 'istinski' socijalistička. Naprotiv: tokom faze medenog meseca, veliki broj zapadnjačkih intelektualaca entuzijastično prihvata eksperiment. Samo-proklamovani socijalisti ga prihvataju kao svog, ističući ga kao primer vlastitih ideja na delu.

2. Faza izgovora i 'šta-ćemo-sa-izma'⁴⁵

Ali faza medenog meseca ne traje daveka. Zemlja ili ostaje bez sreće ili njeni postojeći promašaji postaju šire poznati na Zapadu. Kao posledica toga, njen međunarodni ugled počinje da se pogoršava. Ona prestaje biti primer koji socijalisti ističu u raspravama sa svojim oponentima i postaje primer koji njihovi oponenti ističu u rasprava-ma sa njima.

Tokom ove faze, zapadnjački intelektualci i dalje podržavaju eksperiment, ali njihov ton postaje razdražen i defanzivan. Fokus se premešta sa navodnih dostignuća eksperimenta, na navodne prikrivene motive koji stoje iza kritike eksperimenta. Javlja se fanatična potraga za izgovorima, uobičajeno uz prebacivanje odgovornosti

---

45 „Whataboutery” – pojašnjenje u sledećoj fusnoti. (*Prim. prev.*)

na imaginarne 'sabotere' i nespecificovane pokušaje da se eksperiment 'podrije'. Javlja se obilje 'šta-ćemo-sa-iz-ma'.⁴⁶

3. Faza nije-istinski-socijalizam

Na kraju uvek dođe trenutak u kojem je eksperiment naširoko diskreditovan, u kojem je u najvećem delu javnosti percipiran kao promašaj. Eksperiment postaje prepreka socijalističkim težnjama i sramota za zapadnjačke socijaliste.

Ovo je faza u kojem intelektualci počinju da dovode u pitanje socijalističke akreditive eksperimenta i, najvažnije, primenjuju zaključke retroaktivno. Govore da zemlja nikada i nije bila socijalistička i da njene vođe nikada nisu ni nastojale da implementiraju socijalizam. Ovo je dublje značenje stare izreke da 'istinski' socijalizam nikada nije bio oprobano: socijalizam biva retroaktivno definisan kao 'neistinski' kad god propadne. Tvrdnja da nikada nije oprobano je jednaka tvrdnji iz Orvelove *1984*, da je vlada Okeanije oduvek u ratu sa Istazijom.

---

46 'Whataboutery' ili 'Whataboutism' se u Oksfordskom rečniku definiše kao 'Tehnika ili praksa odgovaranja na optužbe ili teška pitanja tako što se poteže kontraoptužba ili postavlja pitanje drugog problema'. U praksi se obično radi o oba, jer se ovo uglavnom javlja sa implicitnom optužbom za hipokriziju. Najučestaliju formu socijalističke *whataboutery-je* predstavlja prebacivanje pažnje na kolonijalizam Zapada. Vojne intervencije SAD, veze zemalja Zapada sa nesocijalističkim diktatorima, itd. Ovako nešto se javlja sa implicitnom optužbom da su kritičari socijalizma indiferentni ili čak blagonakloni prema ovakvim praksama. Radi se o čudnoj optužbi zbog toga što je duboko pogrešna. Istorijski gledano, neki od najposvećenijih zagovornika slobodne trgovine, poput britanske Anti-Corn Law lige, bili su ujedno i čvrsti protivnici militarizma i kolonijalizma. Skorije primere predstavljaju libertarijanci iz SAD, kao najefektniji kritičari spoljne politike SAD (primera radi, Bandow, 2006).

Ovo nije svestan proces, a još manje svesno orkestriran proces. Ne postoji ekvivalent telu za određivanje industrijskih standarda, koji bi dodeljivao sertifikat o autentičnosti sa napisom '*istinski* socijalizam', a potom ga retroaktivno oduzimao. Socijalisti ne organizuju tajne konferencije u skrovištima; ne rade svesno na prikrivanju negdašnje podrške koju su pružali režimima o kojim govorimo. Jednostavno se ne oglašavaju povodom ovog problema i prelaze na druge ciljeve.

U nekom trenutku, tvrdnja da zemlja o kojoj govorimo nikada nije bila '*istinski*' socijalistička prerasta u konvencionalnu mudrost. S obzirom na to da se samo protivnici socijalizma pozivaju na taj primer, dok sami socijalisti to ne rade, lako je pasti u zabludu da se radi o banalizaciji i pravljenju strašila.

Ova knjiga će pokazati da su ova navodna '*strašila*' jednom bila i te kako živa. To uopšte nisu *strašila*. To su propale utopije prošlih vremena.

2 SOVJETSKI SAVEZ POD STALJINOM: „CELA JE NACIJA MARŠIRALA ZA VIZIJOM”

Sovjetski socijalizam

Prema marksističkoj teoriji, socijalistička revolucija je trebala da izbije tamo gde je kapitalizam najrazvijeniji. Tokom 1917. je Ruska Imperija, polufeudalna, predominantno agrarna ekonomija, bila jedna od najmanje verovatnih kandidata. Trocki (1936: poglavlje 3) piše:

„Marks je verovao da će Francuz započeti socijalnu revoluciju, Nemač sa njome nastaviti, a Englez je završiti; a što se Rusa tiče, Marks ga je smestio na sam kraj. [...] Rusija nije bila najjača, već najslabija karika u lancu kapitalizma.”

Carska Rusija nije imala značajniju radničku klasu, delom zbog toga što je carska ekonomska politika ograničavala kretanja iz poljoprivrede ka industriji, time veštački usporavajući tempo industrijalizacije i urbanizacije (Chermukhin, 2013: 3–7). Dominantna pozicija kartela koji su imali podršku vlasti, kao i veliki stepen protekcionizma, dodatno su sprečavali industrijski razvoj. Politički, pre

Prvog svetskog rata, boljševici su bili marginalna grupa-cija bez ozbiljnije nade da će doći na vlast.

Haos i mizerija Prvog svetskog rata su pripremili teren za 'buržoasku' Februarsku revoluciju iz 1917. Februarski revolucionari su uspeli da obore caristički sistem, ali ne i da ga zamene vlastitom stabilnom upravom. Osam me-seci kasnije su boljševici iskoristili ovu slabost kako bi izveli vlastitu prateću revoluciju.

Inicijalni pokušaji da se izgradi socijalistička ekono-mija u uslovima građanskog rata su se pokazali kata-strofalnim, dovodeći do sloma industrijske proizvodnje i gladi iz perioda 1921–1922. Stoga su boljševici zausta-vili socijalističku transformaciju, te, pod krinkom 'Nove ekonomske politike' (NEP), ponovo dozvolili ograničeni spektar tržišnih aktivnosti. Kada se ekonomija oporavi-la do predratnog nivoa, NEP je napuštena i sa početkom prvog petogodišnjeg plana 1928, projekat socijalističke transformacije je nastavljen (Ibid: 8).

Vladino preuzimanje uprave nad ekonomijom je omogućilo nasilno premeštanje faktora proizvodnje, od poljoprivrede ka industriji, od ruralnih ka urbanim re-gijama, te od potrošnih ka kapitalnim dobrima. Životni standard je pao. Sovjetska glad od 1932. do 1933. je inici-jalno izazvana nasilnom kolektivizacijom poljoprivrede, što je dovelo do ogromnih poremećaja poljoprivrednih proizvodnih šablona. Ali dodatno je ojačana odlukom vlade da izvozi ogromne količine žitarica, čak i na vrhun-cu gladi, kako bi uvozila industrijsku opremu (videti Udy, 2017: 435–36).

Sovjetski eksperiment se brzo srozao u ubitačnu tiraniju. Prema jednoj proceni, zasnovanoj primarno na sovjetskoj arhivskoj građi, ova tiranija je odnela oko 20 miliona života (Courtois, 1999: 4), prvenstveno posredstvom gladi koje su se mogle izbjeći, masovnih egzekucija i strašnih uslova u logorima za prinudni rad. Ovo srozavanje u tiraniju je započeto u veoma ranoj fazi. Kako Judi (2017: 5) pojašnjava:

„Iako gulag [...] nosi naziv administrativnog tela koje je uspostavio Staljin 30-ih, njegovi temelji su položeni tokom ranih dana Revolucije. [...] Do septembra 1918. je proces uspostavljanja radnih logora za zatvaranje kontrarevolucionara poprilično odmakao. [...] Do oktobra 1923. je postojalo oko 350 logora [...] u kojima je bilo oko 70.000 zatvorenika.”

Ovo je bilo vrlo dobro poznato, na osnovu svedočenja ruskih izbeglica – ili se bar *moglo spoznati* – na Zapadu. Remzi Mekdonald (Ramsay MacDonald), budući premijer Britanije, bio je rani simpatizer Ruske revolucije, koju je u svojoj knjizi *Parlament u Revoluciji* (*Parliament in Revolution*) iz 1919, opisao kao „jedan od najvećih događaja u istoriji sveta” (citirano u Udy, 2017: 76). Čak je i u tim ranim danima Mekdonald osećao obavezu da prozbori o zločinima koje je režim počinio, pa makar ih ubrzo i odbacivao (citirano u Ibid: 77):

„Izostavljam iz izveštaja Teror i slične incidente, ne samo zbog toga što je većina njih puka fabrikacija. [...]

Uostalom, Lenjin ih se gadi. [...] Znamo da je jednim delom ekspeditivnost bila čisto privremena. [...] Za njih može biti načinjen ogroman izgovor, što znači opravdanje u datim okolnostima, u smislu da pripadaju stresu revolucije.”

Mada ih stavlja na krivicu spoljnih faktora, Mekdonald spominje „revolucionarne faze haotične 'diktature' [...] crveni teror, [...] revolucionarne sudove, [...] smaknuća političara” (Ibid.).

Ovo nam ukazuje na to da bi već 1919. godine dobro informisan posmatrač znao šta se događa, te da je negiranje toga zahtevalo određeni trud.

Ovo je *a fortiori* važno i deceniju kasnije. Judi pojašnjava (Ibid: 529):

„Neumerenosti su bile naširoko poznate; one nisu prosto prihvaćene od strane mnogih na levisi. Preko milion ljudi se priključilo molitvi za progonjene 1930. Pedeset hiljada je prisustvovalo posebnoj službi na Trgu Svetog Petra. [...]

Izveštaji (Foren Ofisa) o sovjetskoj opresiji i brutalnosti su bili česti od 1917. do 1929.”

Međutim, 30-e i 40-e godine su takođe bile i godine ubrzane industrijalizacije i urbanizacije, koje su posebno dolazile do izražaja u kontrastu sa Velikom depresijom na Zapadu. Upravo se tokom ovog perioda Sovjetski Savez izdigao do statusa globalne supersile. Čak su i njegovi najžustriji kritičari potvrđivali da je postao sila za pošto-

vanje. U pogledu njegovog međunarodnog ugleda, bio je to period medenog meseca za Sovjetski Savez.

Tokom ove faze medenog meseca, Sovjetski Savez je bio naširoko obožavan među zapadnjačkim intelektualcima. Kako beleži Pol Holender (Paul Hollander, 1990) u svojoj knjizi *Politički hodočasnici: Putešestvija zapadnjačkih intelektualaca u Sovjetski Savez, Kinu i Kubu 1928–1979* (*Political Pilgrims: Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China, and Cuba 1928–1979*), zagovornici socijalizma sa Zapada su se u hiljadama sjatili u Sovjetski Savez i vratili puni reči hvale. U tom periodu bi tvrdnja da staljinizam ne predstavlja ‘istinski’ socijalizam delovala strano.

Staljinovi hodočasnici

Kao koosnivači Londonske škole ekonomije (London School of Economics), Fabian Society-ja, kao i magazina *New Statesman*, Sidni i Beatris Veb (Sidney and Beatrice Webb) su nesumnjivo bili vodeće figure britanske levice tog vremena. Bili su ujedno i posvećeni staljinisti. Danas je *New Statesman* otvoren o ovom nasleđu:

„Staljinov režim je bio hvaljen od strane Vebovih [...] nakon njihove posete SSSR-u, iz koje su se vratili preplavljeni entuzijazmom. No, njihovo ponašanje nije bilo neuobičajeno. Tokom 30-ih (..) su talasi putnika namerika sa Zapada odlazili u Sovjetski Savez i vraćali se ubeđeni da je to otelotvorenje najvećih nada čovečanstva u pogledu budućnosti. [...]

Kokodakanje *bien pensant* pisaca i novinara, liberalnih učitelja i akademika, radikalne aristokratije i biznismena, koji su se sjatili u Sovjetski Savez i potom Maovu Kinu, [...] verujući da samo misleća manjina – oni – može videti obrise svetlije budućnosti.”¹

Šta je Vebove privuklo Sovjetskom Savezu? U „Da li je Sovjetska Rusija demokratska?” („Is Soviet Russia a democracy?”) Sidni Veb opisuje Sovjetski Savez kao istinsku izvornu demokratiju kojom rukovode radnici, za radnike (Webb, 1933: 533–36):

„Svi izabrani predstavnici u SSSR-u [...] obično nastupaju pred svojim biračima u otvorenim zasedanjima na svakih nekoliko sedmica [...] kako bi dali pojašnjenje aktivnosti kojima su se bavili, kako bi odgovorili na sva pitanja koja su im upućena i kako bi čuli sve žalbe po različitim osnovama, koje njihovi birači mogu slobodno da iznose. Stoga se, bukvalno u stotinama hiljada malih javnih zasedanja, odvija skoro neprekidna diskusija o javnim poslovima, koja nema parnjaka u drugim zemljama. [...]

Možda bismo mogli da sumiramo Ustav SSSR-a isticanjem njegovog oslanjanja na najširu moguću participaciju celokupne populacije odraslih u javnim poslovima, koji uključuju plansku kontrolu ukupnog društvenog ambijenta. [...] Moć zaista proističe iz naroda, kako je Lenjin i insistirao – ‘svu moć sovjetima’”

---

1 „Fellow-travellers and useful idiots”, *New Statesman*, 8. maj 2017. (<https://www.newstatesman.com/politics/uk/2017/05/fellow-travelers-and-useful-idiots>).

Veb je sa empatijom odbacivao ideju da je SSSR jednopartijska diktatura. Komunistička partija, tvrdi on, ne praktikuje nikakvu moć; ona samo pruža morlani kompas. Ona funkcioniše kao (Ibid: 535–36):

„duhovna moć u državi, ukazujući na to što bi trebalo činiti, bilo veliko ili malo, ali sama ne praktikujući nikakav autoritet, sem autoriteta ubeđivanja, [...] duhovna moć, odvojena od legislativnih i egzekutivnih autoriteta, ali uticajna u odnosu na njih.”

Takođe je odbacivao i ideju da je Staljin diktator. Staljin je samo partijski funkcioner, koji ne kontroliše ni legislativnu ni egzekutivnu moć (Ibid: 535):

„[Drug Staljin] je samo Generalni sekretar Komunističke partije. [...] Njegova naređenja nisu zakon. [...] Njih ne sprovode ni policija ni sudovi. Komesari [...] moraju nastojati da ih sprovedu, ali to mogu učiniti samo putem ubeđivanja onih koji su ovlašćeni za njihovo ozvaničavanje. A ni odluke druga Staljina nisu njegove autokratske komande. Nije on takav čovek.”

Što se pak tiče Staljinovog uticaja koji nadilazi slovo ustava, to se, prema Vebu, da objasniti činjenicom da je on prosto vrlo ubedljiv čovek: „On je [...] izuzetno talentovan za uticanje, putem većih pitanja i ubedljivih uskočica, na zaključke do kojih komiteti dolaze” (Ibid.).

Nekoliko godina kasnije, u delu „Predstavlja li sovjetski komunizam novu civilizaciju?” („Is Soviet communism a new civilisation?”), Vebovi opisuju sovjetsku ekonomiju

ju kao ekonomiju koju karakteriše skoro savršena socijalna harmonija, u kojoj ljudi ulažu zajednički napor za postizanje opšteg dobra (Webb and Webb, 1936: 8–10):

„Ne postoji više konflikt interesa u proizvodnom procesu. [...] Nema osobe čiji je dobitak utemeljen u gubitku drugog čoveka. [...] Postoji univerzalan i stalan podsticaj za svakog proizvođača [...] da poboljšava svoje kvalifikacije i da pruži najbolju uslugu. [...]

Otuda i vatreno pregalaštvo i posvećenost 'šok brigada' [...] u obavljanju obimnijeg posla od uobičajenog. [...] Otuda i neplaćene usluge 'subotaša' [...] koji žrtvuju svoje slobodno vreme zarad otplate dugova bilo kog preduzeća koje kasni za programom. Otuda i 'socijalistička takmičenja' [...] iz istih pobuda se rađa i običaj da tim koji pobeđi na ovim takmičenjima doživljava trk u pomoć gubitničkom timu kao pitanje vlastite časti, a sve kako bi podučili one koji nisu imali uspeha na takmičenju kako mogu da poboljšaju svoju proizvodnju. [...]

Svako (preduzeće) postaje željno da pomogne svakom drugom preduzeću [...] da postigne najbolji proizvod, zbog toga što ukupna proizvodnja svih preduzeća u SSSR-u pruža [...] sve socijalne usluge.”

Pema Vebovima, ova harmonija ekonomskog života se pretače izvan njega, prodirući u sve aspekte društvenog života (Ibid: 11):

„Princip društvene jednakosti ide još dalje [...] On se širi, na način i u razmerama koji nisu poznati nigde drugde, i na odnos među polovima. [...] Muževi i žene,

roditelji i deca, učitelji i učenici, [...] administratori i pisari, pa čak i oficiri i obični vojnici, žive u atmosferi socijalne jednakosti i oslobođenosti od servilnosti. [...] toga nema nigde drugde.”

Gulazi se ne spominju, iako se jedva primetno aludira na paran oju oko ‘sabotera’. Međutim, prema izveštaju Vebovih, sa ‘sabotažama’ se obračunava putem benignog pritiska časti (Ibid: 22):

„Bilo koja osoba koja zapostavi ili odbije da plati svoj dug tako što će doprineti, spram svojih sposobnosti, zadovoljavanju potreba tekućih ili budućih generacija, smatra se lopovom i prema njoj se tako i ophodi. Za početak će se svuda suočiti sa manifestnim negodovanjem svojih prijatelja. Ako nastavi sa svojom besposlenošću i nemarnošću, [...] možda će morati da bude izolovana zarad adekvatnog popravnog tretmana. Ali [...] bolje sprečiti nego lečiti. Podsticanje dobrih navika se smatra efikasnijim sredstvom za proizvodnju plemenitog ponašanja od obeshrabrivanja loših navika.”

Glad se takođe ne spominje, osim ukoliko se ne uračuna sledeći, jedva primetan nagoveštaj (Ibid: 29):

„U određenim segmentima još mogu postojati sumnje u potpuni uspeh kolektivizovane i mehanizovane poljoprivrede. Ali [...] inicijalne teškoće ogromne transformacije su prevaziđene.”

Sovjetski sistem uprave je predstavljen kao autentičnija i obuhvatnija forma demokratije (Ibid: 13–14):

„Nemoguće je pobrojati sve kanale i bilo bi teško na-
duvati razmere participacije sovjetskih birača u javnim
pitanjima. [...] Opšte izborno telo u SSSR-u ima daleko
veću ulogu od toga da prosto bira. Na svojim nepresta-
nim zasedanjima ono debatuje i donosi stotine hiljada
rezolucija, u kojima iznosi svoje želje u odnosu na velika
i mala pitanja. [...] U svakom selu, kao i u svakom gradu,
veliki deo detaljnog posla javne administracije je u stva-
ri obavljan, ne [...] od strane plaćenih službenika [...],
nego u daleko većoj meri samostalno, od strane odraslih
stanovnika tog mesta.”

Sve navedene karakteristike se ističu kao bolje u odnosu
na kapitalistički Zapad (Ibid: 24):

„Obeležja sovjetskog komunizma [...] prikazuju [...] vidljivo
jedinstvo, kao upadljivu suprotnost u odnosu
na nejedinstvo Zapadne civilizacije. Pravila službe, za-
snovana na radu za zajednicu u društvenoj jednakosti
i na maksimalnom razvoju zdravlja i kapaciteta svake
individue, usklađena su sa isključivanjem eksploatacije
i težnje ka stvaranju profita, kao i sa svesnim planira-
njem proizvodnje zarad zajedničke potrošnje; dok su
oba u punom saglasju sa univerzalnom participacijom
u raznolikoj administraciji koja krasi sovjetski sistem.”

Hodočasnici, naravno, nisu bili homogena grupa. Različiti
ljudi su se divili različitim aspektima sovjetskog sistema.
Ali postoji par zajedničkih niti koje spajaju mnoge među
onima koji su se divili sistemu. Opis sovjetske ekonomi-
je, koji nam daju Vebovi, kao temeljno demokratizovane
ekonomije nad kojom kolektivno upravljaju svi radnici,

jeste jedna od ovih niti. Američki pisac i urednik magazina, Džozef Frimen (Joseph Freeman) izveštava (citirano u *Hollander*, 1990: 115):

„Svako se ponašao kao da je opšte dobro bilo njegovo lično dobro, kao da bi njegovi lični problemi mogli biti rešeni pokoravanjem opštih problema. [...] U Americi [...] radnik [...] nije imao istinsko pravo glasa u upravljanju nacionalnom ekonomijom [...] Ovde se ‘prosečan čovek’ osećao kao gospodar svega.”

Američki istoričar, novinar i književni kritičar Valdo Frenk (Waldo Frank) je opisivao svoju posetu sovjetskoj fabrici sledećim rečima (Ibid: 109):

„Ovde su radnici srećni, zbog toga što su celoviti muškarci i žene. [...] San, misao, ljubav sarađuju u dosadnom poslu izrade električnih delova zbog toga što ovi trudenici ne rade za šefa – ne rade čak ni za život.”

Engleski pisac i autor knjige *Deset godina u sovjetskoj Moskvi* (*Ten Years in Soviet Moscow*), Aleksandar Vikstid (Alexander Wicksteed), je takođe smatrao da (Ibid: 115):

„Po prvi put u istoriji običan čovek oseća da država pripada njemu, a ne privilegovanoj klasi koja gospodari nad njim. [...] Na polju ekonomije je marksistički ideal besklasnog društva možda još uvek stvar budućnosti, ali je na socijalnom nivou ostvaren do razmera koje su divno osveženje za svakog Engleza koji deli demokratske aspiracije.”

Korlis Lamont (Corliss Lamont), američki filozof i direktor organizacije American Civil Liberties Union (ACLU), opisuje svoj doživljaj sovjetske stanogradnje (Ibid: 139):

„Ti radnici na gradilištu, neobavezno obučeni, bez kaputa i okovratnika – oslobođeni većine površnih kvaliteta koji se javljaju u kapitalističkom društvu – ti radnici i ljudi poput njih upravljaju novom Rusijom.”

Herbert Dajson Karter (Herbert Dyson Carter), kanadski pisac i naučnik i budući predsednik Društva kanadsko-sovjetskog prijateljstva, na sličan način opisuje sovjetsku poljoprivredu (Ibid: 139):

„Sovjetski farmer stalno nastoji da poveća prinos žitarica [...] i proizvodnju mleka, [...] bez i najmanje brige za tržišne cene. [...] Njegova briga je da poboljša proizvodnju na farmi kako bi stalno rasla količina raspoložive hrane.”

Američki novinar i pisac Luis Fišer (Louis Fischer) na sledeći način sumira svoj doživljaj sovjetske ekonomije: „Celokupan Sovjetski Savez je osećao inspiraciju u prisustvu spektakla stvaranja i samožrtvovanja. [...] Cela je nacija marširala za vizijom (Ibid: 137).”

Slično je pisao i Džozef Frimen (Ibid: 132):

„Prvi put sam posmatrao kako najveći ljudski san postaje stvarnost. Muškarci, žene i deca su sjedinjavali svoje napore u ogroman tok energije usmerene ka uni-

štavanju životnih zala, ka stvaranju onoga što je zdravo i dobro za sve.”

Ono što se takođe dopalo mnogim hodočasniciima bila je vidljiva jednakost materijalnih uslova. Jednakost je činila siromaštvo podnošljivim, čak i romantičnim. Američki novinar i pisac Teodor Drajzer (Theodore Dreiser) je pisao (Ibid: 111):

„Videćete hiljade onih koji su relativno siromašno obučeni u poređenju sa desetak – maksimalno stotinak – onih koji su lepo obučeni. Pa ipak, uopšteno govoreći, tu je osećaj blagostanja – nema ničega od onog proganjajućeg osećaja bede [...] koji tako potrese čoveka u zapadnoj Evropi i Americi. No u Moskvi ima siromaštva. Prosjaci su na ulici. [...] Ali Gospode, kako slikovito! Šarene i masovne hrpe njih.”

Ovaj sentiment je pronosio i Eugen Lion (Eugen Lyons), američki pisac i korespondent United Press-a iz Moskve: „Na nekom drugom mestu bi sivilo možda bilo depresivno. Ovde nam je delovalo romantično proleterski (Ibid: 108).”

Ovi pisci su barem priznali postojanje siromaštva. Drugi su to u potpunosti negirali; negiranje gladi je posebno postalo sredstvo signaliziranja vlastitih socijalističkih akreditiva. Irsko-britanski dramaturg Džordž Bernard Šo (George Bernard Shaw) je posetio Sovjetski Savez za vreme gladi, putujući vozom preko Poljske. Demonstrativno je bacio svoje zalihe hrane kroz prozor

neposredno pre nego što je voz prešao granicu između Poljske i Sovjetskog Saveza (Hollander, 1990: 118).

Ovaj njegov potez je doveden u pitanje od strane drugog zapadnjačkog posetioca za vreme ručka u luksuznom restoranu. Šo je odgovorio pokazujući na druge stolove oko njih i pitajući „gde vidite nestašicu hrane?” (Ibid.)

Džulijan Haksli (Julian Huxley), prvi predsednik Britanskog udruženja humanista (British Humanist Association), osnivač i član World Wildlife fondacije, a kasnije i prvi Direktor UNESCO-a, takođe je tvrdio da je stekao „utisak da populacija uopšte nije neuhranjena, te da je u pogledu fizičke spremne i zdravlja na nivou višem od onog koji se može videti u Engleskoj” (Ibid: 118).

Mnogi hodočasnici su se čak divili i zatvorima i gulazima (Ibid: 140–60). Oni su predstavljani kao mesta rehabilitacije, a ne kazne, gde su zatvorenici dobijali šansu da se priključe korisnim aktivnostima dok bi razmišljali o svojim greškama. Hodočasnici su videli sovjetske zatvore i gulage kao prolazni fenomen. Kriminal, prema njihovom viđenju, nije posledica bazičnih motiva, već odgovor na društvenu nepravdu. S obzirom na to da društvena nepravda u socijalizmu više nije postojala, kriminal je prosto bio zaostavština predsocijalističkog perioda, koja će vremenom odumreti.

Ana Luis Strong (Anna Louise Strong), američka autorka i novinarka, pisala je da su „radni logori stekli visoku reputaciju širom Sovjetskog Saveza kao mesta gde su desetine hiljada ljudi reedukovane” (Ibid: 145).

O istom pitanju Meri Stivenson Kolkat (Mary Stevenson Callcott), autorka knjige *Ruska pravda* (*Russian Justi-*

ce), kaže da „vlasti nastoje da iskoriste rad koji je podjednako konstruktivan za karakter koliko je i ekonomski koristan, a ne rad koji ponižava i eksploatiše kao onda kada se koristi kao kazna” (Ibid: 146).

Opisujući svoje utiske iz jednog od radnih logora koje je posetila, Kalkot je rekla: „nikako nisam mogla da vidim šta ljude drži u ovom logoru, osim ukoliko to nije njihova želja da tu budu. Nijedan osuđenik kojeg sam poznavala ne bi imao nikakvih problema da odatle pobegne, ukoliko to želi” (Ibid: 146).

A zatvorenici iz zatvora koji je posetila su (Ibid: 148):

„Pričali i smejali se dok su radili, očigledno se zabavljajući. To je bio prvi odblesak neformalne atmosfere koja je preovladavala unaokolo i koja nas je navela da posmatramo sa oduševljenjem. [...] Bilo je teško poverovati da se zaista radi o zatvoru.”

Prema opisu Džordža Bernarda Šoa, biti u zatvoru u Sovjetskom Savezu je bilo tako divno iskustvo da je bilo teško ubediti zatvorenike da se vrate na slobodu:

„U Engleskoj delikvent ulazi kao običan čovek, a izlazi kao ‘kriminalni tip’, dok u Rusiji ulazi [...] kao kriminalni tip, a izazi kao običan čovek, no uz teškoće navođenja da uopšte izađe. Koliko sam uspeo da shvatim, mogli su da ostaju unutra koliko god su želeli.”

Stalno obeležje sovjetskog sistema bila je opsednutost ‘rušiocima’ i ‘saboterima’. S obzirom na to da krivica za

ekonomske promašaje nikako nije mogla biti pripisana samom socijalističkom sistemu, kad god bi promašaji postali očigledni, javljala se potreba za žrtvenim jarcima. Ovo je rezultovalo stalnim lovom na veštice, masovnim hapšenjima i masovnim egzekucijama na osnovu lažiranih optužnica. Međutim, za braniocce Sovjetskog Saveza je bilo nezamislivo da sovjetski pravni sistem nasumice ubija ljude, te su stoga optužbe za rušenje i sabotaze morale biti osnovane.

Dobra ilustracija navedenog jeste zapadnjačka reakcija na suđenje Metropolitan–Vickers 1933. Metropolitan–Vickers je bila britanska inženjerska kompanija, koja je bila ovlašćena od strane sovjetske vlasti za izvođenje inženjerskog projekta u Moskvi. Neki od inženjera ove kompanije su bili uhapšeni pod optužbom za ‘rušenje’ i ‘sabotažu’ i mučenjem su prisiljeni da potpišu prethodno pripremljena ‘priznanja’. S obzirom na to da su bili britanski državljani, britanski Parlament je morao da raspravi o ovom pitanju.

Poslanik iz Tavistoka Kolin Patrik (Colin Patrick) je prethodno radio u britanskoj ambasadi u Moskvi i opisao je svoja zapažanja o sovjetskoj praksi (citirano u Udy, 2018: 445–46):

„Nakon pribavljanja neophodnog broja zatvorenika i donošenja odluke o planu akcije, sledeći korak podrazumeva skupljanje dokaza. [...] U većini slučajeva su optuženi izabrani među ostacima predratne buržoazije. [...] Izgleda da se zalihe buržoazije ubrzano smanjuju i da [...] proletarijat postaje u sve većoj meri uključen. Op-

tužbe se skoro uvek odnose na rušenje ili sabotazu. Čovek mora biti na licu mesta da bi shvatio koliko potpuno neosnovana ovakva optužba može biti. Ubeđen sam da je u svim tim brojnim suđenjima retko kada postojala optužba koja je zaista bila bazirana na činjenicama.”

Međutim, nekoliko drugih poslanika je stalo na stranu sovjetskih vlasti. Poslanik iz Glazgova Džejms Mekston (James Maxton) je odgovorio Patriku (Ibid: 446):

„Časni predstavnik Tavistoka je vrlo jasno pokazao kako ga lične predrasude navode da posmatra Sovjetsku Rusiju. [...] Nije bio potpuno svestan obima predrasuda koji je došao do izražaja za vreme njegovog govora. Stojim danas pred vama kao osoba koja je bila veoma nestrpljiva, a i dalje je nestrpljiva, u želji da se veliki eksperiment ruskog naroda završi sa uspehom, ali [...] u Domu se nalazi i veliki broj ljudi koji su nestrpljivi u želji da ruski eksperiment propadne.”

Anajrin Beven (Aneurin Bevan), budući ministar zdravlja i ministar rada, rekao je (Ibid: 447–48):

„Takva osoba nema pravo na žalbu povodom načina na koji funkcioniše zakon strane države. [...] Odlazeći u stranu zemlju, Englez prihvata autoritet njene leglacije [...] i prihvata sve posledične neprijatnosti.

Ne verujem ministru spoljnih poslova, kada u Domu kaže da je cilj [...] tražiti pravdu za ove Engleze. Verujem da je cilj širi i zlokobniji. [...]

Ministar spoljnih poslova i njegovi šovinistički i džingoistički² pratioci [...] godinama traže priliku da objave rat jedinoj naciji koja, uprkos svim poteškoćama, još uvek pokazuje da je moguće stvoriti svetski poredak u kojem bi ljudi uživali veću sigurnost od one koju mi ovde imamo.”

Ser Staford Krips (Stafford Cripps), budući ministar finansija i ministar privrede, rekao je (Ibid: 443):

„Ukoliko ruski sistem predstavlja sistem zasnovan na pravdi, što smatram da je tačno, te ukoliko za određene zločine propisuju smrtnu kaznu, onda osoba za koju se utvrdi krivica vezana za takav zločin mora biti ubijena, isto kao što bi Rus u našoj zemlji, ukoliko bi izvršio ubistvo, bio obešen.”

Neki pobornici staljinizma su bili manje naivni nego drugi. Neki su koristili rečnik teških kompromisa, umesto jezik jednoroga i duga; priznavali su staljinističke zločine, ali ih opravdavali kao neophodne za ostvarenje opšteg dobra. Harold Laski (Harold Laski), britanski teoretičar politike i ekonomista, kao i predsednik Laburističke stranke na početku međuratnog perioda, jeste nazvao sovjetski sistem jednopartijskom diktaturom (Laski 1946: 58–59). Ali je smatrao sovjetski autoritarizam objašnjivim – i opravdanim – posebnim okolnostima u kojima se

2 Britanski termin za arogantni šovinizam, koji se primarno ispoljava na planu spoljne politike, poput zagovaranja pretnji ili direktne primene sile, zarad ostvarivanja onoga što se doživljava kao nacionalni interes. (*Prim. prev.*)

zemlja našla. I smatrao je da socijalistička ekonomija, čak i u odsustvu 'formalnih' sloboda, pruža običnim ljudima veću slobodu i kontrolu nad vlastitim životima, od bilo kog drugog sistema (Ibid: 49–51):

„Eksproprijacija zemljovlasnika i kapitaliste [...] je omogućila ukidanje socijalne zavisnosti od profitnog motiva, kao stimulusa produktivnih aktivnosti. Ova sloboda je, neupitno, donela ogromnu socijalnu prednost. To je značilo da, u procesu planiranja produktivnih poduhvata, pažnja može biti koncentrisana ne na efektivnu tražnju, nego na društvenu potrebu. [...] U uskoj ekonomskoj sferi je stvorena ispravnija osnova ekonomskih sloboda za mase, od bilo koje koju su prethodno uživali na drugim mestima. [...]

Postoji naširoko rasprostranjen osećaj [...] da milioni, sa svakog polja i iz svake fabrike, doprinose stvaranju uslova u kojima žive, [...] postoje efektivni počeci ustavne uprave u privrednoj delatnosti. Pravila preduzeća nisu konstruisana po nahođenju poslodavca u čijem je vlasništvu. [...] Pravila su istinski rezultat prave diskusije, u kojoj učestvuju i ljudi i uprava. A odsustvo profitnog motiva [...] pruža ljudima osećaj slobode zbog toga što osećaju da se njihova volja uvažava.”

Laski je takođe smatrao da društvena korist daleko prevazilazi manjak 'buržoaskih' sloboda (Ibid: 46–47):

„Osećaj da se široki horizonti otvaraju populaciji, koja je do sada bila ograničena na uzak spektar mogućnosti, sigurno će prizvati najplemenitije karakteristike

ljudskog duha. [...] Ovo se u ogromnim razmerama odigralo u Sovjetskom Savezu. [...] Razmere organizacije, primera radi, edukacije, milionima su pružile [...] sposobnost da jasno artikulišu svoje misli i stanje, sposobnost da pojasne želje koje imaju, što je od suštinskog značaja za slobodu. [...] Postignuća u sferi edukacije su išla ruku pod ruku sa postignućima u drugim društvenim sferama.”

G. D. H. Kol (George Douglas Howard Cole), predsedavajući, a kasnije i predsednik Fabian Society-ja, te profesor socijalne i političke teorije na Univerzitetu u Oksfordu, razmišljao je na istoj liniji (citirano u: Udy, 2017: 508):

„Kritičari ruskih institucija [...] u velikoj meri insistiraju na navodnom gušenju sloboda u Rusiji. [...] Pa iako sovjetski sistem u tekućoj formi zaista ozbiljno ograničava individualne slobode u određenim segmentima, [...] u drugim segmentima je doneo neizmerno povećanje sloboda velikih masa ruskog naroda. Posmatrači koji se vraćaju iz Rusije, osim ukoliko nisu isuviše pristrasni pa gledaju, a ne vide, skoro u potpunosti svedoče da među ruskim narodom postoji [...] osećaj slobode i ličnog izražavanja, prilično nepoznat među masama u bilo kojoj kapitalističkoj državi.”

Do ranih 40-ih su sovjetska okupacija istočnog dela Poljske i baltičkih zemalja, kao i pokušaj invazije na Finsku, u određenoj meri ohladili staljinomaniju. Kol je, međutim, video sovjetski ekspanzionizam kao borbu za dobro. Tokom 1942. je pisao (citirano u: Udy 2017: 513–14):

„Nikada nisam dozvoljavao da me to što mi se ne sviđa mnogo toga što je Staljin uradio učini slepim za činjenicu da SSSR ostaje fundamentalno socijalistički ili da je sovjetska forma revolucije i uprave verovatno jedina koja može da sredi stanje u Istočnoj i Južnoj Evropi. [...] Radije bih da vidim da Sovjetski Savez, takav kakav je, dominira nad *celom* Evropom, uključujući Veliku Britaniju, nego [...] restauraciju [...] kapitalističke dominacije. Daleko je bolje biti pod vlašću Staljina nego [...] zapadnjačkog kapitalizma. [...] U potpunosti sam ubeđen da je najvažnije ukloniti klasni sistem, čak iako [...] slobode [...] ozbiljno stradaju u tom procesu.”

Američki pisac i novinar Apton Sinkler (Upton Sinclair) se koristio sličnim jezikom teških kompromisa kada je govorio o prinudnoj kolektivizaciji poljoprivrede (Ibid: 162):

„Proterali su bogate seljake sa zemlje i u celosti ih poslali da rade kao drvoseče ili na železnici. Možda je to koštalo milion života – možda je koštalo pet miliona – ali ne možete o tome promišljati inteligentno, ukoliko se ne zapitate koliko bi miliona života koštalo da promene nisu sprovedene. [...] Nikada u ljudskoj istoriji nije postojala velika društvena promena koju nije pratilo ubijanje.”

Verovatno najpoznatiji predstavnik ove argumentacije surovo-ali-neophodno jeste Volter Djuranti (Walter Duranty), šef moskovskog biroa *New York Times*-a od 1922. do 1936. Djuranti je o gladi pisao:

„Tačno je da su novina fenomena kolektivne poljoprivrede i rđava uprava nad njom, uz veoma efikasnu zaveru Fjodora M. Konara i njegovih saradnika u poljoprivrednim komesarijatima (navodni ‘saboteri’ koji su upravo pogubljeni), načinili haos u sovjetskoj proizvodnji hrane.

Ali – brutalno rečeno – ne možete napraviti omet, a da ne razbijeta jaja i boljševičke vođe su jednako indifereantne prema žrtvama koje mogu nastati kao posledica kretanja ka socijalizaciji, koliko i bilo koji general koji je tokom Svetskog rata naredio napad koji je skupo koštao.”³

O pitanju individualnih sloboda, Djuranti je naveo:

„Staljin pruža ruskom narodu – ruskim masama, [...] ruskim seljacima i radnicima kojih je 150.000.000 – ono što zaista žele, naime, zajedničke napore, komunalne napore. A komunalni život im je prihvatljiv onoliko koliko je odvratn nekome sa Zapada. [...] Ruski boljševizam [...] odgovara Rusima i [...] poznat je, prirodan i ispravan u umu Rusa.”⁴

Djuranti je video Lenjina i Staljina kao ljude od akcije, koji su znali da stvaranje besklasnog društva nije bilo šala:

„Marks je teoretisao o ‘eliminaciji klasne distinkcije’ u svojoj proleterskoj utopiji, ali lenjinizam i staljinizam

3 „Russians hungry, but not starving”, *New York Times*, 31. mart 1933. (<https://www.nytimes.com/2003/10/26/weekinreview/word-for-word-soft-touch-our-man-moscow-praise-stalinist-future.html>).

4 „Stalinism dominates Russia of today”, *New York Times*, 14. jun 1931.

su pokazali šta te reči znače u praksi. [...] Stara vladajuća klasa – aristokratija, velikodostojnici, generali i državni [...] su već nestali. [...] Ono što se trenutno dešava kulacima vodi istom ishodu [...]

‘Likvidiranje kulaka kao klase’ je tekući slogan, čije značenje u realnosti podrazumeva da 5.000.000 ljudskih bića [...] treba obespraviti, razjediniti, razbiti, da bukvalno budu istopljeni ili ‘likvidirani’⁵ u rastuću poplavu besklasnih proletera.

Ovde se, kada izbegnemo sva okolišanja, nalazi glavno opravdanje, iz boljševičkog ugla gledanja, za okrutan i često krvav pritisak na [...] klasne neprijatelje od cara do kulaka. Tamo gde marksizam teoretiše, Staljin dela. Marksizam kaže ‘eliminiši klasne distinkcije’ i Staljin to radi putem jednostavnog i efektnog procesa uništenja. [...]

Ali istina je – sistem nalik mravljnoj koloniji, moralnost nalik mravljnoj koloniji – svaki za sve i svi za svakoga, a ne svako za sebe, a đavo neka nosi najslabijeg.”⁶

To je bio stav i britanskog istoričara Erika Hobsbauma (Eric Hobsbawm). U intervjuu iz 1995, Hobsbaum je bio upitan o vlastitoj posvećenosti socijalizmu i Sovjetskom Savezu u mladosti (za vreme Staljina):

„(Intervjuer): ‘Dakle ono što hoćete da kažete jeste da je vaša posvećenost bila takva da bi, da je postojala

---

5 ‘Liquid’ – tečnost, otuda likvidacija stoji pod navodnicima. Radi se o igri reči, što se da videti prema nastavku rečenice u kojoj se govori o „rastućoj poplavi”. (Prim. prev.)

6 „Stalinism smashes foes in Marx’s name”, *New York Times*, 24. jun 1931. (https://www.garethjones.org/soviet_articles/duranty_1931_8.htm).

prilika za uspostavljanje komunističke utopije, o kojoj ste sanjali, to bilo vredno bilo kakve žrtve?’

(Hobsbaum): ‘Da, mislim da je tako.’

(Intervjuer): ‘Čak i žrtvovanje miliona života?’

(Hobsbaum): ‘Pa, zar se nismo tako osećali i dok smo se borili u Drugom svetskom ratu?’”⁷

Holenderova knjiga sadrži ekstenzivnu diskusiju o psihološkim tehnikama manipulacije nad samim sobom, koje su hodočasnici koristili kako bi videli ono što su želeli da vide, a prevideli ili zaboravili ono što nisu želeli da vide. Rasprava o ovim tehnikama prevazilazi okvire ove knjige, ali dovoljno je reći ovo: slobodno se može odbaciti verovatnoća da su hodočasnici bili naivni ljudi, koje je prosto prevarila sovjetska propaganda. Osnovne činjenice su bile poznate na Zapadu, ukoliko ne i sa svim detaljima. Negiranje istih je zahtevalo određeni mentalni napor.

Tridesete godine XX veka su bile vrhunac entuzijazma zapadnjačkih intelektualaca u pogledu Sovjetskog Saveza. On nije ugušen jednim događajem, već decenijskim hodom, jer su sledstvene sovjetske akcije iznova otežavale racionalizaciju ponašanja režima. Sovjetska invazija istočne Poljske, baltičkih država i pokušaj invazije na Finsku su obeležili kraj perioda najvećeg entuzijazma. Ali podrška staljinizmu i dalje nije u potpunosti iščezla. Sredinom 40-ih je Džordž Orvel još uvek imao problema sa pronalaženjem izdavača za *Životinjsku farmu*, zbog toga

⁷ „Professor Eric Hobsbawm”, *BBC Radio*, 4. maj 1995. (<https://www.bbc.co.uk/programmes/p0093pss>). Hobsbaum se priseća šta je mislio u *tom periodu*, dok je Staljin bio živ. To ne reflektuje nužno njegove misli iz 1995.

što je antistaljinistička poruka knjige u to vreme još uvek tumačena kao kontroverzna. Neposredno nakon Staljinove smrti 1953. je Vilijem Galaher (William Gallacher), koji je tri godine ranije bio parlamentarni predstavnik Vest Fajfa, još uvek pisao (Gallacher, 1953):

„Narod Sovjetskog Saveza, progresivne snage i mirovni pokreti širom sveta su pretrpeli nepopravljivu štetu sa smrću našeg velikog i dragog druga Josifa Staljina. [...]

On je razradio strategiju koja je zauvek uništila nade kontrarevolucionara i njihovih imperijalističkih sponzora. [...] Iz ovoga je potekla legenda o tome da je on bio ‘nepristojan’ i ‘nemilosrdan’. [...] Da je bio sitan ‘buržoaski’ intelektualac, izgubio bi u revolucionarjoj borbi i zadobio bi hvalospeve neprijatelja radnika. Ali spasiti revoluciju – to je bilo ‘nepristojno’, ‘nemilosrdno’. [...]

Vremenom je njegovo mudro vođstvo sprovelo sovjetski narod Lenjinovim putem ka srećnom životu, punom radosti, [...] koji samo komunizam može da pruži. [...]

Sa završetkom njegovih radova, [...] sovjetski će narod, i dalje nadahnut njegovim mudrim vođstvom, nastaviti dalje, odlučan u meri u kojoj je i on bio odlučan – ka novom društvu istinske slobode, onom Marksa i Engelsa, Lenjina i Staljina.”

Bertolt Breht (Bertolt Brecht), nemački pesnik, dramaturg i pozorišni direktor, dodao je:

„Podjarmljeni sa svih pet kontinenata, oni koji su se već oslobodili, kao i svi oni koji se bore za svetski mir

– njihova srca su sigurno zastala kada su saznali za Staljinovu smrt. On je bio otelotvorenje njihove nade. Ali intelektualno i fizičko oruđe koje je stvorio je i dalje tu, a tu je i kredo za stvaranje novog.”⁸

Američki muzičar i politički aktivista Pol Robson (Paul Robeson) je otišao i korak dalje (citirano u: Udy, 2017: 526):

„Bio je mudar i plemenit – svet, a naročito socijalistički svet, imao je tu sreću da ga on svakodnevno usmerava. [...] Desetine miliona [...] su pevale – pevaju i pevače mu hvalospeve – kroz pesmu i priču. [...] Slava Staljinu. Zauvek će njegovo ime biti poštovano i voljeno u svim zemljama. [...] Ostavlja desetine miliona širom planete pognute u srceparajućoj tuzi. Inspirisani njegovim plemenitim primerom, polako, ali ponosito podignimo glave visoko i marširajmo napred.”

A 1956. je Piter Šor (Peter Shore), budući parlamentarni predstavnik za Betnal Grin i Stepni (Bethnal Green and Stepney⁹), državni sekretar za životnu sredinu i državni sekretar za trgovinu, pisao u *New Statesman*-u (citirano u: Udy, 2017: 515):

„Naš odnos prema komunizmu [...] mora započeti sa priznanjem da se komunizam pokazao kao najbrži, najefektniji i na neki način najatraktivniji instrument

---

8 Citirano u *Deutscher Bundestag*, 2006: 4. (Prevod je naš.)

9 Izborna jedinica u UK. (*Prim. prev.*).

do sada, osmišljen za transformaciju primitivnih u moderna društva. [...] Kada se uračunaju i njegove odbojne karakteristike, komunizam ostaje daleko superiorniji sistem društvene organizacije od feudalizma koji je, uz manje izuzetke, do sada zamenio.”

Ironično, staljinomanija se na Zapadu u potpunosti završila tek nakon što se okončala i u Sovjetskom Savezu sa Hruščovljevim ‘tajnim govorom’ 1956. i njegovom pontonom politikom ‘destaljinizacije’. Vivijan Gornik (Vivian Gornick), američki novinar i u to vreme socijalista, pri-seća se:

„Imao sam 20 godina u februaru 1956. kada se Nikita Hruščov obratio Dvadesetom kongresu sovjetske Komunističke partije i pred celim svetom otkrio neizmerne strahote Staljinove vlasti. [...] Bio sam izvan sebe od mladalačkog gneva. ‘Laži!’ vikao sam. [...]

Izveštaj sa Dvadesetog [kongresa je sa sobom doneo političku devastaciju za organizovanu levicu širom sveta. Nakon nekoliko nedelja od njegovog objavljivanja je 30.000 u ovoj zemlji napustilo [Komunističku] partiju.”¹⁰

Ali jednom kada se završila, završila se za sva vremena i nestala bez traga. Kako Holender (1990: 433) objašnjava:

„Simpatije koje su ranije preovladavale u mnogim intelektualnim krugovima i u javnom mnjenju, bile su

---

¹⁰ „When communism inspired Americans”, *New York Times*, 29. april 2017. (<https://www.nytimes.com/2017/04/29/opinion/sunday/when-communism-inspired-americans.html>).

izbrisane. [...] Uz nekoliko izuzetaka, intelektualci [...] koji su ranije podržavali Sovjetski Savez, su odbacili svoj prosovjetski žar ili odlučili da ne progovaraju o tom pitanju. [...]

Nekoliko ovih, ranije prosovjetskih i starolevičarskih, intelektualaca, pojavilo se u javnom životu 60-ih, pružajući podršku studentskim protestima. [...] Većina njih, međutim, nije ponovo raspalila prosovjetski sentiment.”

Od tada je sovjetski socijalizam u sve većoj meri predstavljan kao rigidna, zagušljiva i birokratska forma socijalizma, pervertiranje originalne socijalističke ideje. Retorika ekvidistance, koja je predstavljala sovjetski socijalizam i zapadni kapitalizam kao gotovo jednako manjkave, postaje norma (Revel, 1978).

Ostaci sovjetske apologetike u današnjici

Sovjetska apologetika odavno već ne spada u popularna zanimanja, mada nikada nije nestajala u potpunosti. Tokom poslednjih etapa raspada Sovjetskog Saveza 1991, poslanik Džeremi Korbin, tekući vođa opozicije, rekao je:

„Ljudi su se organizovali i marširali u ovom delu Londona, u znak podrške Sovjetskoj revoluciji iz 1917. Ja sigurno nisam došao ovde kako bih sahranio te ideje. [...] Ne bismo trebali da idemo unaokolo pričajući, niti da dozvolimo drugima da pričaju, da je demokratija isto što i liberalna ekonomija i tržišne sile. Nije. Niti treba

da kažemo da su socijalizam ili ideje socijalizma mrtve. Nisu. [...] Samo socijalizam i socijalističke ideje mogu doneti mir, demokratiju i razuman očekivani životni vek.”¹¹

Korbinov iskaz sadrži samo dve blago kritičke opaske o Sovjetskom Savezu:

„Ne branim sve što se desilo u Sovjetskom Savezu u proteklih sedamdeset godina. [...]

Ukoliko postoje dve oblasti za koje mogu da kažem da su bile ispunjene ozbiljnim greškama koje je načinio Sovjetski Savez, onda su to nesposobnost sistema da prepozna značaj nacionalnog pitanja i način na koji je Komunistička partija Sovjetskog saveza postala ekstremno elitističko telo.”

Mimo ovoga, Sovjetski Savez je predstavljen kao pozitivna sila, posebno na međunarodnoj sceni:

„Da je Sovjetski Savez u vreme Zalivskog rata odigrao nešto snažniju ulogu u Ujedinjenim Nacijama, možda taj pokolj ne bi mogao da bude sproveden u ime Ujedinjenih Nacija. [...]

Jedina zemlja na svetu, koja je bila spremna da pomogne [Kubi] da probije blokadu Sjedinjenih Država, bio je Sovjetski Savez. [...] Moramo takođe prepoznati i promene koje su se odigrale u drugim delovima sveta od trenutka kada je nastao. Sovjetski Savez je podržao

---

11 „Where do we go from here?” *Morning Star*, 24. septembar 1991.

revoluciju u Nikaragvi, a podržao je i veliki deo antiko-lonijalnih borbi u Africi i na drugim mestima.”

Posledično, Korbin je verovao da ništa dobro ne može da nastane iz raspada Sovjetskog Saveza:

„Suočavamo se sa potpuno novim scenariom u kojem MMF i Svetska banka suštinski upravljaju svetskom ekonomijom. [...]

Zabrinut sam zbog posledica onoga što se u prethodne dve godine zbilo u Sovjetskom Savezu i Istočnoj Evropi. [...] Promene koje se odigravaju u Sovjetskom Savezu će sa sobom doneti i stare klasne sukobe. A to je izvor iz kojeg su boljševici i potekli.”

Za socijaliste u Britaniji relevantna lekcija iz raspada SSSR-a nije bila ta da treba da se udalje od socijalizma, već, naprotiv, da treba pojačano da insistiraju na njemu:

„Ono što treba da se zapitamo jeste šta radimo po pitanju socijalizma ovde, u ovoj zemlji? Zbog čega tako veliki broj ljudi postaje defanzivan u pogledu svojih stavova o socijalizmu? Dozlogrdilo mi je to što vođstvo radničkog pokreta neprestano negira prirodno parvo ovog pokreta. [...]

Moramo da ustanovimo šta podrazumevamo pod socijalizmom. Da li je to anarhija tržišta uz nekoliko popravnihih karakteristika [...] ili je socijalizam pre proizvod potreba nego profita?”

Šejmes Miln (Seumas Milne), izvršni direktor za strategiju i komunikaciju Laburističke stranke, i dalje redovno brani Sovjetski Savez i bivši Istočni blok. Miln priznaje da su postojali 'ekscesi' za vreme staljinističkog perioda, ali veruje da su oni prenaduvani zarad političkih potreba. Ono što Miln odbacuje sa posebnom žestinom jeste ideja da je staljinizam na bilo koji način uporediv sa nacizmom.

Miln je 2002. pisao u *The Guardian*-u:

„Broj žrtava Staljinovog terora je progresivno povećavan. [...] Uprkos okrutnosti Staljinovog terora, nije postojala sovjetska Treblinka, nisu postojali kamovi za istrebljenje, napravljeni da bi se ubili milioni ljudi. [...] Oni koji demonizuju negdašnje pokušaje da se stvori alternativa kapitalističkim društvima, rešeni su da dokažu da ona ne postoji.”¹²

U nastavku relativizuje broj poginulih u staljinizmu, upotrebom šta-ćemo-sa-izma:

„Verovatno najgadnija stvar u ovom postmodernističkom proračunu političke represije jeste moralna slepost iskazana spram učinka kolonijalizma. [...] Tokom XX veka su vlasti u Britanskoj Imperiji ubijale gasom, bombardovale i masakrirale domorodačku populaciju. [...] Ukoliko se Lenjin i Staljin smatraju odgovornima za smrt onih koji su umrli tokom gladi 20-ih i 30-ih, onda je Čerčil sigurno odgovoran za 4 miliona mrtvih u Bengalu od gladi iz 1943, koja se mogla izbeći.”

---

12 „The battle for history”, *The Guardian*, 12. septembar 2002. (<https://www.theguardian.com/education/2002/sep/12/highereducation.historyandhistoryofart>).

Miln je 2006. govorio:

„Pokušaj da se izjednače komunizam i nacizam je u stvarnosti moralno i istorijski besmislen. [...] Uz svu svoju brutalnost i promašaje, komunizam je u Sovjetskom Savezu, istočnoj Evropi i drugde, doveo do ubrzane industrijalizacije, masovnog obrazovanja, sigurnosti zaposlenja i ogromnih iskoraka u društvenoj i rodnoj jednakosti. U njemu su bili sadržani istinski idealizam i posvećenost. [...] Njegovo postojanje je doprinelo podizanju standarda blagostanja na Zapadu. [...]

Tekući entuzijazam u zvaničnim krugovima Zapada, povodom plesa na grobu komunizma [...] odražava rešenost da se dokaže da ne postoji alternativa novom globalnom kapitalističkom poretku.”¹³

A 2007:

„Priča o zločinima i neuspesima [komunizma] je tako dobro uvežbana da postoji opasnost da se u potpunosti uništi bilo kakvo razumevanje njegovih postignuća – a iz oba se mogu izvući lekcije za budućnost progresivističke politike i potrage za socijalnim alternativama globalizovanog kapitalizma. Komunistička je zemlja, na kraju krajeva, odigrala odlučujuću ulogu u pobedi nad nacističkom Nemačkom. [...]

Uz brutalnost i autoritarizam, komunizam je doveo do ubrzane industrijalizacije, masovnog obrazovanja, pune zaposlenosti i iskoraka na polju društvene i rodne

---

¹³ „Communism may be dead, but clearly not dead enough”, *The Guardian*, 16. februar 2006. (<https://www.theguardian.com/Columnists/Column/0,,1710891,00.html>).

jednakosti, koji nisu imali premca. Njegov raspad je, sa druge strane, doneo eksploziju siromaštva i nejednakosti. [...] I te kako je postojala masovna podrška ovim režimima.”¹⁴

Slično ovome, Kostas Papadakis (Kostas Papadakis), predstavnik u Evropskom parlamentu, priča o:

„Organizovanoj kampanji koja nastoji da okleveta socijalizam, preradi istoriju, te da neprihvatljivo i provokativno izjednači komunizam sa monstrumom zvanim fašizam. [...] Glavni cilj je sakriti činjenicu da je fašizam oblik moći kapitala u specifičnim uslovima. U Nemačkoj je nacizam predstavljao idealnu formu podrške kapitalu u uslovima [...] rastućeg prestiža KPD (Komunističke Partije Nemačke) i SSSR-a. [...]

Naci-fašizam je svog najsmrtonosnijeg i najodlučnijeg protivnika pronašao u socijalističkom društvu SSSR-a. [...] Očigledna posledica antikomunističke kampanje jeste opravdavanje, ulepšavanje i oslobađanje od optužbi naci-fašizma i njegovih zločina.”¹⁵

Menadžer kampanje Laburističke stranke za opšte izbore 2017. godine, bivši predsedavajući koalicije Zaustavite rat (Stop the War) i načelnik štaba u Ujedinite sindikat

---

14 „Movement of the people”, *The Guardian*, 12. maj 2007. (<https://www.theguardian.com/books/2007/may/12/featuresreviews.guardianreview8>).

15 „The equation of Communism with Nazism is unacceptable and provocative”, *In Defense of Communism* blog, 30. avgust 2017. (<https://www.idcommunism.com/2017/08/kostas-papadakis-equation-of-communism.html>).

(Unite the Union) Endru Marej (Andrew Murray), u kolumni za novine *Morning Star* 1999. napisao je:

„Sledećeg utorka je 120. godišnjica rođenja Josifa Staljina. [...] Sa jedne strane, socijalistički sistem koji je obuhvatao trećinu sveta i pobjedu nad nacističkom Nemačkom. Sa druge, sve to praćeno grubim merama. [...] Svejedno, ukoliko verujete da su najgori zločini koji su zahvatili čovečanstvo u ovom veku [...] bili posledica imperijalizma, onda (Staljinov rođendan) može biti barem momenat u kome ćete se zapitati zašto autori ovih zločina i njihovi plaćeni propagandisti ruže Staljinovo ime više nego bilo koje drugo. Na kraju krajeva, najpoznatiji Staljinov kritičar Nikita Hruščov 1956. je izjavio: ‘protiv imperijalista smo svi staljinisti.’”¹⁶

Miln, Papadakis i Marej predstavljaju pogled na svet u kojem osuda lenjinizma/staljinizma, ukoliko nije praćena eksplicitnom osudom nacizma, kolonijalizma, rata u Vijetnamu, itd, predstavlja taktičku podršku ovima drugima. Ne objašnjavaju odakle im ovakva ideja. Ukoliko neko ne upari osudu staljinizma sa eksplicitnom osudom, primera radi, Atila, Vlada Cepeša i Džingis Kana – treba li i ovo da interpretiramo kao taktičku podršku navedenima?

Može biti tačno da većina kritičara socijalizma obraća daleko manje pažnje na zločine počinjene pod drugim sistemima. Ali ovo ne ukazuje na prećutnu podršku tim sistemima. Postoji jednostavan razlog ovome, a to je da

¹⁶ „Eye’s Left”, *Morning Star*, 17. decembar 1999, citirano u Mosbacher (2004).

nacizam, kolonijalizam, trgovina robovima, rat u Vijetnamu, itd, ne predstavljaju, blago rečeno, popularne ciljeve današnjice. Ne postoji niti jedna relevantna politička snaga koja nastoji da vaskrsne bilo šta od navedenog. Niko ne zagovara ideju da su nacizam ili robovlasništvo bili 'plemeniti' ciljevi, koji su samo 'loše implementirani'. Niko ne zagovara ideju da Hitlerova verzija nacizma nije bila 'istinski' nacizam, niti da robovlasništvo, u onoj formi u kojoj je praktikovano, nije bilo 'istinsko' robovlasništvo.

Takvi se argumenti iznose samo u odnosu na socijalizam. Socijalizam je taj koji ostaje ekstremno popularan do danas. Savršeno je smisleno fokusirati vlastitu energiju na pobijanje loših ideja koje ostaju u modi, umesto loših ideja koje su već poražene.

Ironično, karijere samih apologeta su u jasnom protivrečju sa tvrdnjom da previše pažnje posvećujemo zločinima staljinizma, poređeno sa zločinima drugih sistema. Ukoliko bi neko sa slične pozicije pokušao da relativizuje strahote nacizma, na isti način na koji savremeni apologeti Sovjetskog Saveza nastoje da relativizuju strahote staljinizma, njegova karijera bi bila gotova.

Pozitivno viđenje Sovjetskog Saveza, koje iznose Miln, Papadakis i Marej, očigledno je u manjini na današnjoj levisi. Ali je to viđenje koje se toleriše na levisi, te koje sigurno nije prepreka u razvoju karijere. Zaista, lakoća sa kojom oni koji insistiraju da svako spominjanje Sovjetskog Saveza predstavlja stvaranje strašila dele platformu sa onima koji otvoreno brane Sovjetski Savez, pruža jasnu sliku o tome koliko je iluzorna razlika između 'istinskog' i 'neistinskog' socijalizma.

Zaključak

Sažetak ovog poglavlja *nije* taj da je socijalistička levica, u svojoj celosti, robovala staljinizmu u njegovom zenitu. Prethodno navedeni citati ne predstavljaju reprezentativan uzorak, već samo selekciju. Čak i Holenderova knjiga, koja sadrži stotine stranica ispunjenih sličnim citatima, predstavlja samo selekciju.¹⁷ Ukoliko termin 'intelektualac' definišemo dovoljno široko, ukoliko pregledamo dovoljno veliki broj zemalja, u dovoljno velikom vremenskom periodu, onda čak i nekoliko stotina simpatizera ne moraju predstavljati veliki deo celine.

Mogu se pronaći i kritički glasovi sa leveice; svakako, neki od najžešćih kritičara Sovjetskog Saveza su bili razočarani socijalisti. Dve najpoznatije kritike sovjetskog režima (između ostalih tema), *Životinjska farma* i *1984* Džordža Orvela, napisane su od strane jednog takvog razočaranog socijaliste. A neki od tih kritičara sa leveice su prepoznali suštinu sovjetskog režima u njegovim najranijim fazama. Bertrand Rasel, britanski filozof i logičar, bio je u početku pobornik Oktobarske revolucije, ali se već 1920. odrekao režima (iako je ostao posvećen komunističkom 'idealu') (Russell, 1920: 170):

---

17 Čak nije ni jasno šta bi činilo reprezentativan uzorak u ovom slučaju. Profesionalna udruženja, poput Američkog ekonomskog udruženja (American Economic Association), ponekad sprovode istraživanja svojih članova, kako bi utvrdila koji su njihovi stavovi po različitim pitanjima. Iz takvih istraživanja je moguće izvesti ekstrapolaciju i doneti zaključke poput toga da „većina ekonomista se protivi kontroli rente”. Ne možemo na uporediv način kvantifikovati podršku staljinizmu među socijalističkom inteligencijom. Ko se ubraja u 'intelektualce'? Ko se ubraja u 'socijaliste'? Mimo očiglednih primera, šta se ubraja u 'podršku'? Da li nas interesuje samo pobrojavanje lica ili ćemo veći značaj pripisati prominentnijim intelektualcima, poput Sidnija Veba?

„Boljševici su usled nepopularnosti morali da se oslone na vojsku i Čeku, i bili su prisiljeni da svedu sovjetski sistem na praznu formu. Sve više i više, izgovor da predstavljaju proletarijat postaje otrcan.”

Prema Raselu, sovjetski socijalizam je predstavljao (Ibid.):

„Ropstvo, daleko sveobuhvatnije od onoga u kapitalizmu. Nadnica u znoju stečena, dugački sati, industrijska mobilizacija, zabrana štrajkova, zatvor za zabušante, smanjenje i ovako nedovoljnih sledovanja u fabrikama u kojima proizvodnja padne ispod onoga što autoriteti očekuju, armija špijuna spremnih da prijave bilo koju sklonost ka političkom nezadovoljstvu i da obezbede utamničenje za one koji bi na isto podstrekivali – ovo je realnost sistema koji još uvek izjavljuje da upravlja u ime proletarijata.”

Rasel nije bio usamljen. Ranih 20-ih, kada su boljševici smrvili čitav niz štrajkova, protesta i ustanaka (poput Kronštatske pobune iz 1921.), niz negdašnjih simpatizera je okrenuo leđa režimu (Hollander, 1990: 349; Berkman, 1925).

Takođe, sažetak ovog poglavlja *nije* taj da je socijalistička levica imala razumevanje za ubitačne tirane tog vremena. Knjiga Ričarda Grifita (Richard Griffith, 2011) *Putnici namernici sa desnice: Britanski entuzijasti za Nacističku Nemačku (Fellow Travellers of the Right: British Enthusiasts for Nazi Germany)* pokazuje da je tokom 30-

ih divljenje Trećem Rajhu bilo daleko raširenije u Britaniji, no što se to danas obično priznaje.

Međutim u isto vreme ljudi, čiji su citati ovde navođeni, nisu bili opskurne figure sa ivice društva. To su bili prominentni, poštovani mejnstrim intelektualci svoga vremena. Neki od njih su bili među vodećim figurama levice. To se odnosi na britanskog premijera, različite ministre, različite poslanike, predsedavajućeg britanske Laburističke stranke, jednog od osnivača LSE (Londonske škole ekonomije), Fabian Society-ja i *New Statesman*-a, dobitnika Nobelove nagrade za mir, dobitnika Nobelove nagrade za književnost, i tako dalje.

I mada nekritički entuzijazam hodočasnika nije morao biti reprezentativan za celokupnu levičarsku misao, on je predstavljao jedan kraj spektra. Na istom tom spektru možemo pronaći mnoštvo ljudi koji nisu bili tako entuzijastični, niti su okivali u zvezde socijalističke režime onako kako su to radili hodočasnici, ali ih, sve u svemu, ipak jesu podržavali – ljudi koji su obično opisivani kao ‘saputnici’ (videti Caute, 1988). Za razliku od hodočasnika, saputnici su obično održavali određenu kritičku distancu u odnosu na socijalističke režime *du jour*.¹⁸ Oni su, primera radi, bili svesniji represivnih aspekata tog sistema. Na kraju su, ipak, podržavali iste režime i to zbog sličnih razloga.

Takođe treba naznačiti da, zbog očiglednih razloga, možemo citirati samo one ljude koji su ostavili pisana svedočanstva o svojim doživljajima Sovjetskog Saveza.

18 Naravno, ne postoji oštra i jednostavna linija razgraničenja između ‘hodočasnika’ i ‘saputnika’, i takve kategorije su donekle izmišljene. Neiznenađujuće, mnoga imena koja se pojavljuju u *Political Pilgrims* se takođe javljaju u Kotovoj (David Caute) knjizi o saputnicima.

Ovo je razlog zbog kojeg su prethodni segmenti knjige izuzetno pristrasni u korist novinara i pisaca sa engleskog govornog područja. Međutim, obilasci sa vodičima su takođe uključivali i veliki broj doktora, učitelja i predstavnika drugih profesija, od kojih većina možda nije prenela svoje poglede na papir, ali koja je opet na druge načine mogla da utiče na širenje ovakvog viđenja.

I mada je tačno da su oduvek postojali socijalistički kritičari Sovjetskog Saveza, ovi kritičari su često bili socijalisti anarhističke, utopističke varijante. Oni su jednostavno odbacivali lenjinistički sistem stoga što su odbacivali sve realno postojeće sisteme. Njihovo mišljenje o Sovjetskom Savezu je bilo 'ispravno' na isti način na koji je i zaustavljeni sat dva puta dnevno ispravan u pogledu vremena.

Primeru radi, Socijalistička partija Velike Britanije (SPGB) se već 1920. distancirala od Sovjetske Rusije, ako ne i ranije (SPGB b.d.). Ali to nije stoga što su razvili posebno lucidnu kritiku promašaja ruskog socijalizma. Bilo je to stoga što su ga procenjivali spram sopstvene definicije 'istinskog' socijalizma, koji podrazumeva:

„Globalno društvo zajedničkog (ne državnog) vlasništva, bez nadnica, bez novca i sa demokratskom kontrolom sredstava proizvodnje i distribucije bogatstva. [...] Socijalizam će predstavljati oštar raskid sa kapitalizmom, bez 'prelaznih perioda' ili postepene implementacije. [...] U socijalističkom društvu ne može postojati država. [...] U socijalističkom društvu ne mogu postojati klase.”¹⁹

---

19 „How the SPGB is different”, *Socialist Party of Great Britain* (<https://www.worldsocialism.org/spgb/how-spgb-different/>).

Naravno, socijalisti koji procenjuju eksperimente iz realnosti u kojoj živimo, poredeći ih sa takvim utopijskim standardima, neće pronaći mnogo toga što bi im se svidelo u Lenjinovom sistemu. Ukoliko nečija ideja socijalizma zahteva neposredno ukidanje policije, vojske, sudskog sistema, zatvorskog sistema, itd, ukoliko zahteva da se ljudi svojevolski odreknu novca, privatnog vlasništva, razmene, itd, te ukoliko taj neko ne prihvata nikakve kompromise, polovične mere ili faze uvođenja, onda da – takva osoba ne bi bila zavedena lenjinizmom. Ali to je prosto stoga što bi zahteve postavila previsoko.

Veliki deo rane socijalističke kritike Sovjetskog Saveza potpada pod ovu kategoriju. Ema Goldman (Emma Goldman), koja je u početku podržavala revoluciju, 1923. je objavila knjigu koja nosi samorazumljiv naslov *Moje razočaranje u Rusiju (My Disillusionment in Russia)*.²⁰ U istom tonu je i Aleksandar Berkman (Alexander Berkman), takođe inicijalno pobornik revolucije, 1925. objavio dnevnik *Boljševički mit (dnevnik 1920–1922) (The Bolshevik Myth (Diary 1920–1922))*. I Goldman i Berkman su određeno vreme proveli u Rusiji, došavši puni nade, a otišavši razočarani. Ali oboje su bili anarho-socijalisti bakunjinističke varijante, koji bi se neminovno razočarali.

Na kraju, nemoguće je reći koliko je bila raširena podrška staljinizmu među zapadnjačkim intelektualcima. Ali jedno je sigurno: ideja da je sovjetski socijalizam imao podršku samo nekolicine ekstremista, kao i da je staljinizam samo prut kojim antisocijalisti šibaju pobornike

20 <https://www.marxists.org/reference/archive/goldman/works/1920s/disillusionment/index.htm>

socijalizma, evidentno je pogrešna. Relevantan odgovor na pitanje „Koliko je zapadnjačkih socijalista, za koje se opravdano može reći da su visoko-profilni, podržavalo staljinizam u njegovom zenitu?” nije „četvoro od petoro”, niti „jedan u dvoje” ili „jedan u četvoro”. Relevantan odgovor je „daleko više nego što se obično pretpostavlja, te daleko više od onoga što savremeni socijalisti žele da mislite”.

Sažetak ovog poglavlja jeste da tvrdnja da sovjetski socijalizam nije bio ‘istinski’ socijalizam predstavlja *post hoc* racionalizaciju. Za Staljinovog perioda to *jeste bio* istinski socijalizam za mnoštvo prominentnih individua, koje su sebe videle kao socijaliste.

3 KINA POD MAO CEDUNGOM: „REVOLUCIONARNI REŽIM MORA UKLONITI ODREĐENI BROJ INDIVIDUA KOJE MU PRETE”

Maoistički socijalizam

Do 50-ih su zapadnjački intelektualci prestali da budu u ljubavi sa Sovjetskim Savezom. Ali nije trebalo mnogo vremena da prođe da bi nove utopije popunile novonastalu prazninu: Severni Vijetnam, Kuba (videti Poglavlje 4) i pre svega maoistička Kina.

Narodna Republika Kina (NRK) je uspostavljena 1949, ali tokom prve decenije nije privlačila previše pažnje zapadnjačkih intelektualaca. Onda su se, krajem 50-ih, dogodile dve stvari.

Prvo, socijalistička transformacija zemlje je započeta ozbiljno, prvo sa Velikim korakom napred, a potom sa Velikom proleterskom kulturnom revolucijom. Veliki korak napred je predstavljao preuzimanje rukovodećih položaja u ekonomiji od strane vlasti – uključujući i prinudnu kolektivizaciju u poljoprivredi – kao i pokušaj sprovođenja kampanje industrijalizacije, uporedive sa sovjetskom ekonomskom politikom iz 30-ih. Kulturna revolucija je bila program namenjen čišćenju društva od ‘kontrarevolucionara’, ‘sabotera’, kao i ostataka ‘buržoaske’ tradicije, u maloj meri uporediv sa Staljinovim Velikim terorom.

Drugo, iako je Kina inicijalno bila u bliskoj vezi sa Sovjetskim Savezom, odnosi između dva socijalistička režima su se ubrzano kvarili, što je rezultovalo njihovim razlazom, takozvanim Kinesko-sovjetskim raskolom. Odnosi su na neko vreme postali neprijateljski i rat između dve nekada sestrinske države je izgledao verovatnim.

Kinesko-sovjetski raskol je radikalno promenio percepciju Kine na Zapadu. To je značilo da kineski socijalizam više nije bio zaprljan kontaktom sa – sada diskreditovanim – sovjetskim modelom socijalizma. Ovaj raskol je predstavljao obećanje novog početka, istinski nove, nezavisne forme socijalizma. Maoizam je, sa jedne strane, viđen kao alternativa zapadnjačkom kapitalizmu, a sa druge kao alternativa neistinskom socijalizmu Sovjetskog Saveza.

Period između, otprilike, početaka 60-ih i sredine 70-ih, postao je faza medenog meseca sa maoizmom. Odražavajući sliku hodočašća u Sovjetski Savez 30-ih, zapadnjački obožavaoci su se u velikim brojevima sjatili u Kinu, vraćajući se puni hvale.

Ovo je, naravno, period tokom kojeg su milioni navodnih 'sabotera' i 'kontrarevolucionara' ubijeni ili do smrti dovedeni napornim radom u kineskoj verziji gulaga, sistemu laogai. Veliki korak napred je rezultovao verovatno najvećom glađu u ljudskoj istoriji. Kada uzmemo sve zajedno, kineski socijalizam je, prema jednoj proceni, odgovoran za smrt 65 miliona ljudi (Courtois et al. 1997: 4).

Za razliku od situacije sa Sovjetskim Savezom, faza medenog meseca sa Kinom nije čak bila ni period inicijalnih ekonomskih uspeha. Najpribližnija stvar kontrafak-

tualnom iskustvu, jeste ono koje je proživio Tajvan, nekada kineska provincija, koja je proglasila nezavisnost od matice tokom socijalističke revolucije. Tajvan nije samo izbegao glad i ekonomsku dislokaciju koju je matica proživela. Tokom 60-ih Tajvan je postao jedan od četiri 'Azijska tigra' (zajedno sa Hong Kongom, Singapurom i, kasnije, Južnom Korejom), dok je matica ostala u bedi. Do 1980. je Tajvan postao više no deset puta bogatiji od matice (IMF 2017). Danas je BDP *per capita* (PKM) u Tajvanu viši nego u UK, a praktično identičan sa onim u Nemačkoj i Austriji.

Razlika između ova dva primera leži u tome što je Tajvan postao magnet za zapadnjačke investitore, dok je NRK postala magnet za zapadnjačke intelektualce.

Maovi hodočasnici

Mnogi zapadnjački intelektualci su odustali od ekonomskog progressa do perioda u kojem je Kina ušla u fazu medenog meseca. Postalo je popularno odbacivati materijalni prosperitet kao bezdušan, moralno korumpirajući i alijenirajući, te hvaliti asketski životni standard kao 'autentičniji'. Stoga nedostatak ekonomskih podviga maoizma nije predstavljao problem za njegove obožavaoce. Štaviše, bila je to prednost usled toga što je viđen kao svesno izbegavanje nedaća 'konzumerizma'. Piter Vorsli (Peter Worsley), britanski sociolog i socijalni antropolog, te jedan od osnivača Nove levice, pisao je (citirano u: Hollander, 1990: 319):

„Kinezi [...] ne žele da stvore konzumerističko društvo. Nisu *pokušali* da masovno proizvode kola, televizore (*sic*) ili telefone, zato što to ne žele. Nadam se da bulevari Pekinga nikada neće biti zagušeni hiljadama privatnih automobila.”

Američki filozof Korlis Lamont je pisao da „Komunisti [...] neće dozvoliti loše nusprodukte moderne tehnologije koji su doneli zagađenje i druga zla Sjedinjenim Državama i drugim kapitalističkim nacijama” (Ibid: 319).

Maova Kina je u očima hodočasnika težila socijalnom, umesto ekonomskom progresu. Kerol Tavis (Carol Tavis), američki socijalni psiholog, pisao je (Ibid.):

„Danas zagarantovanost uspeha dominira raspoloženjem Kineza. Njihova postignuća, obasjana hladnom svetlošću američkog dana, poprimaju fantastične proporcije. Praktično su eliminisali mnoštvo socijalnih problema koje pogađaju nacije: prostituciju, drogu, krađu, silovanje, ubistva i prljanje. Uklonili su mnoge [...] bolesti [...] Niko ne glada, niko ne prosi.”

Britanski hirurk i član udruženja Socialist Medical Association, Džoša Horn, takođe je uočio „potpuno odsustvo prosjaka, skitnica [...] i prostitutki. U prodavnicama fiksirane cene, nema ubeđivanja, skrupulozna iskrenost i odsustvo trampe” (Ibid: 318).

Prema američkom istoričaru Džonu Ferbenku (John Fairbank) (Ibid: 278):

„Ljudi deluju zdravo, uhranjeno i svesno svoje uloge kao građani u novoj Kini sekretara Mao Cedunga. [...] Maoistička revolucija je u celosti najbolja stvar koja se nakon vekova dogodila kineskom narodu.”

Grupa autora iz *Committee of Concerned Asian Scholars* je pisala da „Nakon Hong Konga – glasnog, zbijenog i prenaseljenog – prometne ulice Kantona deluju nežno. [...] Svi su delovali zdravo, niko nije nosio krpe, niti prosio” (Ibid: 309).

Ukoliko stavimo po strani razliku u odnosu prema ekonomskom progresu, svedočanstva Maovih hodočasnika izuzetno podsećaju na svedočanstva Staljinovih hodočasnika. U ‘slepom testu’ (tj. ako bismo izostavili reference vezane za vreme i prostor) bi bilo teško razlikovati ih. Glavna tema je opis kineske ekonomije kao ekonomije kojom kolektivno upravlja ‘narod’, kao i ideja da ovaj ekonomski model proizvodi sveukupnu socijalnu harmoniju. Italijanska novinarka, spisateljica, a kasnije i poslanica u nacionalnom i Evropskom parlamentu Marija Antonieta Mačioki (Maria-Antonietta Macciocchi), je pisala (Ibid: 315):

„Nema ni traga alijenacije u Kini, niti traga neuroze i unutrašnje dezintegracije individua koje se mogu naći u onim delovima sveta u kojima dominira konzumerizam. Kineski svet je kompaktna, integrisana i apsolutna celina.”

I na drugom mestu (Ibid: 278):

„Narod maršira ka budućnosti laganim korakom i u zanosu. Ovaj narod može biti inkarnacija nove svetske civilizacije. Kina je načinila iskorak u istoriju koji nema presedana.”

Alberto Jakovielo (Alberto Jacoviello), još jedan italijanski pisac i urednik spoljnopolitičke rubrike za časopis *l'Unità*, složio se sa ovim (Ibid: 315):

„Najviše zapanjuje činjenica potpunog odsustva [...] alijanacije. [...] Nema alijenacije u Kini. I [...] postoji masovna politička strast, kakvu nisam pronašao nigde drugde na svetu.”

Džoša Horn (Joshua Horn) je verovao da je „ukidanje eksploatacija značajno smanjilo socijalne tenzije i nesigurnost” (Ibid: 313).

Bazil Dejvidson (Basil Davidson), britanski istoričar, opisuje svoj doživljaj kineskih vojnika i radnika na železnici na sledeći način (Ibid: 310):

„Bili su izrazito drugačiji od bilo koje druge armije seljaka koju sam video, [...] izgledali su kao ljudi koji su odabrali službu. [...] Radnici na železnici [...] su ostavili isti utisak na mene, delovali su tako sigurno u svoje vlasništvo nad železnicom, tako odlučni da omoguće da njihova železnica radi kako treba.”

Norma Landholm Đerasi (Norma Lundholm Djerassi), američka pesnikinja, nije videla „ništa od igranja uloga i

grabljenja za moć, što mi je tako neprijatno u društvu u kome živim. [...] Odsustvo toga je izuzetno osvežavajuće. Ljudi su to što jesu i srećni su zbog koristi koju društvo ima od njih" (Ibid: 309).

I dok su neki hodočasnici insistirali na tome da je Kina primer izvorne demokratije, kojom upravljaju 'radnici' i 'seljaci', drugi su pripisivali aktivniju ulogu Mao Cedungu i njegovoj pratnji. Uri Bronfenbrenner (Urie Bronfenbrenner), američki razvojni psiholog, pojašnjavao je: „Meni je Kina delovala kao benigna monarhija, kojom vlada car sveštenik, koji je osvojio potpunu odanost svojih podanika. Ukratko, religiozno i visokomoralno društvo" (Ibid: 278).

Simon de Bovoar (Simone de Beauvoir), francuska filozofkinja i socijalna teoretičarka, videla je maoističku Kinu kao vid platonističke republike, kojom rukovode 'kraljevi filozofi' (Ibid: 278):

„Život je danas u Kini izuzetno prijatan. [...] Mnoštvo nežnih snova je podstaknuto idejom zemlje [...] u kojoj su generali i državnici učenjaci i pesnici."

Hjulet Džonson (Hewlett Johnson), engleski sveštenik, dekan mančesterski i kasnije dekan kanterberijski, izvestio je (Ibid: 328):

„Nije teško [...] razumeti duboka osećanja koja ljudi imaju prema ovom čoveku. [...] Svi ljudi – intelektualci, seljaci, trgovci – smatraju Cedunga simbolom njihovog oslobođenja, kao čoveka koji je [...] olakšao njihovo bre-

me. Seljak gleda u zemlju koju obrađuje: Maov poklon. Fabrički radnik razmišlja o plati od 50 kg umesto 5 kg pirinča: Maov poklon.”

Neki hodočasnici su priznali da postoje ograničenja individualnih sloboda, ali su svejedno insistirali na tome da ‘radnici’ i ‘seljaci’ imaju kontrolu. Artur Galston (Arthur Galston), američki naučnik i bioetičar, je pisao da „nisu slobodni da menjaju mesto stanovanja ili posao, ali uprkos tome [...] kineske mase izgleda uživaju veću kontrolu nad agencijama koje direktno utiču na njihove dnevne aktivnosti, nego što je to slučaj sa većinom gradskih radnika na Zapadu” (Ibid: 336):

Britanski istoričar Bazil Dejvidson je opisivao režim kao „autoritaran samo u odnosu na manjinu – manjinu koju ne čine radnici i seljaci. [...] Istina je da uspesi Kine počivaju na [...] slobodnim i čak entuzijastičnim naporima većine stanovnika Kine” (Ibid: 337).

Simon de Bovoar je smatrala da su metodi policijske države problem samo u kapitalističkim zemljama, gde je državni aparat radio protiv interesa ‘naroda’. S obzirom na to da je u maoističkoj Kini vlast u rukama ‘naroda’, ti metodi su postali pozitivni, tj. legitimna samoodbrana protiv sabotera i kontrarevolucionara (Ibid: 337):

„Urgirajući na oprez, vlada zaista podstiče narod da prijavljuju kontrarevolucionarne aktivnosti, [...] ali ne treba zaboraviti da se ove aktivnosti sastoje od podmetanja požara, sabotaze mostova i kanala, ubistava. [...]

Ova saradnja sa policijom me iznenađuje više u našoj zemlji, u kojoj je zakon determinisan klasnim inte-

resima, nego u zemlji u kojoj pravda korespondira sa blagostanjem naroda.”

Piter Taunsend (Peter Townsend), vodeći istraživač siromaštva iz UK (koji je osmislio koncept ‘relativnog siromaštva’) kao i lord Bojd Or (Boyd Orr), škotski naučnik i dobitnik Nobelove nagrade za mir, priznaju da kolektivizacija poljoprivrede nije bila u potpunosti stvar slobodnog izbora. Ali je u njihovom doživljaju stvarnosti to bila stvar socijalnog pritiska, a ne likvidacije disidenata (Ibid: 338):

„Naravno, neminovno je postojala značajna mera javnog pritiska. [...] Kada bi većina seljaka odlučila da formira kooperative, manjina bi verovatno smatrala da teško da može da ostane izvan njih.”

Drugi su bili pragmatičniji. U tradiciji argumenta ne-možeš-da-napraviš-omlet-a-da-ne-razbiješ-nekoliko-jaja, Žan Pol Sartr (Jean-Paul Sartre) je rekao da:

„Revolucionarni režim mora ukloniti određeni broj individua koje mu prete i ne vidim drugo rešenje za navedeno, osim smrti; uvek je moguće izaći iz zatvora; revolucionari iz 1793. verovatno nisu ubili dovoljno ljudi.”¹

Kao i sovjetski gulazi, kineski laogai su predstavljani kao mesta rehabilitacije, ne kazne, gde je zatvorenicima

---

1 Citirano u: „The Absolute Intellectual”, *Policy Review*, Hoover Institution, 1. februar 2004. (<https://www.hoover.org/research/absolute-intellectual>).

pružena prilika da se bave društveno korisnim radom, uz istovremeno podsticanje na promišljanje o vlastitim greškama.

Džon Gittings (John Gittings), britanski autor i budući asistent spoljnopolitičke rubrike, kao i glavni urednik spoljnopolitičke rubrike u časopisu *The Guardian*, pisao je sledeće (Ibid: 338):

„Reforma kroz rad, koja posetiocu sa Zapada može delovati kao nešto što kombinuje kibuc i vikend školu marksizma (s tim što može potrajati nekoliko godina), izgleda da daje rezultate za veliku većinu.”

Britansko-američki novinar i autor dokumentarnih filmova Feliks Grin (Felix Greene), ustanovio je da su „Kinezi uradili ono što smo bez uspeha godinama pokušavali da navedemo engleske vlasti da urade. Prvenstveno, naravno, da uklone stigmatu, moralnu stigmatu sa utamničenja” (Ibid: 342).

Bernard Frolik (Bernard Frolic), profesor sa Odeljenja za politiku na Univerzitetu u Jorku, poredio je kineske radne logore sa „izviđačkim kampovima za odrasle, ili pak onim što su predstavljali Civilian Conservation Corps² za vreme Velike depresije” (Ibid: 343).

Harison Evans Salisberi (Harrison Evans Salisbury), američki pisac i korespondent *New York Times*-a, poredio

---

2 Program dobrovoljnog javnog rada za nezaposlene i neoženjene muškarce, koji je trajao od 1933. do 1942, kao jedan od vidova borbe sa posledicama Velike depresije. (*Prim. prev.*)

je logore sa „kombinacijom YMCA³ kampova i katoličkih omdarališta” (Ibid: 344).

Za razliku od staljinomanije, maomanija nije bila rezervat uhodanih mejnstrim intelektualaca. Maoistička ikonografija, poput Maove ‘Male crvene knjige’, postala je stalni element studentskih protesta koji su zahvatili najveći deo zemalja Zapada tokom 60-ih i 70-ih. Ironično, jedno od najautoritarnijih društava i društvo najizraženije hijerarhije, postalo je izabrana utopija protestnih pokreta, koji su sebe doživljavali kao socijalno liberalne, antiautoritarne i libertinske (videti Wolin (2010) za maomaniju u Francuskoj i Aly (2012) za sličnu situaciju u Zapadnoj Nemačkoj).

Podjednako ironično, entuzijazam zapadnjačkih intelektualaca spram Kine je počeo da opada onda kada se najubitačniji period okončao (Hollander, 1990: 344–46). Nakon Maove smrti, mejnstrim intelektualci su se preorijentisali na druge ciljeve, a maoizam je ubrzo postao rezervat sektarijanskih grupa sa društvenih margina. Do poznih 70-ih je maoizam postao nešto poput šale, a frakcionašenje maoističkih grupa je povremeno ismevano u popularnoj kulturi (najpoznatiji primer je film Montija Pajtona *Life of Brian*, koji je sučeljio Narodni front Judeje sa Judejskim narodnim frontom).

Kina se u međuvremenu postepeno udaljila od socijalističke ekonomije. Učinak ove zemlje po Indeksu ekonomskih sloboda je porastao sa 3.6 (na skali od 0 do 10)

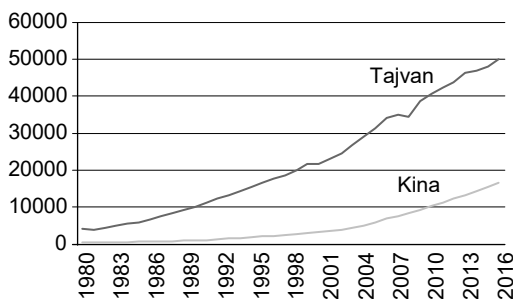
3 Young Men’s Christian Association – organizacija koja nastoji da kroz edukaciju, fizičko vaspitanje, humanitarni rad i druge aktivnosti promovise hrišćanske vrednosti među omladinom. (*Prim. prev.*)

iz 1980. na preko 4 sredinom 80-ih, preko 5 sredinom 90-ih, te više od 6 sredinom dvehiljaditih. Ovo je i dalje daleko od učinka Tajvana, da ne spominjemo Hong Kong: kineska ekonomija je i dalje daleko od slobodnotržišnog kapitalizma. Ali je milionima kilometara udaljena od maoizma.

Rezultat je bio istinski ‘veliki iskorak’. Od 1980. kineski BDP *per capita* je porastao 50 puta, mereno u konstantnim cenama. Ranih 80-ih je Tajvan, kao najbolji kontrapirmer, bio više no deset puta bogatiji od Kine. Danas je ‘samo’ tri puta bogatiji (videti Grafikon 6).

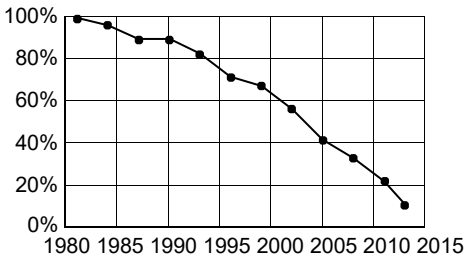
Ranih 80-ih je praktično celokupna populacija Kine živela u ekstremnom siromaštvu. Od tada je udeo ekstremnog siromaštva spao na oko jedne osobe u deset (videti Grafikon 7).

Grafikon 6 BDP per capita (PKM), Narodna Republika Kina vs. Republika Kina (Tajvan), 1980–2017

Izvor: IMF (2017).

Grafikon 7 Siromaštvo u Kini, 1981–2013 (linija siromaštva = 3.10\$ PKM po danu)

Izvor: Our World in Data (2013/17).

Zapadnjački intelektualci su izdašno hvalili Kinu dok su milioni Kineza umirali od gladi ili teškog rada u logorima za prinudni rad. Ali kada je program relativne liberalizacije milione ljudi izbavio iz siromaštva, ti intelektualci su bili upadljivo tihi. Programi reformi zasnovani na tržištu, bez obzira na to koliko bili uspješni, nikada neće inspirisati hodočašće. Oni mogu funkcionisati, u uskom smislu reči. Ali nikada neće obuzeti maštu zapadnjačkih intelektualaca.

Ostaci maoističke apologetike u današnjici

Podrška maoizmu nikada nije u potpunosti nestala. Tokom 1986. su neki predstavnici Donjeg doma Parlamenta Ujedinjenog Kraljevstva hvalili politiku relativne liberalizacije, koju je započeo Deng Sjaoping, te i posledično ubrzanje rasta kineske ekonomije. Poslanik Džeremi Korbin je oponirao ovim tvrdnjama, insistirajući na tome da je

skoro poboljšanje situacije u Kini daleko od toga da bude posledica liberalizacije, te da se zapravo radi o okasnelim potvrđama u prilog socijalizma (Hansard, 1986):

„Uslovi u kojima žive stanovnici Kine danas su, u poređenju sa 1948, neizmerno bolji. Zemlja se samostalno izdigla [...] kolektivizacijom ekonomije, napora i energije.

Umiranje od gladi i siromaštvo nisu česti u Kini kao što su bili 1948. Pre nego što uvaženi gospodin udeli lekcije svetu, o tome kako ekonomiji kapitalizam može da poboljša životni standard, trebalo bi da pogleda neke od zemalja koje su morale samostalno da razvijaju ekonomije, bez bilo čije pomoći. [...] Tekući kineski prosperitet je zasnovan na kolektivnoj ekonomiji, a ne na individualističkoj i tržišno orjentisanoj.”

Mlaka verzija maoističke apologetike preživljava do današnjih dana. Benton i Čan (Benton and Chun, 2010) su objavili knjigu 2010, pod nazivom *Da li je Mao zaista bio čudovište? (Was Mao Really a Monster?)*, u kojoj sedamnaest autora nastoji da „raščisti neke stvari” o maoizmu. Knjiga nije predstavljena kao odbrana Mao Cedunga i njegove politike, već samo kao prikaz ‘provere činjenica’ na delu. Moguće je, naravno, da su neke procene ukupnog broja umrlih pod maoizmom preterane. Većina genocidnih režima ne vodi revnosno beleške o onome što se zbilo. Ali moramo se zapitati da li bi bilo koji akademski radnik išao do te granice kako bi pokazao da ukupan broj umrlih pod, recimo, Džingis Kanom ili Atilom možda nije bio tako visok kao što se obično pretpostavlja.

Knjigu je u pozitivnom svetlu naveo Šejmes Miln koji veruje da:

„Odlučno preispitivanje istorije [...] je nastojalo da prikaže komunističke vođe XX veka kao monstrume koji su u svojoj izopačenosti jednaki ili gori od Hitlera. [...] Najnoviji doprinos tome bila je prošlogodišnja najbolje prodavana biografija o Mao Cedungu, koju su napisali Jung Čang (Jung Chang) i Džon Halidej (Jon Halliday), [...] odbačenu od strane specijalista za Kinu kao 'loše istoriografije' i 'obmane.'"⁴

U emisiji *This Week* na BBC-u 2008, poslanica iz Stouk Njuvingtona Dajen Abot (Diane Abbott), navela je:

„Pretpostavljam da bi neki ljudi rekli da je, posmatrano ukupno, Mao učinio više dobra nego zla. [...] Izveo je svoju zemlju iz feudalizma, pomogao je u pobedi nad Japancima, i ostavio je svoju zemlju pred [...] ogromnim ekonomskim uspehom koji trenutno doživljavaju.”⁵

Ovo su manjinski pogledi na današnjoj levisi, ali lakoća sa kojom se takvi pogledi tolerišu u socijalističkim krugovima nam, ponovo, ukazuje kako je iluzorna podela na 'istinski' i 'neistinski' socijalizam.

4 „Communism may be dead, but clearly not dead enough”, *The Guardian*, 16. februar 2006. (<https://www.theguardian.com/comment/story/0,,1710890,00.html>).

5 *This Week*, BBC, 21. februar 2008. (<https://www.youtube.com/watch?v=uB4o5n2EGyA>).

Zaključak

Kao i ranije, kratak sažetak ovog poglavlja *nije* taj da je leвица na Zapadu, u svojoj celosti, robovala maoizmu tokom 60-ih i ranih 70-ih. Navedeni citati predstavljaju izbor, a ne reprezentativni uzorak.

Niti je sklonost ka iznalaženju izgovora za diktature bila ograničena na levicu. Dobro je poznato da su pod eufemističkim terminom *realpolitika*, vlade političke desnice često bile spremne na sklapanje savezništava sa diktatorskim režimima, pod uslovom da su imale zajednički interes.

Ali osnovano se može reći da je maoizam imao znatan broj prominentnih poštovaoca na Zapadu. Neki od vodećih mislilaca levice su sa simpatijom gledali na maoizam. Od poznih 70-ih je maoizam bio povezivan sa ekscentričnim, politički irelevantnim grupama sa društvenih oboda – ali to je samo zbog toga što su se do tog vremena vodeći intelektualci preusmerili na nove ciljeve, ostavljajući za sobom ekscentrične. Pre toga je maoizam *bio* mejnstrim cilj.

Tvrđnja da maoistički socijalizam nije bio 'istinski' socijalizam predstavlja *post hoc* fabrikaciju. *Bio* je 'istinski' socijalizam. Dok nije prestao da biva to.

4 KUBA POD FIDELOM KASTROM: „POČETAK IZGRADNJE NOVOG ČOVEKA”

¡Hasta Siempre, Comandante!

Francuska pop pevačica Natali Kardon (Nathalie Cardone) je 1997. snimila obradu stare kubanske revolucionarne pesme *Hasta Siempre, Comandante*. U spotu se vidi kako ova pevačica, naoružana automatskom puškom, predvodi grupu seljaka, očigledno u pobunu. Sve više ljudi im se priključuje i ova grupa prerasta u seljačku armiju. Pesma je preko noći postala hit u Francuskoj, Belgiji i Holandiji.

Ikonografija Kubanske revolucije je odavno uvučena u mejnstrim modu i popularnu kulturu. Tokom ovog procesa je najvećim delom izgubila vezu sa Kubom kao državom ili kubanskim sistemom kao realno postojećim političkim i ekonomskim modelom. Postao je to samo vid predstavljanja sebe kroz generičku sliku ‘pobunjenika’. Brza pretraga na UK Amazonu je pružila ‘Če Gevarinu revolucionarnu kapu za muškarce’, ‘Čeov organski zeleni mate’¹, ‘Tanki metalni znak za kafiće, dekoracija za zid, umetnost, poster – CHE GUEVARA 726’, ‘Ernesto ‘če’ Ge-

---

1 Vrsta čaja. (*Prim. prev.*)

vara revolucionarni novčanik za muškarce/žene', Če Gevara upaljači, Če Gevara rođendanske čestitke, Če Gevara 'uniseks drvena ili akrilna modna dekoracija, hip-hop gangsterska ogrlica' (doduše, ovo je proizvod koji se izrađuje po želji, gde Če može biti zamenjen Supermenom), 'nalepnica za zid u obliku gramofonske ploče sa Če Gevarom', Če držač za ključeve, 'Maska za iPhone sa zvezdama – Če Gevara pop umetnost', 'Če Gevara ceger napravljen od recikliranog materijala', 'Če Gevara nesesar za šminku', Če Gevara podloga za miš, Če Gevara manžete, Če Gevara šolje, i tako dalje. Ovo dolazi povrh širokog spektra Če Gevara majica, zastava, postera i nalepnica.

Možda je ovo pretakanje u kulturu 'šik buntovništva' razlog zbog kojeg Kuba nikada nije postala toksična na Zapadu. U tom pogledu Kuba odudara od trofaznog šablona koji smo opisali u ovoj knjizi (faza medenog meseca, faza izgovora i šta-ćemo-sa-izma, faza retroaktivnog odbacivanja). Kuba je jedini primer socijalističkog eksperimenta za koji su mnogi zapadnjački komentatori sačuvali razumevanje do današnjeg dana, iako se njena faza medenog meseca davno završila.²

Podrška Kubi poprima posebnu formu. Obožavaoci Kube se obično fokusiraju na ona obeležja sistema koja

2 Primera radi, nakon smrti Fidela Kastru, premijer Kanade, Džastin Trudo (Justin Trudeau), nazvao je Kastru figurom „većom od samog života” i „legendarnim revolucionarom”. „Iako je bio kontroverzna figura i pobornici i klevetnici gospodina Kastru su u njemu prepoznavali ogromnu posvećenost i ljubav prema kubanskom narodu koji je delio duboku i dugotrajnu ljubav prema 'el Comandante-u.'” Videti: „Fidel Castro: Justin Trudeau ridiculed over praise of 'remarkable leader'”, *The Guardian*, 27. novembar 2016. (<https://www.theguardian.com/world/2016/nov/27/justin-trudeau-ridiculed-over-praise-of-remarkable-fidel-castro>).

nisu isključivo socijalistička. Postalo je kliše reći da, mada Kubanci nisu niti prosperitetni niti, u zapadnjačkom smislu, slobodni, barem imaju pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju. Ali teško da su to oznake socijalizma. Ogromna većina zemalja iz najvišeg kvartila Indeksa ekonomskih sloboda takođe nudi univerzalni pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju.

Kuba i dalje rutinski kupi hvala u zapadnjačkih komentatora, ali više kao primer sveobuhvatne države blagostanja nego kao primer socijalizma *per se*. Čak i najmanje kritički nastrojeni pobornici retko kada staju u odbranu kubanskog socijalizma *qua* socijalizma. Dobar primer je bivši gradonačelnik Londona Ken Livingston (Ken Livingstone), koji je Fidela Kastru, nakon njegove smrti, nazvao „apsolutnim gigantom XX veka” i „svetionikom”³. Livingston je izrecitovao sve dobro uvežbane, prokubanske floskule, ali čak ni on nije ničim ukazao na ona obeležja kubanske ekonomije koja je čine specifično socijalističkom. Čak ni Livingston nije hvalio, primera radi, kubanske plantaže šećera pod državnom upravom, niti njen sistem racionalisanja hrane.

Romantizam vezan za Kubu nije nešto što dele svi levičarski komentatori. Neki posebno dovode u pitanje socijalističke akreditivne ove zemlje. Zoi Vilijams piše u *The Guardian*-u:

---

3 „Ken Livingstone: Castro was a giant”, *BBC News* 26. novembar 2016. (<https://www.bbc.com/news/av/world-latin-america-38115935/ken-livingstone-castro-was-a-giant>); „Fidel Castro: Ken Livingstone mentions Hitler while defending Cuban leader as ‘absolute giant of 20th century’”, *Independent*, 26. novembar 2016. (<https://www.independent.co.uk/news/people/fidel-castro-dies-dead-ken-livingstone-hitler-cuba-human-rights-abuses-giant-of-20th-century-a7440536.html>).

„Kastro je bio autoritarac. [...] Pluralizam, demokratija i univerzalna prava su temelji progresivističke politike. Jedan čovek [...] ne može upravljati silom i dekretima. Postojanje jedne potlačene grupe [...] znači ugnjetavanje svih. Jedna nacija, čak i ako je malena [...] podjednako predstavlja uvredu levičarskih principa, kao i diktatorska supersila.”⁴

Oven Džons, nakon dugačke obilaznice ispunjene šta-će-mo-sa-izmom i klišeima vezanim za Kubu, piše da „Kuba [...] je diktatura. Socijalizam bez demokratije [...] nije socijalizam.”⁵

Dakle, ukratko, levičarska kritika Kube dovodi u pitanje ideju da je Kuba uopšte (ili da je ikada bila) socijalistička, dok levičarski pobornici Kube izbegavaju da govore o onim karakteristikama koje je čine socijalističkom. To znači da je, u pogledu našeg trofaznog šablona, Kuba permanentno zaglavljena negde između druge i treće faze.

Ali nije uvek bilo tako. Tokom 60-ih je Kuba bila popularno odredište za političke hodočasnike, kao što je to bio i Sovjetski Savez tri decenije ranije ili pak Kina u otprilike isto vreme kada i Kuba. Uz određene razlike u pogledu stvari koje su isticane, zabeleške Kastrovih hodočasnika neverovatno podsećaju na one Maovih i Staljinovih hodočasnika. Oni su videli Kubu kao nešto daleko značajnije

4 „Forget Fidel Castro’s policies. What matters is that he was a dictator”, *The Guardian*, 27. novembar 2016. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/nov/27/fidel-castro-policies-dictator>).

5 „My thoughts on Cuba”, *Medium*, 29. novembar 2016. (<https://medium.com/@OwenJones84/my-thoughts-on-cuba-32280774222f>).

od zemlje koja nastoji da proširi pristup zdravstvu i školstvu. Videli su je kao novi model socijalizma, alternativu kako zapadnjačkom kapitalizmu, tako i sada diskreditovanim varijantama socijalizma praktikovanog u zemljama Varšavskog pakta.

Kubanska revolucija je bila proizvod domaće radinosti. Nije bilo uplitanja niti Sovjetskog Saveza, niti bilo koje druge zemlje Varšavskog pakta. Stoga je kubanska varijanta socijalizma ostala neumrljana vezom sa 'neistin-skim' socijalizmom. Ona je predstavljala obećanje novog početka. Ovaj put je trebalo da bude drugačije.

Kastrovi hodočasnici

Različiti posetioци se dive različitim aspektima kubanskog sistema, ali, ponovo, postoji nekoliko zajedničkih tema. Različiti hodočasnici su bili fascinirani političkim skupovima, koje je organizovao režim, a koje su pak oni doživljavali kao spontane provale iskrene masovne euforije. Prema zapažanju hodočasnika, upravo je ova euforija bila izvor iz kojeg je režim izvlačio svoj legitimitet. Ova varijanta 'demokratije na ulicama' je bila, u njihovim očima, daleko autentičnija i življa od ustajale, formalističke varijante na Zapadu.

Pripadnik Venceremos brigade, organizacije za podršku Kubi, bazirane u SAD, izvestio je (citirano u: Hollander, 1990: 246):

„Ovde ljudi stalno žive život punim plućima. [...] Ta količina neiskvarene emocionalne darežljivosti je skoro

nepodnošljiva. Zaista počinjem da razumevam kako je biti deo strujenja, da ste u procesu revolucije i izuzetno značajni i izuzetno mali; govorimo o nečemu većem od svih nas, a to je transformacija celokupnog naroda, [...] i početak izgradnje novog čoveka.”

Američki istoričar i romanopisac Valdo Frenk, je zapazio „apsolutnu hysteriju bratstva i uzbuđenja” na sve strane, kao i „mlade momke i devojke koje je krasio životinjski duh” (Ibid: 246). Ovo ga je navelo na zaključak da „se revolucija poput Kastrove hrani direktnim, skoro fizičkim zagrljajem vođa i naroda” (Ibid: 248).

Leroj Džons (LeRoi Jones), američki pisac, izveštavao je: „U svakome gradu gomila koja kliče. Neverovatna sreća i uzbuđenost. Ista ideja i ljudi koji su se prolepšali zbog nje” (Ibid: 247).

Hjui Njutn (Huey Newton), američki politički aktivista i jedan od osnivača Partije crnih pantera, verovao je da je revolucija načinila ljude brižljivijima i saosećajnijima: „Svako je zaista deo proširene porodice i svako je zabrinut za blagostanje svih ostalih. [...] Na bratski način su zainteresovani jedni za druge” (Ibid: 244–45).

Suzan Sontag (Susan Sontag), američka spisateljica i autorka filmova, pisala je (Ibid: 245):

„Kubanci znaju dosta toga o spontanosti, dobrom raspoloženju, senzualosti i odlepljivanju. [...] Porast energije je posledica iznalaženja nove stvari ka kojoj je mogu fokusirati: zajednice. [...] Verovatno prva stvar koju posetioci Kube primećuju, jeste ogromna energija.

Ljudi i dalje, kao i tokom deset godina revolucije, često žive bez sna – pričajući i radeći po nekoliko noći u sedmici.”

Dejvid Kot, britanski romanopisac, dramaturg i novinar, opisao je politički skup kojem je prisustvovao kao „gigantski prikaz solidarnosti”: „demonstranti su [...] euforično srećni i ponosni, poput dece na festivalima” (Ibid: 246).

Abot Hofman (Abbot Hoffman), američki pisac i aktivista, opisuje novogodišnju paradu (Ibid: 238):

„Fidel sedi na tenku koji ulazi u Havanu. [...] Devojke bacaju cveće na tenk i žure da ga šaljivo povuku za crnu bradu. On se radosno smeje. [...] Fidel pušta da puška padne na pod, lupa se po butini i ispravlja. [...] Publika se istog trena transformiše.”

Slično ovome, ‘volonterske’ aktivnosti organizovane od strane države su takođe viđene kao spontane i samoorganizovane ekspresije entuzijazma kod stanovništva. Anđela Dejvis (Angela Davis), direktorka Odseka za feminističke studije pri Univerzitetu u Kaliforniji, videla je „mlade i stare, ponosno obučene u radničku odeću, kako pevaju dok odlaze na selo. [...] Na tim licima je suvereno vladao spokoj smislenog rada – strast posvećenosti” (Ibid: 250).

Džozef Kal (Joseph A. Kahl), profesor sociologije na Univerzitetu Kornel, mislio je da su (Ibid: 249–50):

„Mladi borbeni aktivisti ubedeđeni da grade superior-
no društvo. [...] Razgovor sa njima je bio neverovatno
inspirativan, posebno kada se posmatra u kontrastu
sa razočaranjem i cinizmom mnoštva najboljih mladih
Amerikanaca. Kubanska mladež nije alijenirana, ogor-
čena i nezainteresovana.”

Mnogi hodočasnici nisu videli ekonomski život Kube kao
„planiran od strane države”, već kao kolektivno vođen od
strane kubanskih radnika i seljaka, te podstican entuzi-
jazmom masa. Na ovaj način Kubom nije upravljao Fidel
Kastro sa svojom pratnjom, već ‘narod’, dok je Kastro slu-
žio samo kao medijum.

Džulijus Lester (Julius Lester), američki pisac i pro-
fesor na Univerzitetu Masačusets u Amherstu, pisao je
(Ibid: 239):

„Postati javna ličnost u revolucionarnom društvu
znači postati jedno sa narodom, tako da narod nesvesno
sebe prepoznaje u vama i da vi sebe prepoznajete u nji-
ma. Zapad kaže da se oko figura Mao Cedunga i Fidela
stvara ‘kult ličnosti’. To nije tačno. Revolucionarna svest
i revolucionarna posvećenost su uništili ego u Mau i Fi-
delu. [...] Mao je Kina. Fidel je Kuba. Kina je Mao. Kuba
je Fidel.”

Drugi hodočasnici su videli Kastru skoro kao nadljudsku
figuru vođe. Norman Mejler (Norman Mailer), američki
romanopisac, novinar, dramaturg, filmadžija i glumac, na-
pisao mu je otvoreno pismo, u kojem je naveo (Ibid: 236):

„Vi ste bili prvi i najveći heroj koji se pojavio na svetskoj sceni nakon Drugog svetskog rata. [...] Vi udahnujete delić života u najbolje i najstrastvenije muškarce i žene širom planete, Vi ste odgovor na argument [...] da revolucije ne mogu da traju, da se vremenom kvare ili im dolazi kraj.”

Andeła Dejvis je pisala (Ibid: 239):

„Kroz razgovor sa skoro svakim Kubancem o Fidelu, ubrzo je postalo jasno da ga oni ne vide kao nešto više od izvanredno inteligentnog, izuzetno posvećenog i ekstremno srdačnog ljudskog bića. [...] Fidel je bio njihov vođa, ali pre svega je bio njihov brat u njaširem smislu te reči.”

Leo Huberman (Leo Huberman), direktor Odseka za društvene nauke pri Univerzitetu Kolumbija i kourednik časopisa *Monthly Review*, i Pol Svizi (Paul Sweezy), ekonomista sa Harvarda, u zajedničkoj publikaciji su pisali (Ibid.):

„Prvo i najvažnije, Fidel je strastveni humanitarac. [...] on saoseća sa ljudskom patnjom, mrzi nepravdu [...] i potpuno je posvećen izgradnji društva na Kubi, u kojem će siromašni i deprivilegovani moći da drže uzdignute glave.”

Francuski agronom, sociolog i političar Rene Dimon (René Dumont), išao je na obilazak u pratnji samog Kastro, te izveštavao (Ibid: 241):

„On pronađe most koji je u lošem stanju i izda na-
ređenje da se odmah popravi. Nakon pedeset milja, [...] ‘postaraj se da se ovde izgradi dobar asfaltirani put’.
Drugom prilikom [...] ‘postaraj se da regija dobije malu
branu’. Na drugom mestu je letina delovala zapostavlje-
no. ‘Želim ovde poljoprivrednu školu.’”

Frenk Mankjevič (Frank Mankiewicz), politički savetnik
Roberta F. Kenedija i Džorža Mekgaverna, te predsednik
National Public radija, je pisao da Kastro zna (Ibid: 242):

„Godišnju stopu izgradnje škola, stanova, fabrika i
bolnica. Zna koliko je izgrađeno i koliko se gradi, rokove
završetka radova, kao i planove izgradnje za narednih
pet do deset godina. Zna broj studenata na svakom ni-
vou obrazovnog procesa, upoznat je sa kurikulumom.
[...] Zna mesečne temperature vode u ribarskim lukama.”

Elizabet Saterlend (Elizabeth Sutherland), novinarka,
kritičarka i urednica umetničkog tela *The Nation*-a, pisa-
la je da Kastro „izgleda, prvenstveno, potpuno posvećeno
blagostanju svog naroda – a njegov narod predstavljaju
siromašni, ne bogati. Kada govori, deluje kao da se njego-
va posvećenost i energija direktno pretaču u one koji ga
slušaju, skoro kao da postoji fizičko ubrizgavanje” (Ibid:
238).

Nisu svi simpatizeri bili tako zaneseni. Neki jesu pre-
poznawali autoritarni karakter sistema, ali su smatrali
da pravo na besplatne usluge daleko prevazilazi bilo ka-
kav nedostatak ‘negativnih’ sloboda. Džo Nikolson (Joe

Nicholson), autor knjige *Izveštaj sa Kube (Inside Cuba)*, smatrao je da bi većini siromašnog stanovništva Latinske Amerike bilo daleko bolje ukoliko bi živeli na Kubi. Tamo im (Ibid: 257):

„Ne bi bile zagarantovane sve građanske slobode džefersonovske demokratije, ali [...] iz perspektive sirotnje Latinske Amerike, Kuba nudi dostojanstvo koje je izvan domašaja čak i velikog dela građana Amerike. [...] Dostojanstvo se sastoji od prava koja su Kubanci stekli tokom svoje komunističke revolucije: pravo na pristojan posao [...] na jednak – i adekvatan, iako još ne i darežljiv – udeo u sledovanjima hrane i odeće, pravo na jeftino stanovanje.”

Kastromanija je patila od jednog istrajavajućeg PR problema, kojeg nije mogla da se otarasi: stalan egzodus ljudi iz Narodne Republike. Prvi talas emigracije, koji je obuhvatao iseljenje oko 250.000 Kubanaca u Sjedinjene Države (Duany, 2017) nije predstavljao problem za zapadnjačke obožavaoce Kube. Ti emigranti su najvećim delom bili predstavnici više i srednje klase, pa stoga, iz socijalističke perspektive, nisu zaista bili deo Naroda. Ali u drugoj polovini 60-ih je socijalna kompozicija kubanske dijaspore u Sjedinjenim Državama počela radikalno da se menja, plavi okovratnici i poljoprivrednici su počeli da pristižu u velikim brojevima. Više nije bilo moguće tvrditi da su svi oni bili Batistini ‘burazeri’ ili veliki zemljoposednici čije imanje je eksproprisano.

U istom periodu je Kuba izgradila bliže odnose sa Sovjetskim Savezom, Istočnom Nemačkom i drugim ze-

mljama Varšavskog pakta. Kada su Sovjetske trupe izvršile invaziju na Čehoslovačku 1968. u nameri da slome Praško proleće, Kastro je čvrsto stajao na strani Moskve, opisujući Češke demonstrante kao „pro-jenkijevske agente i špijune, neprijatelje socijalizma, agente Zapadne Nemačke, [...] fašističku i reakcionarnu ološ”.⁶

Trebalo je da Kuba bude drugačija. Ali je distinkcija između ‘dobrog’ i ‘lošeg’ socijalizma postajala sve nejasnija. Zlatno doba (pretpostavljene) nevinosti se završavalo.

Kuba je ulazila u drugu fazu, period šta-ćemo-sa-izma, relativizacije, lažnih kontrafaktualnih tvrdnji i fokusa na pretpostavljene motive kritike režima. Primera radi, Kastrovi branioci su poredili učinak Kastrovog režima sa sedmogodišnjom diktaturom koja mu je neposredno prethodila, ignorišući daleko duži period kubanskog republikanizma. U skladu sa tim su i uvek implicitno povezivali Kastrove kritičare sa Batistinim režimom, čak i decenijama nakon Batistine smrti.

Primera radi, 1991. je Džeremi Korbin, tekući vođa opozicije, rekao:

„Do 1959. [...] Kuba je bila mesto čiji su kultura i identitet bili poništeni najgorom formom tržišne ekonomije. [...] Revolucija iz 1959. je u celosti bila odraz popularnog sentimenta. Kastro to nije izveo na svoju ruku. [...] Izveo je to [...] uz pomoć stotina hiljada ljudi, koji su bili spremni da uzmu učešće. [...]”

---

6 Arhiv Kastrovih govora (<https://web.archive.org/web/20120402043602/http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1968/19680824.html>).

Izbor pred kojim se Kuba danas nalazi jeste da ili kapitulira pred gangsterima iz Majamija, koji žele da preuzmu i unište dobit revolucije, ili da nastavi da se bori za izgradnju najbolje forme socijalizma koja može biti postignuta na Kubi. Oni delovi levice koji danas napadaju Kubu uz sve probleme sa kojima se nosi, nažalost, nisu uopšte korisni.”⁷

Nije najjasnije ko su ‘gangsteri iz Majamija’, ali u to vreme je sigurno postojala milionska zajednica prognanih Kubanaca na Floridi. Nisu mogli svi da budu sledbenici bivšeg diktatora, koji je u to vreme bio mrtav skoro dve decenije. Ali, kao što smo videli u prethodnim poglavljima, ovo je retorika koja krasi drugu fazu.

Zašto je Kuba drugačija?

Entuzijazam u pogledu Kube je bio najviši u godinama koje su neposredno sledile revoluciji, kada je kubanski socijalizam viđen kao nov i drugačiji model socijalizma. Ta inicijalna euforija nije dugo trajala. Ali, kako je navedeno, Kuba je jedini primer socijalističke zemlje koja nikada nije u potpunosti ušla u nije-*istinski*-socijalizam fazu – fazu retroaktivnog odricanja. Podrška Kubi se transformisala od euforične do mlake, i suzila se na pitanja zdravstva i školstva, umesto socijalizma *per se*. Ali zemlja je ostala permanentno zaglavljena negde između druge i treće faze. Ne znamo šta tačno objašnjava ovu razliku, ali postoji nekoliko (međusobno dopunjujućih) primenjivih objašnjenja.

---

7 „Where do we go from here?”, *Morning Star*, 24. septembar 1991.

Prvo, najočiglednije, kubanski režim nikada nije bio svirep u meri u kojoj su to bili staljinistički ili maoistički režimi. Kubanski režim je diktatorski i ugnjetavački, ali nije genocidan. Relevantni delovi u knjizi *Crna knjiga komunizma (The Black Book of Communism)* ukazuju na to da se radi o razblaženoj verziji staljinizma ili maoizma. Postojala su pogubljenja po kratkom postupku, čistke, vansudska hapšenja, ekstenzivna mreža tajne policije i sve ostalo, ali su razmere bile daleko manje, a detalji manje sumorni. U kategoriji socijalizma, kubanski režim je daleko od toga da bude najgori.

Drugo, i možda najznačajnije, Kuba je oduvek (barem implicitno) bila poređena sa manje ambicioznim kontraprimerima od drugih socijalističkih sistema. Istočna Nemačka je ekonomski i tehnološki bila daleko razvijenija od Kube, ali Istočna Nemačka je poređena sa Zapadnom Nemačkom, u odnosu na koju je bila samo bleđa senka. Nasuprot tome, Kuba se nalazi u delu sveta u kojem su, tokom dobrog dela XX veka, siromaštvo, nerazvijenost, diktatorska vlast i tagično stanje ljudskih prava bili pravilo, a ne izuzetak. Ovo se u međuvremenu promenilo: najveći deo zemalja Latinske Amerike i Kariba su danas demokratije srednjih primanja i mnoge su pronašle način da umanje siromaštvo (videti *Our World in Data 2017*). Ali Kuba se najčešće poredi sa najsiromašnijim zemljama regiona, ne sa njenim uspešnim parnjacima, kakvi su Čile ili Kostarika.⁸

---

8 Videti, primera radi: „Caribbean communism vs. capitalism”, *The Guardian*, 22. januar 2010. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2010/jan/22/cuba-communism-human-rights>).

Treće, kubanski revolucionari su uspeli da uberu neke lako dostupne plodove. U poređenju sa regionom, Kuba je već bila relativno visoko razvijena u vreme izbijanja revolucije i daleko naprednija u pogledu socijalnih indikatora. Očekivani životni vek pri rođenju je bio osam godina iznad proseka za Latinsku Ameriku i Karibe, dok je smrtnost odojčadi bila samo trećina regionalnog proseka (Tupy 2016). Kuba je već imala stopu pismenosti odraslih od oko 80%, jednu od najviših u regionu (Roser and Oritz-Ospina, 2017). Takvi indikatori su se već poboljšavali i pre revolucije i nastavili su da se poboljšavaju nakon nje – ali simpatizeri sa Zapada su uspeli da pripišu svo postrevolucionarna poboljšanja Kastrovoj vlasti.

Četvrti, stalnost trgovinskog embarga koju su SAD uvele Kubi, pružala je ne samo kubanskim vlastima, već i simpatizerima sa Zapada, prigodan izgovor za ekonomsku nerazvijenost zemlje. U tome je sadržan delić istine. Ukoliko carine i uvozne kvote smanjuju prosperitet – što će vam praktično svaki ekonomista potvrditi – onda, logično, to čini i potpuni embargo.

Međutim, izolacija Kube je najvećim delom samonametnuta. Među krajnjom levicom je i dalje popularno govoriti o embargu SAD kao o 'blokadi Kube', kao da su SAD na neki način sprečavale Kubu da trguje sa drugim zemljama. To, naravno, nije bila blokada. Kuba je oduvek imala mogućnost da razvija ekstenzivnije trgovačke veze sa, primera radi, Kanadom, EU, Meksikom ili Brazilom, što su učinile druge zemlje regiona. Ali kubanski režim je odlučio da to ne učini. Kuba ne trguje u značajnijoj meri sa *bilo kime* (European Commission 2017). Niti je embar-

go SAD potpuni embargo. U pogledu uvoza dobara, SAD su i dalje sedmi najznačajniji trgovinski partner Kube (Ibid.).

Pa ipak: izgovori za promašaje socijalizma koji se obično iznose tokom druge faze ne moraju biti verodostojni. Dovoljno je da se naširoko veruje u njih.

Uzeti zajedno, ovi faktori možda mogu objasniti zašto Kuba nikada nije načinila korak od druge faze (izgovora i šta-ćemo-sa-izma) ka trećoj fazi (retroaktivnog odricanja). Ali oni koji danas doživljavaju Kubu u romantičnom svetlu imaju malo dodirnih tačaka sa kubanskim hodočasnici iz 60-ih. Ovi drugi su videli Kubu ne samo kao mesto koje je nastojalo da proširi pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju. Videli su je kao model za novo socijalističko društvo.

5 SEVERNA KOREJA POD KIM IL SUNGOM: „MESIJA, A NE DIKTATOR”

Severnokorejski socijalizam

Podela Koreje na kapitalistički jug (Republika Koreja) i socijalistički sever (Demokratska Narodna Republika Koreja) predstavlja prirodan ekonomski eksperiment. Teško je prikupiti pouzdane podatke za DNRK, ali ono što znamo je dovoljno da bismo smatrali ovo pitanje rešenim. U pogledu *per capita* učinka, Južna Koreja je više nego dvadeset puta bogatija od Severne Koreje (CIA World Factbook, 2017). DNRK je patila od ozbiljnog gladovanja sve do 90-ih, a bez humanitarne pomoći iz RK i zemalja Zapada, verovatno bi to i danas bio slučaj. Stanovništvo Južne Koreje živi u proseku 12 godina duže nego stanovništvo Severne Koreje (Our World In Data, 2017). RK je relativno liberalno-demokratska, dok je DNRK staljiniistička vojnička država, sa logorima za prisilan rad i ekstenzivnom mrežom tajne policije. Svake godine hiljade Korejaca rizikuje svoje živote u nastojanju da pobegne iz DNRK.

Stoga ne iznenađuje što skoro ni jedan mejnstrim levičar sa Zapada danas ne želi da ga povezuju sa ovim si-

stemom. Ali odnos nije oduvek bio ovako odsečan. Pre podele iz 40-ih, Severna Koreja je bila više industrijski razvijena od Južne, dok je Južna Koreja prevazišla Severnu po ovom pitanju tek sredinom 70-ih (Young, 1995: 6). Čak ni tada povećani prosperitet RK nije doveo do demokratizacije, niti do poboljšanja stanja na polju građanskih sloboda i ljudskih prava. Južna Koreja je ostala vojna diktatura do poznih 80-ih.

DNRK nikada nije uživala *široko rasprostranjenu* podršku među levicom na Zapadu. Ali je nekada imala umereno prominentne zapadnjačke obožavaoce i bila je destinacija hodočašća malog obima. Nekada je bila slavljena kao raj na zemlji u nastajanju. Kvalitativno je kimilsungomanija bila nerazaznatljiva u odnosu na staljinomaniju, maomaniju i kastromaniju. Razlika je samo u obimu.

Kim il Sungovi hodočasnici

Džoan Robinson (Joan Robinson), ekonomista sa Kembriđža i vodeća figura na Kembričkoj školi ekonomije, godine 1964. je otišla na hodočašće u Severnu Koreju, a potom sažela svoje istraživanje i zapažanje u radu 'Korejsko čudo' ('Korean Miracle'). Robinsonova (1965) je opisala socijalizam Severne Koreje kao ničim sputavani socijalni i ekonomski uspeh, napajan entuzijazmom naroda. Nakon deklamovanja različitih zvaničnih brojki o industrijskom i poljoprivrednom proizvodu, njena ocena je bila da su „sva ekonomska čuda u posleranom svetu zasenjena ovim postignućima” (Ibid: 542).

Socijalna postignuća zemlje su, prema njenoj oceni, još impresivnija. „Pjongjang je grad bez sirotinjskih kvartova” (Ibid: 541), a Severna Koreja „nacija bez siromaštva” (Ibid: 542). Tu postoji sistem blagostanja „od kolenke pa do groba”, daleko obuhvatniji od bilo kog ekvivalenta na Zapadu (Ibid: 542–45):

„Već postoji univerzalno obrazovanje. [...] Postoji mnoštvo zabavišta i jaslica, od kojih se ništa ne plaća. Postoji sveobuhvatan sistem socijalne zaštite. [...] Medicinske usluge su besplatne. [...]

U svim preduzećima postoji osmočasovni radni dan, sa pauzom za ručak koja traje jedan sat. [...] Upravnik preduzeća je zadužen za stambene objekte u kojima radnici žive, za jaslice i zabavišta, te za robu u prodavnicama, tako da niko ne mora da brine o svojim kućnim obavezama.”

Koji su izvori ovog socijalnog i ekonomskog čuda? Prema Robinsonovoj, odgovor leži u kolektivnom, učesničkom procesu ekonomskog planiranja (Ibid: 544):

„Uprava se konsultuje sa radnicima u procesu oblikovanja plana i podstiče ih da daju predloge u pogledu radnih metoda. Na ovaj način se obezbeđuje zapanjujući porast produktivnosti. Čeličana koja raspolaže pećima nominalnih kapaciteta od 60 hiljada tona je zapravo proizvodila 40 hiljada. Premijer je došao zbog ‘direktnog savetovanja’ i rekao radnicima da je naciji od njih potrebno 90 hiljada tona. Radnici i tehničari su zaključili da je to moguće izvesti i javno se zavetovali na ispunjenje ovog zadatka. Proizveli su 120 hiljada tona.”

Robinsonova je priznala da bi posmatraču sa Zapada Severna Koreja mogla da izgleda kao diktatura, ali je isticala da je u stvarnosti Kim Il Sung više nalik figuri dobrodušnog oca koji pruža duhovno vođstvo (Ibid: 548–49):

„Spoljašnji znaci ‘kulta’ su jasno istaknuti – fotografije, imena ulica, deca koja u zabavištima pevaju himne obožavanom vođi. Ali premijer Kim Il Sung izgleda figurira kao mesija, a ne diktator. [...]”

On obilazi sva postrojenja i sve ruralne oblasti zarad ‘direktnog savetovanja’, kako bi raščistio njihove probleme. Dolazi u bolnice kako bi rekao da životi doktora i sestara moraju biti posvećeni blagostanju pacijenata, a takva ih misao svakodnevno inspiriše u radu. On objašnjava radnicima u fabrikama teške mašinerije da je njihov proizvod osnov industrijalizacije, a ponos obnavlja njihovo pregalaštvo.”

Autorka je hvalila i ekonomski izolacionizam Severne Koreje (Ibid: 548):

„Njihova politika samodovoljnosti takođe pruža određenu ekonomsku prednost. [...] Uvezena oprema, uz uvezeno znanje, podstiče strahopoštovanje i ne pomaže u zbacivanju kolonijalnog mentaliteta.”

U njenom viđenju događaja, Južna Koreja mora upreti svim silama kako bi sprečila ljude da emigriraju u Severnu (Ibid: 549):

„Ogromni naponi se ulažu kako informacije ne bi stizale do stanovništva Južne Koreje. Na demarkacionoj

liniji se nalaze isključivo američke trupe, čak i među čistačima, uz deo prazne teritorije iza njih. Ni jedan južnjak ne sme da baci pogled na Sever.”

Robinsonova je zaključila predviđanjem kojem vreme nije pružilo potvrdu: „Kako se Sever bude dalje razvijao, a Jug dalje propadao, pre ili kasnije će zavesa laži zasigurno početi da se cepa” (Ibid.).

U SAD je Partija crnih pantera (BPP), socijalistički ogranak Civil Rights Movement-a, postala najentuzijastičniji pobornik DNRK. Kako se pojašnjava u Wilson Center-u (2013: 1):

„Iako je Severna Koreja privlačila i druge američke levičarske grupe tokom ‘dugih 60-ih’, BPP je uspostavila verovatno najčvršće veze sa Severnom Korejom. Veze DNRK sa američkom levicom su odavno poznate. [...] Američka radikalna levica je smatrala Pjongjang važnom alternativom (*sic*) Moskvi i Pekingu.”

Eldridž Kliver (Eldridge Cleaver), portparol BPP i bivši predsednički kandidat Partije mira i slobode, posetio je DNRK više puta. Nakon hodočašća iz 1970. je pisao (Ibid: 11–12):

„Ovde u Koreji smo našli ljude koji su postavili temelje komunizma i koji sada žure [...] ka transformaciji svog društva u raj na zemlji (Cleaver, 1970: 2B). [...]

Prićaćemo američkom narodu o slavnim pobedama [...] socijalističke revolucije, o čudesnoj ekonomskoj

konstrukciji koja je izgradila raj [...] Ni jedan narod u istoriji sveta nije bio u stanju da postigne tako fantastične rezultate u svim oblastima privrede istovremeno [...]

Postoje mnoge stvari u životu radnog naroda Demokratske Narodne Republike Koreje zbog kojeg radnici [...] širom sveta mogu da im zavide.”

Godinu dana kasnije je Kliver poslao otvoreno pismo Kim Il Sungu, slaveći dvadesettrogodišnjicu osnivanja DNRK (Clever, 1971: 1–2):

„Čudesni iskoraci koje je načinila korejska revolucija u pravcu izgradnje jake nacije sa ekonomskim, kulturnim, političkim i socijalnim sistemom čvrsto smeštenim u ruke korejskog naroda i u službi njihovih potreba, pruža sjajnu inspiraciju onim ljudima koji se i dalje bore za [...] demokratske slobode. Dugačka i mračna jučerašnjica [...] je izrodila (*sic*) divan život današnjice, dostupan narodu Demokratske Narodne Republike Koreje. [...] Danas (DNRK) pruža primer svetu kako bi uvideo superiornost socijalističkog sistema.”

Fred J. Kerier (Fred J. Carrier), profesor istorije na Univerzitetu Vilanova u Pensilvaniji, takođe je išao na nekoliko hodočasničkih tura do DNRK tokom 70-ih, a svoje istraživanje je izneo u knjizi *Put Severne Koreje: revolucija protiv kolonijalizma (North Korean Journey: The Revolution Against Colonialism)*.

Poput Robinsonove, i Kerier je doživeo Severnu Koreju kao primer ogromnog ekonomskog uspeha: „socijalistička Koreja je sposobna da proizvode vlastitu tešku

industriju u bilo kojoj specijalizovanoj oblasti koju odabere. [...] uspeh Koreje u ovom pogledu je neverovatan" (Carrier, 1975: 31). Govorio je o „industrijskim kapacitetima i tehničkim veštinama koje samo nekoliko desetina zemalja širom sveta može prikazati" (Ibid: 34).

Karier je video podjednako impresivne rezultate u oblastima poput stanogradnje (Ibid: 78, 83):

„Blistavi novi soliteri kojima vrve Pjongjang, Hamhung i druga mesta [...] pružaju komforne uslove stanovanja, sa centralnim grejanjem, tekućom vodom, strujom – i sve to po ceni od otprilike 3% porodičnih prihoda.

U socijalističkoj Koreji je masa stanovništva skućena podjednako dobro kao i bilo koji drugi narod Azije, ali i daleko bolje od većine. Ukoliko ovome pridodamo socijalne uslove koji čine ukupnu okolinu – odsustvo bilo čega što bi moglo predstavljati geto kulturu, obeleženu kulturnom deprivacijom, kriminalom, narkomanijom, seksualnim zlostavljanjem – onda apartmani Pjongjanga pružaju bolji životni standard od velikog broja naselja u američkim gradovima poput Njujorka i Filadelfije."

Isto se odnosi na oblast ishrane: „Glad je pobedena širom zemlje. [...] glad uhodi zemlje Trećeg sveta. Međutim, ne i socijalističku Koreju!" (Ibid: 82–83).

Možda Severna Koreja, mereno standardima Zapada, nije bogata, ali to ne predstavlja problem u društvu koje nije kontaminirano zapadnjačkim konzumerizmom (Ibid: 83–84):

„Širom Narodne Republike [...] čovek stiče utisak da se radi o pristojnom društvu u kojem prevladava jednakost dobara, usluga i prilika. [...] Svi uživaju u određenom bogatstvu života. Prodavnice ne obiluju luksuznim dobrima, ali kvalitetne hrane ima na pretek i svi stanovnici ove zemlje su pristojno obučeni. Korejci nisu uslovljeni da doživljavaju sebe kao potrošače čiji životi se mere količinom, novinom i troškovima njihovih nabavki. Treba se nadati da će ih njihove kolektivne vrednosti poštediti takve sudbine.”

Šta je bio izvor uspeha DNRK? Prema Karieru (Ibid: 33–34):

„U srcu procesa se nalazi radni narod, spreman da radi dugo, ne zbog prinude, već zbog posvećenosti socijalističkoj revoluciji. [...]

Moral radnika [...] proističe iz kulturne revolucije koja je osnova socijalizma. Radnici moraju [...] biti zainteresovani za ekonomske planove svoje zemlje, moraju podržavati ove ciljeve i doprinositi i fizičkim i političkim naporima u cilju ispunjenja ovih planova. Održavanje takvog morala [...] može biti postignuto kroz blisku saradnju naroda i države. Država ne može biti odvojena od naroda, niti planovi mogu biti išta drugo do prazni papiri ukoliko ih radnici ne podržavaju u praksi.”

Za Kariera je DNRK bila sušta suprotnost diktaturi. Bila je to ‘seljačka demokratija’ (Ibid: 107) i ‘radničko društvo’ (Ibid: 73): ‘gospodari revolucije su narodne mase’ (Ibid: 96). DNRK je bila na putu da postane „demokrat-

sko društvo u punom smislu te reči – društvo ekonomske i socijalne demokratije, koje mogu proisteći samo iz ukidanja vladavine jedne klase” (Ibid: 84–85).

Osnovne gradivne jedinice ove izvorne demokratije predstavljaju radničke kooperative. Karier je posetio jednu od ovih kooperativa i pojasnio (Ibid: 70):

„Važne odluke se donose na sastancima na kojima učestvuju svi muškarci i žene stariji od 18 godina. Prvi put u svom životu seljaci donose odluke koje imaju uticaja na više od jednog čongboa (parcele) zemlje! Šta će kooperativa planirati? Koji deo njihove zarade će biti investiran u socijalni fond ili novu mašineriju? Ko će služiti u upravnom odboru? Kakav će biti tretman za-bušanata?”

Karier je postignuća Severne Koreje suprotstavljao „teškoćama koje proživljavaju mase južnih Korejaca” (Ibid: 100). Ali verovao je da će Severna Koreja voditi sopstvenim primerom (Ibid: 118):

„Narod južnog dela Koreje će sigurno biti poljuljan takvom vizijom, njihov revolucionarni sentiment će se ponovo razbuditi i ojačati. Pobeda revolucionarnih snaga u Vijetnamu i Kambodži je ohrabrila preporod borbe za slobodu u južnoj Koreji.”

Kako je Karier video stvari, verzija socijalizma u Severnoj Koreji nije bila model samo za Južnu Koreju, već daleko šire (Ibid: 47):

„Narodna Republika Koreja se dramatično razlikuje od većine Trećeg sveta, jer je otpočela sa demokratskom kulturnom revolucijom, koja koristi celom narodu. Otvorena su vrata budućem socijalističkom svetu.”

Luiz Rinzer (Luise Rinser), novinarka iz Zapadne Nemačke i predsednički kandidat Partije zelenih iz 1984, tokom 80-ih je putovala u Severnu Koreju nekoliko puta i opisala svoje utiske u knjizi *Nordkoreanisches Reisetagebuch (Dnevnik sa proputovanja Severnom Korejom)*. Ukoliko bi zamenili ‘Kim Il Sung’ sa ‘Staljin’ ili ‘Mao’, a ‘Severna Koreja’ sa ‘SSSR’ ili ‘Kina’, videli bi da je *Reisetagebuch* identičan klasičnim svedočanstvima hodočasnika iz jednog od prethodnih talasa. Severna Koreja je opisana kao država u kojoj je sve u vlasništvu ‘naroda’ i u kojoj ‘narod’ zajednički upravlja ekonomijom, kao kolektivnim poduhvatom. Ovakav ekonomski poredak je, prema Rinzerovoj, izrodio društvo koje karakteriše sveopšta harmonija, u kojem su socijalni konflikti, kriminal i nezadovoljstvo skoro potpuno nestali.

Rinzerova je bila impresionirana socijalnim postignućima zemlje u različitim oblastima, poput javnog stambenog sistema (Rinser 1986; prevod je naš¹):

„Tamo gde je pre dve godine bila gomila na brzinu sklepanih, posleratnih zgrada, sada stoji potpuno novo naselje solitera sa modernim apartmanima. [...] Videla sam neke od tih apartmana i takvi su da biste poželeli

---

1 Odnosi se na prevod sa nemačkog na engleski. Dakle, na engleski je preveo Kristijan Nimic. (*Prim. prev.*)

da celokupno svetsko radništvo može da živi u takvim uslovima. A ovde zaista uglavnom žive radnici. [...] A stanarine za nove domove, da li su visoke? Stanarine? Ovde u Severnoj Koreji niko ne plaća stanarine, domovi pripadaju narodu. [...]

Ne postoje špekulacije sa zemljištem ili nekretninama i niko ne mora da brine da će biti izbačen iz svog stana: ovo proizvodi osećaj smirene bezbednosti i komfora, na isti način na koji je ovde sve usmreno ka stvaranju komfora.”

Ništa manje nije bila impresionirana zdravstvenim sistemom i javnim zdravstvenim merama u zemlji (Ibid.):

„Postoji mnoštvo medicinskih koledža. [...] Ko plaća doktore? Država, naravno. [...]

Primitila sam kako ljudi blistaju od zdravlja. [...] Mlađi, posebno deca, pucaju od zdravlja i želje za životom. Naravno: vežbe i ples od malih nogu, odsustvo droge, odsustvo alkohola, zdrava, nekontaminirana hrana, odsustvo upotrebe lekova tokom trudnoće, stalni medicinski nadzor i prijateljski društveni život, to stvara unutrašnju harmoniju, koja se ospoljava u dobrom fizičkom i mentalnom zdravlju.”

Deca Severne Koreje, u tumačenju Rinzerove, predstavljaju „male kraljeve zemlje” (Ibid.):

„Deci je ovde dobro. Ne može im biti bolje. Imaju svoje doktore, svoje preglede, svoje pazitelje, svoje uvežbane učitelje u zabavištima. Ogroman broj osoblja. [...]

Ah, biti dete u Severnoj Koreji!”

U njenom svedočanstvu o pravnom sistemu Severne Koreje, koji opisuje kao human i orijentisan ka rehabilitaciji, odjekuju svedočanstva Staljinovih i Maovih hodočasnika, u kojima romantizuju gulage i laogai. Nakon posete zatvoru je pisala sledeće (Ibid.):

„Ne podudara se sa mojim zapadnjačkim konceptom ‘zatvora’. Nema zidova, nema stražarskih kula, nema žičane ograde, nema rešetaka na prozorima. [...] Po zakonu najveća dozvoljena zakonska kazna iznosi godinu dana, ali dan oslobađanja zavisi od svakog zatvorenika. [...]

Razmišljam o vremenu koje sam provela u zatvoru, pod Hitlerom, ali i o svim zatvorenicima u zatvorima Zapadne Nemačke, razmišljam o Štamhajmu.² I zapadnjačke novine Severnu Koreju nazivaju zlokobnom diktaturom? [...]

Primećujem da su čuvari i upravnik nenaoružani. Šta će nam oružje? Za slučaj da neko od zatvorenika pokuša da pobegne? Ali niko ne pokušava bekstvo. Svi se svesno iskupljuju za svoju krivicu. [...]

Dakle ovako izgleda zatvor u Severnoj Koreji. Zbog čega nemački zatvor [...] ili zatvor u nekom drugom delu sveta ne može ovako da izgleda? Zašto: zato što [...] nijedna druga zemlja ne živi u ovakvom duhu zajedništva.”

---

2 Štamhajm je zatvor u kojem su utamničene vođe Frakcije Crvene armije (RAF) tokom 70-ih. S obzirom na to da je njihova retorika bila levičarska i antikapitalistička, teroristi RAF su uživali značajne simpatije među intelektualcima Zapadne Nemačke, uključujući u to vreme i samu Rinzerovu (videti Fleischhauer, 2009: 236–247). Oni su pažljivo gradili predstavo o tome da su ‘zlostavljani’ u Štamhajmu, a kada su na kraju izvršili samoubistvo, učinili su to tako da je izgledalo kao da su ubijeni. Sve ovo je razgoličeno, ali su teroristi RAF neko vreme zadržali status mučenika među inteligencijom Zapadne Nemačke (Ibid).

Mogu se pronaći čudne kritičke misli u ovoj knjizi, ali one se odmah odbacuju ili relativizuju tiradom protiv zala Zapadnog sveta. Primera radi (Ibid.):

„Zar se ovde ne odvija postepno, suptilno ispiranje mozga?

Ali gde se to ne dešava? Samo se sadržaji razlikuju. Mi, na Zapadu, indoktrinirani smo dogmom progresa, pripisivanjem velike vrednosti posedovanju materijalnih dobara, [...] opasnošću koju predstavlja [...] socijalizam. [...]

Upravo ovde (u Severnoj Koreji) shvatam kako smo programirani.”

Čime se objašnjava uspeh Severne Koreje? Poput Robinsonove, Rinzerova je verovala da ekonomija Severne Koreje nije planirana u nekom *centru*, već da je planirana *zajednički* (Ibid.):

„Istina je zaista, doživela sam to, da predsednik ne upravlja iz kancelarije, već ide do naroda, pružajući i dobijajući savete na najnižem nivou. Ono što se formira kao zvanični plan Pjongjanga, nastaje kao rezultat konsultacija Kim Il Sunga sa ekspertima i radnicima.”

U Severnoj Koreji ljudi ne rade za sebe, već za zajednicu (Ibid.):

„Svest o tome da sve pripada svima je neodoljiva: a uviđanje da novac zaista ne igra nikakvu ulogu sramoti

jednog Zapadnjaka – koji sve radi samo za novac, zato što ne zna čemu drugome da stremi.”

Rinzerova ne može da ne bude donekle uznemirena kultom vođe oko Kim Il Sunga, ali uspeva da ga izmiri sa svojim predubedenjem da državom upravlja ‘narod’ (ibid.):

„Konačno sam shvatila o čemu se ovde radi. [...] On narodu predstavlja mnogo više od individue, on je Nad Ja (Über-Ich u originalu) celokupnog naroda. U njemu narod prepoznaje i odaje poštu samom sebi. On je personifikacija duše Koreje. Kult je naizgled vezan za njega kao ličnost, ali je mnogo više vezan za narod u svojoj celosti, vezan je za ideju čiji je on predstavnik.”

Na ovaj način, kult vođe postaje ‘kult naroda’, u kojem narod zapravo slavi samog sebe.

Rincerova iznova suprotstavlja ‘istinski’ socijalizam Severne Koreje ‘neistinskom’ socijalizmu Istočne Nemačke i Sovjetskog Saveza. Verovala je da severnokorejski socijalizam postaje sve popularniji širom sveta (Ibid.):

„Delegacije iz različitih zemalja, kapitalističkih kao i socijalističkih, dolaze (u Severnu Koreju) da izučavaju ekonomske probleme i ideologiju džuče. U nekim zemljama, poput Austrije, univerziteti već imaju institute namenjene izučavanju ideologije džuče.”

Rastuća popularnost je, kako se navodi u knjizi Rinzerove, stvarni razlog indiferentnosti ili neprijateljstva

zapadnjačkih vlada prema Severnoj Koreji. Plašili su se da bi mogla predstavljati pretnju kao primer kako treba raditi: „Činjenica da SAD [...] insistiraju na tome da se Severna Koreja ne spominje i da se o njoj ne raspravlja [...] potvrđuje kakvu ulogu one pripisuju ovoj maloj državi na kraju sveta: ona bi mogla probuditi osećaj za novu formu socijalizma” (Ibid.).

Ostaci severnokorejske apologetike u današnjici

Naivni pro-DNRK entuzijizam iskazan od strane Robinsonove, Klivera, Keriera i Rinzerove nije u potpunosti nestao. Danas Udruženje korejskog prijateljstva (KFA), kanal pro-DNRK sentimenta, ima oko 17.000 članova širom sveta³, sa ispostavama u SAD, Kanadi i većini Zapadne Evrope.⁴ Obožavaoci Severne Koreje imaju vlastiti jezik i gramatička pravila: primera radi, uvek pišu 'južna Koreja' sa malim slovom 'j' i govore o Severnoj Koreji kao o 'Narodnoj Koreji' ili pak navode puno zvanično ime. Ljubitelji Severne Koreje, ipak, mogu slobodno biti odbačeni kao irelevantna grupa sa društvenih margina, bez posledica po mejnstrim levicu.

3 Lična imejl korespondencija između autora i delegata Udruženja (KFA). Magazin *The Diplomat* procenjuje da je 2014. bilo 15.000 članova. Videti: „The Westerners who love North Korea”, *The Diplomat*, 25. februar 2014. (<https://thediplomat.com/2014/02/the-westerners-who-love-north-korea/>).

4 Organization, Korean Friendship Association (<http://www.korea-dpr.com/organization.html>).

Danas je sigurno Brus Kamings (Bruce Cumings), bivši predjednik katedre za istoriju pri Univerzitetu u Čikagu, kao i član Američke akademije nauka i umetnosti, osoba koja je najbliža ulozi apologete DNRK i koja je opisivana kao „vodeći naučnik levice u oblasti korejske istorije”.⁵

Kamingsova knjiga *Severna Koreja: Druga zemlja (North Korea: Another Country)* nije u istoj kategoriji sa ranije navedenim svedočanstvima. On ne vidi Severnu Koreju kao raj na zemlji. On navodi: „Nemam simpatije za Sever, koji je uzrok većine svojih problema” i „Da li Severna Koreja ima političke zatvorenike? Naravno da ima – barem 100.000” (Cumings, 2004).⁶ Kako kaže, njegov cilj nije da glorifikuje Severnu Koreju, već da pruži ‘balansiranije’ i ‘nijansirano’ svedočanstvo. Ovo može delovati nekontroverzno. Ali knjiga je, u stvari, dobra ilustracija takozvane ‘greške zlatne sredine’ ili ‘greške ekvidistanca’, greške koja počiva na ideji da čista pozicija o određenom pitanju nikada ne može biti tačna i da se istina uvek mora nalaziti negde između dve ili više suprotstavljenih pozicija.

Greška zlatne sredine obično počiva na insinuaciji da je držanje jasne pozicije o određenom pitanju prosto i nesofisticirano, te da držanje neke međupozicije predstavlja znak intelektualne sofisticiranosti. Ova knjiga nije izuzetak. Kamings često započinje citirajući negativna svedočanstva o Severnoj Koreji u američkim medijima,

---

5 „The historian who defends North Korea”, *History News Network*, Columbian College of Arts and Sciences, George Washington University (<http://historynewsnetwork.org/article/2742>).

6 Knjizi je pristupljeno preko Amazon kindle-a, stoga brojevi stranica nisu dostupni.

koja su, neiznenađujuće, često donekle senzacionalistička i ne baš dobro istražena. Tako Kamings pruža sebi mnoštvo lakih meta koje može da obori, stvarajući utisak da jaka kritika Severne Koreje može da počiva samo na neznanju.

Ovome se zatim suprotstavlja pozitivan iskaz o DNRK, iako Kamings obično ne donosi ovakve zaključke samostalno. Skriva se iza drugih ljudi, citirajući ili sumirajući pozitivne iskaze, koje potom niti otvoreno podržava, niti dovodi u pitanje.

Primera radi, Kamings sumira rad Erika Kornela (Erik Cornell), švedskog diplomate koji je posetio Severnu Koreju tokom 70-ih i 80-ih (Ibid.):

„Ambasador Kornel [...] vešto pokazuje postignuća režima u ubrzanoj industrijalizaciji, [...] pružanju besplatne zdravstvene zaštite i obrazovanja svima [...] i svakako oslobođenosti od široko rasprostranjene bede i beskućništva, vidljivih u RK.”

Takođe referira na knjigu Endrua Holoveja (Andrew Holloway), engleskog prevodioca koji je živio u Severnoj Koreji tokom 80-ih (Ibid.):

„Istina je vladala sve dok se stvari nisu raspale 90-ih. [...] Kriminal nije postojao. [...] Nije bilo bede, niti prošenja. [...] Prosečan stanovnik Severne Koreje je živio ‘neverovatno prostim životom ispunjenim napornim radom, ali takođe ima i sigurnu i srećnu egzistenciju, a prijateljstvo između ovih izuzetno kolektivistički nastrojenih ljudi je inspirativno gledati.”

I citirao je Bernarda Krišnera (Bernard Krishner), američkog novinara, koji je „bio takođe zapanjen uspehom koji je vođstvo ostvarilo na polju kultivisanja osećaja da se radi o zajedničkim naporima, povezivao je Sever sa ‘jednim velikim kibucum’” (Ibid.).

Prema Kamingsu, ne pronalaze samo posetioci sa Zapada dosta toga što im se može sviđati u DNRK (Ibid.):

„Veliki (i rastući) broj mlađih stanovnika Južne Koreje [...] biva privučen doktrinom oslanjanja na vlastite snage, kao i jakim antiimperijalizmom Severa. Federacija korejske omladine [...], vodeća organizacija studentskih protesta [...] se slaže sa mnoštvom centralnih načela ideologije Severa [...] U međuvremenu prominentni romanopisci [...] oslikavaju Sever kao neiskvaren, nezagađen, jednostavan i seoski. [...]”

Na onim mestima na kojima se izražava vlastitim rečima, Kamings takođe priča o „različitim postignućima ovog režima: saosećajna briga za decu [...], „radikalna promena” položaja žena, istinski besplatno stanovanje, besplatna zdravstvena zaštita i preventivna medicina” (Ibid.).

Kamings pokušava da baci sumnju na priče koje su izneli oni koji su prebegli:

„Jedna od najpoznatijih osoba koje su prebegle, Kim Sindžo (Kim Sinjo) [...] je bio svenamenski izvor preterivanja i naduvane propagande protiv Severa, kao i dobro poznati alkoholičar. Kasnije je pokušao da prebegne nazad u Sever.”

On priznaje da postoji sistem logora nalik gulazima, ali se koristi ubičajenim šta-ćemo-sa-izmom i lažnom jednakošću (Ibid.):

„Mi (u SAD) imamo dugovećni gulag kojem nema kraja, pun crnaca u našim zatvorima, u kojem je utamnićeno i do 25% svih mladih crnaca. Ovo ne opravdava policijsku državu Severne Koreje, ali možda ukazuje na to da bi Amerikanci trebalo da urade nešto povodom patologije naših gradskih jezgara [...] pre nego što upere prstom u druge.”

U istom tonu optužuje ljude iz 'ljudsko-pravaških krugova' da:

„Gledaju u jednom pravcu i osuđuju komuniste, ignorišući nedopustivo ponašanje naših saveznika, odnosno podršku koju SAD pružaju diktatorima, u poređenju sa kojima Kim Džong Il deluje prosvetćeno (Saudijski, primera radi). [...]”

I upušta se u ubičajeni lažni relativizam (Ibid.):

„Da li ovaj sistem promovise ljudske slobode? Iz perspektive bilo kog liberala – ne. Ali iz perspektive Korejca, gde se sloboda definiše i kao [...] sloboda za korejsku naciju [...] zajedljive osude ne piju vodu. [...] Jedna nesumnjiva sloboda krasi Severnu Koreju, a to je sloboda da se bude Korejac. [...]”

Geret Morgan (Gareth Morgan), ekonomista sa Novog Zelanda, biznismen i političar, 2013. je otputovao u Sever-

nu Koreju. Mislio je da je „zapadnjačko viđenje Severne Koreje kao ofucane, potpuno pogrešno”. Morgan je otkrio

„Narod koji je siromašan, da, ali divno uključen, dobro obučen, u celosti zaposlen i dobro informisan. [...] Ono što je Severna Koreja ostvarila na ekonomskom planu, uprkos manjku pristupa međunarodnim novčanim sredstvima, je bilo veličanstveno.”⁷

Geopolitički analitičar Centra za izučavanje globalizacije i korespondent u centrali Ujedinjenih Nacija Karla Sti (Carla Stea), 2017. je otišla na hodočašće u Severnu Koreju. Opisivala ju je kao „primer uspešnog socijalističkog sistema” i „raj za decu, koji pruža sjajnu, najmoderniju medicinsku zaštitu i obrazovanje, potpuno besplatno”⁸:

„Teško je, ako ne i nemoguće, izraziti rečima ili čak putem fotografija, postignuća naroda i vlade Severne Koreje, koja zaista ulivaju strahopoštovanje. [...]

Stanovništvo Severne Koreje herojski istrajava u svom socijalističkom razvoju, [...] tom plemenitom primeru ekonomski i socijalno pravičnog i demokratskog društva. DNRK ostaje primer hrabre težnje socijalnoj i ekonomskoj pravdi [...]

---

7 „The West needs to rethink its ideas about Korea”, 2. septembar 2013. (<https://web.archive.org/web/20130905014559/http://worldbybike.com/2013/09/02/gareth-combats-global-media-frenzy/>).

8 „The Social and Economic Achievements of North Korea”, *Center for Research on Globalization*, 11. jun 2017. (<https://www.globalresearch.ca/the-social-and-economic-achievements-of-north-korea/5594234>).

Sti je posebno impresionirana napretkom zemlje na polju rodne ravnopravnosti, mada su njeni razlozi za to donekle nekonvencionalni:

„Na moje zaprepaštenje, žena [...] je hodala u zlatnim štiklama. [...] Potom sam, zapanjena, primetila da su i druge žene nosile glamurozne štikle. [...] Ističem ovaj detalj zbog toga što su kod žene cipele, posebno štikle, često iskaz njenog samopouzdanja. A ove žene, širom Pjongjanga, očigledno uživaju u visokom stepenu samopouzdanja. A kako je moja poseta proticala, uvidela sam da je DNRK ostvarila značajan progres na polju rodne ravnopravnosti [...]”

Ona je ubeđena da su zloupotrebe ljudskih prava

„Propagandne laži, koje počivaju na iskazima prebeglih individua, koje su darežljivo isplaćene za svoje od-vratne izmišljotine. [...]”

Izmišljanje dezinformacija kojima se kleveće DNRK postaje veoma profitabilna industrija, lukrativna profesija uporediva sa najstarijim zanatom.”

Ona nije imala sastanak sa Kim Džong Unom, ali je čula mnogo toga pozitivnog o njemu:

„Mnogi ljudi su mi rekli da njihov predsednik Kim Džong Un voli decu, a ovo dobija snažnu potvrdu u postojanju mnoštva dostupnih objekata namenjenih podsticanju i asistiranju deci po pitanju zdravlja, obrazovanja i rekreativnih aktivnosti. [...]”

Predsednik DNRK [...] je očigledno veoma posvećen svom narodu, brinući se o potrebama siročadi i invalida, pružajući najviši nivo obrazovanja svom narodu, gradeći fabrike u nameri da snabdeva žene izuzetnim kožnim cipelama [...]"

Čime se da objasniti neprijateljstvo Zapada prema ovoj zemlji? Kako navodi Sti:

„Razvoj Severne Koreje [...] do danas ostaje izuzetno uspešan model socijalističkog ekonomskog i socijalnog razvoja i njegova postignuća do te mere ugrožavaju opadajuće kapitalističke ekonomije SAD i Zapadne Evrope, da su te kapitalističke države patološki opsednute uništavanjem onoga što njihovi sistemi ne mogu da ostvare.“

A u UK je Endru Marej, koji će postati menadžer kampanje Laburističke partije na opštim izborima 2017. godine, 2003. godine pisao:

„Težnja ka preuzimanju komande nad svetskom ekonomijom u interesu sopstvenih monopolskih grupa, sada podstiče vladu SAD da preuzme kontrolu nad svakim delićem sveta. [...] Trebalo bi [...] da budemo zabrinuti zbog pravih opasnosti [...] vezanih za Narodnu Koreju. Jasne želje SAD da izazovu promenu režima. [...] Naša Partija (Komunistička partija Velike Britanije) je već obelodanila svoju osnovnu poziciju solidarnosti sa Narodnom Korejom.“⁹

---

9 Political report – March 2003 Executive Committee meeting, 10. mart 2003. (<https://web.archive.org/web/20031210230502/http://www.comunist-party.org.uk/articles/2003/march/10-03-03.shtml>).

Ovo su izolovani primeri. Danas se ovakvi pogledi tolerišu na levlci, ali se ne zauzimaju aktivno u širim krugovima. Ali nije oduvek bilo tako. Iako razmere nikada nisu bile uporedive sa razmerama hodočašća u SSSR, Kinu i Kubu, DNRK je bila hodočasnička destinacija za nekoliko relativno prominentnih zapadnjačkih intelektualaca. Za njih je džučc socijalizam sigurno bio 'istinski' socijalizam.

6 KAMBODŽA POD CRVENIM KMERIMA: „KRALJEVSTVO PRAVDE”

Rasprave o tome da li je jedan genocidni režim bio malo gori ili malo manje loš od drugog genocidnog režima su uglavnom prilično zamorne. Ali, ako bismo *morali* da rangiramo diktatorske režime po navedenom kriterijumu, teško je zamisliti rangiranje u kojem Crveni Kmeri ne bi završili na prvom mestu. Broj stradalih pod ovim režimom se uglavnom ne prikazuje u apsolutnim brojkama, već kao proporcija populacije, isto kao što se to radi za Crnu smrt ili Tridesetogodišnji rat. Između 1975. i 1979, režim pod vođstvom Pol Pota – ili Brata Broj Jedan, kako je zvanično oslovljavan – uspeo je da ubije između petine i četvrtine populacije Kambodže, putem masovnih egzekucija, gladi, prinudnog rada i opšteg porasta krajnjeg siromaštva.

Crveni Kmeri su predstavljali izuzetno ubitačan režim. Ali postojao je sistem u onome što su radili. Poput Mao-ve Kulturne revolucije, socijalizam Crvenih Kmera nije predstavljao samo pokušaj da se ekonomija restrukturi- ra, već da se novo društvo izgradi od temelja. Nasilno su evakuisali gradove, koje su videli kao septičke jame kapitalističke korupcije, i naterali ljude da žive i rade u ru-

ralnim zajednicama. Zabranili su novac, razmenu, knjige, religiju i sve kulturne prakse i norme koje su povezivali sa klasnim razlikama. Nisu konfiskovali samo sredstva za proizvodnju, već i ličnu svojinu, kao deo pokušaja da se obezbedi jednakost. Izolovali su zemlju od ostatka sveta i težili autarkiji. S obzirom na to da su takve ekstremne mere izazvale otpore, Crveni Kmeri su morali da budu izuzetno brutalni da bi se izborili sa njima.

Socijalistička Kambodža nije bila predmet obimnije pažnje zapadnjačkih intelektualaca. U apsolutnim brojkama krug zapadnjačkih podržavalaca Crvenih Kmera nikada nije bio veliki. Ali oni jesu predstavljali veliki deo učenjaka iz relevantnih akademskih oblasti. Sopal Ijar (Sophal Ear), politikolog rođen u Kambodži (sada Amerikanac), napravio je pregled akademske literature o Kambodži, koja je nastala za vreme vlasti Crvenih Kmera. Njegova presuda glasi (Ear, 1995: 4):

„Ova zajednica (simpatizera) nije predstavljala nekakvu ‘marginalnu’ frakciju unutar grupe onih koji su izučavali Kambodžu, nego bukvalno sve njih. [...] Njihov pogled na revoluciju Kmera [...] je postao Standardni sveukupni akademski pogled na Kambodžu. [...] Ovi učenjaci [...] su postali najefektnije apologete Crvenih Kmera na Zapadu. [...] Pružali su punu podršku revoluciji Kmera.”

Primeru radi, Lora Samers (Laura Summers), koja drži predavanja o politici na Univerzitetu u Lankasteru, napisala je dva rada o Crvenim Kmerima, „Kambodža:

konsolidacija revolucije" („Cambodia: Consolidating the Revolution") i „Isctavanje revolucionarne države u Kambodži" („Defining the Revolutionary State in Cambodia"). Ona je opisala kako je, nakon onoga što naziva 'dan oslobođenja', „fenomenalan zadatak bio transformacija akumulisane gorčine i patnje u pokretačku silu socio-ekonomske rekonstrukcije zemlje" (citirano u: Ibid: 19).

Verovala je da je bilo „malo dokaza o gladovanju". Složila se sa time da su „džeparci za hranu u grupama solidarnosti mali", ali je tvrdila da su „ribarstvo i stočarstvo sigurniji" (Ibid: 20). Ona nije doživljavala život pod Kmerima kao rajski, već kao relativno poboljšan i verovala je da je revolucija imala široku podršku (Ibid.):

„Život je bez sumnje zbunjujuć i pun izazova u mnogim delovima zemlje, ali današnje teškoće su verovatno manje od onih sa kojim su se nosili tokom rata. Pogrešno je tumačiti posleratnu socijalnu dezorganizaciju ili zabunu kao nastajuću opoziciju revoluciji."

Za nju činjenica da je malo ljudi emigriralo predstavlja dodatni dokaz popularnosti vlade Crvenih Kmera (Ibid.):

„Do sada je mali broj Kmera napustio zemlju, i to su oficiri armije Lon Nola (bivšeg predsednika) ili bivši državni službenici, koji se plaše gonjenja zbog svojih aktivnosti za vreme rata."

Pod Crvenim Kmerima je za emigraciju bila propisana smrtna kazna. Međutim, Samersova smatra da je bilo lako emigrirati (Ibid: 25):

„Većina stanovnika koji su napustili Kambodžu 1975. je to uradila bez većih teškoća, kao da je režim priznao da su oni bili među nekolicinom čije se vrednosti nisu dale zadovoljiti u narodnoj državi.”

Prisilno pražnjenje gradova i prisilni rad u poljoprivredi su reinterpretirani kao nužnosti i kao uspešni poduhvati: „univerzalna regrutacija za rad je sprečila posleratnu glad” (Ibid: 23). Priznala je, jedva primetno, da je represija postojala: „Izgleda da su neke radne grupe, umesto drugih formi reedukacije, bile obavezne da rade napornije i duže od ostalih” (Ibid: 24). Ali to nije smatrala krupnijim problemom (Ibid.):

„Ono što urbano stanovništvo smatra ‘teškim’ radom ne mora biti kazna ili društveno koristan rad koji prevazilazi granice ljudske izdržljivosti. [...] Takva tumačenja izvlače ono što se dešava u Kambodži iz njegovog istorijskog i kulturnog konteksta.”

Kao i u slučaju staljinizma i maoizma, tačne razmere zločina nisu bile poznate u to vreme – ali fragmentarni dokazi, poput svedočanstava izbeglica, bili su dostupni od ranih faza. Kao i u ovim prethodnim primerima, oni koji su želeli da održe romantičnu iluziju revolucionarne zemlje, morali su aktivno da negiraju zločine. O negativnim priložima u francuskim medijima, baziranim na navedenim svedočanstvima očevidaca, Samers je pisala (Ibid: 23):

„Javna briga izazvana senzacionalističkim, ali lažnim dokumentima, konačno je isprovocirala reakciju pari-

ske misije Demokratske Kampučije, koja je protestvovala zbog toga što su neki novinari degradirali njihov rad i istakla da su Francuzi snosili najveću odgovornost zbog dopuštanja da se ovakve aktivnosti nastave.”

Američka štampa nije bila ništa bolja (Ibid: 25):

„U Sjedinjenim Državama je štampa, ne želeći da ka-ska, proizvela dramatične novinarske reportaže i ured-ničke tekstove, koji su počivali na iskazima izbeglica ili neimenovanih izvora. Retrospektivno gledano, ovi izve-štaji su bili delimično neprecizni i do dan-danas su naj-većim delom neprovereni. Panika predstavlja moćnu i potencijalno opasnu silu onda kada je proizvod spajanja političke mahinacije nekolicine sa budnom pažnjom za-brinute i neinformativne publike.”

Proučavaoci Jugoistočne Azije, Geret Porter (Gareth Por-ter) i Džordž Hildebrand (George Hildebrand), 1976. su objavili knjigu *Kambodža: pomor gladu i revolucija (Cambodia: Starvation and Revolution)*. Prema njihovom viđe-nju su Crveni Kmeri bili žrtve nemilosrdne kampanje me-dija sa Zapada, usmerene na njihovo blaćenje (Ibid: 26):

„Vlada SAD i medijski prilozi su [...] uložili izuzetan napor u nameri da iscrtaju sliku zemlje kojom vladaju iracionalni revolucionari, bez ljudskih osećanja, odlučni u svođenju sopstvene zemlje na varvarizam.”

Ali verovali su da je ovaj negativni prikaz Crvenih Kmera samo posledica predrasuda njegovih autora (Ibid: 28):

„Komentatori i urednici su očekivali od revolucionara da budu ‘nesavrtljivi’ i da nemaju nikakvog obzira za ljudski život, i [...] bili su potpuno nesprenni da ispitaju mogućnost toga da je tom posebnom sistemu možda neophodna radikalna promena.”

Kao i (Ibid: 33):

„Kambodža je samo poslednja žrtva primene ideologije koja zahteva da se socijalne revolucije prikažu što negativnije, umesto da se tumače kao odgovor na stvarne ljudske potrebe, koje postojeće socijalne i ekonomske strukture nisu mogle da zadovolje.”

Apologete staljinizma i maoizma su koristile činjenicu da su dokazi o gušenju ljudskih prava bili niskog kvaliteta i da ih je stoga bilo lako dovesti u pitanje. Apologete Pol Pota su radile istu stvar. Inicijalne reportaže o evakuaciji Pnom Pena su uglavnom počivale na svedočanstvima novinara *New York Times*-a koji je bio na licu mesta, ali nije bio ‘očevidac’ u konvencionalnom smislu, zbog toga što je te dane proveo skrivajući se u francuskoj ambasadi. Porter i Hildebrand su ovo nazvali (Ibid: 27–28):

„Slabim osnovom za masivnu istorijsku presudu koju su doneli mediji. Nije sadržala nikakve iskaze očevidaca o tome kako je evakuacija izvedena u pogledu hrane, medicinskog tretmana, transporta ili uopšteno odnosa prema evakuisanim osobama. [...] Niti je postojala bilo kakva ekstenzivna analiza razloga [...] pripisanih revolucionarnom vođstvu za ovaj potez.”

Pražnjenje gradova je, prema Porterovom i Hildebrandovom izveštaju, predstavljalo pohvalnu meru sprovedenu u cilju povećanja poljoprivredne proizvodnje (Ibid: 30):

„Pre svega je [...] vođstvo moralo biti posvećeno hrani i zdravlju. Koncentracija velikog dela stanovništva u gradovima, gde su bili neproduktivni [...], predstavljala je smrtnu opasnost. [...]

Između 500.000 i 600.000 gradskih stanovnika bi, gajeći vlastitu hranu, oslobađajući druge obaveze da uzgajaju hranu za njih, suštinski povećalo ukupnu proizvedenu količinu. Sa druge strane, ostajući neproduktivni tokom ključnih meseci, smanjili bi ukupnu količinu rasoložive hrane za sve.”

Njihova pretpostavka je bila da bi gradsko stanovništvo, ukoliko ne bi bilo prisiljeno da radi na selu, neproduktivno tumaralo gradovima, čekajući da im drugi ljudi done-su hranu.

Prinudna evakuacija koju su sprovedeli Crveni Kmeri se odnosila čak i na bolnice. Ali su Porter i Hildebrand isticali da je, s obzirom na jadne sanitarne uslove u bolnici, „privremeno pražnjenje većine bolnica, daleko od toga da bude nehumano, bilo čin milosrđa prema pacijentima” (Ibid: 31).

Ukratko (Ibid.):

„Pažljiva analiza činjenica vezanih za evakuaciju gradova u Kambodži stoga pokazuje da su opis i interpretacija ovog poteza u obliku u kom su predstavljeni američkoj javnosti, predstavljali neoprostivu distorziju

stvarnosti. Ono što je predstavljeno kao destruktivna politika, vođena zaostalim pogledom na svet, te motivisana doktrinarnom mržnjom, zapravo je predstavljalo racionalno osmišljenu strategiju za rešavanje hitnih problema koji su bili pred posleratnom Kambodžom.”

Poljoprivredna politika Crvenih Kmera je slavljena kao još jedan uspešan poduhvat (Ibid: 32):

„Za narod Kambodže ova bogata žetva predstavlja 250 grama pirinča po obroku za odrasle, te 350 grama po obroku (po) radniku u proizvodnji. [...] Uz to se povećala i konzumacija mesa.”

Druga dva autora, Bob Hering (Bob Hering) i Ernst Utrecht (Ernst Utrecht), pisala su sledeće (Ibid: 34):

„Zapadnjačke novine, očigledno ogorčene i osećajući se uvređenim, prednjačile su u negativnim reportažama o razvoju događaja u Kampučiji pod režimom Pola Pota i Ijeng Sarija (Ijeng Sari je bio Brat Broj Tri). Ne samo da su se u zapadnjačkim medijima pojavile prenaduvane reportaže o masovnim egzekucijama pod režimom, već su se pojavile i reportaže o neuspelim setvama i gladi u Kampučiji. Nasuprot ovom nepovoljnom izveštavanju u novinama na Zapadu, Malkolm (Kaldvel) je uspeo da pronađe pouzdanije podatke i da sklopi daleko povoljniji izveštaj o ekonomskom razvoju u Kampučiji u poslednje dve godine pre vijetnamske invazije iz januara 1979.”

Malkolm Kaldvel (Malcolm Caldwell), koji se u ovom citatu spominje, bio je predavač na Londonskoj školi orijentalnih i afričkih studija (SOAS) i verovatno najveći obožavalac Pola Pota na Zapadu. Jedna od glavnih Kaldvelovih tema je bilo negiranje, smanjivanje ili nalaženje izgovora za izveštaje o masovnim egzekucijama u Kambodži. Prema Kaldvelu „samo su najopasniji kriminalci ubijani” (Ibid: 34, fusnota 70). Tako su prošli i 'arhikvislinzi' koji su dobro znali kakva ih sudbina čeka ukoliko se zadrže u Kampučiji”.¹

Kaldvel nije mogao znati kada je napisao te reči da će uskoro i sam stupiti u red ovih 'najopasnijih kriminalaca' i 'arhikvislinga'. On je 1978. postao žrtva jedne od tih egzekucija za koje je tvrdio da se ne događaju.

Kaldvel je otišao na hodočašće u Kambodžu, gde mu je dopušten susret sa Polom Potom. Prema rečima američkog novinara sa kojim se susreo neposredno nakon toga, Kaldvel je bio duboko impresioniran diktatorom. Ali izgleda da taj osećaj nije bio obostran. Nekoliko sati kasnije su se naoružani ljudi pojavili u hotelu i upucali Kaldvela. Tačan razlog nije poznat, ali nekima je to izgledalo kao spontana, politički motivisana egzekucija.²

Kaldvelova knjiga *Kambodža: obrazloženje ruralne politike (Cambodia: Rationale for a Rural Policy)* je objavljena posthumno. U predgovoru koji je napisao urednik se navodi sledeće (citirano u: Ibid: 35):

---

1 „Lost in Cambodia”, *The Guardian*, 10. januar 2010. (<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2010/jan/10/malcolm-caldwell-pol-pot-murder>).

2 Ibid.

„Kaldvelov rad ukazuje na laž u još jednom aspektu propagande, naime u tome da su revolucionari Kampučije išli ludačkim putem izgradnje socijalističkog društva. Ne samo da je pokazao da je ovaj put ispravan, već i da je najprikladniji, ne samo za Kampučiju, već i za većinu nerazvijenih zemalja Trećeg sveta u doba imperijalizma.”

Kaldvelova opšta ocena je bila sledeća (Ibid: 37):

„Lideri revolucije u Kambodži su razvili kako kratkoročnu taktiku, tako i dugoročnu socio-ekonomsku strategiju, baziranu na ispravnoj analizi društvene i ekonomske realnosti zemlje. [...] U protekle tri godine su u sudaru sa velikim teškoćama delimično uspeli da implementiraju navedeno; a izabrani pravac je ispravan bez obzira na to da li ga procenjivali spram prikladnosti domaćim uslovima ili spram njegovog viđenja budućnosti međunarodne ekonomije [...]”

Hvalio je „razmišljanje unapred, domišljatost (i) posvećenost [...] oslobodilačkih snaga u sukobu sa ekstremnim nedaćama [...], pa čak i otvorenim sabotadžama” (Ibid: 38).

Kaldvel je video Kambodžu kao romantično, egilitarističko mesto, na kom revolucionarne vođe i seljaci naporno rade na poljima, rame uz rame (Ibid.):

„Radikali poput Kije Sampana (Brat Broj Četiri) i drugih nisu bili ‘kabinetski levičari’. [...] Ne samo da su uvek isticali važnost učešća kadra u manuelnom radu

uz seljake, nego su i vodili ličnim primerom. Prezirali su materijalne nagrade i komfor, u celosti deleći život sirotinje. [...] I nakon oslobođenja su zadržali svoje radne kabinete duboko u ruralnim regijama, smenjujući se u radu na poljima.”

On priznaje da njegov entuzijazam nisu delili svi u Kambodži i da je posebno bivšim stanovnicima grada bilo potrebno podsticanje, ali su ovo videli samo kao problem privikavanja (Ibid.):

„Gradski stanovnici premešteni iz Pnom Pena 1975. nisu mogli nikako od samog starta da prihvate takav svetonazor i ne treba da nas začudi to što im je za otpočinjanje rada u obradi zemljišta i prikupljanju kamenja bilo neophodno nadgledanje; trebalo bi da uzmemo ovo u obzir kada procenjujemo priče izbeglica.”

Verovao je da bi uspeh socijalizma u Kambodži mogao da inspiriše seljake na drugim mestima da se uzdignu i da uspostave sličan sistem: „lekcija neće dugo biti nepoznata još uvek neoslobođenim seljacima” (Ibid: 40).

On je brinuo da je šira javnost na Zapadu obmanuta u pogledu stanja u Kambodži, što su prosvetljeniji posmatrači morali da isprave: „manipulatori imaju veoma dobar razlog da iskrive i zatamne istinu, [...] imamo jasnu obavezu da je uspostavimo i propagiramo svim resursima koji nam stoje na raspolaganju” (Ibid: 39).

Godinu dana ranije, Kaldvel je pisao sledeće (Ibid: 36):

„Suočena sa odlučnim nastojanjima kako zapadnih, tako i sovjetskih medija, da je predstave kao poludelog otpadnika, Kampučija je uspjela da ubedi mnoge među svojim azijskim susedima i drugim zemljama Trećeg sveta da je ovo klevetanje neosnovano. [...] Dobar deo [...] propagande je izvučen iz zloglasne knjige Reader's Digest-a [...] Murder of a Gentle Land, koja je odavno opovrgnuta i diskreditovana.”

Toliko o prevladavajućem pogledu među istraživačima jugoistočne Azije. Međutim nisu samo oni podržavali Crvene Kmere. Samo mesec dana nakon revolucije, švedski autor Per Olov Enkvist (Per Olov Enquist) je u novinama *Expressen* pisao (citirano u: Fröberg Idling 2006):

„Narod je ustao, oslobodio se, izbacio uljeze, ustanovio da njegovi lepi gradovi iziskuju restauraciju. Stoga su ispraznili kuće i počeli da sređuju nered. [...] Ljudima nikada nije bilo suđeno da ovde žive u poniženju, već u miru i dostojanstvu. Krokodilske suze su prolivane na Zapadu. Bordel je ispražnjen, a sređivanje je u toku. Samo makroi mogu da žale zbog onoga što se dešava.”

Tokom prve tri godine vlasti, Crveni Kmeri su skoro u potpunosti onemogućili strancima da ulaze u zemlju. Ali tokom svoje poslednje godine su počeli da otvaraju granice političkim hodočasniciima, i hodočasnici su počeli da pristižu. Kako Lokard (Locard, 2015: 216) pojašnjava:

„Postojale su [...] posete predstavnika maoističkih stranaka iz celog sveta, koji su želeli svojim očima da

vide kolektivistički raj. [...] Članovi partija su dolazili iz Sjedinjenih Država, [...] Italije i Danske [...] i Francuske, Norveške i Kanade [...] Predstavnici prijateljskih udruženja su dolazili iz Belgije, [...] Švedske, [...] Japana, a ugostio ih je lično Pol Pot. Novinari su takođe dolazili. [...] Mnogi su na kraju svoje posete uradili intervju sa Bratom Broj Jedan – bio je to vrhunac hodočašća u novu komunističku Meku.”

Švedska delegacija iz Organizacije švedsko-kampućijskog prijateljstva je 1978. pošla na hodočašće u Kambođu, te pisala o „divnim postignućima i poduhvatima naroda Kampućije u odbrani i izgradnji Demokratske Kampućije” (citirano u: Locard, 2015: 217).

Jedan od članova delegacije Gunar Bergstrom (Gunnar Bergström), posebno je bio impresioniran agrarnom politikom režima. U intervjuu za radio je pojasnio (Ibid: 218):

„Svuda smo videli prostrana pirinčana polja i mnoštvo sistema za navodnjavanje. Već smo saznali o svim ovim postignućima [...], ali videti (ih) sopstvenim očima je predstavljalo dodatno prosvetljenje. Brana ‘Šesti januar’, na čijoj izgradnji predano i naporno radi na hiljade ljudi, čvrsto je svedočanstvo o tome kako narod koji se osloni na vlastite snage i sredstva može ostvariti divne poduhvate.”

Bergstromova logika je jednostavna: pošto njihova grupa nije primetila nikakve zločine, zaključak je da ni-

kakvih zločina nije moglo ni da bude. Kako on to iznosi (Bergström, 1978: 11):

„Da je tačno to da je jedna trećina ljudi umrla od teškoća i egzekucija, te da je i najmanje odstupanje od ‘ispravnog ponašanja’ rezultovalo smrću – onda bi to bilo evidentno u raspoloženju ljudi.”

I „nigde nismo videli krvožednu [...] armiju. Tokom celog puta smo videli četiri vojnika” (Ibid: 4).

Drugi član ove delagacije Jan Mirdal (Jan Myrdal), snimio je dokumentarac u kojem opisuje socijalizam Crvenih Kmera kao rustičan, komunitarijanski socijalizam, koji je ostvario velika postignuća u korist sirotinje (citirano u: Fröberg Idling, 2006):

„U centru sela se nalaze velike, zajedničke dvorane za obedovanje. [...] Ljudi jedu zajedno. Šablon života je istovremeno i nov i star. Novi kolektivi, a istovremeno i seoske tradicije. [...]

Stanovnici gradova, koji su nekada živeli u vilama i imali sluge, smatraju hranu oskudnijom. Ali kooperativa svima garantuje hranu. [...]

Jednostavna garancija prostora za boravak, odeće i hrane, koju pruža novi sistem, pretvara snove siromašnog seljaka u realnost [...]”

Prema Mirdalovom mišljenju, Pol Pot je gradio ‘kraljevstvo pravde’.³ Mirdal (1978: 10–11) je pisao sledeće:

3 „Mannen utan skam”, *Expressen*, 25. juli 2007. (<https://www.expressen.se/kultur/mannen-utan-skam/>); Myrdal: Efter festem, *Sundsvalls Tidning*,

„Staro društvo je nestalo. Tada je postojao luksuz i fina vina i sladak život za izabranu nekolicinu. Ali narod je teško živio. Sada svi mogu utoliti svoju glad i svi mogu pokriti svoju golotinju. Ima pirinča i ima odeće. [...] Dva puta mesečno, kako se priča, svi mogu da pojedu desert. Nekolicini je gore, a većini bolje. Pravda je pobedila.”

Norveška delegacija je 1978. krenula na hodočašće u Kambodžu. Imali su susret sa Bratom Broj Jedan i Bratom Broj Tri, a kasnije su hvalili socijalizam u Kambodži na sličan način na koji je to radila švedska delegacija.⁴ Jedan od norveških hodočasnika, pisac i urednik Pal Štajgan (Pål Steigan), u međuvremenu je povukao svoju podršku Crvenim Kmerima – ali samo na osnovu toga što njihova verzija socijalizma nije ‘istinski’ socijalizam: „režim Pola Pota nikada nije bio marksistički. On narušava sve fundamentalne tačke cele teorijske osnove marksizma. To tada nisam shvatao”.⁵

Pred kraj je režim Crvenih Kmera planirao da dalje povećava hodočasnički turizam (Locard, 2015: 216). Da su se njihovi planovi ostvarili, možda bi Kambodža postala popularnija destinacija za socijaliste sa Zapada. Ali njihovi planovi su ugušeni u začetku. Oko godinu dana nakon što je počelo otvaranje za Zapadne posetioce, Vijetnam je izvršio invaziju na Kambodžu, a Crveni Kmeri su svrgnuti.

---

26. juli 2007. (<https://www.st.nu/artikel/myrdal-efter-festen>). Prevedeno putem Google Translate i provereno putem dict.cc online dictionary.

4 Norwegian delegation 1978. Cambodia to Kampuchea. Archive and Readings (<https://cambodiatokampuchea.wordpress.com/2015/08/30/norwegian-delegation-1978/>).

5 Ibid.

Najpoznatiji apologeta Crvenih Kmera je sigurno bio Noam Čomski. ‘Apologeta’ – u suprotnosti sa ‘pobornik’ – adekvatan je termin u ovom slučaju: u onome što je Čomski pisao o ovoj temi je sadržano i nekoliko rečenica o navodnim pozitivnim postignućima Crvenih Kmera, ali to nije fokus njegovog spisateljstva. Radi se primarno u negiranju ili umanjivanju zločina Crvenih Kmera. Ne radi se o radovima koji su propolpotovski, nego o antiantipolpotovskim radovima.

Čomski i Edvard Herman (Edward Herman) su 1977. objavili rad *Distortions at Fourth Hand*. Do tada je nastao bezbroj svedočanstava o tome šta se događalo u Kambodži, uz procene razmera užasa. Ali kvalitet dokaza je bio nizak, iskazi svedoka su uglavnom bili neproverljivi, različiti izvori su često protivrečili jedni drugima, a procene broja žrtava su varirale dramatično. Ovo je olakšalo Čomskom i Hermanu da izaberu rupe u ovim izveštajima i da nagoveste da je u pitanju velika prevara.

Njihova glavna meta je knjiga *Ubistvo pitome zemlje: neispričana priča o komunističkom genocidu u Kambodži (Murder of a Gentle Land: The Untold Story of Communist Genocide in Cambodia)* koju su napisali Džon Baron (John Barron) i Entoni Pol (Anthony Paul), a koju su opisali kao „trećerazredni propagandni pamflet”. Čomski i Herman (Chomsky and Herman, 1977) su u njoj primetili čudnu grešku i nagovestili, na osnovu toga, da je cela knjiga nepouzdana:

„Njihova učenost se urušava pred najelementarnijim ispitivanjem. Da navedemo nekoliko primera, oni tvrde

da su među evakuisanima iz Pnom Pena ‘praktično svi videli posledice (pogubljenja po kratkom postupku) u obliku leševa muškaraca, žena i dece, koji su se ubrzano nadimali i trulili na vrelom suncu’, citirajući, između ostalih, J. J. Kazoa (J. J. Cazaux), koji je pisao, u stvari, da ‘niti jedan leš nije primećen duž naše evakuacione rute’, i da se ispostavilo da su rani izveštaji o masakrima pogrešni.”

Oni su takođe isticali i neregularnosti u načinu na koji je ukupan broj mrtvih obračunavan, što su koristili kao oruđe da to suštinski odbace (Ibid.):

„Baron i Pol [...] zasnivaju svoje proračune na čitavom nizu interesantnih pretpostavki [...]; čudnovato, njihov ‘proračun’ je rezultovao brojkom od 1.2 miliona mrtvih [...] do 1. januara 1977. (‘najmanje’); igrom slučaja je to brojka koju je mnogo ranije prijavila američka ambasada u svom izveštaju. [...] Sličnim brojkama se razbacuju, s jednakim kredibilitetom.”

Druga meta je knjiga iz 1977. *Cambodge année zéro* (*Kambodža: nulta godina*), koju je napisao Fransoa Ponšo (François Ponchaud) (Ibid.):

„Ponšo se poigrava citatima i brojkama. [...] Tamo gde je moguće izvršiti nezavisnu proveru, Ponšoov izveštaj deluje u najboljem slučaju nemarno, ponekad u vrlo značajnoj meri. [...] Ponšoov [...] rad je antikomunistički pristrasan i nosi antikomunističku poruku.”

Ponšoova knjiga se najvećim delom bazira na intervjuima sa izbeglicama i njihovim izveštajima, u koje Čomski i Herman ne veruju mnogo (Ibid.):

„Izbeglice [...] prirodno teže tome da prijavljuju ono za šta veruju da njihovi sagovornici žele da čuju. [...] U interesu je izbeglica, koje su ispitivali Zapadnjaci ili Tajlandžani, da prijavljuju zločine revolucionara u Kambodži.”

Izveštaji očevidaca koji, u suštini, ničemu nisu svedočili, predstavljaju se kao dokazi da se ništa posebno nije moglo dogoditi (Ibid.):

„Švedski novinar Ole Tolgraven (Olle Tolgraven) [i] [...] Ričard Bojl (Richard Boyle) iz Pacifičke novinske agencije, poslednji novinari koji su napustili Kambodžu, [...] negirali su postojanje masovnih egzekucija [...] Otac Žak Anželman (Jacques Engelmann), [...] koji je u to vreme evakuisan, [...] prijavio je da evakuisani sveštenici ‘nisu svedočili nikakvim okrutnostima’”

Oni takođe odbacuju i različite članke Roberta Mosa (Robert Moss) u *New York Times*-u, opisujući ga kao „urednika dubioznog ogranaka britanskog *Economista*-a pod nazivom „Foreign Report” koji se specijalizuje u senzacionalnim glasinama”, na osnovu dvosmislenog citata iz njegovog članka (Ibid.):

„Mos [...] tvrdi da je ‘težnja Kambodže ka totalnoj revoluciji rezultovala, prema zvaničnom priznanju šefa

države, Kije Sampana, pokoljem milion ljudi.' [...] Ni na jednom mestu [...] Kije Sampan ne ukazuje na to da je milion posleratnih žrtava posledica zvanične politike [...] umesto okasnelih posledica rata [...] 'Pokolj' koji su izvršili Crveni Kmeri je izmišljotina Mos-New York Times-a."

Ukoliko su svi ovi negativni izveštaji lažni, kakvo je onda zaista stanje u Kambodži? Sa jedne strane se Čomski i Herman ograđuju, navodeći: „Mi se ne pravimo da znamo gde leži istina između ovih međusobno oštro sukubljenih ocena" (Ibid.). Ali takođe tvrde i sledeće (Ibid.):

„Analize veoma kvalifikovanih specijalista, koji su proučavali čitav spektar dostupnih dokaza, [...] zaključuju da se pobijeni u egzekucijama mogu brojati maksimalno u hiljadama; da su se egzekucije odvijale u lokalizovanim predelima sa ograničenim uticajem Crvenih Kmera i neobičnim nezadovoljstvom seljaka. [...] Ovi izveštaji takođe naglašavaju [...] ponavljajuća otkrića da su izveštaji o masakrima bili lažni."

Oni su poredili Kambodžu sa Francuskom nakon svrgavanja nacističkog režima, u kojoj se sa bivšim kolaborantima grubo razračunavalo (Ibid.):

„Ukoliko je posleratna Kambodža [...] slična Francuskoj nakon oslobođenja, [...] onda je možda ispravnija daleko drugačija presuda. Da je ovaj drugi zaključak verovatno bliži istini, ukazuju nam analize koje su spomenute ranije. Ono što filtriranjem dolazi do američke

javnosti predstavlja ozbiljno izvrnutu verziju dostupnih dokaza, koja naglašava navodna zlodela Crvenih Kmera.”

U svojoj opštoj oceni Kambodže pod Crvenim Kmerima, oni se pozivaju na ranije spomenute Hildebranda i Portera, koji „pružaju pažljivo dokumentovanu studiju [...] uspeha revolucionara u Kambodži [...], pružajući veoma povoljnu sliku njihovog programa i politike, na osnovu širokog spektra izvora” (Ibid.).

Dve godine kasnije su Čomski i Herman ponovo obradili ovo pitanje u svojoj knjizi *Nakon kataklizme (After the Cataclysm)*, ponavljajući većinu tvrdnji iz svog ranijeg rada. Dodatno postavljaju pitanje zašto, ukoliko su Crveni Kmeri bili tako loši kakvima ih predstavljaju njihovi kritičari, nije postojao veći otpor njihovoj vlasti (Chomsky and Herman, 1979: 156–58):

„Ukoliko je trećina populacije pomorena od strane bande ubica koja je preuzela vlast – koja na neki način uspeva da kontroliše svako selo – ili je njihova smrt posledica genocidne politike režima, onda bismo zasigurno mogli da očekujemo, ako ne pobunu, onda barem nespremnost da se ratuje za fanatike na vrhu, obrazovane u Parizu. [...] Izgleda da jedna moguća hipoteza nije uzeta u obzir, čak ni kako bi bila odbačena: da je postojala značajna podrška seljaka Crvenim Kmerima i merama koje su uveli na selima.”

Citirali su takođe i istoričara Bena Kirnana (Ben Kieran), koji (Ibid: 227–29):

„Veruje da postoji malo dokaza da je vlada planirala i odobrila sistematske čistke velikih razmera. ‘Mimo egzekucija visokorangiranih oficira i zvaničnika, ubijanje [...] je podsticano od strane netreniranih i osvetoljubivih vojnika Crvenih Kmera na lokalnu, uprkos suprotnim naredbama iz Pnom Pena. [...] Najveći deo brutalnosti lokalnih vojnika Crvenih Kmera se može pripisati nedostatku treninga [...]’ [...]

[Kirnan] citira jednu od izbeglica među Kmerima, koja navodi da su u Batambangu bogati ‘progonjeni’, dok je siromašnima bilo bolje nego ranije i dodaje ‘gde su Crveni Kmeri bili bolje organizovani, progoni bogataša su bili daleko manje nasilni.’”

Sveukupno gledano, spisi Čomskog i Hermana nisu odobravanje režima Crvenih Kmera. Oni pre predstavljaju pokušaj da se raskrinkaju i diskredituju kritike režima, nego da se režim aktivno hvali. Ali primetno je da oslovljavaju Crvene Kmere sa ‘komunisti’ kroz čitav rad – ne ‘takozvani komunisti’ ili ‘samoprolašeni komunisti’, nego ‘komunisti’. Možda isticanje ovoga spada u lingvističku pedanteriju, ali ipak, Čomski *jeste* lingvista, koji insistira na tome da se države poput Sovjetskog Saveza ne smeju nazivati ‘socijalističkim’.⁶

Čomski je mogao izabrati sigurniji vid odbrane, naime da zločini možda jesu stvarni, ali da nam ne kazuju ništa posebno o socijalizmu, zbog toga što Crveni Kmeri nisu bili ‘istinski’ socijalisti. Ali tada očigledno nije tako gledao na stvari.

---

6 The Soviet Union vs. socialism (<https://www.youtube.com/watch?v=06-XcAiswY4&feature=youtu.be>). Videti takode: Chomsky (1986).

Entuzijazam u pogledu Kambodže je brzo izbledeo nakon vijetnamske invazije. Kambodža je ostala socijalistička, ali se čvrsto svrstala uz Vijetnam i Sovjetski Savez, te time uz dve varijante socijalizma koje su, do te faze, već bile naširoko diskreditovane.

Neki od prethodnih pobornika Crvenih Kmera na Zapadu su priznali da su grešili. Drugi su jednostavno učitali (Ear, 1995). Crveni Kmeri su suptilno reklasifikovani: više nisu bili socijalisti, već fašisti, ili jednostavno grupa sadističkih psihopata koji nisu delili nikakvu posebnu ideologiju. Danas je ovo preovlađujuće tumačenje.

Gledano u globalu, slučaj Kambodže predstavlja najcelovitiji i najuspešniji primer retroaktivnog odricanja od socijalističkog eksperimenta. Danas je praktično nemoguće pronaći pobornika Crvenih Kmera na Zapadu.⁷ Isticanje Sovjetskog Saveza ili maoističke Kine u raspravi sa savremenim socijalistom se danas smatra neotesanim potezom, ali se isticanje Crvenih Kmera smatra neprikladnim mimo svake mere. Pa ipak, socijalizam Crvenih Kmera je nekada među nekim mejnstrim intelektualcima na Zapadu viđen kao romantičan, agrarni socijalizam, koji se vraća korenima. Njihov ukupan broj nikada nije bio veliki, ali su među njima bili neki od vodećih učenjaka iz relevantnih akademskih disciplina.

---

⁷ Izuzetak je Izrael Šamir (Israel Shamir), koji piše za magazin *Counterpunch*. On još uvek opisuje Pola Pota kao svetoliku figuru, negira genocid i opisuje Kambodžu pod Crvenim Kmerima kao egalitaristički seoski raj. Videti: „Pol Pot revisited”, *Counterpunch*, 18. septembar 2012. (<https://www.counterpunch.org/2012/09/18/pol-pot-revisited/>).

7 ALBANIJA POD ENVEROM HODŽOM: „RADNIČKA KLASA JE NA VLASTI”

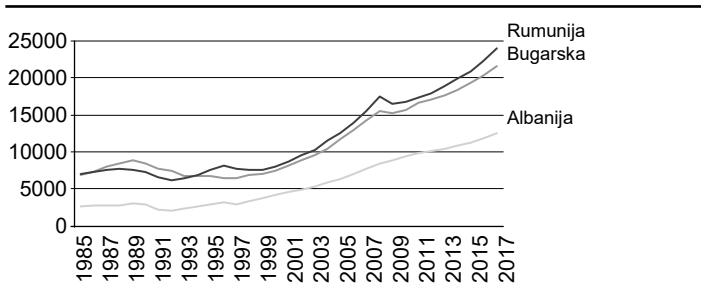
Maomanija se javila sa Kinesko–sovjetskim raskolom. Tragačima za utopijom sa Zapada je ovaj raskol predstavljao ne samo pitanje spoljne politike, već i nadu za novi početak. Stvorio je jasnu liniju razdvajanja između starog, diskreditovanog sovjetskog modela na jednoj strani i velike mlade nade u stvaranju istinske radničke i seljačke države na drugoj strani.

Nakon kinesko–albanskog raskola sredinom 70-ih, ponovo se dogodila slična stvar, iako daleko manjih razmera. Ovaj put je kineski model predstavljen kao stara i diskreditovana forma socijalizma, dok je Albanija predstavljala novu nadu.

Radilo se o neverovatnom kandidatu. Do tada je socijalistički diktator Enver Hodža već tri decenije bio na vlasti. Ali albanski razlaz sa Sovjetskim Savezom, izlazak iz Varšavskog pakta, te na kraju razlaz sa Kinom i ponovno uspostavljanje u vidu Narodne socijalističke republike Albanije, doveli su do stvaranja utiska da se radi o novom početku (barem za one koji su očajnički tragali za novim početkom). S obzirom na to da zemlja više nije bila svrstana ni sa kim, njena verzija socijalizma nije bila pokvarena odbojnim primerima socijalizma sa drugih mesta.

‘Hodžaizam’ je bio posebno beskompromisna, izolacionistička verzija socijalizma, koja je, čak i relativno u poređenju sa drugim socijalističkim zemljama, dramatično oštetila ekonomski razvoj zemlje. Kada je 1985. godine umro Enver Hodža, Albanija je bila daleko iza čak i najsiromašnijih zemalja Varšavskog pakta, a kamoli Zapada. Danas, uprkos rastu koji je nakon zbrkane tranzicije iz socijalizma omogućio sustizanje ostalih u određenoj meri, Albanija ostaje jedna od najsiromašnijih zemalja u Evropi (videti grafikon 8).

Grafikon 8 BDP per capita (PKM), Albanija vs. Rumunija i Bugarska, 1985–2017 (po tekućem međunarodnom \$)

Izvor: IMF (2017).

Ali sredinom 70-ih je hodžaizam u marksističkim krugovima postao novi maoizam. Hodžaističke stranke, poput Revolucionarne komunističke partije Britanije (marksističko-lenjinistička) (Revolutionary Communist Party of Britain (Marxist-Leninist)), su se javljale širom Zapadnog sveta, uključujući i SAD, Kanadu, Francusku, Zapadnu Nemačku, Holandiju, Švedsku, Norvešku, Španiju i Italiju. Čak je i Istočna Nemačka imala malu hodža-

ističku partiju, koja je kritikovala sopstvenu zemlju zbog skretanja sa puta 'istinskog' socijalizma (iako je od strane Štazija, neiznenađujuće, u tu partiju vrlo brzo ubačena 'krtica', pa je potom i ugašena (Wunschilk, 1997)).

Za razliku od maoizma, hodžaizam je na Zapadu bio stvar interesovanja manjine. Ali bio je 'hip'. Kako Holender pojašnjava (Hollander, 1990: 275):

„Sa dolaskom dvadesete godišnjice Kubanske revolucije, osećao se nedostatak inovacija i revolucionarne svežine. [...] Neki zapadnjački intelektualci su imali razlog da usmere pažnju ka drugim zemljama Trećeg sveta. [...] Javljao se nestalni flert sa Alžirom, Albanijom, Severnom Korejom, Tanzanijom, Mozambikom, pa čak i Kambodžom. Albanija i Mozambik su posebno uživale određenu dozu popularnosti.”

Predstavnici hodžaizma na Zapadu nisu ostavili ekstenzivne pisane izveštaje, te je stoga teško rekonstruisati šta su tačno videli u varijanti socijalizma praktikovanoj u Albaniji. Izuzetak je knjiga *Prkosna Albanija (Albania Defiant)* koju su napisali Jan Mirdal – sin dobitnika nobelove nagrade Gunara (Gunnar) i Alve (Alva) Mirdal – i Gun Kesle (Gun Kessle).

Mirdal i Kesle, koji su verovatno bili među prvim predstavnicima zapadnjačkog hodžaizma, definišu albanski socijalizam u suprotnosti sa etabliranim, staloženijim modelima socijalizma. Druge zemlje su izgubile svoj revolucionarni duh, ali u Albaniji je plamen i dalje goreo (Myrdal and Kessle, 1976: 174–75):

„U revizionističkim zemljama je tehnokratija, zajedno sa [...] birokratijom, postala važno sredstvo putem kojeg je radnička klasa svrgnuta sa rukovodećih položaja. [...] Ekonomijom ovih zemalja, koju revizionisti istrajno nazivaju ‘socijalističkom’ [...] upravlja nova buržoaska birokratska i tehnokratska klasa, kojoj i služi i za koju radi. [...]

[Albanski] model razvoja [...] je u potpunosti drugačiji od bilo kog drugog modela, implementiranog u bilo kojoj drugoj zemlji. [...] Albanci su analizirali šta se dogodilo u zemljama poput Sovjetskog Saveza i [...] pokušavaju da izgrade socijalizam na taj način da onemogućće izrastanje novog privilegovanog socijalnog stratuma.”

Autori upozoravaju da ne postoji garancija da će Albanija zauvek ostati narodna država, ali su optimistični u tom pogledu (Ibid: 176–77):

„Albanski narod [...] gradi novi tip društva. [...] Neuspjeh se da zamisliti. Albanski komunisti su toga dobro svesni. Njihova država može postati birokratska, narod može izgubiti kontrolu nad njom. [...] Implementirati radničku vlast u državi nije lak posao; nije lako osigurati to da će narod uvek imati kontrolu. [...] Ono što uliva nadu u vezi sa Albanijom, jeste to da Albanci jasno vide i otvoreno raspravljaju o svim ovim mogućim pravcima, kojima bi stvari mogle da krenu po zlu. Jer na taj način ove nedaće mogu biti prebrođene.”

Oni dovode u pitanje tvrdnju da u Albaniji vlada diktatura (Ibid: 182):

„Partija nije iznad naroda. Radnička klasa je na vlasti; partija služi radnom narodu. Nije partija ta koja vlada nad radničkom klasom. Enver Hodža je mnogo puta pokrenuo pitanje kontrole koju ima radnička klasa i polaganja računa narodnim masama.”

Niti je Enver Hodža diktator, a ono što *deluje* kao kult ličnosti, u stvarnosti, nije ni blizu tome (Ibid: 183–84):

„Enver Hodža [...] je jedan od velikana među vođama radničke klase i marksistima-lenjinistima našeg doba. Prirodno je da se dobar deo narodnog sentimenta koncentrisao na njega. [...] On je poštovana i voljena ličnost. Ali nije predmet kulta ličnosti; on ne stoji iznad niti izvan naroda. [...] Slavljen je ne kao ličnost, već kao osnivač i sluga partije.”

Principi radničke demokratije prožimaju sve aspekte ekonomskog života, posebno radna mesta. Mirdal i Kesle obilaze rudnik i izveštavaju (Ibid: 173–74):

„Na sastanku [...] radnici [...] kritikuju upravnika i administraciju. Uprava je pokušala da izbegne težak posao u rudnicima; pokušali su da sebi obezbede lak posao tokom dana koje su proveli u proizvodnji. [...] Kritikovani su kao drugovi. [...] Sada su se oni koji su načinili ovakve greške u upravi popravili. Shvatili su da su grešili. Sada su radili kao pomoćni radnici.”

Autori vide albansku ekonomiju kao strašno uspešnu (Ibid: 178–79):

„Planirani ekonomski razvoj je bio izuzetno brz. [...] Ekonomska osnova socijalizma je izgrađena. [...] Socijalizam je moguć. Centralno planiranje, demokratski kontrolisano od strane radnog naroda, omogućava jednak razvoj svih delova zemlje. [...]

Kada tržište više ne vlada, narod ima mogućnost da oblikuje sopstvenu budućnost vlastitim radom. [...] Život je bolji, društveni razvoj je rapidan.”

Prkosna Albanija jasno ističe dva lajtmotiva koja krase ovu knjigu. Prvo, još jednom pokazuje da tvrdnja da je „ovaj put drugačije” nije ni izbliza nova. Ideja da su raniji modeli socijalizma loši, ali da model koji je trenutno u modi predstavlja potpun otklon od toga, ima dugu istoriju. Otkako je sovjetski socijalizam izašao iz mode, zapadnjački socijalisti su uvek eksplicitno definisali socijalistički model *du jour* u suprotnosti sa prethodnim modelima. Uvek je ovaj put drugačije – sve dok se ne ispostavi da na kraju i nije bilo tako drugačije.

Drugo, knjiga pokazuje koliko je malo nekada potrebno da bi se izgradila tvrdnja da je „ovaj put drugačije”. Kroz celu knjigu, Mirdal i Kesle stalno ponavljaju pretpostavku da, iako su etablirane socijalističke države pod upravom birokratske elite koja služi vlastitim interesima, Albanijom upravlja ‘radnička klasa’. Ni na jednom mestu oni ne pojašnjavaju kako u praksi ‘radnička klasa’, navodno, ovo izvodi. Ni na jednom mestu ne identifikuju institucije, ili bilo koji mehanizam donošenja odluka koji krase Albaniju, a nedostaje zemljama Varšavskog pakta ili nesvrstanim socijalističkim državama. Deluje kao da su verovali da će dovoljno često ponavljanje biti sve što

je neophodno da ovo postane istina, te da javni prikaz neprijateljstva prema zemljama Varšavskog pakta predstavlja dovoljnu garanciju drugačijeg ishoda.

Albanija nikada nije bila popularna hodočasnička destinacija. Hodžaizam nikada nije ni izbliza bio popularan među zapadnjačkim intelektualcima kao što je to bio maoizam. Ostao je utočište nasukanih maoista, koji su bili posebno nestrpljivi u pronalaženju novog cilja onda kada je maoizam ispao iz mode. I za razliku od maoizma, čiji tragovi se i danas mogu naći, hodžaizam je nestao skoro bez traga. Program Revolucionarne komunističke partije Britanije (marksističko-lenjinističke) i dalje navodi (RCPB-ML, 1995: 4):

„Sovjetski Savez Lenjina i Staljina i Albanija pod vođstvom Envera Hodže [...] su bile države u kojima je radnička klasa bila na vlasti, kojima je upravljano u interesu radnog naroda i u kojima su politički procesi osiguravali zastupanje u interesu radničke klase i naroda. Ovo su do danas najnapredniji primeri država koje krase demokratski politički proces.”

Ali mimo rada takvih grupa sa društvenih margina, hodžaizam je nestao ne ostavivši nikakvo nasleđe.

8 ISTOČNA NEMAČKA POD JEDINSTVENOM SOCIJALISTIČKOM PARTIJOM NEMAČKE (SED): „ORGANIZOVANA SILA RADNIČKE KLAŠE”

Istočnonemački socijalizam

Ukoliko ekonomski model ne uspe jedanput, dvaput, triput ili četiri puta, onda tvrdnja da se u principu radi o dobroj ideji koja je samo loše implementirana ne mora biti neverovatna. Loša implementacija može uništiti nabolje ideje iz sfere ekonomske politike.

Ukoliko ne uspe osmi, deveti ili deseti put, bez i jednog pozitivnog kontraprimera, onda tvrdnja počinje da gubi na verodostojnosti. U tom pogledu su socijalisti imali sreće što su tokom Hladnog rata mediji na Zapadu težili tome da u predstavljanju različitih zemalja Varšavskog pakta ističu njihove sličnosti, a ne razlike na nivou praktičnih politika. Njihovi ekonomski modeli nisu tretirani kao zasebni socijalistički eksperimenti, već kao indigo kopije sovjetskog modela. Ovo se već ogleda u našem jeziku: govorimo o 'Sovjetskom bloku', 'sovjetskoj sferi uticaja' ili čak 'Sovjetskoj imperiji'. Ovo ide u prilog socijalistima, jer ima efekat smanjivanja broja propalih socijalističkih eksperimenata. Promašaji mnoštva različitih varijanti socijalizma postaju promašaj jedinstve-

nog modela, koji je prosto propao na više mesta u otprilike isto vreme.

Ali većina zemalja Varšavskog pakta je posedovala vlastite marksističke tradicije. Nakon što su okupirane od strane Crvene armije, Sovjetski Savez se samo postarao da postojeća socijalistička partija (ili spoj nekoliko takvih partija) stekne i zadrži vlast. Po stupanju na vlast su ove partije implementirale iste političke mere koje bi verovatno implementirale i da su na drugi način došle na čelo države.

Najjasniji primer je sigurno Nemačka Demokratska Republika. Jedinствена socijalistička partija Nemačke (SED), koja je vladala NDR-om svih godina njenog postojanja, bila je direktna naslednica stare Komunističke partije Nemačke (KPD).¹ KPD je formalno uspostavljena kao partija neposredno po okončanju Prvog svetskog rata, ali njeni koreni sežu dublje u prošlost: komunističke organizacije su postojale još 30-ih godina devetnaestog veka (Conway, 1987: 146–61). Radilo se o domaćoj marksističkoj tradiciji – i to bukvalno, pošto je Karl Marks lično bio uključen – koja je daleko starija od Sovjetskog Saveza.

SED se ne bi mogla nikada uzdići do vlasti bez podrške Sovjetskog Saveza. Ovo možemo videti na osnovu činjenice da je njen zapadnonemački parnjak ostao izborno beznačajan sve vreme. Ali i *da jeste* na bilo koji način došla na vlast nezavisno od Sovjetskog Saveza,

---

1 Tehnički, SED je bila proizvod prisilnog spajanja Komunističke partije i Socijaldemokratske partije, ali se radilo o spajanju koje se odvijalo pod uslovima koje su diktirali komunisti.

teško je videti šta bi to drugačije uradila, barem u pogledu ekonomske politike. SED je jednostavno stvorila ekonomski sistem za koji je KPD vajmarske ere uvek govorila da će ga stvoriti. Izborni manifesti KPD su zahtevali nacionalizaciju industrije, bankarstva i finansija, celokupne trgovine, velikih zemljoposeda, delova stambenog fonda i ličnog bogatstva koje je iznad određenog nivoa (KPD 1922; KPD 1930). Upravo ovo je SED potom učinila.

Sovjetske apologete su često uzrok represivnog karaktera Sovjetskog Saveza nalazile u zaostalosti zemlje. Laski (1946: 52) je, primera radi, tvrdio:

„Moramo biti jasni u pogledu uslova sa kojima su se njegovi tvorci (Sovjetskog Saveza) suočili. Imali su posla sa jedva pismenom i poluvesternizovanom zemljom, svi-knutom samo na [...] despotizam. Industrijska srednja klasa je bila sitan delić populacije; a gradski proletarijat je činio samo mali udeo ogromnih seljačkih masa. [...]

Oni koji su sproveli Revoluciju su želeli da primene marksističke principe. Pretpostavili su neophodan period gvozdene diktature, po marksističkom modelu. [...] Bili su sigurni da će nužnost diktature biti samo tranzicijona.”

Prema ovakvom viđenju bi socijalizam ispao potpuno drugačiji da je uveden u zemlji sa naprednijim ekonomskim sistemom, obrazovanijom populacijom i radničkom klasom bogatijeg iskustva u demokratskom samoorganizovanju.

Teško je pronaći bolji slučaj za testiranje ove perspektive od slučaja Istočne Nemačke. Nemačka je već

sredinom XIX veka ostvarila skoro potpunu pismenost odraslog stanovništva (Graff, 1991: 375). Postojala je jaka kultura samoorganizacije radničke klase, koja je obuhvatala stotine nezavisnih udruženja radničke klase. U nemačkim državama i kasnije u Nemačkom carstvu, pripadnici radničke klase su upravljali centrima za obrazovanje odraslih, bibliotekama, društvima za ispomocu (*provident societies*), društvima za izgradnju i različitim udruženjima za međusobnu pomoć i međusobno osiguranje, uporedivim sa British Friendly Societies (Habermann, 1994). Mada je ova kultura radničke klase bila potisnuta od strane nacističkog režima, brzo se povratila nakon rata – barem što se tiče Zapadne Nemačke. A upravo samoproklamovana Država Radnika i Seljaka jeste bila ta koja nije pokazivala preveliki entuzijazam u pogledu razvoja nezavisnih organizacija radničke klase.²

Istočnonemački socijalizam je nastao u izuzetno teškim uslovima, s obzirom na razmere ratnog razaranja. Ali, mada verovatno to ljudima koji su proživeli taj period nije tako delovalo, ponovna izgradnja nečega što je tu već postojalo je lakši poduhvat od izgradnje nečega novog krećući od nule.

---

2 Dobar primer je *Naturfreunde* ("Prijatelji prirode"), organizacija koja je izrasla iz radničkog pokreta u poznom XIX veku. *Naturfreunde* je nastojala da rekreacione i zdravstvene benefite boravka u prirodi učini dostupnim ljudima niskih primanja, primarno kroz obezbeđivanje jeftinog boravka i smeštaja u šumskim kolibama, koje su sami gradili i održavali. Pod nacistima je ova organizacija zabranjena, a njene kolibe eksproprisane. Nakon rata su se brzo rekonstituisali na Zapadu, a imovina im je vraćena. U Istočnoj Nemačkoj je njihova imovina prebačena organizacijama koje su bile pod državnom upravom, a *Naturfreunde* nije ponovo uspostavljena kao nezavisna organizacija sve do kraja 1989. Videti: *Chronik der Naturfreunde* (<https://www.naturfreunde.de/chronik-der-naturfreunde>).

Otpriblike u periodu kada je sovjetska okupaciona zona postala NDR, industrijska proizvodnja se već oporavila na oko dve trećine predratnog nivoa (Steiner, 2010: 51).

U pogledu rezultata koje je proizvodio, socijalizam u NDR je zaista bio drugačiji od sovjetskog. Uspeo je da izbegne najgore ekscese. Nisu postojali gulazi, glad, niti masovne egzekucije. Tačan broj umrlih nije poznat, ali radi se o stotinama ili hiljadama, a ne stotinama hiljada (Borbe, 2010).³ Nije postojao kult ličnosti vezan za bilo kog vođu. Ekonomski gledano, NDR je bila najbogatija zemlja Istočnog bloka⁴, te stoga verovatno najbogatija socijalistička zemlja koja je ikada postojala. Kada govori-mo o socijalizmu, NDR je verovatno najbolje što se može postići.

Pa ipak, relevantna kontrolna grupa nije Sovjetski Savez, nego Savezna Republika Nemačka (SRN), a u po-ređenju sa njenim učinkom, NDR daleko zaostaje. Režim možda nije naveliko ubijao ljude, ali se bez obzira na to radilo o notornoj policijskoj državi, u kojoj su arbitrar-na hapšenja i zatvaranja bila uobičajena. Postojala je ekstenzivna mreža špijuna i nadgledanja, te sveprisutna cenzura. Njena tajna policija, Ministarstvo za državnu bezbednost, skoro je postala deo poslovice: do današnjih

3 Međutim, mora se navesti da su Sovjeti odradili dobar deo 'prljavog posla' za njih. Najgori ekscesi su se dogodili između 1945. i 1949. u sovjetskoj okupacionoj zoni. Tehnički, ova ubistva su bila posledica rada sovjetskog, a ne istočnonemačkog režima. Ipak, pošteno je reći da bi, u situaciji da je režim NDR samostalno morao da sprovede kolektivizaciju i inicijalnu neutralizaciju političkih oponenta, broj poginulih kao posledica njihovog rada bio znatno veći.

4 The convergence dream 25 years on, *Bruegel*, 6. januar 2015. (<http://bruegel.org/2015/01/the-convergence-dream-25-years-on/>).

dana, kada kritikujemo narušavanje građanskih sloboda, govorimo o „štazijevskim metodama”.

U pojedinim merama, raskorak između Istoka i Zapada – cena socijalizma – može biti kvantifikovan. Neposredno nakon ujedinjenja je BDP *per capita* u Istočnoj Nemačkoj predstavljao samo jednu trećinu onoga u Zapadnoj Nemačkoj, uz druge indikatore ekonomskog učinka, koji prikazuju sličan raskorak (Röhl, 2009: 1–3).⁵ Najsiromašniji region Zapadne Nemačke, Šlezvig-Holštajn, opet je bio dva i po puta bogatiji od najbogatijeg regiona Istočne Nemačke, Saksonije (Burda and Weder, 2017: 4). Postojala je i razlika od tri godine u pogledu očekivanog životnog veka (Ibid: 20).

Cena ujedinjenja, računata do današnjih dana, bila je kolosalna. Neto ulaganja Zapadne u Istočnu Nemačku od 1990. do 2016. sumarno iznose 1.88 biliona evra, mereno današnjim cenama.⁶ Godišnji neto transfer iz Zapadne Nemačke i dalje čini oko 15% BDP-a Istočne Nemačke (Burda and Weder, 2017: 23–24).

Krajnji test uspešnosti jednog sistema svakako jeste pitanje da li ljudi žele da žive u njemu ili ne. Gledano

---

5 Brojke su iz 1991. kao prve godine u kojoj možemo zaista da poredimo slično sa sličnim, zbog toga što je u procesu reunifikacije ekonomija Istočne Nemačke takođe postala deo sistema nacionalnih računa Savezne Republike. Teško je porediti životne standarde između tržišne i planske ekonomije. Mere poput BDP se oslanjaju na tržišne cene koje planska ekonomija, po definiciji, ne poseduje. Tek su sa uvođenjem tržišnih cena u Istočnoj Nemačkoj životni standardi na Istoku i Zapadu postali zaista uporedivi.

6 Da budemo iskreni, nije to bila *neizbežna* cena ujedinjenja, već rezultat političke odluke, naime, odluke da se pokuša sa što bržim smanjenjem raskoraka. Vlada je, teorijski, mogla da donese odluku da prihvati raskorak i da dozvoli da opstane.

spram ovog merila, rezultat eksperimenta je bio poznat daleko pre nego što je on formalno okončan. U periodu između osnivanja NDR i izgradnje Berlinskog zida, više od 2.7 miliona ljudi je emigriralo iz NDR u SRN (Bade and Oltmer, 2005). Brojka od 2.7 miliona je apsolutno najskromnija procena: načinjena je na osnovu zabeleški izbegličkih kampova u SRN, tako da ne uključuje ljude koji su, primera radi, odseli kod prijatelja ili rođaka.

Kvaziprirodni eksperiment je, dakle, proizveo ubedljive rezultate. Sada je očigledno koji je sistem bio superiorniji. Ali nije oduvek bilo tako jasno.

Obožavaoci NDR na Zapadu: rane godine

NDR ni u jednom trenutku nije inspirisala hodočašće one vrste koju su inspirisali Sovjetski Savez, maoistička Kina i Kuba tokom svojih faza medenog meseca. Nedostajao joj je glavni sastojak popularnih hodočasničkih destinacija: obećanje potpuno novog početka. Bila je isuviše blisko i isuviše očigledno svrstana uz Sovjetski Savez.

Stoga nikada nije bila obožavana kao raj na zemlji. Ali je raspolagala spektrom relativno prominentnih pobornika u zemljama Zapada, poput Britanije i Sjedinjenih Država (daleko manje u Zapadnoj Nemačkoj). Ranih godina je dobar deo te podrške izvirao iz toga što je NDR sebe predstavljala kao 'antifašističku' državu.

U marksističkoj interpretaciji, fašizam nije predstavljao zaseban sistem i ideologiju, već jednostavno izuzetno divlju i brutalnu formu kapitalizma. Kako navodi poslanik u Parlamentu EU Kostas Papadakis:

„Fašizam je oblik ostvarivanja moći kapitala u specifičnim uslovima. U Nemačkoj je nacizam predstavljao idealnu formu podrške kapitalu u uslovima vojne pripreme zarad osvajanja novih tržišta, u uslovima veoma duboke kapitalističke krize. [...] Podržavan je politički i finansijski od strane delova nemačkog kapitala, identifikovao se sa monopolima (Krupp, I. G. Farben, Siemens, itd.), sarađivao je sa kolosima ‘demokratskih’ kapitalističkih država (General Motors, General Electric, ITT, Ford, IBM).”⁷

Upravo je ovo perspektiva koju je zauzela vlada Istočne Nemačke. Verovali su da je prevazilaženjem kapitalizma, ‘njihov’ deo Nemačke – i *samo* njihov deo – takođe prevazišao i strukturni uzrok nacizma. Od dve Nemačke koje su postojale, samo je jedna mogla da tvrdi da je zaista iskorenila nacizam za sva vremena. Na ovaj način je antifašizam postao osnivački mit NDR, poruka koja je bila prijemčiva nekim posmatračima sa Zapada.

Berger i Laport (Berger and LaPorte (2008 and 2010)) su analizirali odnos Britanaca prema NDR tokom 40-ih i 50-ih godina XX veka. Njihov zaključak da iako je „bilo malo interesovanja za NDR u britanskoj javnosti, [...] to nije oduvek bio slučaj na britanskoj levici” (Berger and LaPorte, 2008: 537).

Autori identifikuju dve grupe ljudi koje simpatišu NDR. Prvu grupu, neiznenađujuće, čini staljinistička levi-

---

7 „The equation of Communism with Nazism is unacceptable and provocative”, In *Defense of Communism* blog, 30. avgust 2017. (<https://www.id-communism.com/2017/08/kostas-papadakis-equation-of-communism.html>).

ca, koja je prosto prenela svoje prosovjetske simpatije na sestrinske države Sovjetskog Saveza. Ali u tom periodu je staljinomanija već prošla svoj vrhunac, a staljinistička levica je gubila na značaju. Ono što je značajnije jeste da autori takođe pronalaze podršku NDR među širim radničkim pokretom, te stoga među ljudima koji su bili ili indiferentni ili neprijateljski nastrojeni prema Sovjetskom Savezu. To znači da je podrška NDR bila fenomen za sebe. Svaki simpatizer Sovjetskog Saveza je bio i simpatizer NDR, ali nije svaki simpatizer NDR bio i simpatizer Sovjetskog Saveza.

Berger i Laport (Berger and LaPorte, 2008: 537) pojašnjavaju:

„NDR je verovatno najistrajnije pobornike pronašla među komunistima i levim krilom radničkih sindikata, kao i levo orijentisanim pobornicima Laburističke partije, uključujući i nekoliko poslanika. Unutar šireg britanskog radničkog pokreta, interesovanje je vođeno [...] znatiželjom vezanom za ‘stvarno postojeći socijalizam’, ali i, pre svega, doživljajem NDR kao antifašističke države. [...] Šta je tačno motivisalo ne samo malu prosovjetsku levicu, već i šire krugove Laburističke partije, da prihvate ovakvu sliku kao osnov podrške za ‘drugu Nemačku?’”

I na drugom mestu (Ibid: 73–74):

„Laburistička levica je gajila značajne simpatije prema socijalističkoj Nemačkoj. [...]”

Komunistička partija Velike Britanije se, sve u sve-
mu, pokazala kao pouzdan saveznik NDR. [...]

Komunistički sindikati [...] su nastojali da kontriraju
zvaničnom antikomunističkom stavu Glavnog odbora
Kongresa radničkih sindikata (TUC). Dok su ovi drugi
blisko saradivali sa sindikatima iz Zapadne Nemačke u
nastojanju da pobede komunizam, komunistički sindi-
kati su prihvatili ponudu FDGB (Slobodna federacija ne-
mačkih radničkih sindikata NDR) za međusobnu razme-
nu. Odnosi između britanskog radničkog pokreta i NDR
mogu biti opravdani na osnovu ideološke bliskosti.”

Prema britanskom novinaru i filmadžiji Džonu Grinu
(John Green) (citirano u: Berger and LaPorte, 2008: 540):

„Mnogi od onih koji su bili na vodećim položajima
u Hitlerovoj Nemačkoj, nisu imali većih problema u
prelasku na slične pozicije u novoj SRN. [...] U Istočnoj
Nemačkoj su oni koji su pružili otpor fašizmu formirali
vođstvo novog državnog i partijskog aparata. [...] Izuzet-
no mnogo boraca antifašističkih pokreta otpora se slo-
bodno identifikovalo sa (NDR).”

Radnički sindikat električara je objavio brošuru o NDR, u
kojoj se navodi (Ibid: 543):

„Razlika između Istočne i Zapadne Nemačke leži u
tome što je nacizam u potpunosti uklonjen u Istočnom
delu i što se tamošnja vlada sastoji od onih koji su pod
nacizmom ispaštali. U Zapadnom delu je vlada sastavljena
od onih koji su zapravo bili fašisti.”

Šef biroa novinske agencije Rojters u Berlinu, Džon Pit (John Peet), je pisao u svom „Demokratskom nemačkom izveštaju“ („Democratic German Report“) da „u NDR antinacisti upravljaju, dok bivši nacista u javnom životu predstavlja redak izuzetak; U Zapadnoj Nemačkoj su bivši nacisti ponovo na vlasti, a čovek sa antinacističkim došijeom je retkost“ (Ibid: 543).

Nakon posete Staljinštat (prethodno i sada ponovo Ajzenhitenštat) 1953, Emri Hjuž (Emry Hughes), poslanik iz Južnog Ejršira (South Ayrshire), opisao je grad kao „opčinjavajući primer onoga što socijalistička Nemačka može da postigne“ (citirano u: Berger and LaPorte, 2010: 67). Posle druge posete iz 1960. je opisao NDR kao „bolju Nemačku“ (Ibid: 95).

NDR je za svoje pobornike predstavljala Narodnu državu, iako je površinski *izgledala* kao diktatura. Socijalistička država, govorili su, nikada ne bi mogla da funkcioniše ukoliko ne bi imala podršku ogromne većine stanovništva; stoga je samo njeno postojanje bilo potvrda da je uživala masovnu podršku. Vilijam Galaher (William Galacher), poslanik iz Vest Fajfa, u parlamentarnoj debati je izneo sledeće argumente (Hansard, 1949):

„Navodilo se tokom ove Debate da komunisti čine samo 5% u Nemačkoj i ostalim zemljama. [...] Nikada ne bi bilo moguće da Irska republikanska armija vodi borbe protiv britanskih snaga, da nije uživala simpatije velike mase ljudi. Na isti način bi bilo u potpunosti nemoguće [...] izneti borbu do kraja [...], osim ako masa ljudi ne bi osećala simpatije prema tome. [...]

Istočne [evropske] države su slobodne i nezavisne.
 [...] Zbog čega ljudi zatvaraju oči pred istinom? [...]

Komunistička partija u ovoj ili bilo kojoj drugoj zemlji ne može da slomi moć kapitalističke klase. Jedina sila dovoljno snažna da to učini jeste organizovana moć radničke klase i pre ili kasnije će organizovana radnička klasa [...] nadjačati kapitalističku klasu. Postojeće jedna klasa kao predstavnik naroda.”

Ovakvoj perspektivi je masovni ustanak 1953, koji je brutalno slomljen od strane režima NDR, potpomognutog sovjetskim trupama, predstavljao problem. Kako može postojati radnički ustanak u Radničkoj državi? U socijalizmu je ‘radnička klasa’ kao celina na vlasti i logično, radnička klasa ne može ustati protiv sebe same. Ponovo se javilo nesaglasje između stvarnog naroda i ‘Naroda’ kao romantizovane apstrakcije i socijalisti su morali da iznađu način da to objasne.

Džon Pit, prethodno spomenuti šef Rojtersa u Berlinu, tvrdio je da su ustankom rukovodili „fašistički agenti stranih sila” i „kriminalci iz SS-a” (citirano u: Berger and LaPorte, 2008: 544).

Magazin *Daily Worker* je optužio „profašističku organizaciju iz Zapadne Nemačke [...], sponzorisanu od strane CIA-e” (Ibid: 544).

Stiven Oven Dejvis (Stephen Owen Davies), poslanik iz okruga Mertir Tidfil (Merthyr Tydfil) i nekadašnji Glavni organizator u South Wales Miners’ Federation, naveo je da su „nacisti i agenti provokatori iz Zapadne zone

Berlina su potkupljeni [...] da se priključe i pomognu u stvaranju nemira u Istočnoj zoni” (Ibid: 544).

Džek Gral (Jack Grahl), pomoćnik generalnog sekretara pri Vatrogasnom sindikatu, takođe je opravdao slamanje ustanka, tvrdeći da su štrajkači bili simpatizeri fašista (Berger and LaPorte, 2010: 68).

Bertolt Breht⁸, nemački dramaturg i pozorišni reditelj, se takođe inicijalno svrstao uz vladu NDR. U pismu Valteru Ulbrihtu (Walter Ulbricht), generalnom sekretaru SED, Breht je napisao (citirano u: Deutscher Bundestag, 2006: 6; prevod je naš):

„Istorija će odati poštovanje revolucionarnom nestrpljenju Jedinstvene socijalističke partije Nemačke. Velika debata sa narodnim masama o brzini socijalističke izgradnje će dovesti do [...] osiguravanja socijalističkih postignuća. Moja je želja [...] da izrazim solidarnost sa Jedinstvenom socijalističkom partijom Nemačke.”

I na drugom mestu (Ibid: 7):

„Organizovani fašistički elementi su pokušali da instrumentalizuju [...] nezadovoljstvo zarad ostvarenja sopstvenih krvavih ciljeva. Nekoliko sati je Berlin stajao

---

8 Ova knjiga se bavi intelektualcima sa Zapada koji idealizuju socijalizam sa bezbedne distance, tako da tehnički Breht ne bi trebao da bude ovde, s obzirom na to da se, do tada, permanentno nastanio u Istočnom Berlinu. Ali izvorno je bio Nemač sa Zapada (iz Bavorske), koji je kasnije pribavio austrijsko državljanstvo. Dobrovoljno se preselio u Istočnu Nemačku i nije bio u obavezi da napiše ove reči.

na ivici Trećeg svetskog rata. Samo zahvaljujući brznoj intervenciji sovjetskih trupa su ovi pokušaji osujećeni. [...]

Sada se nadam da su provokatori izolovani i njihove komunikacione mreže uništene.”⁹

Međutim, takvim objašnjenjima se nije naširoko verovalo. Slamanje ustanka iz 1953. je zadalo ozbiljan udarac međunarodnom ugledu NDR, koji naknadna zbivanja nisu baš poboljšala. Istovremeno su se simpatije za NDR, u određenoj meri, napajale neprijateljstvom prema Zapadnoj Nemačkoj, koje je na kraju počelo da opada.

Berger i Laport (Berger and LaPorte, 2008: 552) zaključuju da se:

„Kruta dihotomija između antifašističke NDR i neo-fašističke SRN pokazala sve manje i manje ubedljivom za mlade britanske posmatrače. [...] Dok je SRN ulagala energičan napor u razračunavanju sa vlastitom nacističkom prošlošću, divlje optužbe koje su stizale iz NDR, da je Zapadna Nemačka bedem fašizma, sve više su mašile metu. NDR je isuviše dugo živela na kreditu antifašizma.”

---

9 Breht se, izgleda, ubrzo potom radikalno predomislio. U odgovoru na ustanak je napisao svoju pesmu ‘Rešenje’ (‘Die Lösung’), koja se završava čuvenim rečima:

„Ne bi li
Ipak bilo jednostavnije da vlada
Raspusti narod i
Izabere drugi?”

(Prevod pesme je preuzet iz teksta Predraga Lucića *O sirotom Bertoltu Brechtu* (<https://pescanik.net/o-sirotom-bertoltu-brechtu/>), pristupljeno 08.08.2019. – prim. prev.)

Obožavaoci NDR na Zapadu: pozne godine

Tokom 60-ih se u okviru American Civil Rights Movement-a razvilo militantnije krilo, koje je imalo jaku socijalističku struju. Različiti viši članovi ovog pokreta su flertovali sa NDR neko vreme (Werner, 2015).

Verovatno najprominentniji primer jeste Anđela Dejavis, profesorka na Univerzitetu u Kaliforniji i predsednica odeljenja za feminističke studije. Dejvisova je bila vodeća figura u Civil Rights Movement-u i, kasnije, socijalističkoj struji koja se iz njega odvojila. Bila je povezana sa Partijom crnih pantera, a kasnije je postala vođa Komunističke partije SAD.

U NDR se medijsko pokrivanje zbivanja u zemljama Zapada uglavnom fokusiralo na socijalne probleme, poput beskućništva i narkomanije. Glavna meta im je, sasvim prirodno, bila Zapadna Nemačka, ali su im i rasne tenzije u SAD dale dosta materijala. Kada je Anđela Dejavis nakratko uhapšena, NDR je organizovala kampanju solidarnosti sa njom u kojoj su učestvovala visokorangirane ličnosti. Pozvana je 1972. u zvaničnu posetu, tokom koje se susrela sa vođama partije Valterom Ulbrihtom i Erihom Honekerom (Erich Honecker), dodeljen joj je počasni doktorat na Univerzitetu Karl Marks (ranije i sada ponovo Univerzitet u Lajpcigu), kao i orden „Zvezda narodnog prijateljstva”.

Ti američki obožavaoci NDR nisu svoje impresije preneli na papir. Stoga je teško rekonstruisati šta su tačno videli u NDR.

U međuvremenu, u UK je postojala akademska zajednica koja je videla NDR uglavnom u pozitivnom svetlu.

Serl (Searl (2011)) je pregledao određeni broj standardnih referenci britanskih autora, vezanih za NDR, a objavljenih tokom 70-ih i 80-ih, te ustanovio da su joj predominantno bile naklonjene (Ibid: 20):

„Zapisi o NDR u Britaniji između 1973. i 1989. su se pomerili [...] prema pozitivnijem prikazu, koji prihvata njene ekonomske i uspehe na polju blagostanja, zajedno sa njenim duhom zajednice i tradicionalnim vrednostima. [...] Mnogi autori su nastojali da kontriraju [...] hladnoratovskim stereotipima [...] Koncentišući se primarno – a često i jedino – na pozitivne aspekte života i društva koji su se mogli naći, otišli su u drugi ekstrem, time doprinoseći iluziji da je SED predstavljala daleko permissivnije i tolerantnije vođstvo nego što je zaista bilo. [...]

Često je jedan od motivacionih faktora bilo prisustvo simpatija prema socijalističkom idealu. Postojao je dobro poznati kontigent pobornika NDR među britanskom političkom levicom.”

Slično odbrani Severne Koreje koju je pružio Brus Kamings (videti poglavlje 5), ova svedočanstva se mogu ponuditi kao ilustracija greške ‘zlatne sredine’, odnosno ideje da kada postoje sučeljene pozicije po određenom pitanju, istina mora uvek ležati ‘negde između’. (U ovom slučaju to bi značilo negde između toga kako režim sebe prikazuje i negativne percepcije koja preovladava u javnosti.)

U knjizi *Socijalizam sa nemačkim likom (Socialism with a German Face)*, objavljenoj 1977, Džonatan Stil (Jonathan Steele) je tvrdio da „više nije moguće tvrditi da

je sistem i politički nesposoban (*sic*) i na bilo koji način ekonomski neefikasan" (citirano u: Searle, 2011: 7).

NDR je, kako tvrdi Stil, doživela „vlastito ekonomsko čudo" (Ibid.). On priznaje autoritarni karakter sistema, ali smatra da za to postoji opravdanje (Ibid: 8):

„Ekscesi političkog života (u NDR) i ograničena mogućnost putovanja njenog stanovništva predstavljaju proizvod posebnih okolnosti i istrajavajuće konfrontacije sa Zapadnom Nemačkom. Ali njen ukupan socijalni i ekonomski sistem čini model koji može predstavljati tip autoritarne države blagostanja, u koji su se transformisale nacije Istočne Evrope."

Martin Mekoli (Martin McCauley) je 1983. objavio knjigu *Nemačka Demokratska Republika od 1945. (The German Democratic Republic since 1945)*, u kojoj je zagovarao ideju da „ekonomski uspeh predstavlja temelj stabilnosti NDR i izvor legitimiteta partije". Priznaje da će „osamdesete biti izazovna decenija", ali ostaje pri stavu da „ne postoji dovoljno [nezadovoljstva] da bi se dovela u pitanje stabilnost zemlje" (Ibid: 17).

U knjizi *Demokratska Republika: politika, ekonomija i društvo (Democratic Republic: Politics, Economics and Society)*, objavljenoj 1988, Majk Denis (Mike Dennis) navodi da (Ibid: 15):

„Mada cena Berlinskog zida, plaćena ljudskim životima, ne može i ne sme biti negirana, jednostavna dihotomija između totalitarnog komunizma i slobodnih de-

mokratija prikriva složenost političkog života i Zapada i Istoka. NDR ne može biti svedena na jedan simplistički ideološki konstrukt.”

On govori o ‘društvenom ugovoru’, koji se sastoji od (Ibid.):

„Prećutnog i donekle neugodnog kompromisa između režima i populacije: relativno široko rasprostranjeno priznavanje političke dominacije SED-a, dopunjeno pojačanim sluhom režima za mnoge potrebe i želje populacije, uključujući podnošljivi životni standard.”

Denis priznaje da kritičari režima „i dalje mogu biti predmet arbitrarnog tretmana upotrebom instrumenata prisude”, te da ovo stvara „osećaj nesigurnosti” (Ibid: 16).

Ni jedan od navedenih autora nije deo iste lige kao i hodočasnici o kojima je Holender pisao. Ovi ljudi nisu sanjalice u potrazi za utopijom. U pitanju su akademski radnici koji svom snagom nastoje da pruže ‘izbalansiran’ i ‘iznijansirani’ pogled, nestrpljivi da istaknu pozitivna postignuća, te nevoljni da osude totalitarne aspekte ili ekonomske promašaje. Oni postupaju suprotno od toga da kude mlakim rečima hvale: oni hvale mlakim rečima osude. U takvim okvirima naređenje da se puca na sve koji pokušaju da preskoče Berlinski zid prerasta u „ograničene mogućnosti putovanja”, represija policijske države prerasta u „osećaj nesigurnosti”, itd.

Ali iako njihove ocene nisu ni približno apsurdne u meri u kojoj su to ocene Staljinovih, Maovih ili Kim Il Sun-

govih hodočasnika, zahvaljujući prednostima retrospektivnog sagledavanja, jasno je da su dramatično promašili u procenama. Autori su videli socijalizam u Istočnoj Nemačkoj kao sistem koji ima određene negativne aspekte, ali koji je ekonomski relativno uspešan i kojim su ljudi na kraju bili prilično zadovoljni. Ove procene nisu izdržale test vremena, posebno u slučaju onih knjiga koje su objavljene samo par godina pre pada Berlinskog zida.

Šablon podrške NDR je bio drugačiji od šablona podrške drugim socijalističkim eksperimentima. Nije dosledno pratio konvencionalni trofazni šablon opisan ranije u ovoj knjizi (faza medenog meseca, kao period entuzijastične podrške, praćena fazom izgovora, negiranja i šta-ćemo-sa-izma, te na kraju faza retroaktivnog odricanja). Umesto toga, ovde su različite grupacije ljudi hvalile NDR u različitim vremenskim periodima i zbog različitih stvari. Podrška NDR nikada nije bila entuzijastična niti široko rasprostranjena, ali je, takva kakva je bila, trajala nesvakidašnje dugo.

Ali iako se NDR ne uklapa tako uredno u trofazni šablon kao što je to slučaj sa drugim primerima, ono što je jasno jeste da je odmah po otvaranju Berlinskog zida ušla u celosti i nedvosmisleno u fazu nije-*istinski*-socijalizam. Tokom ovog perioda je ideja da socijalizam u NDR nije bio 'istinski', igrala veliku ulogu u samoj NDR.

SED je nakon pada Berlinskog zida bila primorana da dozvoli slobodne demokratske izbore. Neki od učesnika na izborima su vodili kampanju uz argumentaciju da socijalizam NDR nije bio *istinski* socijalizam. Rešenje koje su zagovarali nije bilo ponovno ujedinjenje sa Zapadnom

Nemačkom i uvođenje tržišne ekonomije, već reformisana, demokratizovana NDR *istinskog* socijalizma.

Manifest Ujedinjene levice (VL), koja je izrasla iz demokratskih protestnih pokreta u NDR, navodi (Vereinigste Linke, 1990; prevod je naš):

„Isuviše dugo je naša zemlja bila na milosti samoveljačujućih birokrata [...]. Jedna od najviše poražavajućih posledica staljinističke politike jeste ta da je mnogo ljudi u našoj zemlji počelo da vezuje socijalizam sa staljinizmom. [...] Mi kažemo: alternativa je [...] SOCIJALIZAM; socijalizam slobode i demokratije [...] nije propao, jer još nije ni počeo.”

Slično su predstavnici Spartakističke radničke partije Nemačke (SpAD) zagovarali ideju da je:

„Staljinistička birokratija (Istočne Nemačke) [...] diskreditovala ideju socijalizma. Mi, spartakisti, kažemo: Socijalizam, pod *istinskim* vođstvom radničke klase, nije još ni počeo.”¹⁰

Čak je i SED nastojala, sa određenom verodostojnošću, da pruži sebi reformistički imidž. Preimenovala se u Partiju demokratskog socijalizma (PDS), izbacila je nekoliko visokorangiranih okorelih staljinista i promovisala demokratske reforme unutar vlastitih redova sve do najviših pozicija. U njenom izbornom manifestu za 1990. godinu se navodi:

---

10 DDR Wahl 1990 – Spartakist Arbeiterpartei Deutschlands Wahlwerbespot (<https://www.youtube.com/watch?v=5SILGjR2p6E>).

„Svež demokratski početak u našoj zemlji je takođe i svež početak sa Partijom demokratskog socijalizma, koja će voditi proces definitivnog odbacivanja staljinističkih struktura, mehanizama, dogmi [...] do samog kraja. [...]

Ne smemo odustati od socijalnih vrednosti i postignuća NDR, u koje ubrajamo [...] zajedničko i javno vlasništvo u industriji, poljoprivredi i drugim sektorima naše ekonomije.“¹¹

Nekolicina britanskih parlamentaraca je delila sličan pogled. Verovali su da ono čemu su svedočili nije predstavljalo kraj socijalizma u zemljama Varšavskog pakta, već, naprotiv, početak ‘istinskog’ socijalizma. U decembru 1989. je Early Day Motion¹² u Donjem domu Parlamenta, potpisan od strane Kena Livingstona i Džeremija Korbina, glasio:

„Ovaj Dom [...] prepoznaje eksploziju nezadovoljstva i protivljenja, posebno u Istočnoj Nemačkoj i Čehoslovačkoj, kao odraz duboke ljutnje zbog korupcije i loše uprave staljinističke birokratije; prepoznaje pokret koji vodi putem istinskog socijalizma, a ne vraćanja kapitalizmu; [...] i uzima u obzir da je za narode Sovjetskog

11 Demokratische Freiheiten für alle – soziale Sicherheit für jeden. Wahlprogramm der PDS (https://www.wirwaren-so-frei.de/index.php/Detail/Object/Show/object_id/565/set_id/46).

12 Prema sajtu britanskog Parlamenta (dostupno na: <https://www.parliament.uk/about/how/business/edms/>, pristupljeno 04.08.2019.) ‘Early day motion’ predstavlja predlog za raspravu, dostavljen Donjem domu, a bez određenog datuma rasprave. Koristi se kako bi ostali zabeleženi pogledi pojedinih poslanika, kao i da bi se usmerila pažnja na posebne događaje ili kampanje. (*Prim. prev.*)

Saveza i Istočne Evrope jedini način da se krene napred onaj koji se vraća principima istinske radničke demokratije i socijalizma, koji su oformili osnov i inspiraciju za Oktobarsku revoluciju.”¹³

Jasno je da se ovo nije ostvarilo. U martu 1990. su partije koje su se zalagale za ponovno ujedinjenje odnele ogromnu pobjedu. Ovo je zapečatilo sudbinu NDR i, šire, socijalizma u Istočnoj Nemačkoj. Šest meseci kasnije je NDR prestala da postoji i ni jedna od njenih većih institucija nije preživjela.

Ali *ideja* socijalizma itekako jeste. Istraživanja pokazuju da je nekoliko godina kasnije ideja da je socijalizam dobra zamisao koja je samo „loše implementirana” u NDR, postala stvar konvencionalne mudrosti (Stöcker, 2016: 202).

Ostaci istočnonemačke apologetike u današnjici

Podrška NDR nikada nije u potpunosti iščezla. Šejmes Miln još uvek brani sistem koji je postojao u Istočnom bloku, a posebno onaj NDR. U Milnovo verziji događaja se opšti ustanak s kraja 80-ih, koji je srušio ove režime, nikada nije ni dogodio. On ove događaje vidi kao kontra-revoluciju iniciranu odozgo, u kojoj je javnost predstavljala samo pasivnog posmatrača, koji danas žali zbog toga što se dogodilo. U radijskom intervjuu sa bivšim poslani-

---

13 „Workers’ Democracy in Eastern Europe”, Early Day Motion 210 (<http://www.parliament.uk/edm/1989-90/210>).

kom Partije poštovanja (Respect Party) Džordžom Gelo-
vejem (George Galloway), Miln je pojasnio:

„Postojala je grupacija na vlasti, koja je uvidela da može da izvuče korist iz restauracije kapitalizma, a mnoštvo običnih ljudi koji su imali raznoliku korist od forme socijalizma koja je postojala u Istočnoj Evropi nije zaista osećalo da mu sistem pripada i nisu nužno videli šta se dešava, niti šta bi mogli da urade da to zaustave.

Ali [...] većina ljudi u dobrom delu tih zemalja žali zbog gubitka [...] pozitivnih aspekata sistema. [...] Godina 1989. je predstavljala godinu važne promene i važnog gubitka za mnoge milione ljudi. Kao i neke dobitke. [...]

U istočnom delu Nemačke većina ljudi danas ima pozitivno viđenje bivše Istočne Nemačke, NDR, i žali za njenim nestankom. [...] Velike socijalne beneficije koje su izgubljene, ne samo u Istočnoj Nemačkoj, već širom Istočne Evrope i Sovjetskog Saveza, danas su predmet žaljenja naroda tih država.”¹⁴

On vidi Berlinski zid i ostala represivna obeležja NDR kao nešto zbog čega treba žaliti, ali, na kraju, i kao nešto što se da opravdati ondašnjim okolnostima:

„Specifična forma socijalizma je iznikla u posleratnom periodu u hladnoratovskim uslovima [...] Istočni Berlin je apsolutno bio na hladnoratovskoj liniji fronta. To je Berlinski zid predstavljao. Bila je to linija fronta

¹⁴ „George Galloway and Seumas Milne discuss the fall of the Berlin Wall”, *Talksport*, 7. novembar 2009. (<https://www.youtube.com/watch?v=ZSGISHyrCVc>).

između dva društvena i vojna sistema i dva vojna saveza, i to veoma napeta linija fronta. Nije se radilo samo o nekakvoj arbitrarnoj podeli, koja je trebalo da drži ljude unutar sistema, bila je to takođe i linija fronta u globalnom konfliktu. A ta činjenica je uslovljavala mnoštvo onoga što se odigralo.”

Njegov intervjuer, Džordž Gelovej, dodao je:

„Nije bilo nezaposlenosti. Svi su imali dom. Svi su se besplatno školovali. Besplatno zdravstvo. Besplatne studije. Besplatan pristup sportskom i kulturnom životu, o kojem običan radni narod u većini društava poput našeg ne može ni da sanja. [...] Posebno su u NDR pomerane granice u pogledu obrazovanja i uključivanja žena u društveni život.”¹⁵

Novinar i filmadžija Džon Grin i predstavnik UNISON-a Bruni de la Mote (Bruni de la Motte) su 2015. objavili knjigu *Štazijevska država ili socijalistički raj? Nemačka Demokratska Republika i ono u šta se pretvorila (Stasi State or Socialist Paradise? The German Democratic Republic and What Became of It)*. Oni vide NDR kao (Green and de la Motte, 2015: 7–9):

„Idealistički pokušaj izgradnje demokratske i socijalističke države [...] koji je, usled različitih razloga, odbacio u težnji tom idealu. [...]

NDR je, uprkos svim nedaćama, predstavljala klicu bolje forme društva u poređenju sa onim koje posto-

---

15 Ibid.

ji u većini kapitalističkih zemalja. Bila je zasnovana na solidarnosti, ljudi su bili ujedinjeni zajedničkim ciljem, opšte dobro je bilo iznad individualnog egoizma i ličnog bogatstva, konzumerizam je igrao minornu ulogu u životima ljudi.”

Autori oslikavaju NDR kao viktimizovanog autsajdera (Ibid: 20–21):

„Tokom svog postojanja NDR se permanentno nalazila u opsadnom stanju i bila je meta ekonomskog rata, ništa drugačijeg od onog koji je trpela Kuba. [...]

Od samog osnivanja [...] postojala je odlučnost na Zapadu [...] da se ‘zadavi na rođenju’, da se osigura da socijalni model alternativan kapitalizmu Zapada neće preživeti. Korišćene su različite obmane kako bi se život NDR učinio nemogućim, uključujući i sabotaže.”

Ove okolnosti daju opravdanje podizanju Berlinskog zida (Ibid: 21):

„Otvorene granice u Berlinu su bile centar hladnoratovskih tenzija. [...] Bila je to takođe i Meka za špijune i različite sabotaže protiv NDR. Nema sumnje [...] da je izgradnja Zida u avgustu 1961. doprinela smanjivanju tenzija.

Rane godine NDR, do 1961, dok su njene granice ka Zapadnom Berlinu još bile otvorene, bile su obeležene sabotažama onih koji su joj bili suprotstavljeni, kao i infiltracijom zapadnjačkih špijunskih agencija.”

Ograničenje putovanja koje je NDR uvela se u globalu vidi kao savršeno razumna mera: „Postojao je broj validnih razloga za uvođenje restrikcija putovanja u NDR, u najmanju ruku [...] strah od toga da zemlja ne izgubi ključne profesionalce” (Ibid: 73).

Autori priznaju da su u NDR postojali politički zatvorenici, ali kazne predstavljaju kao blage (Ibid: 78):

„Tokom godina je nekoliko ljudi osuđeno i zatvoreno zbog političkog delovanja, ali većina presuda se svodila na nekoliko meseci ili nekoliko godina, retko kada se radilo o veoma dugim periodima. Jednom broju ovih zatvorenika je kazna smanjena onda kada su razmenjeni za agente NDR zarobljene u Zapadnoj Nemačkoj ili za čvrstu valutu.”

Štazi je ponekad malo preterivao, ali je na kraju to bila služba bezbednosti kao i bilo koja druga (Ibid: 77, 81):

„Glavna uloga svih bezbednosnih službi, a NDR se u tom pogledu nije razlikovala, bila je da zaštite državu od pokušaja da se podrije ili destabilizuje. [...]

Ukoliko, kao građanin NDR, niste bili disident [...] verovatno biste imali malo ili nimalo kontakata sa Štazijem u toku svog života. [...] Štazi teško da je bila monstruoza, svevideća, onipotentna, zlobna organizacija kakvom je predstavljena. Ono što je takođe sigurno istina, jeste da Štazi nije bila korumpirana sila u onom smislu u kom se skoro potvrdilo da britanska policija jeste.”

Ekonomski je NDR, u ovoj verziji događaja, predstavljala fenomenalan uspeh (Ibid: 50–51):

„Prema rečima [...] bivšeg člana Državne planerske komisije NDR, pravo nemačko ekonomsko čudo se odigralo u ‘maloj NDR’, a teško da se radi o preterivanju, s obzirom na to šta je postignuto. [...]

NDR je bila među vodećih 20 industrijskih zemalja sveta.”

Čime se da objasniti ovakva uspeh? Prema autorima (Ibid: 35):

„Svi su znali da će profit koji stvaraju vlastitim radom otići u ‘socijalni ćup’ i da će biti iskorišćen za poboljšanje životnih uslova svih, ne samo za nekolicinu vlasnika ili akcionara koji bi stavili višak u vlastite džepove. Većina ljudi je uvidela da višak koji stvaraju pomaže rastu onoga što su nazivali ‘socijalnom platom’.”

NDR možda nije bila demokratija u uskom, zapadnjačkom smislu te reči, ali itekako jeste ukoliko koristimo širi, bogatiji smisao tog termina (Ibid: 70–71, 8–9):

„Na Zapadu su sloboda i demokratija oduvek definisani kao pravo da se glasa unutar višepartijskog sistema i da se dela i govori relativno neograničeno. [...] Međutim, sloboda i demokratija ne mogu biti adekvatno definisani ili učaureni na tako simplistički način. [...]

Iako su demokratska prava, onako kako su shvaćena na Zapadu, bila ograničena u NDR, postojala je široka participacija u demokratskom procesu na najnižem nivou.

Njena snaga je ležala na polju ekonomske demokratije. Kako je Toni Ben (Tony Benn) tako često tačno isticao: demokratija je daleko više od toga da se bira između više partija, na oko svake četiri godine. O celokupnom pitanju ekonomske demokratije – pravima na radnom mestu, egalitarističkim fiskalnim i poreskim merama, rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju zajednica – retko se raspravlja u zapadnjačkim društvima.”

‘Istinska’ sloboda podrazumeva stvari poput odsustva stresa izazvanog reklamiranjem (Ibid: 25–30):

„Odsustvo masovnog reklamiranja i zloupotrebe seksa kao sredstva prodaje je značilo da žene nisu bile objektivizovane kao na Zapadu, a ovo je pomoglo u smanjivanju psihološkog pritiska na individue. [...]

Odsustvo masovnog reklamiranja [...] je značilo da žene nisu bile kontinuirano suočavane sa nemogućim uzorima kojima treba da teže u pogledu fizičke lepote ili poseda, a njihova seksualnost nije eksploatisana zarada promocije rasprodaje.”

Ukoliko je NDR bila tako divno mesto, zbog čega je na kraju propala? Prema ovim autorima, to je više ili manje bilo posledica slučajnosti. Istočni Nemci su samo želeli reformisani socijalizam – ali jednom kada je Zid otvoren,

bili su prevareni od strane establišmenta Zapadne Nemačke (Ibid: 86–87):

„Vera ljudi u vlastitu sposobnost da izgrade odvojenu državu reformisanog socijalizma je sistematično podrivana kombinacijom jezivih tabloidnih vesti i dezinformacijama o prethodnim vladarima NDR. Dodatno (zapadnonemački) mediji su otpočeli propagandni rat, tvrdeći da je ekonomija NDR bila pred kolapsom. [...]

[Kol] je video sopstvenu priliku da ispuni stari san, naime, [...] uklanjanje aveti socijalističke alternative. [...]

Moćne političke partije Zapadne Nemačke [...] su dominirale ogromne količine novca, štampale izbornu propagandu i pružile besplatnu uslugu ‘savetnika’ svojim partnerima na Istoku.”

Ne čudi to što je predgovor knjige napisao Šejmes Miln (2015: 4–5):

„NDR je bila dom Štazija, nestašica i Berlinskog zida. Ali to je bila i zemlja pune zaposlenosti, socijalne jednakosti i jednakosti žena [...], jeftinog smeštaja, transporta i kulture, jednog od najboljih sistema za čuvanje dece na svetu i veće slobode na radnom mestu od one koju većina radnika uživa u današnjoj Nemačkoj. [...]

Godine 1989. je pustila sa uzice [...] slobodnotržišnu šok terapiju, trgovačku pljačku preobučenu u privatizaciju, ogroman porast nejednakosti i siromaštva. [...]

Ponovno ujedinjenje je u Nemačkoj značilo aneksiju, preuzimanje i zatvaranje najvećeg broja njenih industrijskih pogona, političku čistku više od milion učitelja i drugih belih okovratnika, gubitak prava za žene. [...]

Godina 1989. je otvorila vrata deregulisanom modelu kapitalizma koji je sejavao socijalni i ekonomski haos širom sveta.”

Pribeležka o revizionizmu u korist NDR

Pošto pad Berlinskog zida i kraj Hladnog rata predstavljaju tako krucijalnu prekretnicu u istoriji socijalizma – ozbiljnu, ali ipak privremenu prepreku socijalističkom cilju – vredelo bi bliže razmotriti revizionističku interpretaciju ovih događaja.

Tvrdnja Šejmesa Milna – da su članovi vladajuće elite svesno radili na „restauraciji kapitalizma”, da je javnost bila samo pasivni posmatrač u tom procesu i da je tiha većina i dalje podržavala socijalizam – očigledno je apsurdna.

Kako je ranije opisano, sudbina NDR nije bila zapečaćena 9. novembra 1989, već 18. marta 1990, na dan njenih prvih (i jedinih) demokratskih izbora. Pitanje da li NDR treba da ostane suverena socijalistička zemlja ili treba da se priključi Saveznoj Republici i prihvati njenu verziju tržišne ekonomije, bilo je centralno pitanje tokom izborne kampanje. Izlaznost je bila 93%, a partije koje su se borile za tržište i ujedinjenje su sve zajedno osvojile oko 80% glasova izašlih (BPB 2014). Tako da stanovnici Istočne Nemačke nisu kao mesečari ušli u ono što imamo danas.

Ali to je bilo nekada. Kako stoji Milneova tvrdnja da *danas* većina stanovnika Istočne Nemačke deli „pozitivno viđenje [...] NDR i žali zbog njenog nestanka”?

U svakom slučaju postoje dokazi. Prema istraživanju koje je sproveo centar za istraživanje javnog mnjenja Emnid, 57% stanovnika Istočne Nemačke smatra da je NDR imala „više pozitivnih strana nego negativnih strana”.¹⁶ Prema istraživanju drugog centra koji se bavi ispitivanjem javnog mnjenja, Infratest Dimap-a, 74% stanovnika Istočne Nemačke smatra da je ponovno ujedinjenje njima lično donelo „više prednosti nego poteškoća”.¹⁷ U svakom slučaju – barem značajna manjina tvrdi da joj nedostaje NDR ili dobar deo njenih karakteristika. Nostalgija za NDR ili *Ostalgie*, stvaran je fenomen.¹⁸ Da li je ovo potvrda Milnove tvrdnje da stanovnici Istočne Nemačke pate od naknadnog kajanja?

Ne nužno. Nostalgija za NDR ne podrazumeva nužno nostalgiju za socijalizmom. Pretpostavka da neko ko deli pozitivno viđenje NDR mora deliti i političke vrednosti (krajnje) levice, deluje prirodno: NDR je, ipak, bila socijalistička država. Međutim, NDR je takođe bila, na različite načine, veoma socijalno konzervativna zemlja.

Stoga moramo preciznije pogledati šta je to za šta ovi ljudi tvrde da im nedostaje u NDR. Ovde nam je prethodno spomenuto istraživanje Infratest Dimap-a od pomoći zbog toga što sadrži detaljnije grananje po oblastima praktičnih politika, tražeći od ljudi da porede Istočnu Nemačku sa Zapadnom Nemačkom (ili ujedinjenom Ne-

16 „Mehrheit der Ostdeutschen bewertet DDR positiv”, *Rheinische Post Online*, 26. jun 2009. (<http://www.rp-online.de/politik/deutschland/mehrheit-der-ostdeutschen-bewertet-ddr-positiv-aid-1.2299138>).

17 Infratest Dimap (2014) 25 Jahre Mauerfall: Systemvergleich BRD / DDR Eine Studie im Auftrag der Sendereihe des MDR, Exakt – So leben wir!

18 ‘*Ostalgie*’ je složenica od *Osten* (istok) i *Nostalgie* (nostalgija).

mačkom).¹⁹ Šablon koji se javlja je sledeći: u onim oblastima koje su najjasnije vezane za ekonomski sistem, naime 'ekonomija', 'životni standard' i 'prilike za lično postignuće na profesionalnom planu', SRN uživa jasno vođstvo. (Isto važi i za sve oblasti vezane za političke i građanske slobode, iako verovatno ni Šejmes Miln ne bi doveo u pitanje superiornost SRN u ovim oblastima.)

NDR najbolje prolazi u onim oblastima koje su najmanje vezane za ekonomski sistem, naime 'školstvo' i 'zaštita od kriminala'. S obzirom na to da su školski sistem i sistem krivičnog prava, naravno, bili u rukama države i u Zapadnoj Nemačkoj, ovo nam ne govori ništa o doživljaju relativnih blagodeti socijalizma i kapitalizma. Ali nam verovatno govori nešto o socijalnom konzervativizmu NDR: školski sistem je bio izuzetno fokusiran na disciplinu, a sistem krivičnog prava je bio strog i usmeren na kažnjavanje.

Ništa manje važno, bilo je veoma malo imigracije i malo izloženosti stranim kulturama uopšte. Prethodno istraživanje ne sadrži posebno pitanja o imigraciji, ali s obzirom na veliku i istrajnu razliku između istočnog i zapadnog dela zemlje u pogledu podrške partijama koje su na antiimigracionističkim pozicijama, nije nategnut stav da je jedan deo današnje *Ostalgie* vezan za to – a ne za socijalizam.

Ništa od ovoga ne govori da socijalizam nije popularan u Istočnoj Nemačkoj: ekstremno je popularan. Ali kao

---

19 Ibid. Preciznije, radi se o kombinaciji relativne i apsolutne evaluacije. Oblast praktičnih politika može biti klasifikovana kao 'jača strana NDR' ili kao 'jača strana Federalne Republike', ali respondenti koji su nezadovoljni i jednim i drugim sistemom imaju mogućnost da ne izaberu ni jedno.

i na mnogim drugim mestima, popularan je *kao apstraktan ideal*, onda kada je eksplicitno odvojen od socijalizma koji je zaista postojao (Stöcker, 2016: 202).

Milnova tvrdnja da je Berlinski zid prvenstveno bio oruđe namenjeno odbrani, a ne „arbitrarna linija koja je trebala da zadrži ljude unutar sistema”, podjednako je apsurdna. Niti Berlinski zid, niti linija razgraničenja dve Nemačke nisu imale bilo kakav vojni značaj; ni jedno od njih nije moglo imati neku korisnu ulogu u slučaju da se Hladni rat u bilo kom trenutku užario. Ali u jednome su bili izuzetno efektni: u držanju ljudi unutar sistema. Pre nego što je Zid izgrađen, više od 200.000 ljudi se na godišnjem nivou selilo iz NDR u SRN. Onog trenutka kada je podignut, ovaj broj je naglo pao na oko 20.000 (prema Bade and Oltmer, 2005).

Ali se želja ljudi da napuste zemlju ni u jednom trenutku nije povukla. Kada je granična ograda između Mađarske i Austrije uklonjena septembra 1989, oko 15.000 stanovnika Istočne Nemačke je pobeglo u Austriju preko Mađarske u samo jednom danu (Deutsche Botschaft Budapest n.d.). Ovo – a ne ‘kontrarevolucionari’ na vrhu – oduvek je bio glavni problem NDR. Jednostavno nije mogla da ubedi vlastito stanovništvo da ostane.

Berlinski zid nije bio aberacija. Kako je navedeno u prvom poglavlju, planske ekonomije obično ograničavaju ljudima slobodu kretanja, uključujući i unutar zemlje, zbog toga što velika kretanja ljudi stvaraju kaos od petogodišnjih planova. Zabrana emigracije je logičan produžetak toga.

Istočna Nemačka je bila najbogatija zemlja Varšavskog pakta. Verovatno je bila najuspešnije ili, barem, najmanje neuspešna socijalistička ekonomija koja je ikada postojala. Socijalizam bolje od toga ne može. Pa ipak je i dalje njen opstanak zavisio od čvrsto utvrđene granice i sveprisutne tajne policije. Emigracija je, na kraju, najpoštenija ocena sistema koju ljudi mogu da daju. Ona je najbolji pokazatelj 'prikazanih preferenci' naspram 'iskazanih preferenci', poput iskazivanja pozitivnog stava o socijalizmu u nekom istraživanju javnog mnjenja.

9 VENECUELA POD UGOM ČAVEZOM: „DRUGAČIJI I BOLJI NAČIN REŠAVANJA STVARI. ZOVE SE SOCIJALIZAM”

Socijalizam XXI veka

Socijalistički eksperimenti koji su bili najpopularniji među intelektualcima sa Zapada, takođe su i oni koji su najmanje umrljani vezama sa prethodnim, sada diskreditovanim, eksperimentima. Intelektualci su morali biti u mogućnosti da ubede sami sebe, ali i druge, da su pronašli istinski nov model socijalizma, koji nije imao nikakvih sličnosti sa prethodnim verzijama. Nije bilo dovoljno da neka zemlja samo usvoji socijalizam: morala je pružati i nadu u novi početak, nadu da će ‘ovaj put biti drugačije’ (videti Holladner, 1990: 277).

Maomanija je otpočela sa kinesko–sovjetskim raskolom. Hodžaizam je otpočeo sa kinesko–albanskim raskolom. Kubanska revolucija je bila popularna zbog toga što je bila proizvod domaće radinosti. Ista je situacija bila i sa Sandinističkom revolucijom u Nikaragvi. Hodočasnike sklonije romantičarskom sentimentu su privlačila politički izolovana mesta poput Severne Koreje i Kambodže usled toga što izolovana mesta nisu mogla biti umrljana vezama sa ranijim, sada diskreditovanim nastojanjima

da se izgradi socijalističko društvo. Nemačka Demokratska Republika je, sa druge strane, pokupila neke pohvale, ali ni u jednom trenutku nije pobudila sanjarski entuzijazam.

Manija vezana za Venecuelu je deo ovog šablona. Uzlet je doživela otprilike u isto vreme kada je vlada Venecuele otpočela međunarodno brendiranje vlastite politike kao novog modela socijalizma. Vlastiti model je definisala ne samo u suprotnosti sa kapitalizmom, već, što je najvažnije, u suprotnosti sa ranijim socijalističkim modelima. Predsednik Ugo Čavez je 2005. godine bio jedan od glavnih govornika na World Social Forum-u, godišnjoj konferenciji koja okuplja različite antikapitalističke grupe šrom sveta. Čavez je rekao:

„Nemam nikakve sumnje [...] da je neophodno prevazići kapitalizam [...] izgradnjom socijalizma, istinskog socijalizma, jednakosti i pravde. [...]

Moramo ponovo izumeti socijalizam. Ne može to biti ona vrsta socijalizma koju smo videli u Sovjetskom Savezu, već će izrastati kako budemo razvijali nove sisteme izgrađene na kooperaciji, a ne kompeticiji [...].

Moramo prevazići kapitalizam. Ali ne možemo da pribegnemo državnom kapitalizmu, što bi predstavljalo isto izobličavanje kao i u Sovjetskom Savezu. Moramo vratiti socijalizam kao tezu, projekat i put, ali novi tip socijalizma, humanistički, onaj koji u prvi plan stavlja ljude, a ne mašine ili državu.”¹

---

1 „Venezuela’s Chávez closes World Social Forum with call to transcend capitalism”, *Venezuela Analysis*, 31. januar 2005. (<https://venezuelanalysis.com/news/907>).

Čavezova krilatica – „socijalizam za XXI vek” ili „socijalizam XXI veka” – brzo se zapatila. Nekoliko meseci kasnije je korišćena u naslovima *New York Times*-a.² Na kraju je ispalo da je dodatak „XXI vek” bio sve što je neophodno da se pojam ‘socijalizam’ pročisti od veza sa prethodnim pokušajima.

A to je, naravno, i poenta. Frazu je izvorno sklopio sociolog Hajnc Ditrih (Heinz Dieterich), rođenjem Namac, a danas Meksikanac. Ditrih je 1996. godine objavio knjigu *Der Sozialismus des 21. Jahrhunderts (Socijalizam 21. veka)*. Kako pojašnjava:

„Termin [socijalizam] nosi veliko breme i to je bio problem kada sam pisao svoju knjigu. [...] Ukoliko koristite termin, on priziva sećanje na iskustvo NDR i Sovjetskog Saveza. Ukoliko ga izostavite, isključujete mnoštvo ljudi čije srce i dalje kuca levičarski. Želeo sam da ilustrujem kontinuitet alternative tržišnoj ekonomiji, ali sam takođe želeo jasno da ukažem da to nema nikakve veze sa socijalizmom XX veka. Stoga i fraza ‘socijalizam XXI veka!’”³

Termin je brzo razvio vlastiti život među obožavaocima Čavezove vlade na Zapadu. Iako je Ditrih jedno vreme bio Čavezov savetnik, većina zapadnjačkih čavista nikada nije čula za njega, niti njegovu specifičnu verziju marksiz-

2 „Chávez restyles Venezuela with ‘21st-Century Socialism’”, *New York Times*, 30. oktobar 2005. (<http://www.nytimes.com/2005/10/30/world/americas/chavez-restyles-venezuela-with-21stcentury-socialism.html>).

3 „Wir Sozialisten. Heinz Dieterich, Ex-Wirtschaftsberater südamerikanischer Staatschefs, über die Wiederkehr einer alten Ideologie”, *Zeit Online*, 15. decembar 2011. (<http://www.zeit.de/2011/51/Interview-Dieterich>). Prevod je naš.

stičke teorije. U praksi „socijalizam za XXI vek” jednostavno znači „socijalizam, ali bez negativnih konotacija” ili „socijalizam, ali drugačiji na neki način”.

Upalilo je. Nekoliko meseci kasnije je manija vezana za Venecuelu bila u punom zamahu. Čavezov govor u Beču je 2006. godine privukao oko 6.000 pristalica.⁴ A Venecuela je postala popularna destinacija hodočašća. *The Guardian* je izveštavao:

„Za skeptike oni predstavljaju naivne zapadnjake zavedene pompom [...]”

Upoznajte revolucionarne turiste, talas bekpekera, umetnika, akademika i političara, koji su krenuli na misiju da otkriju da li predsednik Ugo Čavez zaista gradi radikalnu alternativu neoliberalizmu i kapitalizmu. Od šačice njih pre nekoliko godina, danas ima na hiljade onih koji putuju poslovno ili u sklopu paket aranžmana, istražujući levičarsku Meku, koja obećava izgradnju socijalne pravde u formi ‘socijalizma za XXI vek’.⁵

Ali šta se zaista odigralo u Venecueli?

Čavizam nije predstavljao potpuni raskid za ekonomskom istorijom Venecuele. Uzmite sledeći opis:

„Nove vođe u Venecueli su se koncentrisale na naftnu industriju kao glavni izvor finansiranja njihovih reformi-

---

4 Successful screening of new Hugo Chávez documentary in London, Hands off Venezuela, 16. april 2015. (<https://www.handsoffvenezuela.org/successful-screening-of-new-hugo-chavez-documentary-in-london.htm>).

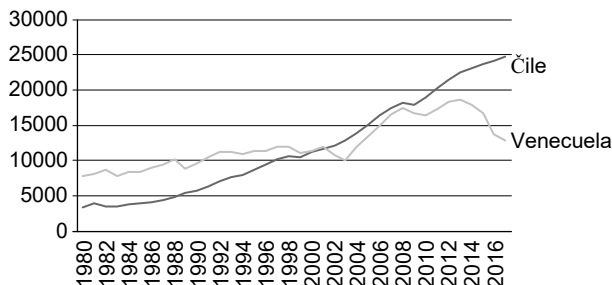
5 „Welcome to Chávez-land, the new Latin mecca for the sandalistas”, *The Guardian*, 15. januar 2007. (<https://www.theguardian.com/world/2007/jan/15/venezuela.rorycarroll>).

stičkih ekonomskih i socijalnih mera. Koristeći prihode od nafte, vlada je vršila značajne intervencije u ekonomiji. [...] Vlada je opštu socijalnu reformu sporvela trošeći velike količine novca na obrazovanje, zdravlje, električnu energiju, pitku vodu i druge bazične projekte. [...]

Povećana javna potrošnja se najočiglednije manifestovala širenjem birokratije. [...] Kako je javni sektor preuzimao ulogu glavnog motora ekonomskog rasta, tako je vlada osnivala stotine novih državnih preduzeća i decentralizovanih agencija. [...] Pored toga što je uspostavila nova preduzeća u oblastima poput rudarstva, petrohemije i hidroelektrana, vlada je kupila i preduzeća koja su prethodno bila privatna.”

Ovo lako može da prođe i kao izveštaj o *čavizmu*. Ali, zapravo se odnosi na 60-e i 70-e (Haggetry, 1990). Protivnici *čavizma* vole da ističu kako je pre Čaveza Venecuela bila najbogatija država Latinske Amerike. Tehnički ovo je tačno. Pre nego što ju je Čile pretekao dvehiljaditih, Venecuela je imala najveći BDP *per capita* (PKM) u regionu (IMF 2017) (videti grafikon 9).

Ali, bez obzira na to, nije se radilo o uspešnoj ekonomiji. Radilo se o petrodolarskoj ekonomiji, izgrađenoj na najvećim dokazanim zalihama nafte na svetu. Tokom 60-ih i 70-ih Venecuela je bila preplavljena novcem od prodaje nafte, koji je vlada darežljivo trošila na socijalne programe, javne radove, kupovinu imovine i subvencije. Venecuela je postala patronažna ekonomija, a venecuelanska država je postala zavisna država. Radilo se o ekonomskom modelu koji je počivao na visokim i rastućim cenama nafte.

Grafikon 9 BDP per capita (PKM) u Čileu i Venecueli, 1980–2016

Izvor: IMF (2017).

Stoga su 70-e postale zlatni period ove zemlje. Ali 1980. globalna cena nafte je dostigla svoj vrhunac i ušla u skoro dvodecenijski period postojanog opadanja (Macrotrends b.d.). Tokom tog perioda je ekonomski učinak zemlje postao nestalan i nepravilan. Vlada je nastojala da održi visoku stopu javne potrošnje, na koju se populacija navikla, pozajmljujući i štampajući novac. Između ranih 80-ih i sredine 90-ih, vladin dug je porastao sa manje od 30% BDP-a na oko 70% (Restuccia, 2010: 21). Inflacija je porasla sa oko 10% na preko 60% (Ibid: 26). Vlade su, jedna za drugom, nastojale da obuzdaju ovu makroekonomsku neuravnoteženost, ali je to bilo politički nemoguće. Paketi mera za prilagođavanje su inicirani, ali nikada do kraja sprovedeni. Kako Korales (Corrales, 1999) pojašnjava:

„Venecuela se zaglavila u ciklusu reformi stezanje-opuštanje-urušavanje. Svaki ciklus otpočinje sa [...] oštrim rezom i prilagođavanjima – ‘stezanje’. Nakon

određenih pozitivnih rezultata na početku, reforme ubrzo gube impuls, postajući ili nasumično implementirane ili prerano napuštene – faza ‘opuštanja’. Ovo doživljava kulminaciju ponovnom ekonomskom krizom – ‘urušavanje’. [...] Venecuela stoga nije niti primer izbegavanja reformi, niti neoliberalne tranzicije, već radije nekonsoolidacije reformi.”

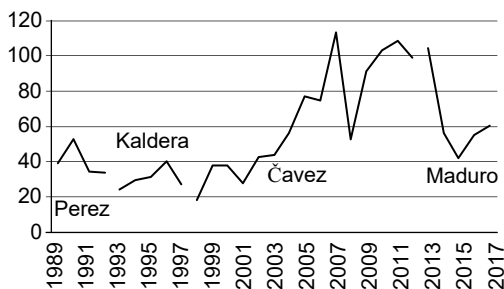
U ovim uslovima se rodio levičarski populizam, u kojem je *čavizam* postao najekstremnija varijanta. Oba prethodnika Uga Čaveza su svoju kampanju vodila na platformi otvorenog antineoliberalizma. Obojica su krivila spoljašnje snage za nedaće u kojima se zemlja našla i obećala povratak na stare dane slobodne potrošnje iz 70-ih. Po stupanju na dužnost, obojica su brzo morala da načine potpuni zaokret, jednostavno zbog toga što negiranje postojanja ekonomskih ograničenja ne rezultuje nestankom tih ograničenja. Venecuela je postala savršena ilustracija poslovice koju je skovao Tomas Soul (Thomas Sowell) – „Prva lekcija ekonomije je retkost: ni u jednom slučaju ne postoji dovoljna količina bilo čega, koja bi zadovoljila sve one koji to žele. Prva lekcija politike jeste zanemariti prvu lekciju ekonomije.”

Da je cena nafte ostala konstantna nakon Čavezovog izbora, njegovo predsednikovanje bi moglo da prati isti šablon: nešto inicijalnog populističkog isticanja, potom radikalni zaokret praćen smanjivanjem potrošnje i merama prilagođavanja. Ovo je moglo biti praćeno pojavljivanjem sledećeg populiste, koji bi denuncirao Čaveza zato što se prodao neoliberalizmu.

Ali Čavez je imao izuzetno mnogo sreće. Cena nafte je dostigla istorijski proboj nekoliko sedmica pre nego što je preuzeo vlast, a potom naglo skočila i skoro konstantno rasla tokom narednih petnaest godina, prevazilazeći čak i nivo iz 70-ih (Macrotrends, 2018). Čak ni danas cena nafte nije posebno niska, istorijski gledano. Prosto je pala na nivo na kom je bila sredinom dvehiljaditih, tj. otprilike onda kada je manija vezana za Venecuelu otpočela (videti grafikon 10).

Grafikon 10 Cena nafte spram tekuće vrednosti \$, 1989–2017, po predsedničkim mandatima

Izvor: Macrotrends (2018).

Zbog eksplozije cene nafte, venecuelanski prihodi od njene prodaje su doživeli realni rast od više od pet puta (Mahoney, 2017: 5–6). Čavez je obećao vraćanje na dane slobodne potrošnje iz 70-ih. Eksplozija cene nafte je značila da to može zaista i da isporuči. Vladina potrošnja je povećana sa ispod 30% BDP-a na preko 40% (Quandl, 2018).⁶

6 Videti takođe: „How Chávez and Maduro have impoverished Venezuela”, *The Economist*, 6. April 2017. (<http://www.economist.com/news/>)

Razmetljiva potrošnja nije bila u potpunosti bez presedana – radilo se o znatno intenzivnijoj verziji onoga što se odigralo tokom 70-ih – a nešto slično bi se sigurno dogodilo i pod bilo kojom drugom vladom. Ono što je činilo čavizam posebnim jeste obilna upotreba mikroekonoms-kih intervencija, poput kontrole cena i kontrole kursa⁷, koje su izrodile dalje intervencije. Nakon što inicijalne reforme nisu proizvele željeni efekat ili nakon što se akteri iz privatnog sektora nisu ponašali onako kako je vlada želela da se ponašaju, vlada bi oštro kritikovala privrednu oblast o kojoj se radi, te intervenisala još grublje. Ovo je često kulminiralo „nacionalizacijom iz osvete”⁸

Primera radi, 2009. *The Economist* je izveštavao:

„Fabrika pirinča koja je pripadala američkoj kompaniji Cargill bila je oduzeta. [...] Dve fabrike koje su bile u vlasništvu najvećeg privatnog venezuelanskog konglomerata Empresas Polar, su ‘privremeno’ preuzete kako bi se sprovela proizvodnja pirinča pod kontrolisanim cenama. Poput drugih kompanija, Polar ističe da ih kontrola primorava da prodaju sa gubicima. [...] Gospodin Čavez odbacuje ovaj argument i pretili eksproprijacijom celokupnog biznisa ove kompanije.”⁹

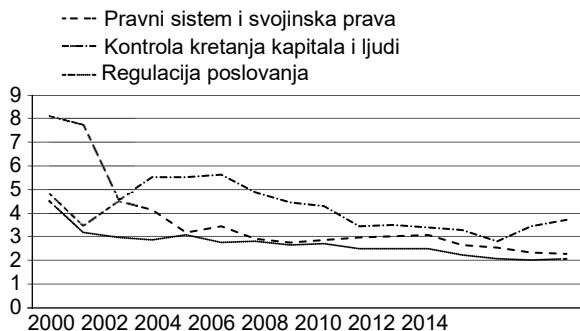
[finance-and-economics/21720289-over-past-year-74-venezuelans-lost-average-87kg-weight-how](http://www.economist.com/node/13278245)).

- 7 „Meat, sugar scarce in Venezuela stores”, *Washington Post*, 8. februar 2007. (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/08/AR2007020801240.html>).
- 8 „Venezuela’s nationalizations under Chávez”, *Reuters*, 1. decembar 2011. (<https://www.reuters.com/article/venezuela-nationalizations/factbox-venezuelas-nationalizations-under-chavez-idUSN1E79I0Z520111201>).
- 9 Feeding frenzy, *The Economist*, 12. mart 2009. (<http://www.economist.com/node/13278245>).

Stoga pod Čavezovom vladom nacionalizacija nije bila vođena strateškim promišljanjem. Vlada nije raspolagala prepoznatljivom teorijom o tome koji sektor treba da bude pod državnom kontrolom, a u kojem sektoru je privatno vlasništvo moglo da se toleriše. Umesto toga, nacionalizacija je korišćena kao sredstvo disciplinovanja, vid kazne za neposlušne aktere iz privatnog sektora. U tom smislu je „socijalizam za XXI vek” predstavljao *ad hoc* „osvetnički socijalizam”.

Prethodne vlade u Venecueli su bile intervencionističke, ali su na široj ravni ostale u okvirima vladavine prava. Čavezova vlada je bila drugačija, bezobzirno gazeći po vladavini prava. Ovo se da videti na osnovu pada mnogih ključnih indikatora uprave (grafikon 11).

Grafikon 11 Glavni indikatori upravljanja, 2000–2015

Izvor: Fraser Institute (2017).

Čovek ne mora verovati u slobodno tržište da bi shvatio da čavizam ni u kom slučaju ne bi mogao biti funkcionalan ekonomski model. Činjenica da kontrola cena vodi nestašicama nije fridmanovska ili hajekovska eko-

nomija – radi se o srednjoškolskom poznavanju ekonomije. Činjenica da predatorska vlada, ne poštujući vladavinu prava, zastrašuje ekonomske aktere, čak uopšte ne predstavlja ekonomiju – radi se prosto o elementarnom zdravom razumu. Niti je potrebno mnogo truda da bi se shvatilo da ubzan razvoj programa javne potrošnje vodi rastu razmera korupcije, pokroviteljstva i nepotizma.

I zaista, problemi koje danas vezujemo za Venecuelu su se javili daleko pre pada cena nafte. Već su bili primetni na vrhuncu ekspanzije. Tokom 2007. *The Guardian* je izvestio:

„Dobrodošli u Venecuelu, cvetajuću ekonomiju koja se razlikuje od drugih. Nestašice hrane haraju zemljom u isto vreme u kojem prihodi od prodaje nafte guraju razmetljivu potrošnju. [...] Mleko je u potpunosti nestalo iz radnji. Uzrujane majke se pitaju kako da prehrane svoju odojčad. [...] Jaja i šećer su takođe samo deo sećanja. [...] Kada se zalihe pojave, dugački redovi se odmah formiraju. Kupovina je racionisana, a ruke se pečatiraju kako bi se izbeglo varanje. Kako se izveštava, jedan pogled na kamion sa mlekom je prošle sedmice podstakao stanje pred pobunu. Presečena je skoro četvrtina linija snabdevanja iz skladišta hrane.”¹⁰

Vremenom su takve nestašice postajale sve ozbiljnije i pogadale širi spektar proizvodnje. Tokom 2013, dok je cena nafte još uvek bila abnormalno visoka, *The Guardian* je izveštavao:

¹⁰ Venezuela scrambles for food despite oil boom, *The Guardian*, 14. novembar 2007. (<https://www.theguardian.com/world/2007/nov/14/venezuela.international>).

„Određena roba, koje odavno nema na policama, posebno pogađa stanovništvo Venecuele. Toalet papir, pirinač, kafa i kukuruzno brašno [...] su postali simbol nečega što prevazilazi ekonomsku krizu. [...]

Za Asdrubala Oliverosa (Asdrúbal Oliveros), ekonomistu pri Ecoanalítica, [...] ovo [...] je posledica [...] kontrole cena i [...] smanjenja u poljoprivrednoj proizvodnji, nastaloj usled preuzimanja kompanija i eksproprijacije zemljišta. 'Više od 3m hektara je ekspropisano tokom perioda od 2004. do 2010. [...] To je naopak model koji ubija svaku produktivnost', navodi on.

Centralna banka Venecuele, koja objavljuje Indeks oskudice od 2009. godine, ove godine daje prosek [...] sličan onome u zemljama koje prolaze kroz građanske sukobe ili uslove nalik ratnim.”¹¹

Međutim, dokle god je trajala eksplozija cene nafte, mnogi drugi ekonomski i socijalni indikatori su delovali veoma pozitivno. Zapadnjački obožavaoci čavizma su sve te podvige pripisivali Čavezovim merama.

Kako je navedeno, Čavez je svoju verziju socijalizma eksplicitno definisao u suprotnosti sa prethodnim modelima. To nije bila prazna retorika. Pod čavizmom su postojali istinski pokušaji stvaranja alternativnog modela kolektivnog vlasništva i demokratske participacije u ekonomskom životu. Posebno su stvaranje radničkih kooperativa i različitih oblika društvenih preduzeća bili ozbiljno promovisani. Teško je doći do tačnih brojki, ali,

---

11 „Venezuela food shortages: 'No one can explain why a rich country has no food'”, *The Guardian*, 26. septembar 2013. (<https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2013/sep/26/venezuela-food-shortages-rich-country-cia>).

kako navodi Pinjeiro Harneker (Piñeiro Harnecker, 2009: 309), broj radničkih kooperativa je povećan sa manje od 1.000, koliko je bilo kada je Čavez prvi put izabran, na više od 30.000, za manje od jedne decenije. Do kraja Čavezovog drugog mandata, kooperative su činile oko 8% BDP-a Venecuele i 14% njene radne snage (Ibid.).

Venecuelanski socijalizam će kasnije prikazati mnoge negativne karakteristike vezivane za prethodne forme socijalizma, ali vlada ni u jednom trenutku nije nastojala da kopira bilo koji od tih ranijih modela. Kada su zapadnjački čavisti insistirali na tome da vlada Venecuele pokušava da stvori drugačiji model socijalizma, nisu obmanjivali sami sebe.

Podaci o ekonomskom učinku ovih kooperativa koje je država stvorila su retki, ali se sa sigurnošću može reći da sektor nikada nije uspeo sam sebe da izdržava. Sve vreme je ostao zavisn od vladinih subvencija. Međutim, njegova primarna uloga nikada nije bila ekonomska. Društveni sektor je viđen kao arena za trening, u okviru koje bi radnici mogli da razviju socijalistički svetonazor, te stoga i kao inkubator za naprednije faze socijalizma. Vlada je verovala da će rad u ekonomskom ambijentu koji krasi kooperacija, deljenje i zajedničko, demokratsko donošenje odluka, radnicima ugraditi socijalističke vrednosti i navike (Ibid: 313–14). To je bio deo njihovog programa izgradnje socijalizma odozdo, umesto njegovog nametanja odozgo.

Nije tako ispalo. Pinjeiro Harneker (Piñeiro Harnecker, 2009) je sprovedla istraživanje o stavovima radnika venecuelanskih kooperativa, putem intervjua i anketa.

Iako rad ukazuje na jake simpatije koje autorka gaji prema čavističkoj vladi, ona zaključuje, slabo skrivajući razočarenje, da kooperativni sektor nije imao takav efekat. Kako navodi (Ibid: 316–17):

„Ubrzo je venecuelanskim političarima postalo jasno da su se mnoge kooperative ponašale kao kapitalistička preduzeća, nastojeći da maksimiziraju svoje neto prihode. [...] Primera radi, umesto da vlastite proizvode plasiraju na lokalna tržišta, [...] neki od njih su odlučili da ih izvoze u druge zemlje, u kojima su mogli da ih prodaju po višim cenama. [...] Takođe, mnoge kooperative su se uzdržale od primanja novih članova. [...] Plaše se da bi primanje novih članova moglo da ima posledice po njihove prihode. [...]

Mnogi članovi koje sam intervjuisala su bili protiv toga da moraju da počnu sa plaćanjem poreza. [...] Isticali su da [...] već dovoljno doprinose svojim lokalnim zajednicama. [...]

Sve ovo je nastalo bez obzira na česte pozive predsednika Čaveza na solidarno ponašanje.”

Na njeno veliko zaprepašćenje, radnici u kooperativama koje je intervjuisala često zvuče narodski konzervativno (Ibid: 324):

„Najčešći argument korišćen u suprotstavljanju prilozima za komšijske zajednice, podrazumevao je tvrdnju da je ekonomski uspeh njihove kooperative rezultat isključivo njihovih napora. Ignorišući neadekvatne sposobnosti sa kojima su se neki suočavali, [...] određeni

broj radnika je tvrdio da se članovi zajednica 'nisu dovoljno trudili' i da moraju 'sami sebi da pomognu, kao što mi to radimo u kooperativama'. [...] Drugi su isticali da njihovi prihodi nisu dovoljno veliki da bi se mogli preraspodeljivati, kao da su samo oni imali pravo na njih."

Mnogi radnici u kooperativama su, naravno, bili uključeni u život vlastite zajednice na različite načine. Ali to je situacija i sa mnogim ljudima koji *ne* rade u kooperativama, a Pinjeiro Harneker ne pruža nikakve dokaze da je članstvo u kooperativama na bilo koji način menjalo situaciju. Međutim, ustanovila je da je društveni angažman kooperativa ostao ograničen na njihove lokalne krajeve. Neki su rado pružali podršku svojim zajednicama, ali ta ideja 'zajednice' se nije odnosila na naciju u celini i „postojalo je samo nekoliko slučajeva u kojima se materijalizovala solidarnost članova kooperativa sa udaljenim zajednicama" (Ibid: 325–26).

Shvatajući da kooperative nisu predstavljale iskorak ka socijalizmu, Čavezova vlada je bivala sve više razočarana njih. Kako je sam Čavez naveo (Ibid: 331–32):

„Model kooperativa (cooperativismo) ne garantuje socijalizam, zbog toga što kooperativa predstavlja kolektivno privatno vlasništvo; to jest, ukoliko u kooperativi ima nas 20, radićemo u interesu nas 20, a to je prosto kapitalizam. Kooperative moraju biti nagonjene ka socijalizmu'. [...]

Čavez ukazuje da je preduzeće 'socijalističko' ili vid 'socijalističkog vlasništva' samo onda kada je kontrolirani

sano od strane društva, time zadovoljavajući društvene potrebe. Preduzeće koje je socijalno vlasništvo, objašnjava on 'pripada celoj zajednici i [...] funkcioniše pod upravom, planom; ono proizvodi u skladu sa interesima cele zajednice, a ne samo članova kooperative.'"

To je zaključak koji iznosi i Pinjeiro Harneker. Kapitalizam, lamentira ona, ne može biti prevaziđen putem formiranja kooperativa, usled toga što one ne uspevaju da promovišu socijalne norme. One predstavljaju samo drugačiji poslovni model u okviru kapitalizma. Ono što je umesto toga potrebno, jeste planiranje na višem nivou, nivou koji uzima u obzir interese celokupne zajednice, a ne samo interese jedne organizacije.

Uprkos isticanju toga kako je venecuelanski socijalizam trebalo da bude neuporedivo drugačiji u odnosu na sovjetski socijalizam, ovo ponovo zvuči sumnjivo slično Sovjetskom Savezu.

Čavezovi hodočasnici

Kada deluje da neka država ostvaruje ubrzani ekonomski i/ili socijalni razvoj, to će neminovno privući nešto pozitivnog medijskog pokrića. Druge države Latinske Amerike, poput Meksika i Brazila, su se razvijale po uporedivim stopama i njihov progres je takođe uredno primećen u međunarodnim medijima.

Ali izvešavanje naklonjeno Venecueli se razlikovalo. Druge države su hvaljene zbog specifičnih mera. Venecuela je hvaljena u apstraktnijim terminima; hvaljena je prvenstveno kao ekonomski i socijalni *model*, dok su po-

sebne mere (primera radi, programi javnog stanovanja) bile stvar naknadne misli. Svakako, mogu se pronaći podugački članci puni hvalospeva na račun Venecuele, a koji pak ništa konkretno ne govore o tome šta je ta država zapravo uradila, mimo toga da predstavlja 'inspiraciju' i 'alternativu globalnom kapitalizmu'.

Naomi Klajn, verovatno najpopularnija intelektualka na Zapadu tokom dvehiljaditih (i kasnije), 2007. je napisala:

„Najčvršći protivnici neoliberalizma u Latinskoj Americi osvajaju izbore za izborima. [...] Građani su obnovili svoju veru u moć demokratije da poboljša njihove živote. [...]

Latinoamerički masovni pokreti [...] uče kako da ugrade amortizere u svoje organizacione modele. [...] Progresivne mreže u Venecueli su [...] visokodecentralizovane, sa ovlašćenjima raspršenim na bazičnom nivou i nivou zajednica, kroz hiljade mesnih saveta i kooperativa. [...]

Nove vođe u Latinskoj Americi takođe postaju sve bolje pripremljene za šokove koje proizvode nestabilna tržišta. [...] Okružena nemirnim finansijskim vodama, Latinska Amerika stvara zonu relativnog ekonomskog mira i predvidljivosti, što je poduhvat koji se smatrao nemogućim u eri globalizacije.”¹²

Noam Čomski, verovatno arhetip intelektualca sa Zapada, 2009. Je otputovao u Venecuelu i rekao:

12 „Latin America's shock resistance. Recent events in the region show how societies can recover from extreme capitalism”, *The Nation*, 8. novembar 2007. (<https://www.thenation.com/article/latin-americas-shock-resistance/>).

„Najuzbudljivija stvar vezana za konačnu posetu Venecueli jeste to što mogu da vidim kako se gradi bolji svet. [...] Transformacija ka stvaranju drugog socio-ekonomskog modela, kroz koju prolazi Venecuela, mogla bi imati globalni uticaj.”¹³

Novinar i autor Owen Džons je 2012. takođe otišao na hodočašće u Venecuelu i izvestio: „Venecuela predstavlja inspiraciju celom svetu, zaista pokazuje da alternativa postoji. Sreo sam tako mnogo ljudi koji su mi rekli kako su se promenili njihovi životi od kada je izabran predsednik Čavez” (Venezuela Solidarity Campaign, 2012).

Džons je ovo dalje elaborirao u listu *Independent*:

„Čavez [...] je prvi predsednik Venecuele koji brine za siromašne. [...]

Venecuelanski oligarsi pene od mržnje prema Čavezu [...] Zašto ga preziru? Kako to Čavezov zamenik ministra za Evropu [...] navodi, to je zbog toga što je ‘narod koji čisti njihove kuće sada politički značajniji od njih’. Pod Čavezom su siromašni postali politička snaga koja se ne može ignorisati [...]

Pokazao je da je moguće voditi popularnu, progresivnu vladu koja raskida sa neoliberalnom dogmom. Možda je to na kraju razlog zbog kojeg je prezren.”¹⁴

---

13 Noam Chomsky meets with Chávez in Venezuela, *Venezuela Analysis*, 27. avgust 2009. (<https://venezuelanalysis.com/news/4748>).

14 „Hugo Chávez proves you can lead a progressive, popular government that says no to neo-liberalism”, *Independent*, 8. oktobar 2012. (<http://www.independent.co.uk/voices/comment/hugo-Chávez-proves-you-can-lead-a-progressive-popular-government-that-says-no-to-neo-liberalism-8202738.html>).

Jedna od glavnih tema manije vezane za Venecuelu jeste to da Venecuela nije prosto predstavljala uspešan model sama za sebe, već je predstavljala model iz kojeg se može učiti. Iskazano rečima Ovena Džonsa: „Toliko mi je važno da ne gledamo Latinsku Ameriku samo kao nešto što se dešava na drugom mestu, već kao nešto što nam svima daje nadu”.¹⁵

Šejmes Miln je takođe 2012. otišao na hodočašće u Venecuelu. Video je „transformaciju Latinske Amerike” kao „jednu od odlučujućih promena koje preuređuju globalni poredak”. Miln je govorio o „talasu progresivnih promena”, koji je doveo na dužnost vlade koje su:

„Redistribuirale bogatstvo i moć [i] odbacile zapadnjačku neoliberalnu ortodoksiju. [...] U tom procesu su [...] demonstrirale ostatku sveta da ipak postoje ekonomske i socijalne alternative u XXI veku. U tom procesu su centralni bili Ugo Čavez i njegova Bolivarska revolucija u Venecueli. Venecuela je ta [...] koja je predvodila pokret radikalnih promena. [...]

Poseta bilo kom skupu ili izbornom mestu tokom izborne kampanje, nosila je sa sobom razvejavanje svih sumnji u pogledu toga čiji je Čavez predstavnik: siromašni, ne-beli, mladi, onesposobljeni – drugim rečima opljačkana većina. [...] Euforija među siromašnima usled rezultata je bila opipljiva.”

Miln vidi venecuelanski socijalizam kao vredan divljenja, ne samo posmatran za sebe, već posebno kao alternativa evropskoj socijalnoj demokratiji:

---

¹⁵ Corbyn and hard-left fawning over Socialist Venezuela (prior collapse) (<https://www.youtube.com/watch?v=VSIQAKpaR20>).

„Inovativni socijalni programi, eksperimenti u direktnoj demokratiji i uspeh u podvođenju resursa pod javnu kontrolu koji je ostvarila Venecuela pružaju lekciju svakome ko je zainteresovan za socijalnu pravdu i nove forme socijalističkih politika u ostatku sveta. [...] Venecuela i njeni latinoamerički saveznici su pokazali svetu da više nije nužno prihvatiti propali ekonomski model, kao što to rade mnoge socijaldemokrate u Evropi.”¹⁶

Generalni sekretar udruženja Ujedinimo sindikat (Unite the Union), Len Meklaski (Len McCluskey), komentarisao je ponovni izbor Čaveza 2012. (Venezuela Solidarity Campaign, 2012: 5):

„Pozdravljamo ovakav rezultat, koji predstavlja jasno prihvatanje progresivnih socijalnih politika Uga Čaveza. Venecuela pokazuje da vlade koje stavljaju potrebe običnog radnog naroda na prvo mesto mogu očekivati jaku podršku na izbornim mestima. [...] Evropa bi možda trebala da nauči očiglednu lekciju od Venecuele.”

Endi Sloter (Andy Slaughter), poslanik iz Hamersmita, dodaje: „Ovo je sjajan rezultat za narod Venecuele, progresivne politike i demokratski proces” (Ibid.).

Čavezova smrt 2013. je izazvala lavinu izjava koje slave njegovo nasleđe i lekcije za ostatak sveta. Oven Džons je pisao:

---

¹⁶ „The Chávez victory will be felt far beyond Latin America”, *The Guardian*, 9. oktobar 2012. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/oct/09/Chávez-victory-beyond-latin-america>).

„Čavez je postao ikona venecuelanske sirotinje koja je dugo patila. [...] Njegove mere su transformisale živote miliona prethondo ignorisanih stanovnika Venecuele. [...] Čavez je bio demokratski izabran šampion sirotinje. [...] Pokazao je da je moguće odupreti se neoliberalnoj dogmi koja vlada velikim delom čovečanstva. Za njim će žaliti milioni stanovnika Venecuele – i to zbog jasnog razloga.”¹⁷

Generalni sekretar Sindikata radnika u oblasti komunikacije (Communication Workers Union (CWU)) Bil Hejz (Bill Hayes), rekao je: „Ugo Čavez je pomogao u nadahnuću novog socijalizma za XXI vek i obezbedio varnicu koja je zapalila ceo južnoamerički kontinent” (Venezuela Solidarity Campaign, 2013: 7).

Generalni sekretar UNISON-a Dejvid Prentis (David Prentis), verovao je da će „Ugo Čavez biti upamćen zbog svoje stalne borbe da uzdigne siromašne, svoje posvećenosti socijalnoj pravdi i svoje posvećenosti pravednosti i jednakosti” (Ibid: 7).

Generalni sekretar Kongresa sindikata (Trade Union Congress (TUC)) Frances O’Grejdi (Frances O’Grady), mislio je da se „Ugo Čavez postarao za implementaciju impresivnog i veoma progresivnog programa, koji je milione izvukao iz siromaštva i pružio građanima zdravstvenu zaštitu i obrazovanje” (Ibid: 7).

---

17 „Hugo Chávez was a democrat, not a dictator, and showed a progressive alternative to neo-liberalism is both possible and popular”, *Independent*, 6. mart 2013. (<http://www.independent.co.uk/voices/comment/hugo-chavez-was-a-democrat-not-a-dictator-and-showed-a-progressive-alternative-to-neo-liberalism-is-8522329.html>).

Gabi Cimer (Gabi Zimmer), poslanica u Parlamentu EU, predsednica Evropske ujedinjene levice – Nordijske zelene levice, grupe u Evropskom parlamentu, rekla je „njegova borba za potlačene, pogođene nezasitim i nemilosrdnim ekonomskim sistemom, obezbedila mu je i nastavlja da mu obezbeđuje neprijateljstvo moćnih, ali i nepokolebljivu podršku njegovog naroda i potlačenih” (Ibid: 6).

Džon Triket (Jon Trickett), poslanik iz Hemvorta, nazvao je Čavez „čovekom titanom. Progresivan, demokratski, glamurozan. U turbulentnim vremenima je obezbedio promenu za najsiromašnije” (Ibid: 6).

Dva Early Day Motion-a su izneta na raspravu u parlamentu UK. Jedan od njih, koji je potpisalo 25 poslanika iz četiri različite partije, glasi:

„Ovaj Dom [...] priznaje ogroman doprinos koji je on (Čavez) dao u savladavanju siromaštva u njegovoj zemlji i regionu [...] i načinu na koji je govorio u ime najsiromašnijeg i najmarginalizovanijeg stanovništva Latinske Amerike.”¹⁸

Drugi, koji je potpisalo devet poslanika iz tri različite partije, glasi:

Ovaj Dom [...] primećuje da je on (Čavez) vodio Bolivarsku revoluciju koja je milione ljudi u Venecueli

---

18 President Chávez of Venezuela, Early Day Motion 1154, 6. mart 2013. (<http://www.parliament.uk/business/publications/business-papers/commons/early-day-motions/edm-detail1/?ednumber=1154&session=2012-13>).

izvukla iz krajnjeg siromaštva; dalje primećuje da je bio postojan i nepokolebljiv protivnik zapadnjačkog imperijalizma i oslonac siromašnih i potlačenih iz celog sveta; i veruje da će uspomena na njega daleko nadživeti njegovu smrt kroz njegova izuzetna postignuća.”¹⁹

Na skupu podrške Čavezu u Londonu, Džeremi Korbin je rekao: „Čavez [...] je pokazao da postoji drugačiji, bolji način rešavanja stvari. Zove se socijalizam [...] I nakon njegove smrti, mi ćemo nastaviti da marširamo ka tom boljem, pravednom, mirnom i svetu punom nade.”²⁰

Poslanica Dijana Abot (Diane Abbott) je u intervjuu rekla: „Čavez je tako važan [...] zbog toga što je pokazao da je drugi svet moguć. Pomoć siromašnima, povećanje životnog standarda najsiromašnijih, je stavio na vrh svoje agende.”²¹

Na provenecuelanskom događaju u UK, Abot je rekla:

„Pokazao je regionu da je moguće stvari raditi na drugačiji način. [...] Čavezov režim je, u poređenju sa bilo kojim drugim režimom u regionu, ostvario najbolje rezultate u borbi protiv siromaštva i povećanju životnog standarda najsiromašnijih. I to je jedan od razloga zbog kojeg osećam strast braneći venecuelansku revoluciju i Čavezovo nasleđe.”²²

19 UK Parliament: Early Day Motion 1153: Death of President Hugo Chávez, 6. mart 2013. (<http://www.parliament.uk/edm/2012-13/1153>).

20 British MP Corbyn Praises Chávez at London Vigil, 7. mart 2013. (<https://www.youtube.com/watch?v=iYEFyS78SaA>).

21 Corbyn and hard-left fawning over socialist Venezuela (<https://www.youtube.com/watch?v=VSIQAKpaR20>).

22 Ibid.

U dokumentarnom filmu *Čavez: portret iz Evrope* (*Chávez: a portrait from Europe*), poslanik Džon Mكدonel (John McDonnell), sada ministar finansija vlade u senci, rekao je:

„[Čavez] je zapalio iskru koja je zaista bila podstrekač. [...] Venecuela i Bolivarska revolucija su postali deo agende svih socijalista. [...]

Bolivarska revolucija [...] je takođe došla u vreme kada je kapitalizam prošao kroz još jednu od svojih kriza. Tako ste ovde imali kapitalizam u krizi, koji je pokazivao da će uvek biti ispunjen krizama. [...] A onda ste nasuprot tome imali Bolivarsku revoluciju koja se odvijala u Venecueli, gde [...] je pitanje siromaštva bilo rešavano, zaposlenost je povećavana, ulagano je u javne usluge. [...]

Tako ste imali kontrast između kapitalizma u krizi i socijalizma na delu.”²³

Bio je to zenit popularnosti Bolivarske revolucije među komentatorima sa Zapada.

Nakon zenita

U martu 2013. je Javier Korales (Javier Corrales), ekspert za Latinsku Ameriku, pisao u magazinu *Foreign Policy*:

---

²³ *Hugo Chávez: un retrato desde Europa* – a portrait from Europe. Telesur documentary directed by Pablo Roldán (<https://www.youtube.com/watch?v=dpNrh-u3S78>).

„[Čavezov] imenovani naslednik, zamenik predsednika Nikolas Maduro, [...]zateći će se u situaciji u kojoj će morati da rukovodi ogromnom količinom političkog kapitala. Pa ipak, Maduro [...] će takođe naslediti i jednu od najdisfunkcionalnijih ekonomija na američkim kontinentima – i to upravo onda kada stiže na naplatu račun za mere koje je sprovodio preminuli vođa.”²⁴

Ispostavilo se da je ova procena potcenila ozbiljnost situacije. Ubrzo potom su se ekonomske tegobe, sa kojima se suočavala Venecuela, pretvorile u raspaljenu krizu. Kriza je izazvala masovno nezadovoljstvo, dok je vlada kao odgovor na to sve više pribegavala autoritarnim merama. Međunarodni ugled Venecuele je trpeo posledice. Ona je prestala da bude primer koji bi socijalisti sa Zapada trijumfalistički isticali protiv svojih oponenta, te je umesto toga prerasla u antiprimer koji su njihovi oponenti isticali protiv *njih*.

U tom trenutku se ton u glasu zapadnjačkih čavista primetno promenio. Provenecuelanski članci, koji su do sada bili skloni nadi i optimizmu, postali su gnevni i zauzeli odbrambeni stav. Nagalask se prebacio sa navodnih postignuća *čavizma* ka šta-ćemo-sa-izmu i ka preispitivanju motiva koji su vodili kritičare *čavizma*, kako na Zapadu, tako i na međunarodnom planu.

Oven Džons je 2014. napisao članak za časopis *The Independent*, koji je nosio naziv „Kritičari socijalizma gledaju Venecuelu i kažu 'rekli smo vam'. Ali greše” („Socialism's critics look at Venezuela and say, 'We told you so'.

24 „The house that Chávez built”, *Foreign Policy*, 7. mart 2013. (<https://foreignpolicy.com/2013/03/07/the-house-that-chavez-built/>).

But they are wrong"). Džons priznaje postojanje „nedavnih ekonomskih problema”, ali naglasak samog članka stavlja na period pre Čaveza („dajmo malo konteksta”) i na nasilje od strane određenih delova opozicije. Tekst kulminira tvrdnjom da „oni koji se slave koristeći probleme sa kojima se Venecuela suočava kako bi skupili političke poene, ni najmanje nisu zainteresovani za istinu”.²⁵

Šejmes Miln je otišao još dalje sa ovom logikom. Nakon što je još jednom otišao na hodočašće u Venecuelu 2014. godine, Miln je napisao članak pod naslovom „Venecuela pokazuje da protest može biti vid odbrane privilegija – ulica se uz podršku Zapada sada redovno koristi zarad napada na izabranu vladu, a u interesu elita” („Venezuela shows that protest can be a defence of privilege – Street action is now regularly used with western backing to target elected governments in the interests of elites”). Prema njegovom svedočanstvu, ljudi koji su protestovali protiv nestašica hrane i lekova su predstavljali koaliciju stranih marioneta, koje su finansirale ‘imperijalističke’ vlade i stare elite koje su pokušavale da vrate svoje privilegije:

„Vođe opozicije vezane za SAD [...] su pokrenule kampanju za svrgavanje Madura. [...]

Portesti nose sva obeležja antidemokratske pobune, prožete klasnim privilegijama i rasizmom. Predominantno srednjoklasni i ograničeni na bogate belučke kraje-

---

25 „Socialism’s critics look at Venezuela and say, ‘We told you so’. But they are wrong”, *Independent*, 28. februar 2014. (<https://web.archive.org/web/20140302210757/http://www.independent.co.uk/voices/comment/owen-jones-socialisms-critics-look-at-venezuela-and-say-we-told-you-so-but-they-are-wrong-9155295.html>).

ve, protesti su sada svedeni na bacanje Molotovljevih koktela i ritualne sukobe sa policijom. [...] U međuvremenu, podrška vladi u radničkim krajevima ostaje čvrsta. [...]

U takvim okolnostima ne iznenađuje to što Maduro, kako mi je rekao, vidi ove događaje kao destabilizaciju podstaknutu od strane SAD, poput one u Ukrajini. [...] Dokazi o subverzivnom delovanju SAD u Venecueli [...] su obimni.”²⁶

Ovde možemo videti paralele sa ranijim hodočasničkim izveštajima iz utopija prošlih vremena (videti Hollander, 1990: 160–67). Hodočasnici su oduvek muku mučili sa idejom da može postojati nezadovoljstvo u Narodnoj državi (osim možda u onoj meri u kojoj konstrukcija socijalizma još uvek nije bila gotova stvar). U socijalizmu je Narod na vlasti. Kako stoga mogu postojati protesti? Logično je da Narod ne može protestovati protiv sebe. Stoga su buntovnici morali biti definisani kao grupa odvojena od (i neprijateljska spram) Naroda, poput klasnih neprijatelja, kontrarevolucionara, stranih špijuna, itd.

Nakon svog zenita, manija vezana za Venecuelu se pretvorila u nešto slično navedenom, dok je „socijalizam za XXI vek” počeo neodoljivo da liči na ponavljanje socijalizma XX veka.

Šejmes Miln je bio u dobrom društvu. Mark Vajsbrod (Mark Weisbrod), jedan od direktora u Centru za eko-

26 „Venezuela shows that protest can be a defence of privilege – Street action is now regularly used with western backing to target elected governments in the interests of elites”, *The Guardian*, 9. april 2014. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/apr/09/venezuela-protest-defence-privilege-maduro-elites>).

nomska i politička istraživanja (Center for Economic and Policy Research (CEPR)), takođe je ustanovio:

„Venecuelanska sirotinja se nije priključila desničarskim opozicionim protestima, [...] nisu samo siromašni ti koji su suzdržani – u Karakasu su to skoro svi izvan nekolicine bogatih krajeva [...] u kojima se male grupe demonstranata noću sukobljavaju sa bezbednosnim snagama, bacajući kamenje i Molotovljeve koktele [...].

Otišao sam skeptičan u pogledu narativa [...] o tome da stalno rastuće nestašice elementarnih prehrambenih i potrošačkih dobara predstavljaju ozbiljnu motivaciju za proteste. [...]

Klasna priroda ove borbe je oduvek bila potpuna i neizbežna [...] Hodajući pored gomile koja se pojavila na [...] godišnjici Čavezove smrti, bilo je to more radničkog stanovništva Venecuele [...] Kakav kontrast u odnosu na nezadovoljne mase Los Palos Grandesa, sa Grand Cherokee džipom od 40.000\$, koji nosi slogan tog momenta: SOS VENEUELA.”²⁷

Najl Findlej (Neil Findlay), član Parlamenta Škotske, takođe je tvrdio da „Postoji seizmički pokret koji korporacije i njihovi saveznici iz SAD preziru. [...] Mrze činjenicu da narod ima kontrolu, a ne oni” (Venezuela Solidarity Campaign, 2014: 9).

---

27 „The truth about Venezuela: a revolt of the well-off, not a ‘terror campaign’”, *The Guardian*, 20. mart 2014. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/20/venezuela-revolt-truth-not-terror-campaign>).

Betan Dženkins (Bethan Jenkins), poslanik Narodne skupštine Velsa, verovao je: "Venecuela je zemlja bogata naftom. Naravno da će Amerika da (*sic*) gleda kako da destabilizuje situaciju u Venecueli. Pogledajte šta se dogodilo u Iraku." (Ibid: 8)

Fernando Perez (Fernando Perez), poslanik u Parlamentu EU, član Partije evropskih socijalista, takođe je tvrdio da „Haos, destabilizacija i nasilje desnice i oligarhije predstavljaju pokušaj da se nelegitimno svrgne Nikolas Maduro" (Ibid: 8).

Pišući za *Jacobin Magazine*, Džordž Sikarelo-Maher (George Ciccariello-Maher) je istakao da:

„Oni koji nastoje da vrate feudalne privilegije koje je imao svrgnuti *ancien régime* u Venecueli, su pokušali da iskoriste uglavnom srednjoklasne studentske proteste kako bi svrgli Madurovu vladu. [...] Dobrostojeće domaće elite (koje govore engleski kao da im je maternji) su se okrenule Tviteru i međunarodnim medijima. [...] Reakcionarna opozicija je izašla na ulice, napajana rasnom i klasnom mržnjom.”²⁸

On jedva приметно priznaje rastući autoritarizam vlade, ali vidi to kao opravdano:

„Iako smo protiv nepotrebne brutalnosti, u svakom slučaju postoji radikalno demokratska forma brutalnosti koje se ne možemo odreći u potpunosti. Radi se o istoj brutalnosti koja je 'svrgla Burbone sa prestola'. [...]

28 „Venezuelan Jacobins. Only the Venezuelan sans culottes can save the Bolivarian Revolution”, *Jacobin Magazine*, 13. mart 2014. (<https://www.jacobinmag.com/2014/03/venezuelan-jacobins>).

Nije to bila brutalnost zarad brutalnosti. [...] U pitanju je čudan paradoks: egalitaristička brutalnost, radikalno demokratska diktatura ubogih. Oni koji su danas oklevetani [...] su u stvari najdirektniji i najorganskiji glas ubogih u Venecueli.”

Džeremi Korbin je takođe video zlehude sile na delu. Na događaju organizovanom u sklopu Kampanje solidarnosti sa Venecuelom (Venezuela Solidarity Campaign) 2015. godine, optužio je SAD da pokušavaju da destabilizuju Venecuelu i da podriju njenu vladu. Nikada nije postalo jasno na koje je konkretno akcije Korbin ukazivao, ali je prizivao istorijske primere mešanja SAD u vojne udare (posebno onaj u Čileu 1973), a potom postavio retoričko pitanje, da li je današnja situacija zaista išta drugačija.²⁹

Do tada je ekonomija Venecuele bila u slobodnom padu, ali je Korbin i dalje slavio njene ‘uspehe’:

„Kada slavimo – a radi se o slučaju koji daje povoda za slavlje – postignuća Venecuele, u pogledu poslova, smeštaja, zdravstva, obrazovanja, ali pre svega njene uloge u životu celog sveta, kao potpuno drugačijeg mesta, onda to radimo zbog toga što prepoznajemo njihova postignuća i načine na koji nastoje da ih ostvare.”³⁰

---

29 Ovo je svakako bilo u skladu sa retorikom koju je koristila sama Madurova vlada. Primera radi, nakon Čavezove smrti, Nikolas Maduro je pokrenuo pitanje o tome da možda odgovornost snose agenti SAD, zbog svesnog izazivanja raka kod Čaveza. Videti: Scientists will study possible Chávez poisoning, Venezuelan leader says, *CNN*, 13. mart 2013. (<http://edition.cnn.com/2013/03/12/world/americas/venezuela-Chávez-death-investigation/index.html>).

30 „British MP Jeremy Corbyn Speaks out for Venezuela”, *Telesur*, 6. jun 2015. (<http://www.telesurtv.net/english/news/British-MP-Jeremy-Corbyn-Speaks-Out-For-Venezuela-20150605-0033.html>).

Nekoliko nedelja kasnije je Korbin napisao članak (sada obrisano) za svoj sajt, u kojem je tvrdio:

„Istorija se u celom svom obimu odigrava u Venecueli, gde je Bolivarska revolucija u punom zanosu, pružajući inspiraciju širom kontinenta. [...] Venecuela ozbiljno pobeđuje siromaštvo, empatično odbacujući [...] neoliberalne mere. [...]”

Uspех radikalnih mera u Venecueli se postiže pružanjem najsiromašnijima, oslobođanjem resursa, ali pre svega opštim obrazovanjem i uključivanjem. Kao i u slučaju Kube, pretnja koju Venecuela predstavlja za SAD nije vojne prirode. [...] Daleko je podmuklija, radi se o pretnji pružanjem primera za to šta socijalna pravda može da postigne.”³¹

Ovde Korbin malo kasni. Do tada je većina zapadnjačkih čavista začutila po tom pitanju. Međutim, oni koji su ostali su udvostručili ulogu.

Zatvaranje kruga

Kako je prethodno pokazano, nakon zenita, zapadnjački čavisti su ubedili sami sebe da ne postoji legitimno nezadovoljstvo u Venecueli – samo marionete koje finansira CIA i osramoćeni oligarsi. U nekom trenutku su ovaj narativ podigli na viši nivo.

U početku su ‘marionete i oligarsi’ bili optuženi za cinično iskorišćavanje ekonomske krize, kako bi spro-

---

31 Venezuela, 27. juli 2015. (<https://web.archive.org/web/20150727072253/http://jeremycorbyn.org.uk/articles/venezuela/>).

veli vlastitu političku agendu. Ovo je ubrzo preraslo u optužbu da aktivno *izazivaju* upravo tu ekonomsku krizu. Više nisu bili samo oportunisti koji su pokušali da instrumentalizuju probleme sa kojima se država suočava kako bi ostvarili vlastite ciljeve. Oni su bili ti koji su *stvorili* navedene probleme.

Zapadnjački čavisti su počeli da zvuče kao sovjetski propagandisti iz 30-ih godina, ujedinjujući se protiv 'sabotera', 'rušilaca', 'tvrđica', 'špekulanata', 'profitera', itd.³²

Kampanja solidarnosti sa Venecuelom je zagovarala sledeću poziciju (2016: 2):

„Snage desnice su povele ekonomsku kampanju koja podseća na destabilizaciju Aljendeove vlade u Čileu tokom 70-ih. [...] Ovaj ekonomski rat je udario na najsiromašnije članove društva preko veštački stvorenih nestašica, špekulacija sa cenama i razvojem crnog tržišta najosnovnijih potrepština, istovremeno optužujući vladu zbog posledičnih nedaća.”

Piter Bolton (Peter Bolton), istraživač pri *Council of Hemispheric Affairs*, napisao je:

„Poslovni sektor koji je prijateljski nastrojen prema opoziciji vodi agresivnu i dugotrajnu kampanju ekonomske sabotaze u nameri da svesno izazove socijalne nemire zarad destabilizacije i diskreditacije vladajućeg čavističkog bloka. [...] Ovi neprijateljski sektori su se

---

32 Mada je ovo delom bio kompozicioni efekat: mejnstrim levica je začudala o pitanju Venecuele, ostavljajući samo najtvrdokornije.

bavili stvarima poput gomilanja i špekulacije cenama i ciljano su proizveli oskudicu u proračunatoj nameri da proizvedu haos. [...]

Problemi se neminovno javljaju usled toga što ova elita već drži uzde i može agresivno da se odupire preuređivanju ekonomske i socijalne moći. Veoma korumpirana poslovna klasa je 1998. kontrolisala skoro sve ekonomske strukture koje se daju zamisliti. [...] Znatna je bila njihova sposobnost da bace klinove u napore koje je vlada ulagala u reforme. [...]

Stvarajući [...] oskudicu, elita je suštinski nastojala da oblikuje javnost u nameri da je natera da odbaci revoluciju, što je taktika na koju je uticala ekonomska blokada Kube koju su uvele SAD.”³³

Pišući za *MintPress News*, Kejleb Mopin (Caleb Maupin) je iznosio sledeći argument:

„Problemi koji more venecuelansku ekonomiju nisu posledica nekog inherentnog nedostatka socijalizma, već veštački sniženih cena nafte i sabotaze od strane onih sila koje su neprijateljski nastrojene prema revoluciji. [...] Privatne korporacije za obradu i uvoz hrane su pokrenule koordinisanu kampanju sabotaze. Ovo [...] je rezultovalo inflacijom i nestašicama hrane.”³⁴

33 „The other explanation for Venezuela’s economic crisis”, Council on Hemispheric Affairs, 24. mart 2016. (<http://www.coha.org/the-other-explanation-for-venezuelas-economic-crisis-2/>).

34 „US-led economic war, not socialism, is tearing Venezuela apart”, *MintPress News*, 12. juli 2016.

Džon Vajt (John Wight), pisac i novinar koji je pisao za *The Guardian*, *Independent*, *Huffington Post* i druge, napisao je za *Russia Today*:

„Od trenutka kada je Maduro stupio na dužnost, globalna ekonomska klima se ukombinovala sa odlučnom kampanjom [...] oligarha i njihovih pobornika kako bi gurnuli Venecuelu u ekonomsku, socijalnu i političku krizu. [...] Postoji nestašica osnovnih dobara na policama supermarketa, za koju Maduro optužuje orkestriranu politiku gomilanja prehrambenih dobara, koju sprovode njegovi politički oponenti, a u nameri da podstaknu socijalni nemir.”³⁵

Eva Marija (Eva Maria), spisateljica venecuelanskog porekla, verovala je da čavizam jednostavno nije otišao dovoljno daleko putem socijalizma, te da je ova bojažljivost omogućila kapitalističkim ‘saboterima’ da podriju ekonomiju:

„Socijalizam nije izazvao krizu, već obrnuto: popularne mere sprovedene tokom najprosperitetnijih godina revolucije nisu nikada ni bile socijalističke, već su pre predstavljale pokušaj da se popravi kapitalizam. [...] Od početka su domaći, davno etablirani kapitalisti radili zajedno sa novom birokratijom kako bi iskoristili prednosti sistema. [...] Ova situacija, kombinovana sa [...] desničarskim taktikama sabotiranja svih progresivnih

---

35 „Venezuela, South America, and the return of the oligarchs”, *Russia Today*, 16. maj 2016. (<https://www.rt.com/op-edge/343201-venezuela-south-america-oligarchs/>).

mera, dovela je do rađanja krize. [...] Oklevanje u tome da se u potpunosti suprotstavi kapitalizmu kao sistemu je dovelo do usporavanja procesa. [...] Ukoliko sistem ne oduzme poluge moći iz ruku kapitalista i smesti ih u ruke radnika, postignuća će uvek biti povučena.”³⁶

Pišući za *Jacobin Magazine*, Džordž Sikarelo-Maher je za krizu optužio „kapitalističku sabotažu proizvodnje”, kao i opoziciju koja je „težila podsticanju krize, destabilizaciji vlade i pretvaranju zemlje u nešto čime se ne može upravljati”. Bio je ubeđen da „situacija koja preovladava nije rezultat previše socijalizma, već premalo”. Rešenje je, stoga, bilo ići do kraja:

„Ne postoji koherentno razumevanje revolucije koje ne uključuje pobedu nad našim neprijateljima u toku izgradnje novog društva. [...] Takve opasnosti ne možemo savladati bez oružja [...]

Niko ne bi tvrdio da su danas na vlasti venecuelanske mase, ali u prethodnih dvadeset godina smo ih videli bliže tom cilju nego ikada pre. Njihovi neprijatelji, ali i naši, jesu na ulicama, pale i pljačkaju u ime sopstvene klasne superiornosti. [...]

Jedini način da se ide napred jeste produblјivanje i radikalizacija bolivarskog procesa. [...] Jedini put za izlazak iz venecuelanske krize leži na levisi: [...] u stvaranju istinske socijalističke alternative.”³⁷

36 „Why ‘twenty-first-century socialism’ failed”, *Jacobin Magazine*, 4. avgust 2017. (<https://www.jacobinmag.com/2016/08/venezuela-chavez-maduro-pink-tide-oil-bureaucracy>).

37 „Which Way Out of the Venezuelan Crisis? ”, *Jacobin Magazine*, 29. juli 2017. (<https://www.jacobinmag.com/2017/07/venezuela-elections-chavez-maduro-bolivarianism>).

Ovaj stil promišljanja je doveden do svojih logičkih zaključaka u rečima Kena Livingstona, bivšeg gradonačelnika Londona, koji je rekao *The Times*-u:

„Ugo Čavez nije streljao elitu establišmenta, dozvolio im je da nastave i zato su još uvek tu. Mislim da postoji mnogo glasina da su oni ti koji blokiraju neophodnu hranu i lekove i stvari poput toga, zbog toga što kontrolišu mnoštvo kompanija. A Amerika takođe ima i dugu istoriju podrivanja svake levičarske vlade.”³⁸

Livingston je kasnije rekao *Talk Radio*-u:

„Jedna od stvari koju Čavez nije uradio kada je došao na vlast, jeste to da nije ubio sve oligarhe. [...] Dozvolio im je da žive, da nastave. Verujem da mnogi od njih koriste svoju moć i kontrolu uvoza i izvoza kako bi otežali i podrivali Madura.”³⁹

Ovo je momenat u kojem se krug zatvara. Na ovoj tački isparava iluzija da je socijalizam u Venecueli u potpunosti drugačiji od bilo kog od prethodnih diskreditovanih pokušaja.

---

38 „Livingstone backs Maduro and blames US meddling for Venezuela collapse”, *The Times*, 1. avgust 2017. (<https://www.thetimes.co.uk/article/livingstone-backs-maduro-and-blames-us-meddling-for-venezuela-collapse-kr5wjkh2h>).

39 „Ken Livingstone: Venezuela crisis due to Chávez’s failure to kill oligarchs”, *The Guardian*, 3. avgust 2017. (<https://www.theguardian.com/politics/2017/aug/03/ken-livingstone-venezuela-crisis-hugo-Chávez-oligarchs>). Ovo nije isto kao iskaz da vlada Venecuele *treba* da pobije ‘oligarhe’. Livingston nije bukvalno pozvao na masovna ubistva. Ali jasno je da misli da ove loše definisane ‘elite’ predstavljaju uzrok krize, iz čega sledi da bi njihovo smaknuće moglo biti jedno od rešenja (bez obzira na to da li to jeste ili nije rešenje koje Livingston preferira).

Posledice: nije istinski socijalizam – ponovo

U vreme pisanja ove knjige, venecuelanski socijalizam je bio u tranziciji iz druge u treću fazu. Konsenzus koji izrasta glasi da venecuelanska ekonomija nikada i nije imala mnogo veze sa socijalizmom, te da je isticanje ovog primera u debati sa socijalistima odraz intelektualne lenjosti i neukosti.

Spominjanje Venecuele se već naširoko smatra jeftinim trikom, šlagvortom za prevrtanje očima i izrugivanje.

Džon Preskot (John Prescott), nekadašnji državni sekretar i zamenik ministra, skoro je napisao sledeće:

„Venecuela se koristi kao još jedan štap za šibanje Džeremija Korbina. [...] I to ne radi samo torijevska vlada već i mala grupa njegovih poslanika, koji su aktivno vodili kampanju za njegovo uklanjanje pre više od godinu dana. Niko od ovih Biterita (složenica nastala od 'bitter Blairite'⁴⁰) među poslanicima nije ranije pokretao pitanje Venecuele u Donjem domu.”⁴¹

Brajan Vilson (Brian Wilson), nekadašnji državni ministar inostranih i poslava vezanih za Komonvelt, kao i državni ministar trgovine, pisao je da „Oni koji se slave njenom (venecuelanskom) tragedijom, u potrazi za političkim poenima na domaćem planu, trebalo bi da

40 'Ogorčeni bleristi', odnosno deo britanske levice, pobornici Tonija Blera i Novog Laburizma. (*Prim. prev.*)

41 „Venezuela used as another stick to beat Jeremy Corbyn but he will survive regime change call”, *Daily Mirror*, 12. avgust 2017. (<http://www.mirror.co.uk/news/politics/john-prescott-venezuela-used-another-10976707>).

budu pozvani da pored postavljanja pitanja i odgovaraju na pitanja”.⁴²

Mari Dejevski (Mary Dejevsky), kolumnistkinja u listu *The Independent*, govorila je o „fiksaciji na Venecuelu” i tvrdila:

„Činjenica je da mnogi od onih koji sada širom medija u UK osuđuju krizu u Venecueli, rade to u manjoj meri zbog brige za zemlju i njene ljude, a više zbog toga što im navedeno pruža novi štap kojim mogu da šibaju Džeremija Korbina.”⁴³

Postoje izuzeci. Nekoliko negdašnjih Čavezovih obožavaoca je jednostavno priznalo da su pogrešili i nastavilo dalje.

Asa Kusak (Asa Cusack) generalni urednik bloga LSE o Latinskoj Americi i Karibima, napisala je u *The Guardian*-u:

„Da li su njegove (Čavezove) dobre namere zaslepele i mene i druge, pa nismo videli opasne promašaje njegove vlade? Da li sam mislila da je centralizacija moći dugoročno isplativa? [...] Da li sam umanjivala zloupotrebe koje bih osudila u slučaju da ih je činila vlada bliža

---

42 „Venezuela is a tragedy, not an opportunity to score domestic political points”, *The Scotsman*, 11. avgust 2017. (<http://www.scotsman.com/news/opinion/brian-wilson-venezuela-is-a-tragedy-not-an-opportunity-to-score-domestic-political-points-1-4528573>).

43 „Most politicians decrying the crisis in Venezuela don’t care about its people – they care about a stick to beat Corbyn with”, *Independent*, 10. avgust 2017. (<http://www.independent.co.uk/voices/venezuela-jeremy-corbyn-why-wont-he-condemn-chavez-general-election-a7886931.html>).

desnici? [...] Mislim da jesam. Ukoliko je tačno da 'levica izvan Venecuele može da pomogne u ponovnoj izgradnji pokreta tako što će učestvovati u iskrenom beleženju onoga što je krenulo naopako', onda je priznavanje i učenje iz naših neuspeha prvi korak koji se mora načiniti."⁴⁴

Džejms Bladvort (James Bloodworth), novinar levičarskih pogleda, rekao je već u početku 2014, dok još nisu pristigli najcrnji dani:

„Bilo je dana kada je takozvana Bolivarska revolucija u Venecueli delovala obećavajuće. Sećam se [...] da sam bio opčinjen onime što sam video. [...] Prisećajući se svega, nemam nedoumica u pogledu toga na čijoj sam strani bio. Međutim, više od decenije kasnije, slika je daleko manje ohrabrujuća. [...]

Svako ko iskreno brine za siromašne (umesto da samo izvikuje parole u njihovo ime) ima obavezu da prepozna koliko se, kao posledica mera koje sprovodi vlada, pogoršava situacija u Venecueli."⁴⁵

Tri godine kasnije je Bladvort istu poentu izneo sa većim žarom. Posebno je bio kritičan u pogledu potpunog odsustva preispitivanja na strani britanske leveice u situaciji venecuelanske implozije:

44 „What the left must learn from Maduro's failures in Venezuela”, *The Guardian*, 2. avgust 2017. (<https://www.theguardian.com/commentis-free/2017/aug/02/left-learn-maduros-failures-in-venezuela-bolivarian-revolution-chavismo>).

45 „The left has a blind spot on Venezuela. When will it acknowledge that Chávez's socialist dream has turned into a nightmare?”, *Independent*, 19. februar 2014. (<http://www.independent.co.uk/voices/comment/the-left-has-a-blind-spot-on-venezuela-when-will-it-acknowledge-that-chavez-socialist-dream-has-9138930.html>).

„Grđiti one koji su Venecueli učinili našao bi bilo be-smisleno. Ali pošteno je upitati da li je bilo koja lekcija izvučena iz ove tragedije. [...]

Zašto je opozicija učutkana? Zašto se proizvodnja raspala u nekoliko venecuelanskih sektora ubrzo po nacionalizaciji postrojenja? Da li je moćna država, pipaka pruženih u sve segmente života u Venecueli, zaista pružila siromašnim stanovnicima zemlje veću kontrolu nad vlastitom sudbinom?

Ili možda samo postavljanje ovih pitanja na britanskoj levlci automatski znači slanje samog sebe u redove reakcionara. Bilo kako bilo, postoji nešto neukusno u tome da se slavi pokret onda kada su vremena dobra, ali da se odbacuje onda kada njegove neprijatne karakteristike izbiju na površinu.”⁴⁶

Poslednja rečenica, naravno, opisuje upravo ono što zapadnjački intelektualci rade vekovima.

Kusak i Bladvort su izuzeci. Učestaliji odgovor bio je umanjivanje socijalističkih aspekata venecuelanske ekonomije, te predstavljanje njene krize kao posledice uopštenog slučaja ‘loše uprave’, ‘lošeg vođstva’, itd. Meri Dejevski je, primera radi, pisala:

„Razlog zbog kojeg je [...] Venecuela sada u rizičnoj situaciji, ne može da se svede ili najvećim delom pripiše samo dogmi – marksističkoj, socijalističkoj, populističkoj ili bilo kojoj. Dominacija jednog harizmatškog vođe

---

46 „Hugo Chávez was a hero to many on the left. Where are they now Venezuela is collapsing?”, *International Business Times*, 4. juli 2017. (<http://www.ibtimes.co.uk/hugo-chavez-was-hero-many-left-where-are-they-now-venezuela-collapsing-1628929>).

uvek nosi opasnosti; korupcija, nekompetentnost, pad na globalnom tržištu nafte, socijalna struktura države, sve je to odigralo svoju ulogu.”⁴⁷

U međuvremenu se dovođenje u pitanje socijalističkih akreditiva Venecuele već zahuhtalo.

Rajan Bajtler (Ryan Beitler), novinar, muzičar i pisac fikcije, piše:

„Korupcija, pohlepa i elitizam [...] su u sukobu sa svime što socijalizam predstavlja i svime čemu teži narod Venecuele. [...] Nisu socijalističke ideje to što je dovelo zemlju u stanje gladovanja i nestašice robe. [...]

Iz duge istorije [...] ispiranja mozga u okviru crvene panike, socijalizam je izjednačavan sa tiranijom [...] uprkos tome što je glavni cilj te ideologije pravično, besklasno društvo. [...]

Zašto optužujemo socijalizam? Nije to ideologija koja je ovde na delu, kao što socijalizam nije praktikovan ni za vreme Sovjetskog Saveza. [...]

Da su Maduro i njegova vlada zaista ispunili iskazane vrednosti egalitarničkog demokratskog socijalizma, ljudi ne bi gladovali, ne bi bilo redova za hleb, ne bi bilo

---

47 Videti, primera radi: „Don't blame socialism for Venezuela's woes. We explain why blaming only socialism for Venezuela's political and economic crisis doesn't make sense”, *Al Jazeera*, 17. jun 2017. (<http://www.aljazeera.com/programmes/upfront/2017/06/don-blame-socialism-venezuela-woes-170617080851514.html>). Videti takođe: „Most politicians decrying the crisis in Venezuela don't care about its people – they care about a stick to beat Corbyn with”, *Independent*, 10. avgust 2017. (<http://www.independent.co.uk/voices/venezuela-jeremy-corbyn-why-wont-he-condemn-chavez-general-election-a7886931.html>).

nestašice lekova, ne bi bilo inflacije i ne bi bilo pobuna.”⁴⁸

Ministar finansija vlade u senci Džon Mekdonel je na Svetskom ekonomskom forumu u Davosu izjavio:

„Ne radi se o tome da je problem u sukobu između socijalizma i kapitalizma. [...]

Svi ciljevi koje je postavio Čavez [...] bi bili uspešno ostvareni da su naftne resurse mobilisali tako da zaista investiraju na duge staze. [...]

Mislim da su u Venecueli pogrešno skrenuli na ne baš efektan put, a ne na put socijalizma.”⁴⁹

Nekoliko meseci kasnije je Mekdonel izjavio u emisiji *Sunday Politics*: „Ne mislim da je to (Venecuela) socijalistička država. [...] Ne mislim da su pratili [...] socijalističke mere. [...] A kao posledica toga doživljavaju probleme.”⁵⁰

Noam Čomski, koji je nekada udizao Venecuelu kao primer toga kako se ‘stvara bolji svet’, sada tvrdi:

„Nikada nisam opisao Čavezovu vladu državnog kapitalizma kao ‘socijalističku’, niti ukazao na nešto tako

---

48 „What’s the matter with Venezuela? It’s not socialism, it’s corruption”, *Paste Magazine*, 19. jun 2017. (<https://www.pastemagazine.com/articles/2017/06/whats-the-matter-with-venezuela-its-not-socialism.html>).

49 „John McDonnell says hard-left Venezuela collapsed because they weren’t socialist enough”, *The Sun*, 26. januar 2018. (<https://www.thesun.co.uk/news/5429849/john-mcdonnell-says-hard-left-venezuela-collapsed-because-they-werent-socialist-enough/>).

50 „John McDonnell says Venezuela is failing because it is ‘not a socialist country’”, *City AM*, 20. maj 2018. (<http://www.cityam.com/266141/john-mcdonnell-says-venezuela-failing-because-not-socialist>).

apsurdno. Bila je prilično udaljena od socijalizma. Privatni kapitalizam je opstao. [...] Kapitalisti su bili slobodni da podrivaju ekonomiju na različite načine, poput masovnog izvoza kapitala.”⁵¹

Slavoj Žižek pita:

„Zbog čega nije ostao ni jedan stanovnik Venecuele koji bi pružio autentičnu radikalnu alternativu Čavezu ili Maduru? Zašto je inicijativa u opoziciji Čavezu prepuštena ekstremnoj desnici koja je trijumfalistički hegemonizovala opozicionu borbu, namećući sebe kao glas običnog naroda koji trpi posledice loše uprave čavista nad ekonomijom?”⁵²

Dakle još jednom – to nije bio *istinski* socijalizam. *Istinski* socijalizam nikada nije bio oproban.

---

51 „Chomsky’s Venezuela lesson”, *Creators*, 31. mart 2017. (<https://www.creators.com/read/john-stossel/05/17/chomskys-venezuela-lesson>).

52 „The problem with Venezuela’s revolution is that it didn’t go far enough”, *Independent*, 9. avgust 2017. (<http://www.independent.co.uk/voices/venezuela-socialism-communism-left-didnt-go-far-enough-a7884021.html>).

10 ZBOG ČEGA ISTRAJAVAJU SOCIJALISTIČKE IDEJE?

Hajtov model socijalne intuicije i Kaplanova teorija ‘racionalne iracionalnosti’

Čitajući svedočanstva socijalističkih hodočasnika, čovek ne može a da se ne zapita kako je moguće da tako mnogo izuzetno obrazovanih, izuzetno inteligentnih, dobro informisanih i dobronamernih ljudi može tako kolosalno i tako istrajno da greši. Naravno, nismo svi eksperti za ekonomiju, politički sistem ili društvene strukture stranih država i neko ko stvari posmatra spolja lako može da načini pogrešnu procenu. Ali socijalistički hodočasnici nisu samo grešili na isti način na koji greši, primera radi, novinar koji pokriva finansijski život, a koji pomeša kratkoročni bum sa istinskim povećanjem prosperiteta. Ti hodočasnici su putovali u neka od najpaklenijih mesta na svetu i vraćali se ubeđeni da su videli raj.

Holenderova knjiga (Hollander, 1990) ne ostavlja prostor za sumnju da su hodočasnici samo bili naivni. Naivna osoba ne *želi* da bude prevarena – samo nije dobra u prepoznavanju prevare. Nasuprot tome, biti socijalistički

hodočasnik zahteva svestan trud uložen u zavaravanje samog sebe i filtriranje realnosti ili selektivnu percepciju, slepilo ili prenebregavanje viđenog. Biti socijalistički hodočasnik znači naporno raditi.

Hajtov model socijalne intuicije

Na ovom mestu nam uvid u navedeno pruža istraživanje Džonatana Hajta (Jonathan Haidt, 2012) o tome kako su evoluirale i kako funkcionišu naše sposobnosti za moralno i političko rasuđivanje. Hajt pokazuje da dobar deo našeg moralnog i političkog rasuđivanja predstavljaju *post hoc* racionalizacije. Njihova glavna uloga nije da *dođu* do zaključka, već da *opravdaju* zaključak *nakon* što smo do njega došli. Često brzo i intuitivno dolazimo do širokog zaključka, a potom selektivno tražimo argumente kako bismo ga retrospektivno poduprli. Hajt navedeno sumira u formulaciji „Prvo dolaze intuicije, a potom dolazi strateško rasuđivanje.”

Stoga naš um ne funkcioniše kao sudija koji proučava dokaze, procenjuje ih, interpretira, pa tek onda dolazi do zaključka. Pre radi poput advokata, koji odredi opšti okvir pozicije koju će zastupati u početku (primera radi, „moj klijent je nevin”) pa potom gradi slučaj koji to potvrđuje. Taj slučaj može biti savršeno logičan, koherentan i ubedljiv. Ali nije on razlog zbog kojeg je advokat došao na tu poziciju. Advokat je započeo sa te pozicije, a potom „obrnutim inženjeringom” izgradio slučaj koji je podupire. Ukoliko se slučaj raspadne (recimo, ukoliko se pokaže da je alibi njegovog klijenta lažan), advokat neće odba-

citi sopstvenu poziciju. Ostaće na istoj poziciji i samo je opravdavati na drugi način. Izgrađiće novi slučaj koji će rezultovati istim zaključkom. Ukoliko su dokazi protiv njihovog klijenta toliko nadmoćni da ne postoji način da se ta pozicija održi, onda će oni pristati na najmanju koncesiju koju mogu da izvuku.

Primeru radi, Hajt je sproveo seriju intervjuu u kojima je pitao učesnike da daju svoj moralni sud o nekoj hipotetičnoj akciji X, te da pojasne razlog(e) za takvu presudu. Kada su ispitanici tvrdili da se protive akciji X zbog toga što može dovesti do negativne posledice A, intervjuer je menjao postavku (u pitanju je samo misaoni eksperiment, te stoga intervjuer može da ga menja po volji) na takav način da X nikako ne bi moglo da bude uzrok A. Ali umesto da omekšaju svoj stav prema X, u odgovoru na ovo je većina ispitanika jednostavno birala drugačiju liniju napada: ukoliko X ne izaziva A, onda sigurno izaziva podjednako nepoželjan ishod B. Kada intervjuer posle ovoga isključi i taj argument (menjajući ponovo postavku tako da isključi B), većina ispitanika bi odmah prelazila u napad na C. I tako iznova. Ovo pokazuje da ni A, ni B, ni C nikada nisu bili razlog zbog kojeg su se ispitanici protivili akciji X. Bili su *post hoc* opravdanja intuitivne i visceralne nenaklonosti akciji X.

Ovo ima važne implikacije (Haidt, 2012: 48):

„Model socijalne intuicije pruža objašnjenje zbog čega su moralne i političke rasprave tako frustrirajuće: *zbog toga što su moralni razlozi poput repa kojim maše pas-intuicija*. Pas maše repom da bi komunicirao. Ne

možete naterati psa da bude srećan tako što ćete na silu vrteti njegov rep. I ne možete promeniti mišljenje ljudi tako što ćete u potpunosti pobiti njihove argumente.”

Često doživljavamo emocije i razum kao sile koje su nezavisne jedna od druge i koje mogu da vuku u suprotnim pravcima. Emocionalni deo našeg uma podržava određenu političku meru zbog toga što osećamo da je ispravno to raditi i zato što je bazirana na dobrim namerama; racionalni deo našeg uma joj se protivi zbog toga što je ta mera oprobana na drugom mestu i zato što je propala. Hajtovo istraživanje pokazuje da to ne funkcioniše na taj način. Emocije i razum nisu suprotstavljene. Odnos između njih više liči na odnos između poslodavca i zaposlenog. Emocionalni, intuitivni deo našeg uma prihvata određenu poziciju i potom ‘unajmljuje’ rasuđujući deo da izgradi dobru argumentaciju za nju.

Kako Hajt takođe ističe, ne radi se o odnosu gospodara i roba. Ukoliko poslodavac istupi sa potpuno nerazumnim zahtevom, zaposleni može da odbije da to uradi. Većina nas nikada ne bi uspela u tome da ubedi same sebe da svetom vladaju humanoidni gušteri ili da se Holokaust nikada nije desio, čak i ako bismo želeli da verujemo u to. Ali teoretičari zavere koji u to veruju ne predstavljaju otpadnike koji ne raspolažu ‘normalnim’ sposobnostima rasuđivanja. Pre pokazuju sklonosti koje pokazujemo svi mi, samo ih dovode do ekstrema. Ne radi se o kvalitativnoj razlici, već o razlici u stepenu. Teoretičari zavere su sposobni da dođu do zaključka do kog žele da dođu čak i onda kada su dokazi nedvosmisleno protiv

njih, dok većina nas zahteva barem *malo* dvoznačnosti. Ali pošto neka dvoznačnost skoro uvek postoji i pošto je skoro uvek moguće iznaći argumente u prilog različitim pozicijama, obično pronalazimo razloge da dođemo do zaključka do kojeg želimo da dođemo.

Ova sklonost se može manifestovati na različite načine. Jedan od njih je „konfirmacijska pristrasnost” – naša dobro dokumentovana sklonost uvećavanju dokaza koji idu u prilog onoga u šta verujemo i previđanju ili odbacivanju dokaza koji tome kontriraju.

Povezana, često sofisticiranija forma *post hoc* racionalizacije jeste „motivisano rasuđivanje”. Kako Hajt pojašnjava (Haidt, 2012: 84):

„Psiholozima su sada puni kabineti nalaza vezanih za motivisano rasuđivanje, koji pokazuju mnoštvo tri-kova koje ljudi koriste kako bi došli do zaključka do kojeg žele da dođu. Kada se ispitanicima kaže da su na testu inteligencije ostvarili nizak rezultat, oni biraju da čitaju članke koji kritikuju (radije nego one koji brane) validnost IQ testova. Kada ljudi čitaju (fiktivnu) naučnu studiju koja govori o vezi između unosa kofeina i karcinoma dojke, žene koje piju mnogo kafe pronalaze više grešaka u studiji od muškaraca i žena koje unose manje kofeina.”

Motivisano rasuđujući, čovek ne ignoriše i ne odbacuje u potpunosti dokaze koji su u kontradikciji sa njegovim ubeđenjima, već pre pokušava da iznađe rupe u njima. Može, primera radi, zahtevati nemoguće standar-

de preciznosti od izvora nezgodnih informacija, što je obično praćeno labavim standardima za izvore pogodnih informacija.

Hajtovi nalazi nisu toliko pesimistični koliko možda zvuče na početku. Hajt ne kaže da ne možemo rasuđivanjem da dođemo do istine. On samo ističe snagu intuicija u raspravama o moralu i politici. Ovo ne predstavlja uvek problem.

U odnosu na mnoštvo pitanja većina nas ne raspolaže jakim intuicijama na bilo koji način. Možemo imati jaka osećanja po pitanju toga da li Britanija treba da napusti EU ili da ostane u njoj. Ali većina nas neće imati jaka osećanja po pitanju toga, recimo, da li Britanija treba da ostane deo dogovora o Jedinstvenom evropskom nebu. Razborita argumentacija pobeđuje onda kada se njeni zaključci ne suočavaju sa jakim intuicijama.

Još važnije je to što će naše intuicije često biti u konfliktu. Možemo imati jaka osećanja po pitanju toga da Britanija treba da konsoliduje svoje javne finansije i da drži pod kontrolom vladin dug. Ali takođe možemo imati i jaka osećanja po pitanju zaštite ljudi koji u velikoj meri zavise od državne pomoći. Ukoliko samo vidimo 'štednju' kao besmisleni okrutnost (tj. ako nemamo sukobljene intuicije), onda nećemo biti otvoreni za argumente o opasnosti deficita izmaklog kontroli. Ali ako nam naše intuicije šalju različite poruke, nema razloga zbog kojeg ne bismo mogli da pođemo u pravcu u kojem nas vode najbolji dokazi.

Hajt ističe da izuzetno jednostavne stvari, poput prijateljstva sa ljudima koji imaju suprotne političke

stavove, mogu menjati političke intuicije, usled toga što isključuju neprijateljstvo i ogorčenost iz političkog neslaganja. Možemo i dalje da se ne slažemo, ali je veća verovatnoća da ozbiljno saslušamo suprotne argumente. Izuzetno je teško priznati da možda ima poente u onome što govori politički oponent onda kada osećamo ozlojeđenost u odnosu na njega. Ovo je razlog zbog kojeg Hajt naglašava samosegregaciju i hipertribalizam, one vrste koju trenutno gledamo na društvenim medijima ili u kulturnim ratovima na univerzitetskim kampusima. U takvim okruženjima ljudi sličnih političkih pogleda prestaju da bivaju samo labav savez i postaju moralno pleme koje komanduje lojalnost i kažnjava odstupanje. U međuvremenu, ljudi suprotstavljenih pogleda prestaju da bivaju samo politički oponenti i postaju neprijateljsko pleme; njihovi pogledi više nisu samo pogrešni, već postaju aktivno maliciozni.

Skлонost upotrebi rasuđivanja kao oruđa zarad opravdanja i potvrđivanja postojećih ubeđenja, umesto za iznalaženje istine, postoji i u najboljim uslovima – ali određena podešavanja neutrališu ovu sklonost, dok je druga uvećavaju. Pretvaranje politike u moralni krstaški pohod je dramatično povećava. Možemo primetiti ovaj proces onda kada se suprotna stanovišta ili ljudi koji se na njima nalaze, opisuju istim terminima kojima opisujemo ubuđalu hranu ili mleko: ‘gadno’, ‘odvratno’, ‘odbojno’, ‘gnusno’, itd. Ukoliko je ovo visceralni odgovor na ugao gledanja, rasuđujući deo našeg mozga će odmah stupiti u ‘ulogu advokata’.

Hajtova istraživanja se ne odnose specifično na intelektualce, ali on citira studiju koja ispituje na koji način

sa promenom stepena obrazovanja i inteligencije varira sposobnost rasuđivanja (Ibid: 80–81). Učesnici u studiji su zamoljeni da odaberu stranu u debati po pitanju savremenih praktičnih politika, da napišu argumentaciju za svoju poziciju i da napišu argumentaciju za suprotnu poziciju. Ovaj drugi zadatak je služio proveriti sposobnosti ljudi da uđu u um svojih političkih oponentata i da argumentuju onako kako bi oponenti argumentovali. Kada je u pitanju odbrana vlastite pozicije, rezultati studije su onakvi kakvi se očekuju: veština rezonovanja je u pozitivnoj korelaciji sa obrazovanjem i inteligencijom. Ali u slučaju drugog zadatka – argumentovanje iz perspektive oponentata – takva korelacija nije postojala (Ibid: 81):

„Pametni ljudi su veoma dobri advokati i sekretari za odnose sa javnošću, ali nisu ništa bolji od drugih u pronalaženju razloga na drugoj strani. Perkins (vodeći autor studije) zaključuje da ‘Ljudi svoj IQ koriste za podupiranje vlastite pozicije, a ne za potpunije i ujednačene istraživanje celokupnog pitanja.’”

Hajtovo istraživanje nas ne vodi zauzimanju fatalističke pozicije; on ne kazuje da su racionalno ispitivanje i ubeđivanje nemogući i da treba da odustanemo. Ali pokazuje da je neophodna ogromna količina intelektualne samodisciplinovanosti da bi se odbacila politička/moralna pozicija koja nam je emotivno ugodna, te da se umesto toga prigrli pozicija koja nam nije emotivno ugodna i to isključivo na osnovu superiornih dokaza u prilog ove druge.

Kaplanova teorija 'racionalne iracionalnosti'

Istraživanja Brajana Kaplana (Bryan Caplan (2006)) vezana za 'racionalnu iracionalnost' pružaju nam dodatan uvid. Kaplan pokazuje da postoji mnoštvo ekonomskih mera za koje se može dokazati da su loše i koje su odbačene od strane ekonomista praktično svih političkih ubeđenja i metodoloških škola – ali koje uprkos tome ostaju široko popularne. On se ne bavi socijalizmom (mada se neke od mera koje navodi mogu opravdano opisati kao socijalističke) i ne bavi se specifično stavovima među intelektualcima. Ali nije prenategnuto ekstrapolirati njegove nalaze.

Kaplan pojašnjava (Ibid: 14–16):

„Ekonomisti obično pretpostavljaju da su uverenja sredstva kojim se postižu ciljevi, a ne da su ona ciljevi sama po sebi. U stvarnosti, međutim, često imamo dragocene poglede, vrednovane same po sebi. [...] Ideja da se ljudima neka uverenja sviđaju više nego druga ima dugu istoriju izvan ekonomije. [...] Retko ko bez emocija prihvata svoja religijska učenja kao 'trenutno vodeću hipotezu'. [...] Poput pristalica tradicionalnih religija, mnogi ljudi pronalaze utehu u svom političkom svetoznanju, dok kritička pitanja dočekuju sa pobožnim neprijateljstvom.”

Stoga istrajavanje u uverenjima za koja se može dokazati da su pogrešna može biti u potpunosti racionalno ukoliko su ta uverenja izvor zadovoljstva, ponosa, emocional-

nog komfora i možda čak identitetskih osećanja. To može delovati iracionalno ukoliko pogrešno pretpostavimo da je nosilac tih uverenja motivisan isključivo željom da dozna istinu. Uverenja koja su emotivno privlačna pružaju korist ljudima koji ih nose, bez obzira na to da li su tačna ili nisu.

A šta je sa cenom? Prema Kaplanovom mišljenju, postoji ogromna razlika između posedovanja (ili pak, delanja spram) iracionalnih uverenja u našem privatnom životu i posedovanja iracionalnih uverenja u političkom životu. Snosimo punu cenu prvog, ali ne postoji cena vezana za drugo. Ukoliko snosimo trošak posedovanja iracionalnih uverenja, postoji jak podstrek da ih preispitamo, ili barem da nađemo izgovor da ne delamo spram njih. Ovo je razlog zbog kojeg, primera radi, često viđamo ljude ksenofobičnih uverenja, koji ne oklevaju u kupovini stranih proizvoda, unajmljivanju stranih radnika ili radu za stranog poslodavca, itd, ukoliko im to omogući bolju prođu od toga da kupe domaći proizvod, zaposle sunarodnika ili da rade za sunarodnika, itd. I dalje mogu negovati svoja iracionalna uverenja, ali delaju *kao da* dele racionalna uverenja.

Za iracionalna politička uverenja se, naravno, takođe plaća cena ukoliko se pretvore u iracionalne mere. Ali taj trošak ne snose samo ljudi koji su nosioci takvih uverenja. Snosi ih cela populaciji i nijedan član javnosti sam po sebi nema primetan uticaj na političke rezultate. Stoga za razliku od sfere ličnog izbora, ne postoji korelacija između političkih uverenja koja lično nosimo i političkih rešenja koja dobijamo. Nema razloga da pazimo šta želimo,

jer ne postoji odnos između toga šta želimo i onoga što zaista dobijemo.

Možemo čvrsto da zagovaramo politiku koja bi, u slučaju da ikada bude primenjena, brzo uništila zemlju, uključujući i nas same. Zauzimanje te perspektive nas ne košta ništa.

Ekonomistima je odavno poznat koncept 'racionalnog neznanja': racionalno je ne biti dobro informisan u pogledu politike (osim ukoliko nam tema nije interesantna sama po sebi) zbog toga što u svakom slučaju ne možemo promeniti njene ishode. Kaplan predlaže alternativu ili bolje rečeno dopunu konceptu racionalnog neznanja, naime racionalnu iracionalnost (Ibid: 2):

„Iracionalnost, poput neznanja, jeste selektivna. Po navici isključujemo neželjene informacije o temama koje nas ne interesuju. Na isti način [...] isključujemo naše racionalne sposobnosti u oblastima u kojima nas istina ne interesuje. Ekonomisti su odavno zagovarali ideju da neznanje birača predstavlja predvidljiv odgovor na činjenicu da jedan glas nije važan. Zbog čega proučavati probleme ukoliko ne možete promeniti ishod? Ja uopštavam ovaj uvid: Zbog čega biste kontrolisati svoje refleksne emocionalne ili ideološke reakcije, ukoliko ne možete promeniti ishod?“

Ukoliko je pogrešno uverenje emocionalno zadovoljavajuće, te ukoliko nema cene koja se zbog njega plaća, možemo očekivati da bude široko prihvaćeno: „treba da očekujemo od ljudi da 'utole' svoju potrebu za političkom

obmanom, da veruju u ono što im omogućava da se dobro osećaju. Na kraju krajeva, besplatno je.” (Ibid: 18)

U Kaplanovom modelu, politička iracionalnost je posledica jasne (implicitne) analize troškova i dobiti. Odbacivanje dragocenog političkog uverenja je bolno. Podrazumeva emotivnu cenu. Ali nema korespondirajuće dobiti. Pa zbog čega to raditi? Racionalno je pridržavati se dragocenog uverenja, čak i kada je pobijeno svim dokazima. Racionalno je biti politički iracionalan.

Primena Hajtovih i Kaplanovih nalaza na socijalističke intelektualce

Hajtova i Kaplanova istraživanja se ne odnose specifično na socijalizam ili intelektualce, stoga je izvlačenje zaključaka nužno špekulativno u određenoj meri. Ali to je početna tačka.

Primeru radi, konfirmacijska pristrasnost je prisutna u praktično svim hodočasničkim svedočanstvima. Hodočasnici iznova viđaju ljude koji ‘deluju srećno’ ili ‘deluju zadovoljno’. Kao da hodočasnici po stupanju na socijalističko tlo steknu telepatske sposobnosti. Oni ‘osećaju’ entuzijazam mase. Oni su ‘pogođeni’ prožimajućim duhom solidarnosti i zajedništva. Oni ‘ne mogu da ne primete’ kako su svi posvećeni revoluciji.

U istom duhu potpuno obične opservacije, koje bi neko mogao da načini i u bilo kojoj državi Zapada, poprimaju drugačije značenje u socijalističkoj državi. Neupečatljiv prizor, poput železničke stanice, postaje veličanstveno postignuće na osnovu toga što se nalazi u Narodnoj

državi; postaje Narodna Železnička Stanica, izgrađena od Naroda, za Narod. Luiz Rinzer vidi kako joj se dete iz Pjongjanga osmehuje, pa pripisuje radost ovog deteta socijalizmu i geniju Kim Il Sunga. Karla Sti vidi kako žena u Severnoj Koreji nosi štikle, pa se divi tome kako su „kod žene cipele, posebno štikle, često iskaz njenog samopouzdanja”. Šejmes Miln i Džordž Gelovej se dive tome kako Istočna Nemačka pruža besplatne zdravstvene usluge i besplano školstvo, iako je to podjednako važno i u Zapadnoj Nemačkoj.

Sve su ovo čudnovati oblici konfirmacijske pristrasnosti. Da bi se razumelo kako, dovoljno je zamisliti nekoga ko bi u istom duhu pisao o državama Zapada. Nasumično izaberite pasus koji je napisala Luiz Rinzer, u kojem opisuje potpuno običnu pojavu, poput deteta koje se osmehuje. Zamenite ‘Pjongjang’ sa ‘Minhen’ (rodni grad Rinzerove), ‘Demokratska Narodna Republika Koreja’ sa ‘Slobodna Država Bavarska’, ‘Predsednik Kim Il Sung’ sa ‘Guverner Franc Jozef Štraus (Franz Joseph Strauß)’ i ‘Radnička partija Koreje’ sa ‘Hrišćansko-socijalna unija’. Ovaj apsurd će postati samoočigledan.

Primetne su i sve tehnike motivisanog rasuđivanja. Kada neko pokrene optužbu zbog zloupotrebe ljudskih prava i/ili ekonomske propasti u socijalističkom raju *du jour*, hodočasnici pitaju šta ljudi koji pokreću takve optužbe mogu da zarade od njih – *cui bono?* Ukoliko mogu da pronađu jednog kritičara koji možda zaista ima neki krajnji cilj, to postaje dovoljan razlog da odbace svu kritiku kao izmišljotinu. Orvelov citat o tome da su „neke stvari istina, čak iako *The Daily Telegraph* kaže da su isti-

na” je nerazumljiv onome koji se vodi motivisanim rasuđivanjem. Šejmes Miln, primera radi, pronalazi dvojicu nemačkih istoričara i jednog austrijskog filozofa, čiji radovi o staljinizmu zaista jesu naširoko konstruisani kao pokušaj da se relativizuje nacistički holokaust.¹ Miln nastavlja nagoveštavajući da je ovo ‘prava’ motivacija svih kritičara socijalizma. Za nekoga ko se vodi motivisanim rasuđivanjem dovoljno je postojanje nekoliko atipičnih slučajeva, ukombinovano sa krivicom po asocijaciji.

Za druge, veze koje kvare mogu biti još tanje. U izveštaju Noama Čomskog, sve što se pojavi u ‘Zapadnim medijima’ po definiciji postaje sumnjivo, zbog toga što ‘Zapadni mediji’ – homogeni blok – predstavljaju deo ‘Zapadnog propagandnog sistema’.

Jedna od omiljenih tehnika kojima se hodočasnici služe jeste šta-ćemo-sa-izam. Šta ćemo sa kolonijalizmom Zapada? Šta ćemo sa međunarodnim intervencijama Amerike? Šta ćemo sa odnosima UK sa Saudijskom Arabijom? Šta ćemo sa rasizmom u zemljama Zapada? Nikada nije do kraja objašnjeno šta treba da bude poenta ove prakse, posebno zbog toga što većina kritičara socijalizma *ne bi* branila kolonijalizam Zapada, međunarodne intervencije SAD ili odnose UK sa Saudijskom Arabijom. Šta-ćemo-sa-izam izgleda nema drugu ulogu do da pokrene kontraoptužbu (čak iako je pogrešna) i da povrati moralnu uzvišenost na ovaj način.

---

1 „Stalin’s missing millions”, *The Guardian*, 10. mart 1990. (<https://shirazsocialist.wordpress.com/2012/09/29/seamas-milne-on-stalins-missing-millions/>). Nismo u poziciji da sudimo o tome da li im je to zaista bio plan, ali se radi o ličnostima koje su u svojim zemljama u to vreme bile jako kontroverzne.

Hodočasnici takođe zahtevaju neostvarivo visoke standarde strogosti i preciznosti od kritičara, ali brzo olabave te standarde onda kada se javi izvor ugodnih informacija. Kada su se pojavili dokazi o masovnim ubistvima u Kambodži, apologete Crvenih Kmera na Zapadu su zahtevale da znaju dan i sat, što je bilo nemoguće pružiti u tom trenutku, s obzirom na to da režim svakako ne bi pokazao masovne grobnice koje je prizveo predstavnicima Crvenog Krsta ili Amnesty International-a. Neproverljive tvrdnje koje su stizale od čudnog izvestioca za inostranstvo, koji je simpatisao režim, prihvaćene su zdravo za gotovo.

Ukoliko je antikapitalizam prvenstveno visceralne prirode, a antikapitalistička argumentacija prvenstveno pokušaj *post hoc* racionalizacije te visceralne odbojnosti prema kapitalizmu, očekivali bismo da antikapitalisti brzo zamene jednu liniju napada drugom, ukoliko im to odgovara. Ovo se zaista desilo mnogo puta. Kapitalizam je oduvek bio napadan, ali ne uvek zbog istih razloga. Primera radi, tokom posleratnog buma, kritika se odmah prebacila sa „kapitalizam osiromašuje radnike” na „kapitalizam promoviše vulgarnu kulturu konzumerizma i plitkog materijalizma”. Tokom poznih 90-ih i ranih dvehiljaditih je antiglobalizacijski pokret, koji je video ‘globalizaciju’ kao eksploataciju siromašnih zemalja od strane bogatih, bio izuzetno popularan u kampusima na Zapadu. Onda se zapadnjačka percepcija država poput Kine promenila: nisu više viđene kao siromašne ‘svetšop’ ekonomije, već kao narastajuća tržišta i ozbiljna konkurencija. Antiglobalizacijski pokret je kao rezultat toga iz-

gubio vidljivost – ali nikada nije došlo do preispitivanja među njegovim članovima. Jednostavno su pomerili svoj fokus na neki generički levičarski cilj, poput protivljenja smanjivanju socijalnih davanja, privatizaciji, izbegavanju poreza, itd, i utopili se u druge pokrete.

Hajt ističe način na koji moralni tribalizam daje ekstreman pogon sklonosti da se vodimo instinktom i da rasuđivanje koristimo isključivo zarad *post hoc* racionalizacije. Antikapitalistička levica je jasan primer moralnog plemena. Jedna od najuspešnijih antikapitalističkih knjiga poslednje decenije bila je knjiga Naomi Klajn *Doktrina šoka* (*The Shock Doctrine*). Glavna poruka knjige nije bila ta da slobodnotržišna ekonomija proizvodi loše rezultate, već da su njeni pobornici zlonamerne, demonske figure, koje sreću pronalaze u tome da proizvode ljudsku patnju masovnih razmera. Knjiga je odmah postala best-seler i pokupila mnoge nagrade. Iako su sve glavne tvrdnje iznete u knjizi pogrešne (videti, primera radi, Norberg, 2008)², predstavljala je izuzetan uspeh zbog toga što pobuđuje gnev pravednika moralnog plemena. Radi se o idealnoj knjizi za nekoga ko u startu oseća emocionalnu odbojnost prema tržišnoj ekonomiji i ko teži iznalaženju potvrda za nju. To je klima u kojoj se javila manija vezana za Venecuelu.

Hodočasnici takođe pokazuju sklonost ka ubeđivanju samih sebe da preuzmu ulogu viktimizovane manjine. Često insistiraju na tome da 'mejnstrim mediji' neprestano napadaju socijalističke zemlje, skrećući pogled kada je

2 Videti takođe: „Shock Jock”, *New York Sun*, 3. oktobar 2007. (<http://www.nysun.com/arts/shock-jock/63867/>).

u pitanju narušavanje ljudskih prava u nesocijalističkim zemljama, saveznicama Zapada. Apologete Crvenih Kmera su verovatno najviše razradile ovakvu argumentaciju. Ali to nikada nije bilo ni izbliza tačno. Ijar (Ear (1995: 69–71)) se poziva na studiju koja je analizirala izveštavanje o narušavanju ljudskih prava u vodećim novinama i televizijama u SAD. Studija sadrži razlaganje takvih izveštavanja po zemljama, koje pokazuje da je 1976. Južna Koreja spomenuta više od pet puta češće nego Kambodža, dok je Čile spomenut više od osam puta češće. (Kuba i Severna Koreja skoro uopšte nisu ni pominjane). Pa ipak su apologete Crvenih Kmera, poput Noama Čomskog, sebe doživljavale kao usamljene glasove u divljini, one koji moćnicima govore istinu u lice. Ovakav doživljaj samih sebe će neminovno dovesti do pojačavanja moralnog tribalizma i sklonosti ka motivisanom rasuđivanju.

Na kraju, mada ne najmanje značajno, valja primetiti da većina iskaza koje daju hodočasnici nije toliko pogrešna, koliko je formulisana na takav način da ju je nemoguće provući kroz proces *falsifikacije*.³ To je zbog toga što su ti iskazi isuviše apstraktni da bi ih bilo moguće falsifikovati. Česta tvrdnja je ona koja kaže da socijalistička utopija *du jour* možda *izgleda* kao sistem autokratske vladavine, ali je u stvarnosti Narod na vlasti. Diktator ili vladajuća partija samo predstavljaju medijum kroz koji Narod ostvaruje svoju kolektivnu volju. Ovo, striktno govoreći, ne može biti pobijeno. Kako biste ‘dokazali’ da ovo nije istina?

---

3 Postupak provere ispravnosti hipoteze usmeren ka njenom obaranju, nasuprot postupka verifikacije, kao onog koji je usmeren ka njenom potvrđivanju. (*Prim. prev.*)

Verovatno najbolji primer predstavlja knjiga Jana Mirdala *Prkosna Albanija*. Mirdal iznova ističe da je Albanija drugačija od zemalja Varšavskog pakta, zbog toga što su kod ovih drugih na vlasti birokratske elite, dok Albanijom upravlja albanska radnička klasa. Ni u jednom trenutku ne pojašnjava šta ovo znači u praksi. Kako Mirdal zna da 'albanska radnička klasa', kao celina, 'ima kontrolu'? Kako zna da postoji entitet kao što je 'albanska radnička klasa' i kako zna da je politika Envera Hodže usklađena sa željama tog entiteta? Kako ovaj hipotetički entitet vrši tu kontrolu? Mirdal bi teško uspeo da dokaže tako nešto nekom skeptiku – ali i skeptik bi podjednako teško uspeo da dokaže da Mirdal nije u pravu.

Isto važi i za ideju da su represivne mere samo odgovor na spoljašnje pretnje. Hodočasnici su skloni tome da doživljavaju socijalističke režime onako kako bi neko mogao da doživi tinejdžera siledžiju, koji nije istinski zlonameran, ali koji se oseća nesigurno i nastoji da to nadoknadi agresivnim ponašanjem. Pružite im poštovanje i priznanje za kojim žude i promeniće svoje ponašanje. U nekim slučajevima je ovo pobijeno sledom događaja, zbog toga što su spoljne pretnje koje su apologete identifikovale kasnije nestale, ali se karakter režima o kojem se radi nikada nije promenio. Ali najčešće su pretnje koje su oni identifikovali bile daleko manje opipljive. Neprijateljski komentar nekog političara iz SAD, diplomate ili javnog službenika postaje dokaz o naporima da se 'podrije' socijalistička vlada, što, u očima zapadnjačkih hodočasnika, pruža opravdanje za čitav niz represivnih mera.

Konačno, kaplanovska analiza troškova i dobiti se razlikuje kada su u pitanju hodočasnici u odnosu na 'prosečnog čoveka'. Kaplan smatra da je često racionalno držati se dragocenih političkih uverenja za koja se može dokazati da su pogrešna, zbog toga što (emocionalna) cena njihovog odbacivanja prevazilazi dobit. Kaplanov rad se fokusira na prosečnog birača. Hodočasnik je, skoro po definiciji, daleko čvršće posvećen idejama koje neguje nego što bi prosečan birač to ikada mogao da bude. Te ideje mogu biti deo samog njihovog identiteta.

Ovo je posebno tačno u slučaju javnih intelektualaca, čije ideje predstavljaju definišuću karakteristiku njihove javne ličnosti. Zamislite da javna figura poput Ovena Džonsa napiše članak sa naslovom poput „Ostajem posvećen socijalnoj pravdi, ali nakon Veneceule sam konačno digao ruke od socijalizma” ili „Hajde da se ne zavaravamo: Da, socijalizam JESTE uništio Venecuelu”. Razočarali bi populaciju obožavalaca kojih ima na stotine hiljada. Bili bi nazivani prodanim dušama i izdajnicima. Ugrozili bi samu svoju poziciju javnih intelektualaca. Za njih bi cena odustajanja od pogrešnih ideja bila neizmerno veća od one koju bi platio prosečan čovek.

Međutim, ništa ih ne košta kada greše. Sa izuzetkom Malkolma Kaldvela, teško je naći primer hodočasnika sa Zapada koji je pretrpeo negativne posledice zbog toga što je pogrešio. Hodočasnici nisu morali da žive u sistemu kojem su se divili sa daljine. Nisu gladovali dok su negirali ili izmišljali opravdanje za nestašicu hrane. Nisu morali da rintaju u logorima za prinudni rad koje su ro-

mantizovali i racionalizovali. Čak nisu trpeli ni posledice po vlastitu reputaciju u sopstvenim zemljama. Vebovi i Džordž Bernard Šo do danas ostaju izuzetno poštovane ličnosti. Noam Čomski ostaje „intelektualna rok zvezda“, dok su ljudi koji su bili u pravu po pitanju Kambodže uglavnom zaboravljeni. Jan Mirdal, koji je pravio idole od Mao Cedunga, Envera Hodže i Pola Pota, ostao je barem u svojoj rodnoj Švedskoj antikapitalistička ikona. I nakon što je napisala knjigu u kojoj glorifikuje Severnu Koreju, Luiz Rinzer je mogla da postane predsednički kandidat u Zapadnoj Nemačkoj. Iako je Maovu Kulturnu revoluciju obožavala poput idola, Marija Antonieta Mačioki je izgradila uspešnu karijeru u parlamentarnom životu, kako u svojoj rodnoj Italiji, tako i na nivou EU. Nakon što se Venecuela survala sa litice, neki od najužarenijih britanskih čavista su dogurali do najviših političkih figura u državi.

S ovim na umu, pitanje „Kako je moguće da tako mnogo izuzetno obrazovanih ljudi može tako kolosalno i tako istrajno da greši?“ postaje sporno. Zbog čega se *ne bi* prepuštali svojim omiljenim fantazijama, s obzirom da nemaju apsolutno nikakav podsticaj da budu u pravu?

Intuitivni antikapitalizam ili antikapitalizam kao podrazumevana pozicija

Rasuđivanje najvećim delom predstavlja *post hoc* racionalizaciju. Započinjemo vodeći se osećajem, a potom nastojimo da iznađemo razloge da ga opravdamo. Uz samo malo dvosmislenosti, te razloge ćemo i pronaći. Te

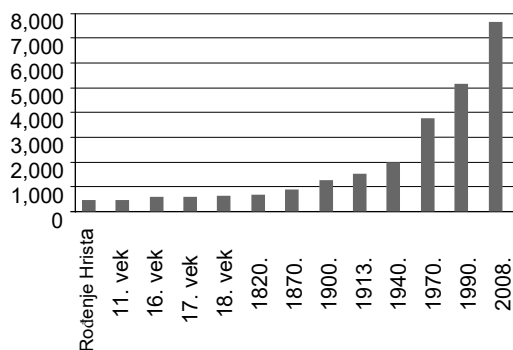

sklonosti postoje uvek, ali ih hipertribalizam i hipermoralizam amplifikuju.

Ovo i dalje ne pruža odgovor na ključni problem: zašto su naši instinktivni osećaji tako antikapitalistički? Zašto ne započinjemo sa slutnjom da kapitalizam može biti dobra stvar? Ovo nije tako neobična ideja. Pomodno je mrzeti kapitalizam, ali je on neizmerno bolji u odnosu na reputaciju koju ima. Tamo gde je primenjivan i *u meri* u kojoj je primenjivan, njegovi rezultati i nisu bili tako loši. Ukoliko svedete učinak kapitalizma na narodne kuhinje i ugovore bez satnice, onda da, doći ćete do nepovoljne presude. Ali uzimanjem u obzir šire perspektive, stićemo drugačiji utisak.

Stotinama hiljada godina – tokom skoro celokupne ljudske istorije – životni standard ljudi je u suštini bio statičan ili se povećavao neprimetno sporim tempom. Ukoliko bi saksonski doseljenik u Britaniju VI veka upao u crvotočinu i otputovao hiljadu godina u budućnost, uklopio bi se prilično lako, barem u pogledu ekonomskog života. Zbunila bi ga promena jezika, religije, itd, ali ne bi, primera radi, naišao na tehnologiju koju ne bi razumeo. Društvo u koje bi pristigao mu ne bi delovalo futuristički. Za većinu ljudi bi životni standard i svakodnevni život najvećim delom bio isti. Nasuprot tome, ukoliko bi neko ko je živio pre sto godina doputovao kroz vreme u naše dane, bio bi preneražen. Naše društvo bi mu delovalo neverovatno prosperitetno i neverovatno napredno.

**Grafikon 12 Globalni BDP per capita kroz istoriju
(po međunarodnom \$ iz 1990)**

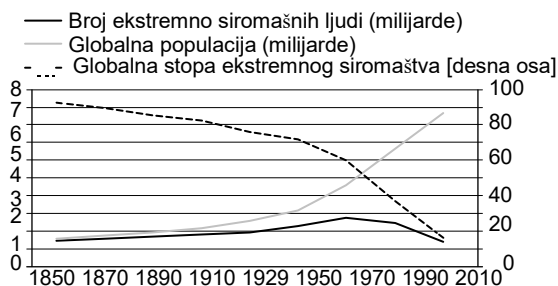
Izvor: Maddison (2008).

Porast životnog standarda sa protokom vremena, uzimamo zdravo za gotovo. Kroz veći deo istorije se to nije dešavalo. Ovaj trend je zaista otpočet sa dolaskom industrijskog kapitalizma, koji je suštinski izmenio tok svetske istorije (videti Grafikon 12). U početku je bio ograničen na nekoliko regiona Zapadne Evrope i njihove prekomorske ogranke, a potom je počeo da se širi i na ostale delove sveta, *u meri* u kojoj su oni to dozvoljavali.

Pre dolaska industrijskog kapitalizma praktično celokupna svetska populacija je živela u krajnjem siromaštvu. Pre sredine XIX veka ne bi čak ni imalo smisla *meriti* siromaštvo, zbog toga što takva mera ne bi pokazala ništa interesantno. Njen dugoročni prosek bi bio blizu 100% i samo bi pokazivala nasumične fluktuacije, a ne sistematski trend kroz vreme. Nije slučajno to što je sa merenjem siromaštva otpočeto u Britaniji u poznom XIX veku (videti Niemietz, 2011: 23–25, 56–58). Britanija je dogurala

do faze razvoja u kojoj siromaštvo više nije predstavljalo normu, niti je bilo statično. Kasnije su druge zemlje prošle kroz isti proces, kada su i *u meri* u kojoj su prigrlile slobodna tržišta.

Grafikon 13 Svetska populacija i svetsko siromaštvo, 1850–2010

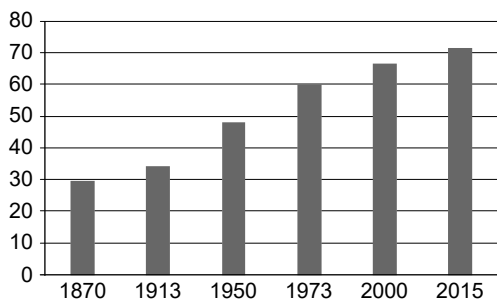

Izvor: Roser and Ortiz-Ospina (2013).

Sredinom XIX veka je svetska populacija iznosila samo oko 1.3 milijarde ljudi, od kojih su praktično svi živeli u siromaštvu. Danas na svetu ima oko 7 milijardi ljudi, dok je stopa siromaštva na svetskom nivou pala ispod 10% prvi put u istoriji (grafikon 13).

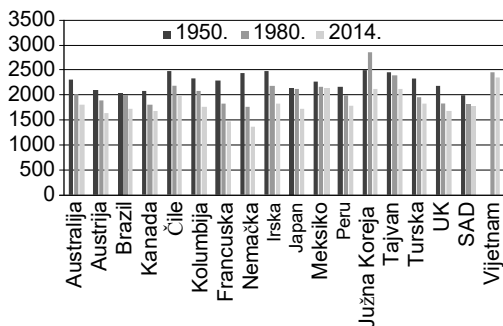
Tokom najvećeg dela istorije je prosečni očekivani životni vek bio ispod 30 godina. Ovo je delom bila posledica ekstremno visoke stope smrtnosti odojčadi, ali je očekivana dužina života za one koji su preživeli rano detinjstvo i dalje bila ispod 50 godina (Roser 2017). Tek je sa širenjem industrijskog kapitalizma očekivani životni vek počeo sistematski da raste tokom vremena, u početku samo u Zapadnom svetu, a potom i drugde. Prosečna očekivana dužina života na svetskom nivou danas iznosi preko 70 godina (grafikon 14).

Grafikon 14 Prosečna očekivana dužina života na rođenju (godine), na svetskom nivou, 1870–2015

Izvor: Roser (2018).

Tokom najvećeg dela istorije je život zaista bio 'gadan, nasilan i kratak', sačinjen uglavnom od teškog rada. Koncept 'slobodnog vremena' se pojavio tek u industrijskom kapitalizmu. Tokom 70-ih godina devetnaestog veka su nepoljoprivredni radnici u onome što je tada predstavljalo industrijalizovani deo sveta i dalje radili u proseku oko 60 sati sedmično. Dužina prosečne radne sedmice je potom, do sredine XX veka, spala na manje od 50 sati. Ovo je u kombinaciji sa porastom vremena za odmor dovelo do smanjenja u godišnjem broju sati koje zaposlena osoba provede radeći. Legislacija i sindikalni pritisak su odigrali ulogu u ovome, ali Roser (Roser (2017)) ustvrđuje jaku negativnu korelaciju između produktivnosti i radnih sati (Grafikon 15).

Grafikon 15 Broj radnih časova u godini po radniku

Izvor: Roser (2017).

U UK postoji siromaštvo, ali je ono neuporedivo sa vrstom siromaštva koje je postojalo u Viktorijansko doba, a kamoli sa onim iz predindustrijskog doba. Praktično svako domaćinstvo u UK može da priušti kupatilo u domu, centralno grejanje ili funkcionalni ekvivalent, TV, telefon i mašinu za veš. Preko 95% domaćinstava u UK može da priušti obroke sa mesom, piletinom i/ili ribom barem svakog drugog dana. Ljudi u najnižem decilu dohodovne distribucije i dalje mogu da priušte sebi da troše skoro petinu budžeta svog domaćinstva na restorane, hotele i druge aktivnosti u slobodno vreme (Niemietz, 2011: 85–87). Upotreba narodnih kuhinja je, u najvećem broju slučajeva, rešenje kojem se pribegava zarad popunjavanja praznina, a ne dugoročno stanje stvari.

Čovek može nasumice odabrati skoro bilo koji ekonomski ili socijalni indikator i kladiti se da će ukazivati na dugoročno poboljšanje. Neka od ovih poboljšanja su se takođe dogodila ili su *mogla* da se dogode u socijali-

stičkim zemljama, ali u celini posmatrano, učinak na polju ekonomskih sloboda ima jaku pozitivnu korelaciju sa indikatorima ekonomskog i socijalnog razvoja (Fraser Institute, 2017: 22–26). Uvek se mogu naći izuzeci, ali, u najvećem delu, ljudi postaju prosperitetniji i bolje prolaze na različitim poljima *u meri* u kojoj njihove vlade primene slobodnotržišne mere.

Zašto onda sistem, koji je proizveo i koji nastavlja sa proizvodnjom svih tih beneficija, pobuđuje tako široku i tako pasioniranu mržnju? Zašto sa takvom lakoćom odbacujemo svu ogromnu dobit koju kapitalizam pruža i zašto smo opsednuti njegovim nedostacima? Zbog čega tako očajnički tražimo alternativu, da smo spremni da progledamo kroz prste najgroznijim sistemima (barem na neko vreme), ukoliko nisu kapitalistički? Zbog čega je tako mnogo dobronamernih posmatrača voljno (ili je to bilo) da skrene pogled sa gulaga i sistema laogai, ali se užari od besa onda kada velike kompanije steknu profit ili kada neki ljudi zarade mnogo više novca od drugih?

Prva stvar koju ovde treba istaći jeste da antikapitalistički sentimente nisu nešto novo. Jozef Šumpeter (Joseph Schumpeter (1976 [1943]: 63)) je 1942. pisao:

„Atmosfera neprijateljstva prema kapitalizmu [...] otežava [...] da se stvori racionalno mišljenje o njegovim ekonomskim i kulturnim postignućima. Mnjenju je već toliko dosadilo da osuđuje kapitalizam i sva njegova postignuća kao unapred datu činjenicu – što je već postala gotovo nužna etikecija prilikom vođenja diskusije. Kakva god bila njegova politička sklonost, svaki pisac ili

govornik jedva čeka priliku da se pridržava ovog kodeksa i da naglasi [...] svoju odvratnost prema kapitalističkim i svoju naklonost prema antikapitalističkim interesima. Svaki drugi stav smatran je ne samo glupim već i antisocijalnim.”⁴

Ali, čak i tada je neprijateljstvo prema kapitalizmu bilo daleko od toga da bude novost. Kako Hajek (Hayek, 1988: 90) pojašnjava:

„Nepoverenje i strah su, od antike i to u mnogim delovima sveta, naveli obične ljude, kao i socijalističke mislioe, da smatraju trgovinu [...] ne samo kao nešto haotično i izlišno [...], već i kao nešto sumnjivo, inferiorno, nepošteno i vredno prezira. Kroz istoriju su trgovci bili predmet prezrenja i moralnog omalovažavanja. [...] Čovek koji je kupovao jeftino i prodavao skupo bio je fundamentalno nečastan. [...] Ponašanje trgovaca je narušavalo šablon uzajamnosti koji je prevladavao unutar primarnih grupacija. [...] Neprijateljstvo, posebno pisarsko, prema trgovcima je staro koliko i pisana istorija.”

Ukratko, antikapitalizam je stariji od samog kapitalizma. Ali odakle dolazi?

Hajek je verovao da antikapitalistički impulsi predstavljaju nasleđe iz preistorijskog doba. Oslanjajući se na

---

4 Prevod ovog citata je dat prema prevodu koji je sačinila Vera Ilić za izdanje: Šumpeter, Jozef, *Kapitalizam, socijalizam i demokratija*, Beograd, Kultura, 1960, str. 101. U ovom prenošenju prevoda učinjene su sitnije pravke određenih štamparskih greški, kao i manjih segmenata koji su bili nerazumljivi. (*Prim. prev.*)

savremenije uvide evolucione psihologije, Piter Foster (Peter Foster (2014)) je dalje razradio ovu ideju. Fosterov argument se da sumirati na sledeći način.

Naši umovi i posebno naše moralne intuicije su evoluirali stotinama hiljada godina, tokom kojih su naši preci živeli u malim lovačko-sakupljačkim plemenima. Stoga su naši umovi, u različitim pogledima, slabo adaptirani na moderno okruženje, a ovo posebno važi za ekonomsku sferu. Prilagođeni su ekonomskom životu plemenskih zajednica – *ne* ekonomiji koja počiva na podeli rada i u čijoj koordinaciji učestvuju anonimni mehanizmi.

U lovačko-sakupljačkom plemenu su sve ekonomske aktivnosti usmeravane svesno i sa namerom. Radi se o grupnom poduhvatu. Članovi plemena dele zajedničke ciljeve i sredstva. Ne postoji složenija podela rada, a posebno ne podela rada među strancima.

U ovakvim okvirima su *namere* izuzetno važne. Individue koje žele da doprinesu blagostanju grupe na kraju doprinesu blagostanju grupe; individue koje žele da se obogate se na kraju obogate na račun grupe. Ne postoji 'nevidljiva ruka', koja tera sebične individue da nehotice doprinose blagostanju drugih. Stoga je sasvim logično da članovi grupe nadgledaju motivaciju jedni drugih, da budu izuzetno osetljivi na znake sebičnog ponašanja i da kažnjavaju individue koje se tako ponašaju.

U lovačko-sakupljačkim društvima je ekonomska aktivnost uglavnom igra nultog zbira. Podela plena je inherentno politički čin, a u načinu na koji se plen deli se ogleda dinamika moći unutar grupe, kao i moralno rasuđivanje i predstave o zaslugama. Grupa mora da odredi ko 'zaslužuje' koliko.

Ukoliko je Foster u pravu, naše ekonomske intuicije su nasleđe plemenskog doba. Onda je većina antikapitalističkih argumenata, bez obzira na to koliko koriste složeno zvučeći sociološki žargon, u suštini samo sofisticirana racionalizacija primitivnih poriva.

Naravno, niko ne bi bukvalno zagovarao ideju da treba da organizujemo moderno društvo na isti način na koji su organizovana lovačko-sakupljačka plemena. Svi znamo da je savremena ekonomija neizmerno kompleksnija od lova na mamute. Ali, u svojoj suštini, to je ono što socijalizam jeste: radi se o pokušaju da se ekonomski život ponovo pretvori u svesno usmeravani grupni poduhvat. Pleme se okuplja oko logorske vatre, njegovi članovi utvrde šta su im zajednički ciljevi i prioriteti, dogovore se oko načina na koji će ih ostvariti i delaju spram toga. Petogodišnji plan je, onda, samo sofisticiranija verzija skupljanja oko logorske vatre.

Sve ovo je, naravno, učeno nagađanje, a ne čvrsta nauka. Evolucionarna psihologija nije (za sada) previše razvijena. Ali bez obzira na to da li nam je antikapitalizam ugrađen ili ima drugo poreklo, slobodno se može reći da nam je po prirodi lako shvatljiv i emotivno intuitivan. Radi se o podrazumevanoj opciji, do koje možemo doći daleko pre nego što ozbiljnije razmislimo o ovom pitanju. Nije neophodno da prvo iščitamo sabrana dela Marksa i Engelsa. Nasuprot tome, uvažavanje tržišne ekonomije jeste nešto do čega se postepeno dolazi. Teško je prisetiti se prominentnog slobodnotržišnog mislioca koji je to bio na početku svoje karijere. F. A. Hajek, od svih ljudi, u početku je gajio simpatije prema socijalizmu. Isto je i sa Džejmsom Bjukenenom (James Buchanan), jednim od osnivača

teorije javnog izbora. Milton Fridman je u početku gajio simpatije prema kejnzijanzizmu i ekonomskom intervencionizmu poput New Deal-a. Ovi ekonomisti su sigurno razumeli moralne intuicije svojih oponentata, s obzirom na to da su ih nekada i sami gajili. Ovo razumevanje je retko kada bilo uzajamno.

Logička greška 'Geri Lineker'

Sportski komentator i nekadašnji fudbaler Geri Lineker (Gary Lineker) je jednom prilikom šaljivo definisao fudbal kao igru u kojoj 22 muškarca jure loptu 90 minuta i, na kraju, Nemci pobeđe.

Šala je interesantna iz više razloga, a jedan od njih je taj što priziva jedan vid logičke greške (varijantu logičke greške „Nijedan pravi Škot”⁵): Lineker ubacuje potencijalni *ishod* igre u njenu *definiciju*. Možemo definisati igru opisujući njena pravila, procese i objekte, ali svaka smisljena definicija mora biti neutralna u odnosu na ishod.

5 „Nijedan pravi Škot” je logička greška naknadnog prepravljavanja vlastite definicije nekog X, na osnovu iskaza o X koji je dat ranije. Primera radi, neko tvrdi da nijedan Škot ne bi uradio Y. Njemu se potom iznese kontraprimer, tj. Škot koji *uradi* Y. Kao odgovor na to, on promeni iskaz u „Nijedan *pravi* Škot ne bi uradio Y”, gde definicija 'pravog' Škota uključuje činjenicu da on ne bi uradio Y. Iskaz stoga postaje tautološki. ('Neko ko ne radi Y ne radi Y'.) Može se reći, međutim, da ovo nije najbolji primer navedene greške. Ne postoji ništa pogrešno u definisanju škotskog identiteta ili bilo kog regionalnog identiteta, u smislu navika, stavova i ekscentričnosti koji se smatraju tipičnim za taj region (nasuprot definisanju tih identiteta u kategorijama, primera radi, porekla). Logička greška „Nijedan pravi Škot” je onda greška samo u meri u kojoj je tvrdnja isuviše apsolutistička (iako u stvarnosti, kada govorimo o 'pravom' Škotu, ne mislimo bukvalno 'pravi' nego *tipični*). To je takođe loš primer u meri u kojoj ne postoji objektivna definicija regionalnog identiteta od koje osoba koja čini grešku može da odstupa.

Ukoliko bismo Linekerovu definiciju uzeli zdravo za gotovo, nemački tim nikada ne bi mogao da izgubi *pravu* fudbalsku utakmicu, jer čim bi se to desilo, meč bi po definiciji prestao da biva *pravi* meč. Štaviše, u takvim uslovima bismo rekli da nikada nije ni bio pravi. On retroaktivno postaje neistinski.

Ovo je, u suštini, greška koju čine socijalisti u sopstvenoj definiciji *istinskog* socijalizma. Definišu 'pravi' socijalizam u kategorijama *ishoda* koje bi voleli da vide. Ona kada socijalistički eksperiment ne proizvede ove ishode, on retroaktivno postaje neistinski. S obzirom na to da socijalizam *nikada* ne proizvodi takve ishode, *svi* socijalistički eksperimenti pre ili kasnije postaju neistinski. Ovo predstavlja dublji smisao stare izreke „*istinski* socijalizam nikada nije oprobano”.

Možemo definisati politički i/ili ekonomski sistem u kategorijama institucionalnih karakteristika (i ovde postoji prostor za legitimno neslaganje). Ali svaka smisljena definicija mora biti neutralna u odnosu na ishod. Ostaje da vidimo da li će sistem koji preferiramo proizvesti rezultate koje bismo želeli da vidimo. Ukoliko se to ne desi, ne možemo tvrditi da stoga sistem nije bio 'pravi'.

Uopšteno rečeno, distinkcija između institucionalnih karakteristika sistema i ishoda koje možemo videti je prilično jednostavna. Institucionalne karakteristike predstavljaju obeležja sistema nad kojima kreatori politike imaju direktnu kontrolu. Mogu biti implementirane onda kada postoji politička volja za to i mogu biti ukinute onda kada postoji politička volja za to. 'Bescarinska trgovina' je institucionalna karakteristika. Vlada može uvesti

bescarinsku trgovinu, naime ukidanjem carina. Sa druge strane 'visok BDP *per capita*' predstavlja ishod. Vlada ne može 'uvesti' visok BDP *per capita*, može samo da implementira mere koje možda *rezultuju* visokim *per capita* BDP-om. Slično tome, 'privatno vlasništvo nad glavnim sredstvima za proizvodnju' predstavlja institucionalnu karakteristiku. 'Visoka stopa zaposlenosti' predstavlja ishod. 'Sloboda sklapanja ugovora' jeste institucionalna karakteristika. 'Visok očekivani životni vek' je ishod. 'Slobodna razmena dobara i usluga između odraslih osoba, koje se sa time slažu' predstavlja institucionalnu karakteristiku. 'Visok stepen uključenosti birača u politički život' jeste ishod. I tako dalje.

Ali postoji jedan ishod koji socijalisti iznova mešaju sa institucionalnim karakteristikama: ideja da u 'istinskom' socijalizmu 'radnici' imaju kontrolu nad ekonomskim životom. Socijalisti izgleda doživljavaju kontrolu radničke klase kao nešto što može biti implementirano u bilo kom trenutku, ukoliko postoji politička volja za to. Izgleda da vide taj fenomen kao srodan univerzalnom pravu glasa: ukoliko vlada želi da svaki odrasli građanin ima pravo glasa, sve što treba da uradi jeste da svakom građaninu *da* pravo glasa. A u socijalističkom svetonazoru, ukoliko vlada želi da 'radnička klasa' ima kontrolu, sve što treba da uradi jeste da 'radničkoj klasi' *da* kontrolu.

Ova pretpostavka ni u jednom trenutku nije eksplicitno predstavljena. Ali to je jedini način da se iznađe smisao u radovima socijalističkih mislilaca, poput onih predstavljenih u prvom poglavlju. Iz ove perspektive gledano, detaljno razrađivanja *načina* na koji biste obezbedili kontrolu 'radničkoj klasi' bi bilo podjednako dosadno i nepo-

trebno, kao i deklamovanje detalja vezanih za procedure i zakonska rešenja kojima biste uveli univerzalno pravo glasa. To, prosto, učinite. Ostalo su finese.

Kada bi ovo bilo tačno, zaista ne bi postojala potreba da se objasni šta je krenulo po zlu u Sovjetskom Savezu i drugim socijalističkim eksperimentima. Vlade u ovim državama bi bile srodne vladama koje su pune reči hvale za univerzalno pravo glasa, ali nikako ne uspevaju da ga implementiraju. Ne postoje dublji razlozi za to. Ukoliko vlada ne uvede univerzalno pravo glasa, onda je to stoga što joj manjka političke volje da to uradi. To je sve. Stoga rešenje nije odustati od ideje univerzalnog prava glasa, već izbor vlade koja raspolaže političkom voljom za to.

Isto važi i za 'istinski' socijalizam. Prema ovakvoj interpretaciji stvari, sovjetska vlada je predstavljala vladu koja je bila puna reči hvale za ideju osnaživanja radnika, ali to nije ostvarila. Ne postoje dublji razlozi za to. Ukoliko vlada ne osnaži radnike, onda je to stoga što joj manjka političke volje da to uradi. To je sve. Stoga rešenje nije odustati od ideje osnaživanja radnika, već izbor vlade koja raspolaže političkom voljom za to.

Iz ove perspektive gledano, prethodni promašaji socijalizma nikada ne mogu dokazati ništa, bez obzira koliko promašenih pokušaja postoji. Činjenica da su u prošlosti mnoge vlade bile nevoljne da uvedu univerzalno pravo glasa ne 'dokazuje' da univerzalno pravo glasa nije moguće. Sve što dokazuje jeste da su, u prošlosti, mnoge vlade bile nevoljne da uvedu univerzalno pravo glasa. A iz socijalističke perspektive činjenica da je socijalizam propao više od dvadeset puta samo dokazuje da više od dvadeset vlada nije raspolagala voljom da osnaži radnike.

Fundamentalna greška koju socijalisti ovde prave jeste to što brkaju institucionalne karakteristike, koje vlada može prosto da implementira, sa ishodima. Ali učiniti birokratiju javnog sektora – i uopšteno politički proces – responzivnim na javne zahteve, predstavlja ishod koji je izuzetno teško postići.

Ovo ne važi samo za socijalističke zemlje. Decenijama i to pod različitim vladama je jezik ‘osnaživanja’ proživljavao britanski politički život. Reforme NHS se tiču ‘osnaživanja’ pacijenata; reforme obrazovnog sistema se tiču ‘osnaživanja’ roditelja; reforme izbornog sistema se tiču ‘osnaživanja’ birača i tako dalje. Ako je moguće tako lako ‘osnažiti’ ljude, kako to da se mnogi od nas ne osećaju baš osnaženo? Zbog čega postoji tako rašireno neraspoloženje prema politici?⁶

Veliki segmenti naše ekonomije su već nacionalizovani ili na drugi način pod kontrolom države. Pamtim da je još više segmenata bilo nacionalizovano ili na drugi način pod kontrolom države. Koje god da su prednosti i nedostaci toga, ovo nikada nije rezultovalo osećajem ‘osnaživanja’ u široj javnosti. Čak i najoštriji zagovornici nacionalizacije priznaju ovo, što je ujedno i razlog zbog kojeg se često distanciraju od vidova državne kontrole koji trenutno postoje ili koji su postojali u skorijoj istoriji. Baskar Sunkara piše u *New York Times*-u da „ogromna državna birokratija [...] može biti podjednako alijenirajuća i nedemokratska kao i kabineti korporacija, te stoga mo-

---

6 Videti, primera radi: „Politicians remain the least trusted profession in Britain”, *Ipsos MORI*, 30. novembar 2017. (<https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/politicians-remain-least-trusted-profession-britain>).

ramo duboko razmisliti o novim oblicima koje društveno vlasništvo može poprimiti”.⁷

Slično ovome, Oven Džons piše o industriji koja je bila u državnom vlasništvu tokom 70-ih (Jones, 2014: 305):

„Tačerova je uspela da izvrši privatizaciju [...] uz malo javnog bunta, zbog toga što populacija nije osećala da ima vlasništvo. Preveliki deo nekada javne svojine [...] je delovao daleko i kao da je pod upravom bezličnih aparatčika.”

U istom tonu se Džons, nakon što je pozvao na nacionalizaciju britanskog bankarskog sektora, odmah distancirao od onih segmenata bankarskog sektora koji su već bili u državnom vlasništvu:

„Britanska država tehnički ima vlasništvo nad petinom bankarske industrije koja radi sa stanovništvom, zbog svojih uloga u Royal Bank of Scotland. [...] Ali distancirani pristup države znači da je RBS izneverila kako svoje klijente, tako i širu ekonomiju.”⁸

Ovo je umanjena varijanta ideje da *istinski* socijalizam nikada nije oprobano: istinska nacionalizacija nikada nije oprobana.

---

7 „Socialism’s future may be its past”, 26. jun 2017, *New York Times* (<https://mobile.nytimes.com/2017/06/26/opinion/finland-station-communism-socialism.html>).

8 „British banks can’t be trusted – let’s nationalise them”, *The Guardian*, 19. oktobar 2017. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/oct/19/british-banks-trusted-nationalise-city-profits-communities>).

Ali ukoliko ne možemo postići 'istinsko' javno vlasništvo sa veličinom i obimom koje država trenutno ima, kako se možemo nadati da bismo to postigli ukoliko bismo dodatno povećali državu i iznova joj davali dodatnu moć nad sve više oblasti života?

Zaključak

Socijalizam je ponovo moderan u Britaniji. Istraživanje za istraživanjem pokazuje široko rasprostranjenu podršku kako socijalizmu u apstraktnim kategorijama, tako i širokom spektru socijalističkih praktičnih politika.

Pa ipak, ta podrška socijalizmu kao idealu nije praćena pozitivnim viđenjem bilo kog posebnog primera, savremenog ili istorijskog, socijalizma na delu. Naprotiv: kad god se neki od tih primera spomene, socijalisti uvek prevrću očima, odbacujući to kao lenjo zastrašivanje.

Socijalisti su umnogome uspeli u tome da se distanciraju od prethodnih pokušaja izgradnje socijalističkih društava. Iznošenje primera realnog iskustva sa socijalizmom u raspravi sa osobama koje vide sebe kao socijaliste se danas smatra jeftinim trikom. Konvencionalnu mudrost predstavlja ideja da ljudi koji vezuju socijalizam za zemlje Varšavskog pakta, maoističku Kinu, Severnu Koreju ili Severni Vijetnam jednostavno nisu dovoljno pametni da bi razumeli razliku između ideje i izvrnute primene. Isticanje primera gulaga ili Berlinskog zida u raspravi sa demokratskim socijalistima se smatra podjednako neotesanim kao i isticanje zlodela Al Kaide ili Islamske države u raspravi sa miroljubivim muslimanima.

Pa ipak, upitani šta je tačno bilo 'neistinsko' kod prethodnih varijanti socijalizma ili šta bi oni uradili drugačije, savremeni socijalisti teško pronalaze jasan odgovor. Onda kad su pritisnuti, oni beže u apstrakciju, govoreći o uzvišenim pobudama, umesto o opipljivim karakteristikama. Međutim, uzvišene pobude koje se ističu su u potpunosti iste kao i stare pobude koje su *oduvek* predstavljale aspiracije socijalizma. Ideja da socijalistički sistem treba da osnaži obične radnike umesto partijskih aparatčika, nije ni izbliza originalna kako misle savremeni socijalisti. To je *oduvek* bila ideja.

Savremeni socijalisti definišu 'istinski' socijalizam u kategorijama ishoda koje bi voleli da vide, umesto u kategorijama institucionalnog uređenja od kojeg se očekuje da takve ishode proizvede. Uključivanjem željenih posledica sistema u samu definiciju tog sistema, ideja da 'istinski' socijalizam nikada nije oprobano postaje neoboriva. To je isto kao kada bismo definisali ples za prizivanje kiše kao 'ples koji izaziva kišu', umesto kao 'ples koji *teži* tome da izazove kišu'. Ukoliko uzmemo drugu definiciju, moguće je zaključiti, nakon dovoljno velikog broja propalih pokušaja, da ples za prizivanje kiše ne može, na kraju, da izazove padanje kiše. Ukoliko uzmemo prvu definiciju, to nije moguće učiniti. Ukoliko pokušaj da se izvede ples za prizivanje kiše ne dovede do njenog padanja, onda po definiciji to nije mogao biti *istinski* ples za prizivanje kiše. Istinski ples za prizivanje kiše nikada nije oprobano. Oni koji tvrde da su plesovi za prizivanje kiše 'propali' jednostavno nisu dovoljno pametni da shvate razliku između *ideje* plesa za prizivanje kiše i izvrnute primene.

Socijalizam u onom smislu u kojem ga definišu oni koji sebe vide kao demokratske socijaliste, naime, demokratizovana ekonomija u čijem planiranju kolektivno učestvuje 'narod', nikada nije bio ostvaren bilo gde, niti je mogao da bude ostvaren. Ekonomsko planiranje može biti ostvareno isključivo u tehnokratskom, elitističkom duhu i zahteva ekstremnu koncentraciju moći u rukama države. Ne može 'osnažiti' obične radnike. Može osnažiti isključivo birokratsku elitu.

Ali iako ova vizija socijalizma ne može biti ostvarena, ona lako može biti *projektovana* na društva koja postoje, samom činjenicom da je toliko apstraktna i nebulozna. Zbog istih razloga ta projekcija može lako da se prekine. Ovim su se zapadnjački intelektualci bavili skoro čitav vek. Pre trideset godina je Hajek (Hayek, 1988) pisao o uzaludnoj potrazi 'intelektualaca' za istinski socijalističkim zajednicama, koja rezultuje u idealizaciji, pa potom razočaranju u naizgled neprekinuti niz 'utopija'. Od tada se ovaj niz samo uvećavao.

Ovaj doživljaj socijalističkih eksperimenata obično prati trofazni šablon. Socijalistički eksperimenti često prolaze kroz inicijalnu fazu medenog meseca, tokom koje imaju ili barem deluje kao da ostvaruju neke početne uspehe i tokom kojeg je njihov međunarodni ugled relativno visok. Tokom ove faze medenog meseca eksperiment je obično zapljuskivan entuzijastičnom hvalom intelektualaca sa Zapada. Istican je kao uzor 'istinskog' socijalizma, te 'dokaz' da socijalizam funkcioniše i kao inspirativna alternativa moralno bankrotiranom kapitalističkom sistemu Zapada.

Ovaj medeni mesec nikada ne traje večno. U nekom trenutku neuspesi modela postaju poznati široj javnosti Zapada, a međunarodni ugled te zemlje počinje da se srozava. Tokom ove faze zapadnjački intelektualci mahnitoo traže opravdanja. I dalje postoji široko rasprostranjena podrška modelu o kom se radi, ali se retorika i naglasak drastično menjaju: optimističan nastup pun nade biva zamenjen ljutitim i odbrambenim. Zapadnjački socijalisti pucaju u glasnika; ponašaju se kao da su kritičari sistema na neki način odgovorni za neusphe sistema. Spoljne sile i/ili članovi starih, diskreditovanih elita bivaju optuženi za 'podrivanje' socijalizma. Zapadnjačke apologete se temeljno prepuštaju šta-ćemo-sa-izmu, pokrećući kontraoptužbe i nastojeći da pomere pažnju na nevezane probleme.

Ali dolazi trenutak u kojem neuspesi sistema postaju toliko očigledni, a njegov međunarodni ugled biva tako nepopravljivo narušen, da njegova odbrana postaje uzaludna. Ovo je treća i konačna faza. Male sekte istinskih vernika nastavljaju sa odbranom sistema, ali se mainstream intelektualci prepuštaju tišini po ovom pitanju. Nedugo potom, hodočašća i hvalospevi nestaju iz sećanja i zapadnjački intelektualci počinju da dovode u pitanje socijalističke akreditive sistema. Novi narativ postaje onaj koji govori o tome da sistem nikada nije bio istinski socijalistički, da je to tvrdila samo nekolicina ekstremista i da samo potpuna neznalica može da se poziva na taj sistem u raspravi sa onima koji sebe definišu kao socijaliste. Ovaj narativ potom postaje konvencionalna mudrost. Reputacija socijalizma, kao ideje, opstaje neokaljana.

Prvi primer je bio Sovjetski Savez. Tokom 30-ih su hiljade zapadnjačkih intelektualaca putovale u Staljinov Sovjetski Savez i vraćale se pune reči hvale. To su bile godine najvećeg pomora u sovjetskoj istoriji. Počele su nasilnom kolektivizacijom u poljoprivredi i likvidacijom kulaka, što je potom izrodilo sovjetsku glad – što se u potpunosti moglo izbeći – praćenu Velikim terorom i Moskovskim procesima. Ali u svedočanstvima hodočasnika sa Zapada, Staljinov Sovjetski Savez je bio prva radnička država na svetu, prethodnica nove svetske civilizacije. Staljinomanija je pretrpela udarac sa paktom Molotov–Ribentrop, ali nije do kraja nestala na Zapadu, sve dok nije i u samom Sovjetskom Savezu doživela kraj.

Nije prošlo mnogo do trenutka kada su je nove utopije zamenile. Ali od tada pa nadalje je svaki socijalistički eksperiment morao biti eksplicitno definisan u suprotnosti u odnosu na, sada diskreditovani, sovjetski model i takođe, gde je to bilo primenjivo, u suprotnosti sa drugim, sada podjednako diskreditovanim modelima. Tokom 60-ih je ovo važno za maoističku Kinu, Severni Vijetnam i Kubu.

U Kini je Veliki korak napred doveo do verovatno najveće gladi u ljudskoj istoriji. Dodatno, milioni su ubijeni ili umrli od rada u logorima za prinudni rad. Ali nakon kinesko–sovjetskog raskola je Kina postala popularna hodočasnička destinacija za intelektualce sa Zapada. Od Kalifornije do Zapadnog Berlina su ‘proizvodi za obožavaoce’ sa maoističkom tematikom, poput ‘Male crvene knjige’, postali modni detalji tokom studentskih protesta. Sovjetski socijalizam je bio diskreditovan, ali je maoistič-

ka Kina predstavljala nadu u novi početak. Sovjetski socijalizam je osnažio samo birokratsku kastu, ali je maostička Kina bili istinski država radnika i seljaka. Ovaj put je trebalo da bude drugačije.

Avaj, nije. Maomanija na Zapadu je brzo nestala nakon Maove smrti, a kineska verzija socijalizma je retroaktivno prestala da biva 'istinski' socijalizam.

Tokom 60-ih je Kuba nudila sličnu nadu. Kuba odstupa od standardnog trofaznog šablona po tome što deluje kao da je permanentno zaglavljena negde između druge i treće faze. Čovek i dalje može da pronađe relativno prominentne pobornike kubanskog režima, koji krive isključivo spoljne faktore za ekonomsku nerazvijenost zemlje i represivni karakter režima. Ali inicijalni entuzijazam je odavno nestao i danas bi, čak i na krajnjoj levisi, retko ko tvrdio da kubanski socijalizam predstavlja model za budućnost.

Kambodža je pod Crvenim Kmerima bila skoro u potpunosti zatvorena za strane posetioce, sve do poslednje godine režima, te je samim time isključena kao hodočasnička destinacija. Ali to nije sprečilo određeni broj intelektualaca sa Zapada da romantizuju ovaj režim na daljinu. U apsolutnim brojkama posmatrano, broj obožavalaca Crvenih Kmera nikada nije bio ogroman. Ali je on predstavljao veliki deo akademskih radnika u relevantnim oblastima. Zapadnjački pobornici su videli socijalizam Crvenih Kmera kao idiličnu, staromodnu i ruralnu verziju socijalizma, izgrađenu na vrednostima zajednice i moralnog pročišćenja. Kambodža je ostala socijalistička i nakon vijetnamske invazije, ali se Vijetnam do tada već

priključio klubu država u kojima su vladale diskreditovane verzije socijalizma: vijetnamski i socijalizam koji se svrstavao uz Vijetnam, više nisu bili 'istinski' socijalizmi.

Onda kada genocid Crvenih Kmera više nije mogao biti negiran, tamošnji socijalizam je odmah takođe pre-stao da biva 'istinski' socijalizam, a, kao i uvek, ovo se odigralo sa retroaktivnim efektom. Postalo je stvar konvencionalne mudrosti tvrditi da Crveni Kmeri nikada nisu bili socijalisti i stav drugačiji od ovoga predstavlja zlobno klevetanje, usmereno isključivo ka diskreditovanju plemenite ideje socijalizma.

Kao što je kinesko-sovjetski raskol bio inicijator mao-manije, tako je kinesko-albanski raskol postao inicijator hodžaizma na Zapadu. Dok su Kina i zemlje Varšavskog pakta predstavljale stare, diskreditovane verzije socijalizma, Albanija je postala nova nada, istinska radnička demokratija koja je ostala dosledna vlastitim socijalističkim idealima. Neki razočarani maoisti su preusmerili svoja nadanja ka Albaniji, dok je hodžaizam postao novi maoizam, iako daleko manjih razmera. Izolacionizam koji je zemlja sama sebi nametnula, doveo je do toga da ova država izgleda privlačno nekim intelektualcima sa Zapada, zbog toga što izolovane države ne mogu biti iskvarene vezama sa već diskreditovanim varijantama socijalizma.

Ukoliko se pominjanje Sovjetskog Saveza ili maostičke Kine u prisustvu osobe koja sebe opisuje kao socijalistu danas smatra deklasiranim, onda se pominjanje Severne Koreje smatra neprihvatljivim. Danas je Severna Koreja, u najboljem slučaju, viđena kao groteskna karikatura socijalizma. Ali nije uvek bilo tako. Južna Koreja, sa

kojom se Severna Koreja neminovno poredi, nije oduvek bila prosperitetna liberalna demokratija kakva je danas. Dokle god nije bilo jasno koja će od dve Koreje postati atraktivnija, neki Zapadnjaci su izabrali da svoje ideje o radničkoj državi projektuju na DNRK.

Nemačka Demokratska Republika predstavlja studiju slučaja koja prkosi trofaznom šablonu. Nije postojao period široko rasprostranjene, entuzijastične podrške, pa stoga ni period drastičnog preokreta. Umesto toga, sistem je hvaljen od strane različitih grupa intelektualaca, u različitim vremenima, zbog različitih stvari. Ranih godina je imidž 'antinacističke države', koji je NDR sama sebi dodelila, uziman zdravo za gotovo od strane njenih obožavaoca iz inostranstva. U poslednjoj fazi je naglasak prebačen na relativni ekonomski uspeh NDR, kao najrazvijenije zemlje socijalističkog bloka. Ove kasnije procene nisu ni izbliza bile obmanjivačke kao procene Staljinovih ili Maovih hodočasnika – ali takođe je jasno da nisu izdržale test vremena.

Venecuela je, kao najskoriji primer, doslovce pratila trofazni šablon. Započela je sa standardnom ovaj-put-je-drugačije retorikom. Nastajući venecuelanski model socijalizma je definisan posebno u suprotnosti sa ranijim modelim, kako eksplicitno, primera radi u govoru Uga Čaveza održanom 2005. na Svetskom socijalnom forumu (World Social Forum), tako i putem slogana „socijalizam za XXI vek” ili „socijalizam XXI veka”. Distanciranje od ranijih formi socijalizma nije predstavljalo samo praznu retoriku: čavisti su zaista probali da izgrade nove forme socijalnog vlasništva i da pronađu novi vid demo-

kratske participacije. Ali na kraju niko od njih nije daleko dogurao. Kooperative su, primera radi, postale samo subvencionisana privatna preduzeća.

Ali kombinacija socijalističke retorike i buma koji je nastao kao posledica rasta cena nafte je bila dovoljna da stvori utisak da je Venecuela iznašla način da učini da socijalizam radi. Ponovo su zapadnjački intelektualci krenuli na hodočašća velikih razmera i vraćali se ubeđeni da su videli budućnost. Lajtmotiv manije vezane za Venecuelu je bio taj da čavizam nije predstavljao samo uspeh u vlastitim okvirima, već i model koji Zapad treba da prati. Kada je zemlja počela da se raspada, manija je postala gnevna i odbrambena. Naglasak je pomeren sa navodnih uspeha modela, na navodne motive njegovih kritičara. Nedugo potom je većina čavista prosto začutala po tom pitanju.

Tokom otprilike jedne decenije, Venecuela je bila omiljena razonoda za mnoge intelektualce sa Zapada. Danas se pominjanje Venecuele smatra jeftinim skupljanjem političkih poena. Socijalistički akreditivi koje je Venecuela nosila bivaju retroaktivno ukidani. Konsenzus koji se izrađa je taj da Venecuela nikada nije bila socijalistička i da samo neko ko je duboko neuk po pitanju socijalizma može tvrditi drugačije.

Pa tako iznova, ono što je nekada bilo 'istinski' socijalizam retroaktivno postaje neistinsko. Venecuela je najsvježiji primer navedenog. Neće biti i poslednji. Socijalizam se izuzetno mnogo puta završio promašajem, pa nije kao da bi dva-tri dodatna primera mogla nešto promeniti.

Ponovno buđenje socijalizma se javlja u čudno vreme. Globalna stopa siromaštva je najniža u istoriji. Globalna

očekivana dužina života, bilo da je merena na rođenju ili kao preostala očekivana dužina života u određenim godinama, jeste najviša u istoriji. Globalna stopa smrtnosti odojčadi nikada u istoriji nije bila niža. Globalne stope pismenosti su najviše u istoriji. Čovek može izabrati nasumice skoro svaki ekonomski, socijalni, pa čak i indikator vezan za životnu sredinu i da se kladi da će prikazivati poboljšanje u proteklih 30 ili 40 godina. U velikoj meri ova poboljšanja moraju biti pripisana kapitalizmu. Uvek postoje izuzeci i delovanje drugih faktora, ali u celini gledano, mere ekonomskih sloboda predstavljaju veoma dobar prediktor razmera poboljšanja. Postoji prostor za legitimno neslaganje oko toga koji je model kapitalizma najbolji. Možemo raspravljati o tome da li treba više da ličimo na Švedsku i Dansku ili treba više da ličimo na Hong Kong i Singapur. Ali odavno je trebalo da postane jasno da budućnost ne može ležati u ekonomskim merama venecuelanskog tipa.

Više od dvadeset pokušaja da se izgradi socijalističko društvo se završilo promašajem. Ali, bez obzira na to, socijalizam ne ide nikuda. Razlog tome jeste činjenica da većina nas instinktivno ne voli tržišnu ekonomiju. Antikapitalizam je 'podrazumevano podešavanje', koje nam je prirodno i u koje ne moramo ulagati previše truda. Bez obzira na vlastita postignuća, kapitalizam *deluje* pogrešno. Kontraintuitivan je. Čak ni najprominentniji zagovornici slobodnog tržišta, poput F. A. Hajeka, Džejsma Bjukenena ili Milтона Fridmana, nisu *započeli* svoje karijere kao zagovornici slobodnog tržišta.

Ukoliko procenjujemo tržišne ekonomije prvenstveno spram njihovih nedostataka, istovremeno procenjujući

socijalizam prvenstveno kao ideju, te spram namera njegovih proponenata, onda tržišna ekonomija nikada neće moći da pobedi. Motivisano rasuđivanje je opaka sila. *Uvek* možemo pronaći opravdanje za dragocena uverenja, ukoliko se dovoljno potrudimo. I uvek možemo pronaći mane idejama koje ne volimo, ukoliko ih tražimo.

Ali detinjasto sanjarenje nam skreće pažnju sa iznalaženja funkcionalnih rešenja za – realne – socijalne i ekonomske probleme sa kojima se Britanija trenutno suočava. Bez obzira na politička uverenja, retko ko bi doveo u pitanje činjenicu da je prethodnih deset godina bilo izazovno za UK. Ekonomija je doživela oštru kontrakciju tokom i nakon finansijskog sloma, a oporavak je bio jako spor. Naš učinak na polju produktivnosti je smešan. Realne plate su, kao posledica, rastle neprimetno sporo. Cena stanovanja je nastavila da raste brže od primanja, kao i tokom prethodne dve decenije. Isuviše mnogo studenata napušta univerzitet preopterećeno dugovima koji prevazilaze vrednost njihovih diploma. I dalje postoji značajan budžetski deficit, a naš javni dug nastavlja da raste u situaciji u kojoj je, s obzirom na demografski izazov koji je pred nama, neophodno da se stvari odvijaju u suprotnom smeru. Zdravstvena služba se tetura od jedne krize do druge.

Ali ovde leži srž problema: razlog zbog kojeg znamo koliko je ovakav razvoj stvari loš, jeste taj što, bez obzira koji problem posmatrali, uvek možemo naći uporedive zemlje koje su imale daleko bolji uspeh na tom polju. Činjenica da je tako lako pronaći bolje primere među inače sličnim zemljama pokazuje da ovi problemi nisu neizbežni i nisu intrinzični tržišnim ekonomijama.

Nisu sva rešenja na jednom mestu. Ali ukoliko potražimo najuspešnije primere među drugim zemljama, i to idući korak po korak, od jedne oblasti u kojoj su mere implementirane, do druge, uvek možemo pronaći barem jedan pristojan, realno postojeći primer u bilo kojoj oblasti. Učenje iz iskustva drugih zemalja u svakoj oblasti je, svakako, nešto što je lakše reći nego učiniti. Razjašnjenje toga šta tačno čini 'najbolju međunarodnu praksu' u bilo kojoj oblasti i da li ta praksa može biti prebačena u UK, jeste sve samo ne jednostavno. Ali tražiti rešenje na ovaj način bi sigurno bilo plodonosnije no juriti za sledećom socijalističkom utopijom.

11 EPILOG

ALTERNATIVNA ISTORIJA: ISTINSKI SOCIJALIZAM SE ISPROBAVA¹

Debata o tome da li je socijalizam dobra ideja koja je samo iskrivljena i/ili loše implementirana u praksi ili je sama ideja pogrešna i ishod nije mogao ni da bude značajno drugačiji, nije novijeg datuma. Ona traje od dana kada su prvi simpatizeri Oktobarske revolucije izašli iz ljubavne veze sa sovjetskim projektom.

Treba reći da su, za sada, pobornici prvog od dva navedena pogleda pobedili u debati. Kada se u anketama pitanje postavi eksplicitno, rezultati daju jasan odgovor. Oko četiri od pet stanovnika Istočne Nemačke, ali takođe i skoro svaki drugi stanovnik Zapadne Nemačke, slažu se sa tvrdnjom da je socijalizam dobra ideja koja je samo loše implementirana (Stöcker, 2016: 202).

U dobrom su društvu. Ovakva interpretacija stvari je u potpunosti kompatibilna sa dve najpoznatije kritike realno postojećeg socijalizma, naime, sa knjigama Džordža Orvela *Životinjska farma* i *1984*.

Ova dva romana nisu kritika socijalizma *per se*. Oni su samo kritika totalitarnog socijalizma Sovjetskog Saveza,

---

1 Prethodna verzija ovog poglavlja je bila objavljena 2018. kao „IEA Discussion Paper No. 92.”

koje ostavljaju prostor za mogućnost (ukoliko i ne ukazuju aktivno na nju) da bi se drugačija forma socijalizma razvila potpuno drugačije. Posebno u tome što ni jedan ni drugi roman ne sadrže *ekonomsku* kritiku socijalizma. Nema nikakve spojnice između činjenice da ekonomije opisane u ovim romanima treba da predstavljaju socijalističke ekonomije i činjenice da su društva tiranska. Niti su ove ekonomije na bilo koji način disfunkcionalne.

Životinjska farma je u celosti kompatibilna sa trockističkim svedočanstvom o izdanoj revoluciji. U početku, na Životinjskoj farmi sve lepo funkcioniše. Ali potom svinje, koje predstavljaju sovjetsku nomenklaturu, postepeno izrastaju u novu vladajuću klasu. Međutim, u ovome nema ničega neizbežnog. Lako možemo zamisliti verziju *Životinjske farme* sa srećnim završetkom. Mogli bi da uklonimo 'lošu svinju' Napoleona (= Staljina) iz priče ili da omogućimo da 'dobra svinja' Snoubol (= Trocki) pobedi nad njim. Mogli bismo da zamislimo da su druge životinje opreznije ili da razvijaju efektivnije zaštitne mehanizme protiv svinja koje se grabe za moć. Mogli bi da zamislimo mudrog, starog vepra Starog Majora (= Karla Marksa), čija ekonomska 'analiza' sistema koji vlada na farmi inicijalno i inspiriše revoluciju, kako ostaje živ dovoljno dugo da vidi revoluciju i kako budno prati njenu evoluciju.

Da svinje nisu preuzele vlast, takođe ne bi bilo ni ekonomskih problema na *Životinjskoj farmi*. U knjizi ne postoji ni jedna indikacija da je proizvod farme, na bilo koji način, neadekvatan. Jedini razlog zbog kojeg se životinjama umanjuje sledovanje hrane, a produžavaju radni dani, jeste taj što svinje prisvajaju sav višak proizvodnje.

U knjizi *1984* se ne pojašnjava detaljno kako je diktatura nastala, ali postaje jasno da 'IngSoc' ili 'engleski socijalizam' treba da predstavlja pervertiranu verziju socijalizma. Glavni protivnik države, Emanuel Goldštajn (verovatno kreiran na osnovu lika Trockog), opisan je kao nekadašnji saradnik Velikog Brata (verovatno kreiranog na osnovu Staljinovog lika), te vodeći član partije u njenim ranim danima. Ovo takođe ukazuje na ideju o revoluciji koja je izdana i iskvarena.

Nema ničega lošeg u ekonomiji Okeanije. Većina populacije živi u siromaštvu, ali je ovo posledica namernog izbora politike, a ne neadekvatnosti planske ekonomije. Partija drži populaciju pitomom time što obezbeđuje da svoju energiju troši na svakodnevne nedaće. Stoga vode stalni rat u kojem znaju da ne mogu da pobede, a u nameri da unište višak proizvodnje i da održavaju životni standard blizu egzistencijalnog minimuma.

Nasuprot ovome, postoje dva daleko manje poznata romana koja kritikuju socijalizam iz klasično liberalne perspektive. To su knjiga Eugena Rihtera *Slike socijalističke budućnosti* (1891; engleski prevod iz 1893) i knjiga Henrija Hazlita (Henry Hazlitt) *Vreme će ići unazad* (1952, prerađeno izdanje iz 1966; za sažetak videti: Makovi, 2015). Oba romana opisuju socijalizam u idealnim uslovima, pretpostavljajući nepostojanje mnoštva problema sa kojima se socijalistička društva u stvarnosti suočavaju (ili, u Rihterovom slučaju, sa kojima *se hoće* suočiti u budućnosti).

Zloupotreba moći uopšte nije problem ovde. U obe knjige su socijalistički političari predstavljeni kao istinski idealisti, koji koriste moć nerado i koji imaju najbolje

namere. Uobičajeni izgovori na čiju upotrebu su socijalisti sviknuti takođe ne postoje ovde: ovi fiktivni sistemi se ne suočavaju sa neprijateljima, niti unutrašnjim, niti spoljašnjim. Ne postoje 'kontrarevolucionari', niti neprijateljske strane sile.

Pa ipak, čak i u tako povoljnim okolnostima, socijalizam i dalje vodi stagnaciji u ekonomskoj sferi i autoritarizmu u političkoj sferi. U oba romana su uzroci ekonomske prirode. S obzirom da ekonomska aktivnost ne može biti koordinisana signalima retkosti – tj. tržišnim cenama – jedini supstitut jeste komanda i kontrola. Kada se ljudi ne ponašaju onako kako to od njih zahtevaju ekonomski planeri, država mora da koristi silu kako bi ih naterala da se povinuju. Skretanja u odnosu na vladin ekonomski plan ne mogu biti dozvoljena, zbog toga što različiti delovi plana zavise jedni od drugih: plan mora biti koherentna celina. Planerima manjka relevantno znanje, pa su stoga resursi pogrešno raspoređivani, za čime sledi ekonomski haos.

I tako socijalizam vodi tiraniji i opadanju – ne zbog toga što je 'loše implementiran', niti zbog toga što su 'pogrešni ljudi' došli na vlast, već usled karakteristika koje su u samoj DNK socijalizma.

Ono što sledi do sada napisanom, predstavlja samo minorni dodatak ovom nizu literature. Radi se o 'alternativnoj istoriji', koja počinje sa odstupanjem od 'naše' verzije istorije neposredno nakon pada Berlinskog zida. U martu 1990. Nemačka Demokratska Republika je održala svoje prve demokratske izbore. U 'našoj' verziji istorije, to su ujedno i njeni poslednji izbori, pošto su partije koje su zagovarale ujedinjenje pobedile uz ogromnu većinu i

šest meseci kasnije je NDR prestala da postoji. Međutim, ovaj ishod nije bio neizbežan. Kako je navedeno u poglavlju 8, o pitanju da li je socijalizam propao u NDR ili je NDR samo skrenula sa puta 'istinskog' socijalizma, živahno se raspravljalo tokom izborne kampanje. Nekoliko partija koje su se takmičile na izborima su zastupale viđenje da je NDR vredelo očuvati kao suverenu socijalističku državu i da ona može biti demokratizovana iznutra.

Mali broj britanskih parlamentaraca je delio ovo viđenje. Verovali su da ono čemu su svedočili nije bio kraj socijalizam u NDR i njenim saveznicama, već upravo suprotno: povratak 'istinskom' socijalizmu. Early Day Motion u Donjem domu, koji su potpisali Ken Livingston i Džeremi Korbin, navodio je:

„Ovaj Dom [...] prepoznaje eksploziju nezadovoljstva i protivljenja, posebno u Istočnoj Nemačkoj [...] kao odraz duboke ljutnje zbog korupcije i loše uprave staljinističke birokratije; vidi da ovaj pokret vodi putem istinskog socijalizma, a ne vraćanja kapitalizmu; [...] i uzima u obzir da je jedini način da se krene napred [...] onaj koji se vraća principima istinske radničke demokratije i socijalizma, koji su oformili osnov i inspiraciju za Oktobarsku revoluciju.”²

Ovo se očigledno nije desilo.

Ali šta da *se jeste* desilo? Kako bi „pokret koji vodi putem istinskog socijalizma” i „povratak principima istinske radničke demokratije i socijalizma” izgledali?

---

2 „Workers' Democracy in Eastern Europe”, Early Day Motion 210 (<http://www.parliament.uk/edm/1989-90/210>).

„Socijalizam nije propao u Istočnoj Nemačkoj – nije ni oprobano”: Iznenadujuća pobjeda nove socijalističke partije na izborima u Istočnoj Nemačkoj

The Guardian, 19. mart 1990.

Istočni Berlin je danas u stanju kontuzije. Bon, sa druge strane, jeste grad muva bez glave. Zaboravite sve ono što ste mislili da znate o trenutnom stanju stvari: nakon jučerašnjeg izbornog iznenađenja, sve opklade padaju u vodu.

Trebalo je da bude svršen čin. Sve do sinoćnih izbora su svi istraživači javnog mnjenja i svi komentatori bili složni oko jedne stvari: da će prvi izbori u NDR ujedno biti i njeni poslednji izbori. Koja god vlada da se nakon njih oformi, iz istih stopa će krenuti putem vlastitog ukidanja. Za manje od godinu dana je trebalo potpisati Ugovor o ujedinjenju, koji bi ratifikovali kako Bon, tako i Istočni Berlin. Istočna Nemačka je trebala da se utopi u Federalnu Republiku i time prestane da postoji kao suverena država. NDR je trebalo da ode sa scene – i da povede socijalizam sa sobom.

Jučerašnji izbori su osujetili te planove. Protržišne snage, koje su se zalagale za ujedinjenje, nisu uspele da osvoje većinu. Da li rezultati predstavljaju glasno prihvatanje socijalizma ili se pak primarno radi o odbijanju utapanja u Zapadnu Nemačku, nije moguće reći u ovom trenutku. Ali se može reći, na osnovu trenutne političke konstelacije, da u skorije vreme neće doći do ujedinjenja dve Nemačke, kao ni do povratka Istočne Nemačke na

tržišnu ekonomiju. Socijalizam je trebalo da bude poput mrtvog čoveka koji hoda. Jučerašnji izborni rezultati su mu ulili novi život.

Partija koja se zalagala za ujedinjenje, Savez za Nemačku (Alliance for Germany), a kojoj je predviđana laka pobjeda, završila je tek na drugom mestu. Socijaldemokratska partija (Social Democratic Party; takođe za ujedinjenje, ali sporijim tempom), koju su istraživanja prikazivala kao jedinog ozbiljnog konkurenta, prošla je još gore, završivši na četvrtom mestu (tabela 2).

Tabela 2 Raspored mandata u novom Narodnom Parlamentu

Ujedinjena levica	137
Savez za Nemačku	105
Partija demokratskog socijalizma	66
Socijaldemokratska partija	59
Spartakistička radnička partija Nemačke	13
Zelena stranka	5
Savez 90	4
Drugi	11
Ukupno	400

Iznenadujuća pobjeda je pripala Ujedinjenoj Levici (United Left – VL), partiji koju su istraživanja jedva registrovala i koja je jedva dobila ikakvu medijsku pažnju tokom kampanje. Pa ko su ove novajlije?

Prvo što treba istaći vezano za njih jeste da nisu novi. Većina stanovnika Istočne Nemačke je upoznata sa njima već neko vreme, iako ne pod tim imenom. VL je iznikla iz demokratskog protestnog pokreta NDR, koji je imao izu-

zetno važnu ulogu u događajima koji su doveli do otvaranja Berlinskog zida pre četiri meseca. U retrospektivi gledano, lako se može pribeći zaključku da su sigurno svi antirežimski demonstranti bili antisocijalistički nastrojani, ali ništa nije dalje od istine. Protestni pokret je oduvek uključivao grupe koje su eksplicitno sebe opisivale kao demokratske socijaliste. Njihovo protivljenje vlasti Jedinstvene socijalističke partije Nemačke (SED) nikako nije bilo i protivljenje socijalizmu. Naprotiv, videli su sebe kao lučonoše istinskog socijalizma, a vođstvo SED kao karijerističke prodane duše, željne moći. Ovo je, valjda, najjasnije izraženo u sloganu „socijalizam da – SED ne”.

VL je jednostavno kolovođa ovog pokreta. Njihov cilj nikada nije bio razrušiti NDR, već demokratizovati je iznutra. Oni žele socijalizam – samo ne hijerarhijski socijalizam, inspirisan sovjetskim iskustvom, koji je NDR praktikovala do sada. Njihova ideja socijalizma je ona ideja socijalizma odozdo, izvornog socijalizma, socijalizma koji osnažuje običan radni narod, a ne partijske aparatčike i tehnokratske elite. To je socijalizam građanskih sloboda, političkih prava i široko rasprostranjene demokratske participacije, socijalizam koji temeljno demokratizuje svaki aspekt života.

Sa 16% glasova je Partija demokratskog socijalizma (Party of Democratic Socialism – PDS) takođe prošla bolje nego što je očekivano. PDS je naslednica SED, koja je gvozdеноm pesnicom vladala NDR sve do pre četiri meseca. Njeni kritičari vide PDS kao ništa više do nešto bolje verziju SED, ali ta kritika nije poštena. Partija se pro-

menila iz temelja. Izbacila je prominentne čvrstolinijaše i promovisala unutarpartijske reformatore, čiji demokratski akreditivi nisu pod sumnjom. Ovi reformatori imaju dokazan staž u kritikovanju, iz unutrašnjosti partije, narušavanja ljudskih prava i autoritarnih praksi u NDR, u meri u kojoj je ovo bilo moguće članovima partije. Neki od njih je više puta prećeno izbacivanjem.

Na petom mestu je završila Spartakistička radnička partija (Spartacist Workers' Party), koja nosi romantičku viziju povratka korenima socijalizma. Žele da se vrate izvornom (i bukvalnom) značenju Sovjetske republike, naime, poludirektnoj izbornoj demokratiji, u kojoj radnički saveti čine osnovne gradivne jedinice. Ovo je sistem koji je nastajao u Rusiji nakon Oktobarske revolucije iz 1917. Nikada nije do kraja izgrađen, zbog toga što je eksperiment iskvaren u ranoj fazi.

Da li bi tekuća politička konstelacija Istočne Nemačke mogla da proizvede socijalističku koaliciju? Aritmetički gledano, moguće je. Praktično je, pak, to težak zadatak, s ozirom na suštinske programske i kulturne razlike između socijalističkih partija.

Pa ipak, reformisan, demokratski socijalizam trenutno predstavlja „podrazumevano podešavanje” u političkom životu Istočne Nemačke. Moraće da se dogodi ovim ili onim putem.

Mladi birač VL sa kojim smo juče razgovarali na biračkom mestu Berlin – Fridrihshajn (Berlin – Friedrichshain) zaslužuje da bude citiran u celosti, jer bez sumnje govori u ime mnoštva svojih sunarodnika:

„Planirao sam da glasam za Savez ili SPD, ali sam onda pomislio, čekaj – to znači izbaciti bebu sa prljavom vodom. Ja nisam protiv socijalizma. Ja sam protiv staljinizma. Nisam protiv SED. Protivim se Štaziju. Protivim se tome da mi neko govori šta da mislim, šta da govorim, šta da radim. Dozlogrdila mi je arogantna elita, koja je odvojena od stvarnosti, a koja vodi zemlju. Ali to nije socijalizam. To je suprotno od socijalizma.

Želim da živim u državi u kojoj ekonomija postoji da bi zadovoljila potrebe naroda, a ne obrnuto. To je socijalizam. Neki kažu da je ‘propao’. Nije. Ovde nikada nismo imali socijalizam. Jednostavno nije ni oprobano.”

Zaista. Socijalizam, tako definisan, nikada nije oprobano. Ali izgleda kao da će ga NDR sada oprobati. Možda svedočimo početku izvanrednog eksperimenta.

„Socijalizam za mnoštvo”: koalicioni sporazum VL/PDS (+SPAD) potpisan u Istočnom Berlinu

The Guardian, 28. april 1990.

Prva runda koalicionih pregovora je bila čudna. To je bilo neminovno. Ujedinjena levica (VL), stariji partner u novoj koalicionoj vladi Istočne Nemačke, izrasla je iz demokratskog protestnog pokreta u NDR. PDS, mlađi partner u novoj koalicionoj vladi, izrasla je iz partije protiv koje je navedeni protestni pokret demonstrirao. Neki od članova VL su bili hapšeni, prebijani, špijunirani i izbacivani sa posla za vreme vladavine PDS-ove prethodnice. Neki

od njih su imali prijatelje koji su upucani oko Berlinskog zida. Ove rane i dalje bole.

Ali tokom drugog sastanka je probijen led. A tokom trećeg sastanka su srasli jedni sa drugima. Možda su reformatori i demonstratori oduvek imali iste ciljeve, ali su samo pokušavali da ih ostvare na različite načine: ovi drugi putem uličnih protesta, putem pritiska odozdo i odozgo; ovi prvi putem suptilnije kritike iznutra, tj. unutar partije i unutar dozvoljenih okvira.

Spartakistička radnička partija (SpAD) zvanično ne planira da se priključi koaliciji, ali je ukazala na spremnost da saraduje sa vladom od pitanja do pitanja, a njenim poslanicima je dodeljena savetodavna uloga u novoj vladi. Ovo na neki način čini SpAD nezvanično trećim članom koalicije.

Sve strane su morale nečega da se odreknu da bi nešto dobile. VL (i SpAD) su morale donekle da umanje svoju revolucionarnu nestrpljivost. PDS je morala da prihvati hrabrije mere i brži tempo reformi od onog koji bi inače samostalno izabrala. Ali nemojte se zavaravati: koalicioni ugovor je konzistentan i duboko radikalan.

Samo njegov segment o građanskim slobodama i ljudskim pravima je nešto najhrabrije što smo videli. Nova NDR će garantovati potpunu slobodu savesti, slobodu štampe, slobodu veroispovesti, slobodu govora, slobodu okupljanja, slobodu kretanja, pravo na privatnost, pravo na propisani postupak i pravo na pošteno suđenje. Omraženi Štazi je već rasformiran, a njegovim bivšim visokim predstavnicima se trenutno sudi.

Ali najinteresantniji deo koalicionog ugovora jeste njegov ekonomski plan.

Preduzeća u vlasništvu naroda (VEB), koja čine najveći deo ekonomije NDR, biće iznutra demokratizovana. Sve glavne menadžerske funkcije će biti prenete na demokratski izabrane Radničke savete (*Arbeitsräte*). VEB-ovi će postati u velikoj meri samoupravni, autonomni entiteti, uporedivi sa radničkim kooperativama.

Još je ambiciozniji plan vezan za demokratizaciju ekonomskog planiranja. U ovom trenutku Državna komisija za planiranje (SPK) – NDR-ov ekvivalent Gosplana u Sovjetskom Savezu – koja iscertava petogodišnje planove, predstavlja epitom tehnokratije i elitizma. Ona u potpunosti izvrće ruglu marksističku ideju o 'radničkoj klasi' kao upravljajuću nad ekonomijom. Običan radnik nema ništa više uticaja na odluke SPK-a od uticaja koji običan katolik ima na postupke u papskim konklavama. Petogodišnji planovi se iscertavaju iza zatvorenih vrata, a potom se odozgo nameću populaciji.

Socijalizam je oduvek obećavao da će predati običnim radnicima upravu nad ekonomskim životom. U praksi, radnici u socijalističkim zemljama imaju još manje kontrole nad takvim stvarima nego radnici u kapitalističkim zemljama. Drugi rade prema naredbama tržišnih sila, a prvi pod naredbama tehnokratske elite. Na ovo se odnosi stav VL da NDR nikada nije bila zaista socijalistička. I upravo to sada nastoje da promene.

Od sada će predsednik SPK biti demokratski biran na svakih pet godina. SPK će biti obavezna da se ekstenzivno konsultuje sa spoljnjim zainteresovanim stranama,

poput gorepomenutih Radničkih saveta, a posebno sa novoformiranim, demokratski izabranim 'Potrošačkim savetima' (*Konsumentenräte*). Svaki građanin NDR će biti slobodan da se priključuje potrošačkim savetima koliko želi, kao i da uspostavlja nove. SPK će biti obavezana da navedenim savetima pruži neograničeni pristup svim ekonomskim podacima, uključujući i one osetljive. Određene funkcije planiranja će biti spuštene na regionalni ili lokalni nivo, gde će biti formirane dodatne prilike za javnu participaciju.

Uz to, SPK će postati daleko transparentnija. Biće obavezna da objavljuje detalje sa svih sastanaka, kao i rane i neposredne nacрте sledećeg petogodišnjeg plana. Ovo će javnosti pružiti mogućnost da nadzire proces i da interveniše gde treba.

Glavni pasus u koalicionom sporazumu navodi:

„U prošlosti smo imali situaciju u kojoj *država* planira ekonomiju i *država* ima vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju. To nije dovoljno dobro. To nije socijalizam. U budućnosti će *narod* planirati ekonomiju i *narod* će imati vlasništvo nad produktivnom imovinom države. NDR je sebe nazivala državom Radnika i Seljaka, ali u stvarnosti je to bila država birokrata i političara. Ovde je NDR skrenula sa puta. I to je ono što želimo da promenimo.”

Nakon više od četrdeset godina nominalnog socijalizma, Istočna Nemačka konačno otkriva istinsko značenje ovog pojma. Što vam je toliko dugo trebalo?

Četiri godine kasnije, da li je uspeo program socijalističke obnove u Istočnoj Nemačkoj?

The Guardian, 19. mart 1994.

Pre četiri godine je neverovatna koalicija nekadašnjih uličnih demonstranata i članova bivše vladajuće partije NDR, koji su bili usmereni ka reformama, preuzela vlast u Istočnom Berlinu. Mnogi su predviđali da će se odmah raspasti. Glavni narativ u štampi Zapadne Nemačke i Britanije je bio taj da su NDR-u dani odbrojani i da će ovaj očajnički pokušaj da se na aparatima održi u životu malo duže samo odložiti neizbežno.

Četiri godine kasnije NDR niže uspeh za uspehom. Koalicija VL/PDS je na jučerašnjim opštim izborima potvrdila svoju poziciju u vladi, sa porastom većine koju ima u Narodnom Parlamentu. Ona uživa popularnost o kojoj dezorganizovana koalicija gospodina Kola (Kohl), da ne govorimo o smejuriji koju predstavlja vlada gospodina Mejdžora (Major), može samo da sanja.

Za početnu klimavu koaliciju revolucionara (VL) i reformatora (PDS) se ispostavilo da su čarobna kombinacija. VL je sa sobom donela energiju, entuzijazam i žar za radikalne promene. PDS je unela iskustvo, insajdersko znanje i osećaj kontinuiteta. Mešanje ovih sastojaka u razmeri 2:1 ispostavilo se taman kako treba.

Glavno obeležje koalicije jeste njen program socijalističke obnove. Državno vlasništvo je postalo društveno vlasništvo. Državno planiranje je postalo društveno planiranje. Na ostvarivanju programa se još uvek radi, ali je već rezultovao transferom moći bez presedana, sa nei-

zabranih i neodgovornih birokrata ka običnom radnom narodu i građanskom društvu.

Ali, da li je upalilo? Da li je socijalistička obnova uspešno prošla?

Odgovor je: zavisi. Za neke je glavni cilj 1990. bio smanjenje ogromnog raskoraka u ekonomskom proizvodu Istoka i Zapada. Ukoliko uzimate ovo kao meru uspeha, onda je odgovor na prethodno pitanje ne. Uprkos tekućoj recesiji sa kojom se suočava Zapadna Nemačka, raskorak između Istoka i Zapada se nije smanjio ni za trunku. Možda bi čak i narastao da nije bilo darežljivog fiskalnog transfera iz Zapadne Nemačke (ne u celosti vođenog altruizmom, već namerom da se spreči poplava migranata iz Istočne Nemačke, što bi oborilo plate i povećalo rente). Tako da u tom pogledu pred ovom vladom stoji zadatak iznalaženja ubedljivog rešenja.

Ali život čini više od novca i uspeh jednog društva je složeniji od brojki BDP-a. U mnogim drugim pogledima je razvoj NDR bio impresivan. Zemlja je nanovo osmislila svoju suštinu i postala model participatornog socijalizma. U Zapadnoj Nemačkoj i Britaniji su milioni ljudi zaglavljani na poslovima koji onemogućavaju napredak i u kojima ne uživaju, rade za kompanije sa kojima se ne identifikuju, rade u industrijama, ne osećajući da imaju neki ulog u njima. Nedostaje im osećaj vlasništva, osnaženja i pripadanja.

Uporedite ovo sa novom NDR. Radnim mestima u Istočnoj Nemačkoj se upravlja demokratski. Obični radnici mogu da izaberu direktora sopstvene kompanije – zaista, mogu da *postanu* direktori sopstvene kompanije,

ukoliko se istaknu i ubede svoje kolege da glasaju za njih. Svaki radnik u Istočnoj Nemačkoj ima pravo da prisustvuje i da govori na sastancima menadžmenta. Radnici u Zapadnoj Nemačkoj i Britaniji su samo točkići u mašini. Radnici u Istočnoj Nemačkoj su *vlasnici* mašine i *upravljaju* mašinom.

Ali demokratija na radnom mestu je samo jedan od mnoštva slojeva demokratske kontrole. U NDR se celom ekonomijom upravlja demokratski. Državna komisija za planiranje (SPK) predstavlja demokratski izabran organ, koji stalno organizuje javne konsultacije kako po velikim, tako i po malim pitanjima. Eksperti u planiranju su takođe uključeni, ali građansko društvo – koje predstavljaju bezbrojni Potrošački saveti, Radnički saveti ili samo nezavisne individue koje učestvuju u lokalnim planerskim sastancima – donosi odluke.

Tekući petogodišnji plan je izuzetno demokratsko postignuće. Radi se o prvom planu te vrste koji je iscrtan kroz masovno javno učešće. Stotine planerskih sastanaka i konsultacija je organizovano širom države. Stotine hiljada ljudi, različitih životnih putanja, bile su uključene u njegovu izradu. Radi se o prvom istinski Narodnom Planu u istoriji socijalizma.

Ukupna emigracija je bila značajno niža od očekivane, u čemu veliku ulogu ima činjenica da se, prvi put od 1949, migracija između Istočne i Zapadne Nemačke odvija ponovo u oba pravca. Neki stanovnici Istočne Nemačke su otišli, zavedeni površnom privlačnošću konzumerističkog društva. Ali istovremeno su mnogi idealisti među stanovništvom Zapadne Nemačke privučeni obećanjem

drugačijeg pristupa rešavanju stvari. Ova privlačnost prevazilazi granice Zapadne Nemačke: NDR ubrzano prerasta u popularnu destinaciju za demokratske socijaliste iz svih delova Evrope. Radi se o mestu na kojem se ujedinjuju Evropljani sa Zapada, koji su odustali od kapitalizma, i Evropljani sa Istoka, koji su odustali od socijalizma nametanog odozgo, a u nameri da stvore nešto istinski novo i uzbudljivo.

Ukoliko procenjujete uspeh jedne zemlje samo na osnovu brojki BDP-a ili produktivnosti, onda da, Zapadna Nemačka će vam biti privlačnija. Ukoliko biste morali da birate između automobila ili kućnih aparata proizvedenih u Istočnoj Nemačkoj i onih proizvedenih u Zapadnoj Nemačkoj, verovatno biste izabrali zapadnonemačke. Ali nikome Zapadna Nemačka nije 'inspirativna': niko ne bi gledao u Zapadnu Nemačku razmišljajući „Ovo bi mogao da bude model za bolji svet”.

Nasuprot tome, nova NDR u velikoj meri inspiriše ljude. Postoji minimum dvadesetak studijskih grupa vezanih za NDR na britanskim univerzitetima. Postoji popularna Kampanja solidarnosti sa NDR, u čijem članstvu se nalaze i predstavnik Ajlington Norta (Islington North), predstavnik Glazgov Kelvina (Glasgow Kelvin), kao i predstavnik Hakni Norta/Stouk Njuvingtona (Hackney North/Stoke Newington).

NDR gradi novi model socijalizma – socijalizam odozdo, socijalizam naroda. Pokazuje nam da postoji drugačiji i bolji pristup rešavanju stvari. Tokom prvih sedmica po padu Berlinskog zida, dominantan narativ u Britaniji je bio taj da je sa socijalizmom gotovo i da je najbolje čemu

se možemo nadati blago modifikovana verzija tačerizma. Retko ko bi to danas rekao. NDR je postala izvor nade i hrabrosti za one među nama koji i dalje veruju da je moguće stvoriti bolji svet.

U tom smislu, odgovor na ranije postavljeno pitanje jeste nekvalifikovano da: Istočnonemački program socijalističke obnove je bio fenomenalno uspešan.

Istočnonemačka vlada recentralizuje kontrolu nad Preduzećima u vlasništvu naroda

The Guardian, 21. januar 1995.

„U vlasništvu naroda, a ne u državnom vlasništvu” predstavlja jedan od omiljenih slogana vlade NDR. „Vraćanje *naroda* u Preduzeća u vlasništvu naroda” je drugi. Demokratija na radnom mestu je jedan od temelja programa socijalističke obnove koji sprovodi vlada NDR i jedan od njenih najšire obožavanih postignuća. Pa ipak, vlada Istočne Nemačke se sada nalazi u situaciji u kojoj je prinuđena da privremeno prekine ovaj projekat. Od sledećeg meseca stupa na snagu odredba kojom će samoupravna prava Preduzeća u vlasništvu naroda (VEB) morati da budu ponovo povučena, a kontrola nad njima delimično recentralizovana.

Vlada Istočne Nemačke ima značajnih problema u nastojanjima da istakne da ovo ne predstavlja potpuni zaokret u pogledu njene politike. Radi se o privremenoj meri, koja treba da obezbedi vladi manevarski prostor

potreban zarad ispravljanja nekih neregularnosti novog sistema.

„Moramo da razradimo koherentniji sistem, u kojem su podsticaji bolje usklađeni”, pojašnjava Jens Gajsler (Jens Geißler), ministar za demokratizaciju radnog mesta:

„Radnici su u mnogim velikim VEB-ovima nakon demokratizacije glasali za značajno povećanje plata ili skraćivanje radnih dana ili više plaćenih odmora, itd. Tamo gde su glasali za promene radne prakse, to je često rađeno sa ciljem da budu pogodnije radnoj snazi, a ne povećanoj produktivnosti. Nema ničega pogrešnog u tome, naprotiv: cela poenta socijalizma jeste ta da radnici, a ne kapitalisti, žanju blagodeti ekonomskog progressa.

Ali takve mere moraju biti podupirane rastom produktivnosti, a do danas naš učinak na polju produktivnosti jednostavno nije bio dovoljno dobar. Problem leži u tome što mnogi od navedenih VEB-ova sada kaskaju za svojim proizvodnim kvotama. Ovo ima loših posledica na druge delove naše ekonomije, što sve brka petogodišnji plan. Ukoliko, primera radi, proizvodnja guma kaska za planom, proizvodnja automobila, motora i bicikala takođe kaska za planom. I tako dalje.

Naravno, mogli bismo da plaćamo VEB-ove na bazi učinka i da im predamo odgovornost za vlastite budžete. Mogli bismo pustiti da neki od njih napreduju, a da drugi propadnu. Ali time bismo bili na pola puta ka tržišnoj ekonomiji. A to nije način na koji ovde želimo da vodimo stvari.”

Gajsler naglašava da vlada ostaje u potpunosti posvećena principima radničke uprave i demokratije na radnom mestu:

„Nema ničega pogrešnog u tim principima. Samo treba da se prisetimo da je VEB zajedničko vlasništvo svih ljudi, a ne samo onih koji rade u njemu u bilo kom trenutku. U suprotnom bi bili samo kapitalistička preduzeća. Možda to nismo dovoljno pojasnili tokom tranzicionog perioda.

Svakako se krećemo dobrim putem, samo smo verovatno malo zbrzali. Neke karakteristike našeg plana za demokratiju na radnim mestima ćemo nakratko pauzirati, dok se neki zaostaci u proizvodnji ne iščiste i dok ne sredimo te nedoslednosti.”

Kritičari navode da, iako to nije namera vlade, ovo, u suštini, predstavlja povratak na stari model odozgo-nadole. Šta je poenta demokratskih upravnih struktura u VEB-u ukoliko menadžment VEB-a nema autonomiju da radi bilo šta drugo do da prati naredbe iz Istočnog Berlina?

Ali iako ova najava nije popularna, ipak nije isprovocirala reakciju. U suštini, inicijalni entuzijizam oko demokratije na radnim mestima je već bio u opadanju. Izlaznost na izbore za Radničke savete i Radničke skupštine je već opao dramatično u VEB-ovima širom nacije.

Razgovarali smo sa nekoliko radnika u VEB Kombina-tu Robotron u Drezdenu. Olaf Baumgarten (Olaf Baumgarten), zaposlen u inženjerskom departmanu, rekao nam je:

„U principu mi se ideja sviđa, ali su mi mnogi od tih sastanaka jednostavno predugački, dosadni i monotoni. Čujte: ja sam inženjer. Želim da završim svoj posao. Ne želim da sve vreme sedim na monotonim sastancima komiteta.”

Njegova koleginja Hana Hofšteter (Hanna Hoffstädter) se slaže:

„Naravno da menadžment treba da se konsultuje sa radništvom. To rade i u većini zapadnonemačkih kompanija i to sa dobrim razlogom. Ali šta se desilo sa specijalizacijom? Šta se desilo sa omogućavanjem ljudima da se fokusiraju na ono u čemu su dobri? Većina tih sastanaka komiteta se odnosi na stvari o kojima nemam predstavu i za koje nisam ni izbliza zainteresovana.”

Franciska Kruger (Franziska Krüger), koja radi u jednoj od fabrika za sklapanje, još je kritičnija prema onome što naziva 'kultura komiteta' (Komiteekultur):

„Na kraju krajeva, svim tim radničkim komitetima počne da dominira ona vrsta ljudi koja je dobra u sklapanju prijateljstava i činjenju i traženju usluga. Sastancima, sa druge strane, dominiraju oni koji su najzajubljeniji u vlastiti glas i, nažalost, to nisu baš uvek ljudi koji imaju nešto interesantno da kažu. U svakom slučaju, nemate reprezentativan poprečni presek radne snage – ukoliko tako nešto postoji.”

Onda možda najave vlade neće doneti neke velike promene u praksi.

Menadžer VEB-a Hajko Kurc (Heiko Kurz) vidi promene kao nešto za žaljenje, ali sveukupno ostaje optimističan:

„Kasnije u toku godine ćemo sigurno videti oživljavanje plana za demokratiju na radnom mestu. Tačno je da je participacija opala, ali barem na nivou apstrakcije, ideja ostaje strašno popularna.

Nadamo se da će sledeći put veći fokus biti stavljen na obrazovanje i svest. Moramo da osiguramo da će ljudi biti adekvatno pripremljeni. Ne možete očekivati od takvog sistema da proradi preko noći.”

Povratak tehnochrata? Istočna Nemačka u tišini napušta „Narodno planiranje”

The Guardian, 4. mart 1995.

Sistem participatornog planiranja – ili ‘Narodnog planiranja’ – smatra se jednim od postignuća kojim je vlada Istočne Nemačke najponosnija. Prema rečima njenih pobornika, demokratizacija procesa planiranja je pružila običnim radnicima stepene kontrole nad ekonomskim životom koji nema presedana. Ukoliko postoji jedna oblast praktične politike koja simbolizuje razliku između starog socijalizma odozgo-nadole, inspirisanog Sovjetskim Savezom, i novog socijalizma odozdo-nagore prisutnog u NDR, onda je to ova oblast.

Stoga je neke iznenadilo kada je vlada Istočne Nemačke objavila da će privremeno suspendovati važne aspekte novog sistema. Od sledećeg meseca će Državna komisija za planiranje (SPK), kao organizacija koja snosi glavnu odgovornost za izradu petogodišnjih planova, dobiti natrag neka od svojih diskrecionih prava. Kao posledica ovoga, oni delovi građanskog društva koji imaju uloga u navedenom će se suočiti sa smanjenjem vlastitog uticaja.

Zbog čega bi vlada stavila na čekanje tako popularnu meru? Našli smo se sa Katrin Kraus (Katrine Krause), višom javnom službenicom u SPK, koja nam je rekla:

„Ne kažem da je stari sistem bio sjajan; verujte mi da poznajem njegove negativne strane bolje nego bilo ko drugi. Ali smo barem završavali poslove. Planovi su uglavnom završavani na vreme, a proizvodne kvote su uglavnom bile ispunjene.

Ovo sada je noćna mora. Kada nam je vlada naložila da se konsultujemo sa ‘narodom’, pretpostavljala je da će ‘narod’ govoriti jednim glasom. A znate šta – nisu. Narodni glas naroda zvuči više kao kakofonija sukobljenih i međusobno nekompatibilnih zahteva. Taj mitski entitet koju zovu ‘narodom’ se zapravo sastoji od mnoštva različitih grupa i različitih individua sa veoma različitim interesima i preferencama.”

Ali, nije li trebalo da novi Potrošački saveti formalizuju ovaj proces?

„Većina Potrošačkih saveta samo lobira za projekte koji su u njihovom interesu. Svaki dan je isto. Sastali

smo se sa Potrošačkim savetom koji predstavlja ljubitelje proizvoda X. Oni nam kažu: 'X je od suštinske važnosti. Morate proizvoditi više X. Morate proizvoditi bolje X. Zapadna Nemačka je mnogo bolja u X.' Ali kada ih pitamo šta misle odakle treba da uzmemo resurse za to, oni kažu: 'O, pa mi ne znamo. Uzmite ih od nekuda. Možda da proizvodite manje Y. Y nije tako važno.'

Onda kontaktiramo Potrošački savet koji predstavlja ljubitelje proizvoda Y. Oni nam kažu: 'Y je od suštinske važnosti. Morate proizvoditi više Y. Morate proizvoditi bolje Y. Zapadna Nemačka je mnogo bolja u Y.' Ali kada ih pitamo šta misle odakle treba da uzmemo resurse za to, oni kažu: 'O, pa mi to ne znamo. Uzmite ih od nekuda. Možda da proizvodite manje X. X nije tako važno.'"

Ipak, kompromisi su sastavni deo ekonomskog života u bilo kom ekonomskom sistemu, bez obzira na to da li je u pitanju socijalistički, kapitalistički, kombinovani ili bilo koji drugi?

„Naravno da jesu. Ali upravo tu leži problem: u našem sistemu ne postoji racionalni put iznalaženja kompromisa između ovih sukobljenih zahteva. Ukoliko ne postoji mogućnost za istovremeno povećanje proizvodnje i X i Y, čemu dati prednost? Treba li odluka tu da zavisi od toga koja grupa najglasnije viče? Da li je to socijalizam?

U Zapadnoj Nemačkoj se potrošački zahtevi otkrivaju kroz spremnost da se plati, a ponuda se prilagođava tome. Ne kažem da treba da pođemo tim putem, što bi značilo kraj socijalizma. Ali barem Zapadna Nemačka poseduje metod za racionalno ekonomsko odlučivanje. A mi to nemamo.”

Kraus i mnoge njene kolege u SPK su ukazivali na mane Narodnog planiranja od samog početka. Godinama su molili vladu da vrati određeni deo negdašnjih diskrecionih moći SPK. Do sada njihovi zahtevi nisu uslišeni, usled toga što je vlada VL/PDS bila ubeđena da oni rade samo za sebe. Verovali su da su kritičari Narodnog planiranja samo predstavnici stare birokratske elite, koji su prezirali gubitak statusa i moći, kao posledice koju je uspostava novog sistema imala po njih. Stoga je vlada smenila dobar broj javnih službenika dugog staža i zamenila ih novim ljudima, koji su imali više simpatija za projekat.

Ali kada je, nakon kraćeg perioda na poslu, većina ovih novih predstavnika došla do istog zaključka kao i omražena 'stara birokratska elita', onda je vlada počela da sluša. Kada je progres u ostvarivanju sledećeg petogodišnjeg plana počeo da usporava, vlada je bila prinuđena da dela. Sada deluje kao da se odlučila za srednji put, negde između Narodnog planiranja i starog modela tehnoškopskog planiranja.

SPK će i dalje biti u obavezi da se konsultuje sa predstavnicima potrošača i proizvođača. Ali, onda kada su njihovi zahtevi nekompatibilni, SPK-u će biti dopušteno da se vrati na svoje stare kompjuterske modele predviđanja potrošačkih zahteva. Vlada insistira na tome da se ovde ne radi o napuštanju Narodnog planiranja. Štefan Bergmiller (Stefan Bergmüller), ministar ekonomske demokratije, pojašnjava:

„Narodno planiranje će ostati standardni modus ekonomskog planiranja u NDR. Niko ne želi to da pro-

meni. Ali za sada moramo imati plan B za one situacije u kojima Narodno planiranje ne proizvede konačan odgovor. Treba nam rezerva, način da popunimo preostale praznine.

Ta rezerva nam neće trebati daveka. Jednom kada sredimo nekonzistentnost u tekućem sistemu, više nam neće trebati. Ali trebaće nam adekvatniji način da izbalansiramo potrebe celokupne zajednice sa željama individualnih grupa. Potrošački saveti moraju imati na umu da su petogodišnji planovi tu da bi zadovoljili potrebe *svih* ljudi, ne samo odabranih grupa. Možda to nismo dovoljno pojasnili tokom tranzicije. Možda smo ceo program isuviše zbrzali.

Ostajemo posvećeni Narodnom planiranju. Očekujemo da će nam tokom vremena, kako razumevanje sistema bude raslo u javnosti, biti potrebno sve manje i manje diskrecionih ovlašćenja SPK. U nekom trenutku nam uopšte više neće biti potreban SPK.”

To uopšte ne zvuči kao napuštanje. Koliko su te promene važne u praksi? Za gospođu Kraus odgovor glasi: veoma.

„Kažu da bismo trebali da koristimo stare modele samo onda kada zahtevi Potrošačkih saveta nisu kompatibilni. Evo u čemu je stvar: oni su *uvek* nekompatibilni. Ukoliko bismo želeli da proizvedemo sve ono što Potrošački saveti traže da proizvedemo, onda bi nam bila potrebna ekonomija četrnaest puta veća od naše. Suštinski, trebala bi nam celokupna ekonomija Zapadne Nemačke. Uz još nekoliko švajcarskih kantona.”

Najave koje je izneo ministar su izazvale začuđujuće malo kritike. U suštini, stanovnici Istočne Nemačke su se već odljubljivali od Narodnog planiranja. Aktivna participacija u planiranju je oštro opala tokom prethodne godine. Anete Hartman (Annette Hartmann), koja upravlja odeljenjem SPK za Javni angažman, kaže nam sledeće:

„Vrlo je teško održati uključenost ljudi. Kada smo otpočeli sa javnim konsultacijama, bilo je mnogo entuzijazma. Ali većina ljudi se pojavi na dva ili tri sastanka i potom prestane da dolazi.

Ne krivim ih. Svima je poznato da je ekonomsko planiranje, onda kada dođete do najsitnijih detalja, suvoparno i tehničko pitanje. Potpuno mi je jasno zbog čega, nakon dugog radnog dana, većina ljudi radije bira nešto interesantnije i opuštajuće. Na kraju, ovo je veoma specijalizovan posao. Možda ideja masovnog uključivanja nikada nije bila realistična.”

Vlada ostaje optimistična u pogledu toga da će Narodno planiranje ponovo doživeti uzlet onda kada se ljudi naviknu na njega.

Masovni egzodus: Više od 240.000 ljudi napustilo Istočnu Nemačku

The Guardian, 12. jul 1995.

Kada je pao Berlinski zid demografi su predviđali poplavu migranata iz Istočne Nemačke ka Zapadnoj Nemačkoj. Na kraju je ispao potočić.

Ovaj put su demografi pogrešili u obrnutom pravcu. Prema evidenciji zapadnonemačkih opština, skoro četvrt miliona stanovnika Istočne Nemačke se nastanilo u Federalnoj Republici u proteklih dvanaest meseci. U međuvremenu su migracije u suprotnom pravcu skoro u potpunosti zaustavljene, što će reći da se, sve u svemu, ukupna migracija između Istoka i Zapada može poistovetiti sa migracijama sa Istoka na Zapad.

Ovo može biti jednokratni trend. Ali takođe može značiti i početak povratka migracionom šablonu koji smo viđali u deceniji pre izgradnje Berlinskog Zida. Tokom 50-ih je NDR gubila između 145.000 i 280.000 stanovnika svake godine (što je, naravno, razlog zbog kojeg je Berlinski zid i izgrađen).

Ko su ovi novi iseljenici? Zašto odlaze? Za čime traga-ju? Šta bi moglo da ih ubedi da se vrate? Sreli smo malu zajednicu iseljenika iz NDR u bašti pivnice u Minhenu.

Iako je većina njih bila nevoljna da prizna, ubrzo se ispostavilo da su uglavnom odlazili zbog ekonomskih razloga. Kako to pojašnjava Volf Baukneht (Wolf Bauknecht), automehaničar iz Karl Marks Štata:

„Znam da ne bi trebalo to da govorim, zato što se smatra plitkim i materijalističkim, ali da – ovde sam zbog većeg životnog standarda. Sviđa mi se to što ovde mogu da priuštim dobar auto. Sviđa mi se to što mogu da odem u dobre restorane. Sviđa mi se to što mogu da priuštim sebi odmor u Italiji. Sviđa mi se to što su police supermarketa uvek pune. Sviđa mi se to što postoji mnogo prilika za razonodu, mnogo interesantnih stvari koje mogu da radim.”

Njegova devojka Kerstin Karlsberg (Kerstin Karlsberg), po zanimanju medicinska sestra, dodaje:

„NDR se promenila nabolje. Više ne zatvaraju ljude zbog toga što su kritikovali vladu. Više ne prisluškuju telefone. Možete glasati na izborima koji imaju smisla, a ne samo na farsičnim izborima koje smo imali pre 1990.

Ali ono što se nije promenilo jeste ekonomija. Redovi. Nestašice. Monotonija. Turobnost.

Svakako je sjajno što je NDR postala demokratija. Ali naši ekonomski problemi nikada nisu imali veze sa time što nismo bili demokratija. Te probleme je stvorio i nastavlja da ih stvara *ekonomski* sistem, a ne *politički*. Ukoliko promenite samo politički sistem, a ne promenite i ekonomski sistem, onda ćete i dalje imati iste ekonomske probleme koje ste oduvek imali.”

Ali ekonomski sistem se *jeste* promenio. Šta je sa svim onim novim prilikama za participaciju u ekonomskom planiranju koje je vlada NDR stvorila? Zbog čega ne bi koristili te prilike i pokušali da poboljšate NDR, umesto da je samo napustite? Gospođa Karlsberg nije impresionirana navedenim:

„Posetila sam nekoliko tih sastanaka vezanih za planiranje i shvatila da su potpuno besmisleni. Najveći deo njih se ne mrda iz mesta, jednostavno usled toga što ljudi koji učestvuju u njima ne mogu međusobno da se dogovore. Jedini sastanak na kojem sa bila, a koji je došao od nekog zaključka, bio je onaj koji je preuzela grupa

osobenjaka, koji su bili u potpunosti opsednuti nekom marginalnom temom. Prevladali su zbog toga što je svima ostalima postalo dosadno pa su otišli.

Više mi se sviđa način na koji stvari ovde funkcionišu. Pokušate da prodate nešto. Ukoliko ljudi to žele, prodajete više. Ukoliko ljudi to ne žele, prestajete i probate sa nečim drugim. Nema neprekidnih debata o tome šta je 'zajednici' navodno 'potrebno'. Jednostavno isprobavaju različite stvari. Neke rade, neke propadnu."

Da li će još stanovnika Istočne Nemačke krenuti njihovim stopama? Većina iseljenika misli da će biti tako. Hans Stoltenberg (Hans Stoltenberg), električar iz Štralzunda, smatra sledeće:

„Postoji mala psihološka barijera. Isuviše dugo smo bili razdvojeni, Zapadna Nemačka nam je strana zemlja. Ideja o preseljenju ovde mi je delovala obeshrabrujuće. Ali onda se moj blizak prijatelj preselio ovde, ispričao mi sve o tome kako je prošlo – čime mi je na neki način olakšao. Kako veći broj ljudi bude sticao slično iskustvo, tako će se i seliti ovamo."

Ostaje da vidimo da li je bio u pravu, ali makroekonomska situacija svakako ukazuje na to da će biti više migracija sa Istoka na Zapad. U ovom trenutku zapadnonemačka ekonomija i dalje pati od posledica duboke recesije, tokom koje je nezaposlenost skočila na posleratne nivoe. Ali vodeći indikatori upućuju na oporavak. Ukoliko je tako mnogo ljudi spremno da se odseli dok je ekonomija još uvek u depresiji, koliko će ljudi doći kada ekonomija krene da se oporavlja?

Istočna Nemačka vraća kontrolu granica

The Guardian, 7. avgust 1995.

Pre nešto više od pet godina je najtvrđa granica u Evropi preko noći postala najmekša. Unutarnemačka granca, nekada čelični deo gvozdene zavese, preko noći je postala nešto poput izložbe u izlogu. Od sledećeg oktobra će ponovo očvrnuti. I dalje će postojati sloboda putovanja u oba pravca, ali će se vratiti provere pasoša i carinske inspekcije.

Tokom 1990. se dve Nemačke nisu bavile iznalaženjem adekvatnog trgovinskog i carinskog ugovora. To se smatralo nepotrebnim. Dobra i usluge iz Istočne Nemačke uglavnom nisu interesantne potrošačina iz Zapadne Nemačke, dok prosečni stanovnik Istočne Nemačke u svakom slučaju ne može da priušti mnogo toga iz Zapadne Nemačke. U teoriji, Briselsko-istočnoberlinski amandman iz 1990. diktira odnos između NDR i carinske unije EU i njenog jedinstvenog tržišta (čiji deo je i Federalna Republika). U praksi je, pak, ugovor pun rupa, pa stoga i samo ignorisan.

Ali u toku prethodne godine je prekogranična kupovina postala znatno učestalija. Tačno je da kupovna moć stanovnika Istočne Nemačke nije ogromna u Zapadnoj Nemačkoj. Ali tržišta Zapadne Nemačke karakteriše daleko viša stopa proizvodne diferencijacije od njihovih istočnonemačkih pandana. Tamo gde Istočna Nemačka raspolaze sa dve do tri generičke verzije proizvoda, Zapadna Nemačka raspolaze sa najmanje desetak, u rasponu od bazičnih verzija bez bilo kakvih dodataka do luksuznih verzija sa najširim spektrom dodataka. Zapadnonemački

proizvodi u srednjem cenovnom rasponu (a kamoli oni najskuplji) uglavnom nisu nešto što potrošači iz Istočne Nemačke mogu da priušte. Ali proizvodi iz bazičnog segmenta, poput internih brendova supermarketa, uglavnom su jeftini čak i za standarde Istočne Nemačke. Uglavnom nisu ništa gori od generičkih istočnonemačkih proizvoda, a za razliku od njih su uvek dostupni.

Ukratko, nećete čuti mnogo istočnonemačkih dijalekata u *Kaufhaus des Westens*, luksuznoj robnoj kući u Zapadnom Berlinu. Ali ćete čuti mnogo njih u Lidlu ili Aldiju. Ovo predstavlja ogroman problem za ekonomiju Istočne Nemačke, jer jednom kada se ovi prekogranični potrošači snabdeju u Zapadnoj Nemačkoj, nisu više zainteresovani za proizvode iz Istočne Nemačke.

U tom smislu prekogranični šoping predstavlja jednosmernu ulicu. Ali na značajno drugačiji način neki proizvodi Istočne Nemačke završavaju u Zapadnoj Nemačkoj. Istočna Nemačka pruža širok spektar osnovnih potrepština po visoko subvencionisanim cenama koje ne pokrivaju troškove proizvodnje. Njih često manjka u ponudi, što nije novi problem, ali jeste problem koji se znatno produbio od otvaranja granica. Neki stanovnici Istočne Nemačke jeftino kupe ove proizvode na veliko, a potom ih prodaju na uličnim pijacama u Zapadnoj Nemačkoj.

Novi carinski sistem će uvesti tarife na proizvode Zapadne Nemačke, carinske kontrole i ograničenja količine dobara koje ljudi mogu da ponesu sa sobom u oba pravca. Ponovno snabdevanje ove granice ljudstvom i opremom, s obzirom na njenu dužinu od 1.400 km, predstavlja oz-

biljan poduhvat, ali je vlada Istočne Nemačke uverena da će barem improvizovana granična infrastruktura biti spremna i funkcionalna do oktobra.

Frederik Adler (Frederik Adler), ministar trgovine, objašnjava:

„Otvaranje unutarnemačke granice je bila jedna od najdivnijih stvari koja se odigrala za moga života. Nikada neću zaboraviti kako sam bio preplavljen radošću kada sam je prvi put prešao. Bilo je to ostvarenje snova.

I to je san koji će zauvek ostati ispunjen. Granica između dve Nemačke će biti jedna od najpropustljivijih granica na svetu. Neće se razlikovati od granica između, recimo, Zapadne Nemačke i Švajcarske. Retko ko će uopšte primetiti njeno postojanje. Uvešćemo i brzu traku, kojom će ljudi koji putuju peške, biciklom ili motorom i ne nose nikakve torbe moći odmah da prođu.

Posvećeni smo očuvanju otvorenih granica u meri u kojoj je to moguće, s obzirom na okolnosti. Ali takođe moramo da priznamo da je, za razliku od granice između, recimo, Zapadne Nemačke i Holandije, unutarnemačka granica linija dodirivanja dva veoma, veoma različita ekonomska sistema. Sa jedne strane imate ekonomski sistem koji počiva na maksimizaciji profita, dok sa druge strane imate sistem koji počiva na zadovoljavanju potreba naroda. Ovo neizbežno stvara određene tenzije, usled čega je neophodno pažljivo upravljanje ovom linijom susreta dva sistema. Ne možemo da dozvolimo da naši subvencionisani proizvodi cure izvan zemlje. Niti možemo da izložimo sami sebe kompetitivnoj trci ka dnu. Stoga je bilo naivno verovati da bi ova granica zauvek mogla ostati potpuno otvorena.”

Jedno od za sada nerešenih pitanja jeste šta će se desiti između Istočnog i Zapadnog Berlina. Vraćanje granice između ova dva grada, bez obzira koliko ona bila lako prohodna, će neminovno prizvati neke loše uspomene. Pa ipak, ovo je mesto na kojem su ekonomski problemi, koje je identifikovao ministar, najakutniji.

Vlada Istočne Nemačke u sukobu sa štampom Zapadne Nemačke

The Guardian, 8. avgust 1996.

Dok se odliv mozgova iz Istočne Nemačke intenzivira, vlada u Istočnom Berlinu optužuje nekoliko vodećih novina Zapadne Nemačke da dolivaju ulje na vatru, podstičući ljude da odlaze. Ministarstvo unutrašnjih poslova govori o „kampanji dezinformisanja javnosti velikih razmera” kao i o „koncentrisanim naporima ka okretanju javnosti protiv projekta socijalističke obnove”.

Pozadina sukoba je sledeća: sa ponovnim ubrzavanjem zapadnonemačke ekonomije, migracije sa Istoka na Zapad su skočile do nivoa koji nije viđen od 50-ih. NDR trenutno gubi više od 20.000 ljudi svakog meseca, primarno kvalifikovane radnike u cvetu svoje karijere.

Krvoliptanje tih razmera bi predstavljalo problem za *bilo koju* ekonomiju, ali predstavlja posebno opak problem u planskoj ekonomiji poput one NDR. Katrin Kraus iz Državne komisije za planiranje (SPK) pojašnjava:

„Ne možete planirati ekonomiju u takvim uslovima. Tekući petogodišnji plan počiva na procenama radne

snage koje su već sada neupotrebljive. Praktično je neupotrebljiv.

Kada bi ljudi emigrirali stabilnim tempom, mogli bismo da se nosimo sa time; uračunali bismo to tokom formulisanja planova. Ali postoje ogromne, nepredvidive promene u migracionim šablonima. Tokom zadnjih nekoliko meseci smo iznenada izgubili ogroman broj ljudi koji su radili na železnici. U redu – imamo i druge vidove transporta. Ali problem leži u tome što su neke naše industrije jako zavisne od železničkog transporta. Njihove aktivnosti su strukturisane oko železničkih kapaciteta koji su bili predviđeni petogodišnjim planom. S obzirom na to da taj kapacitet više ne postoji, mnoge od njih sada kaskaju za rasporedom. A ukoliko one kaskaju, onda će drugi, koji zavise od njih, takođe kaskati. Pa potom sledeći... Razumete šta hoću da kažem.

Nemojte pogrešno da me razumete: ne kažem da ponovo treba da podignemo Zid. Što se mene tiče, svako treba da bude slobodan da se kreće kuda god želi, kad god želi i koliko god želi. Samo nemojte očekivati od mene da planiram ekonomiju dok se faktori proizvodnje kreću unaokolo sve vreme.”

U međuvremenu su, ranije tokom ove godine, istočnonemačka izdanja dve zapadnonemačke novine desnog centra počela da eksplicitno podstiču emigraciju. *Bild* ima seriju članaka u kojima negdašnji stanovnici Istočne Nemačke koji su se preselili na Zapad imaju priliku da iskažu koliko su srećni svojim novim životima. *Welt* je malo suptilniji, ali je poruka ista: šta čekate? Pridružite nam se ovamo.

Pored toga, istočnonemačka edicija časopisa *Frankfurter Allgemeine Zeitung* je otpočela sa istrajnom i nemilosrdnom disekcijom tekuće ekonomske slabosti NDR.

Sven Holterman (Sven Holtermann), ministar unutrašnjih poslova NDR, smatra:

„To nije novinarstvo. To je samo jeftina propaganda. Ako biste čitali te članke, pomislili biste da je svaki stanovnik Zapadne Nemačke milioner koji živi u vili sa bazenom i privatnim avionom. Smešno su pristrasni. Zašto nikada ne spominju ljude koji gube svoje poslove usled automatizacije? Zašto ne spominju razočarane migrante koji se na kraju vrata u NDR? Zašto ne spominju naglo rastuću nejednakost? Zašto ne spominju ekonomsku anksioznost, hiperkonzumerizam, nedostatak društvene kohezije?

To je zbog toga što im namera nije da informišu. Imaju agendu. Pratite novac. Pogledajte ko finansira te novine putem zarade od oglašavanja: auto industrija, farmaceutska industrija i petrohemijska industrija. Šta je zajedničko ovim sektorima? Svi oni imaju problema sa regrutovanjem kvalifikovane radne snage. To je razlog zbog kojeg se interesuju za jeftiniji rad sa Istoka.

To nije ništa drugo do korporativna kampanja regrutacije. Te zapadnjačke korporacije žele da indukuju obaranje plata, trku ka dnu. To je razlog zbog kojeg nastoje da namame naše radnike praznim obećanjima boljeg života.

Zadatak štampe bi trebalo da bude pomoć ljudima da načine informisane izbore, putem balansiranog izveštavanja – ne da služe volji korporativnih finansijera.”

Kampanja solidarnosti sa NDR u UK se slaže sa procenama koje je izneo ministar. U izjavi za štampu po navedenom pitanju su rekli:

„Zapadnonemački baroni korporativnih medija očajnički pokušavaju da podriju istočnonemačku Radničku državu, zbog toga što u njoj prepoznaju opasnost vođstva primerom. Mrze je zbog toga šta je ona izvor nade za radni narod Zapadne Nemačke i šire. Mrze je zbog toga što pokazuje da je bolji svet moguć. I stoga mora biti uništena, kao i bilo koji drugi primer ekonomije usmeravane da služi interesima radnog naroda koji pred njom stoji.“

Ne možemo se više pretvarati da je zapadnonemačka štampa u Istočnoj Nemačkoj nepristrasna³

The Guardian, 3. oktobar 1996.

„U prošlosti su najveće pretnje po slobodu izražavanja u ovoj zemlji dolazile od vlade. Državna cenzura kritičkih glasova je značila da naši mediji nisu mogli da rade ono što bi trebali: insistirati na odgovornosti onih na vlasti, snabdevati ljude pouzdanim i relevantnim in-

3 Uz sitne prepravke, veliki delovi ovog fiktivnog članka se baziraju na stvarnom članku koji je Owen Džons napisao za *The Guardian*. Videti: „We can no longer pretend the British press is impartial“, *The Guardian*, 9. oktobar 2017. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/oct/09/no-longer-pretend-british-press-impartial-country-more-leftwing>).

formacijama i pomoći im da formiraju preispitano informisano mišljenje.

Danas najveća pretnja po slobodu izražavanja ne dolazi od vlade, već od korporativne dominacije. Tokom prethodnih par godina smo morali da naučimo da korporativna kontrola može biti podjednako podmukla kao i državna kontrola.”

Ovim iskazom istočnonemačkog Departmana za medije i kulturu započinje novi Zakon o medijskoj diverzifikaciji (*Mediendiversifizierungsgesetz*), koji stupa na snagu sledećeg meseca. Njegova glavna sastojnica je uvođenje maksimalnog uдела na tržištu. Od sada ni jedne novine, niti medijska grupa neće imati dozvolu da drže kombinovani udeo na tržištu veći od jedne osmine (12.5%) nacionalnog tržišta štampe. Cilj je slomiti kartel korporativnih medijskih giganata iz Zapadne Nemačke, da se pruži šansa štampi male i srednje veličine i da se omogući prostor širokom spektru glasova.

Iako su kritičari odbacili Zakon kao ‘povratak cenzuri’ i „recidivizam NDR ka njenim lošim danima”, istina je da se teško može reći da je drakonski. Pogodiće samo tri novine, naime liberalno-konzervativni *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ), liberalno-konzervativni *Welt* i konzervativni *Bild*. Pa čak i tako će uticaj Zakona na FAZ biti zanemarljiv, s obzirom da je tekući tržišni udeo FAZ-a nekoliko procenata iznad dozvoljenog maksimuma. Zakon će, međutim, imati velikog uticaja na *Bild*, koji ima ubedljivo najveći tiraž od svih novina. Trenutno prodaje više od 1.8 miliona kopija dnevno; od sada će imati doz-

volu da prodaje do oko 600.000. Tržišni udeo *Welt*-a je za oko trećinu niži od dozvoljenog maksimuma, ali pošto su *Welt* i *Bild* u vlasništvu iste kompanije, moraće među sobom da podele svoj dozvoljeni tržišni udeo. Stoga bi *Welt* mogao u potpunosti da nestane iz Istočne Nemačke.

Moglo bi se raspravljati o detaljima Zakona o medijskoj diverzifikaciji, ali nesumnjivo je postojanje potrebe za reformom. Pre 1990. NDR nije imala medijski sektor koji nije bio u državnom vlasništvu. Stoga su stanovnici Istočne Nemačke po ukklanjanju Berlinskog zida u manjoj ili većoj meri samo kopirali čitalačke navike Zapadne Nemačke.

Ovo je proizvelo niz problema. Postoji veoma jaka perspektiva koju deli jedan deo stanovništva Istočne Nemačke, a koja kao da je marginalizovana, nesaslušana ili napadana od strane širih medija.

Razlog tome je sledeći: štampa Zapadne Nemačke ne predstavlja nepristrasne diseminatore vesti i informacija. U velikom delu se radi o visokosofisticiranoj i agresivnoj formi političke kampanje i lobiranja. Ona koristi svoje široke resurse kako bi branila tekući ekonomski poredak Zapadne Nemačke što, na kraju krajeva, direktno koristi bogatim mogulima koji poseduju skoro celokupnu zapadnonemačku štampu. Bez obzira da li se radi o *Bild*-u, *Welt*-u ili *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-u, to znači promociju kapitalizma i klevetanje socijalizma. Štampa je bila instrument očuvanja političkog konsenzusa uspostavljenog od strane koalicije u Bonu: deregulacija, privatizacija, niski porezi za bogate i slabi sindikati. Ona tradicionalno definiše šta je politički prihvatljivo i pristojno

u Zapadnoj Nemačkoj, a ignoriše, demonizuje i ponižava individue ili pokrete koji dovode u pitanje taj konsenzus. Sada to isto radi u Istočnoj Nemačkoj.

Umesto da dovodi u pitanje interese moćnika, štampa je zainteresovanija za maltretiranje, diseminaciju mitova i otvoreno laganje u tom procesu, posebno o navodnim nedostacima socijalizma. Ispitivanje javnog mnjenja pokazuje šrioko rasprostranjeno prihvatanje mitova o svemu, počevši od istinskih razmera nestašica u NDR do toga kako dobro žive migranti iz Istočne u Zapadnoj Nemačkoj, a medijsko izveštavanje igra kritičnu ulogu u širenju ovog pogrešnog shvatanja.

Distinkcija izmđu 'vesti' i 'mišljenja' je zamagljena u velikom broju novina Zapadne Nemačke. Štampa je preplavljena piscima koji koriste vlastito pisanje o 'novosti-ma' kao sredstvo za promociju političkih ciljeva i razloga, iako se pretvaraju da to nije slučaj.

Učenjaci igraju, barem u teoriji, značajnu ulogu u demokratiji. Problem leži u tome što komentatori iz Zapadne Nemačke velikim delom čine kartel. Oni su tu uglavnom zbog sopstvenih pogleda, miljea iz kojeg potiču i – u različitoj meri – zbog svojih veza. Ljudi koji potiču iz radničkog miljea, primera radi, kontinuirano su nedovoljno predstavljeni. Društveni milje iz kojeg potičemo neminovno igra važnu ulogu u formiranju našeg svetonazora, određujući naše prioritete i čineći nas slepima za neke stvari.

Spektar različitih mišljenja koja se nude u komentarima je zaista ograničen. Postoji širok konsenzus o eko-

nomskim problemima – odbrana tržišta, odbacivanje socijalističkih alternativa – i prezir prema idejama koje dovode u pitanje ovaj konsenzus.

Pored toga postoje i prominentni novinari koji direktno potiču iz partijskog miljea (neki su bili prominentni konzervativni ili liberalni aktivisti, drugi su radili za industrijska udruženja).

Prioriteti u emitovanju vesti su velikim delom determinisani prioritetima desničarske štampe: njihovi naslovi i perspektive često predstavljaju okvir u koji se postavljaju svakodnevne debate na TV i radiju. Problem sa televizijskim izveštavanjem o novostima jeste taj što dovodi u pitanje *status quo* kao 'neutralnost'. Glasovi koji odstupaju od konsenzusa moraju proći proveru prisustva pristrasnosti.

Mediji toliko naklonjeni kapitalizmu čine nužnim postojanje progresivnog, zagovaračkog novinarstva. Veliki deo savremenog novinarstva postoji da bi – često agresivno – branio način na koji je društvo Zapadne Nemačke trenutno strukturisano. A najučestaliji način obavljanja navedenog jeste napad na najočigledniji kontraprimer: Istočnu Nemačku.

Svakako, ograničavanje prodaje zapadnonemačkih novina ne može biti ništa više do improvizovano rešenje za navedene probleme, kao što je i državni sekretar za medije i kulturu Lars Beker (Lars Becker) već primećio. NDR će morati da pronađe bolje rešenje. Moraće da iznađe način da izgradi vlastiti medijski prostor – onaj u kojem 'nezavisnost' podrazumeva nezavisnost kako od

države, tako *i od* korporativnih interesa. Moraće da iznađe način da ohrabri decu iz radničkih porodica da izaberu novinarstvo kao karijeru. Moraće da razvije medijsku kulturu koja više odgovara specifičnom socijalnom i ekonomskom okruženju NDR.

Ništa od navedenog se neće odigrati preko noći. Ali niko u Istočnom Berlinu nema iluzije u pogledu razmera izazova koji stoji pred njima. Naprotiv, Istočni Berlin je u pozitivnom smislu pun uzbudljivih, inovativnih ideja za progresivne promene. Zakon o diverzifikaciji medija nije ništa više do nespretni prvi korak. Za sada je važna sledeća lekcija: ne kombinuju se dobro ekonomski model zasnovan na zadovoljavanju potreba naroda i model korporativnih medija zasnovan na promovisanju ličnih ekonomskih interesa njihovih vlasnika.

Istočnonemačka vlada planira da emigrantima uvede minimalni rok za obaveštavanje

The Guardian, 1. april 1997.

Od svih teško stečenih prava za koja su se stanovnici Istočne Nemačke izborili tokom mirne revolucije iz 1989/1990, pravo na emigraciju je ono koje je steklo najsvetiji i najprepoznatljiviji status. Istraživanja pokazuju da je sloboda kretanja skoro univerzalno viđena kao jedno od najdragocenijih postignuća iz perioda obnove. Ona uživa visok stepen odobravanja, čak i među onima koji imaju najpozitivnije viđenje 'stare' (tj. one od pre 1990.) NDR i među onima koji nemaju želju da emigriraju.

Da li mera šestomesečnog 'kvalifikacionog perioda' koju uvodi vlada Istočne Nemačke predstavlja ozbiljno narušavanje tog prava? Naravno da ne. Organizovanje preseljenja iz jedne u drugu zemlju u svakom slučaju može da potraje nekoliko meseci i nije u pitanju odluka koju će mnogi ljudi doneti preko noći. Ali s obzirom na istoriju ove zemlje, ne čudi što je ova objava jako uzburkala strasti.

U budućnosti će stanovnici Istočne Nemačke koji žele da emigriraju morati da obaveste svoj lokalni ured za evidenciju šest meseci unapred. Suprotno načinu na koji je ovo predstavljeno u delu zapadnonemačkih i britanskih medija, to ne znači da će im trebati 'dozvola' za emigraciju. Nakon što predaju svoje obaveštenje, ured za evidenciju će izdati pisano uverenje. Šest meseci nakon toga ovo uverenje omogućava njenom nosiocu da emigrira. Ne radi se o dozvoli kao takvoj, zbog toga što izdavanje dozvole može biti odbijeno. Uverenje ne može. Ova nova mera, iako bez sumnje mnogima nezgodna, ne može nikome onemogućiti emigraciju. U najgorem slučaju im može odložiti emigraciju na nekoliko sedmica ili meseci.

Sven Holterman, ministar unutrašnjih poslova NDR, pojašnjava:

„Sloboda da biramo gde želimo da živimo predstavlja jedno od najfundamentalnijih ljudskih prava o kojem se ne može diskutovati. Niko to ne zna bolje od mene. Za onih loših vremena sam proveo godinu dana u zatvoru zbog toga što sam pomagao prijatelju da pobjegne. Nije učinio nikakvo krivično delo. Nikoga nije ozledio. Sve

što je želeo jeste da živi zajedno sa svojom devojkom iz Zapadne Nemačke.

Tokom te godine u zatvoru sam naučio da postoji nešto fundamentalno moralno naopako u državi koja negira svojim građanima tako bazično ljudsko pravo. Neizmerno sam ponosan na to što sam deo vlade pod kojom je pravo na emigriranje urezano u kamen.

Tako će i ostati.

Ali ovde moramo iznaći balans. Onim našim građanima koji planiraju da emigriraju kažemo sledeće: vi ste cenjeni članovi naših zajednica i žao nam je što odlazite. Ali odluka je vaša. Niko na kugli zemaljskoj nema pravo da vas zaustavi.

Ono što očekujemo od vas, međutim, jeste da nam pružite priliku da se prilagodimo. Vaša odluka da emigrirate ima posledice po druge ljude oko vas. Postoji petogodišnji plan, koji se oslanja na vaš doprinos. Ukoliko mnoštvo ljudi u određenoj industrijskoj grani odjednom nije više dostupno, proizvodnja u toj grani zaostaje za rasporedom. Ovo ima domino efekat po komplementarne sektore ekonomije, što potom utiče na druge sektore. I tako dalje. U najgorem slučaju, ovo može poremetiti celokupan petogodišnji plan.

Naši protivnici su dugo isticali da je socijalizam nekompatibilan sa individualnim slobodama. Očigledno greše, a i razumni kompromis do kojeg smo upravo došli još jednom obara njihovu tezu. Ali njihova pretpostavka sadrži zrno istine: postoji tenzija između lične autonomije sa jedne strane i zahteva za blisku zajednicu sa druge. Radi se o tenziji koja može biti razrešena – a upravo sada i radimo na njenom razrešavanju. Ali radi se o tenziji koja postoji i koja zahteva domišljata rešenja.

Velika razlika između kapitalističke i naše ekonomije leži u tome što naša predstavlja *kolektivni* poduhvat. Jednom kada postanete deo kolektivnog poduhvata, ne možete više automatski da radite šta god želite.

Svi to znamo na osnovu ličnih života. Ukoliko imate suprugu ili dete, nemate više fleksibilnost koju ste imali kada ste bili sami. Ukoliko radite u timu, morate se ponašati kao timski igrač; morate koordinisati sopstvene aktivnosti sa drugim ljudima i prihvatiti da ne može uvek da bude po vašem. Ukoliko živite sami, onda noću možete da odvrnete muziku koliko god vam odgovara, ali ukoliko delite stan sa drugim ljudima, onda to više ne možete da radite. I tako dalje.

U našim životima smo svi svesni ovoga i većina nas dela u skladu sa time, a da o tome i ne razmišlja. To je nešto što vam dođe prirodno. Ali isti princip je primenljiv i na cele ekonomije. Za razliku od zapadnonemačke ekonomije, naša ekonomija je timski poduhvat. Naša socijalistička ekonomija pretvara naše društvo u veliku zajednicu, daleko bližu zajednicu no što će to Zapadna Nemačka ikada postati. Ovo sa sobom nosi mnoge prednosti. Ali nam takođe postavlja i određena ograničenja kao individuama.

Ništa od navedenog ne znači da ne možemo imati ličnu autonomiju. Naravno da možemo. I imamo. Ali za razliku od Zapadne Nemačke, potrebno joj je pažljivo upravljanje. A upravo to i radimo ovim promenama. Imate pravo da živite gde god da želite. Ali mi, kao zajednica, imamo pravo da to znamo unapred, kako bismo prilagodili naše planove i pronašli alternativna rešenja. To je sve što tražimo od vas.

Mislimo da tekuće rešenje uspostavlja smisleni balans između prava individue i prava zajednice.”

Jedan broj praktičnih problema i dalje mora da se reši. Još uvek nije jasno kako će se novi sistem ophoditi prema ljudima koji jednostavno odu, a ne obaveste unapred ured za evidenciju. Prateće učvršćivanje graničnih kontrola može takođe biti neophodno.

Istočna Nemačka pokazuje da protesti mogu predstavljati reafirmaciju privilegija⁴

The Guardian, 6. novembar 1997.

Neodoljivo je jak osećaj već viđenog. Ulice preplavljene demonstrantima koji marširaju u tesno zbijenim redovima. Gomila koja uzvikuje „Mi smo narod!“ Zastave NDR sa isečenim nacionalnim grbom – simbolom čekića i kompasu. Nismo li ovo već prošli? Ovo deluje kao ponavljanje 1989.

Ali ova spoljna sličnost je opasno zavodljiva. Novi protestni pokret u Istočnoj Nemačkoj se maksimalno razlikuje od protestnih pokreta poznih 80-ih.

Hajde da se vratimo malo unazad i pogledamo širu sliku. Porast portesta na globalnom nivou u proteklih nekoliko godina je utvrdio lekciju o tome da masovne demonstracije mogu imati u potpunosti različita socijalna i politička značenja. Samo zato što nose maramu ili podižu barikade, ne znači automatski da se demonstrantni bore za demokratiju ili socijalnu pravdu.

---

4 Uz manje prepravke, veliki segmenti ovog fiktivnog članka počivaju na članku koji je Šejmes Miln zaista napisao za *The Guardian*. Videti: „Venezuela shows that protest can be a defence of privilege“, *The Guardian*, 9. april 2014. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/apr/09/venezuela-protest-defence-privilege-maduro-elites>).

U nekim državama su masovne proteste vodile radničke organizacije, napadajući neoliberalizam, privatizaciju i moć korporacija. U drugim su predominantno srednjoklasni nemiri korišćeni kao poluga vraćanja svrgnutih elita. Pa ipak, na televiziji izgledaju slično.

Od svrgavanja izabrane Mosadikove vlade u Iranu tokom 50-ih, kada su CIA i MI6 platili antivladine proteste, SAD i njeni saveznici su dominirale ovim poljem: sponzorirajući 'obojene revolucije', finansirajući NVO i trenirajući studentske aktiviste, napajajući ulične proteste i osuđujući – ili ignorišući – nasilno policijsko slamanje istih, kako im kad odgovara.

A nakon perioda u kojem su se doterali da deluju kao promoteri demokratije, sada se vraćaju starim antidemokratskim praksama. Upravo ovo se odigrava u Istočnoj Nemačkoj, koju zadnja dva meseca more antivladini protesti usmereni ka svrgavanju socijalističke vlade VL/PDS, ponovo izabrane pre dve godine.

Izgleda da desničarska opozicija Istočne Nemačke ima problema sa demokratskim procedurama, nakon što je oba puta izgubila na izborima od ponovnog uspostavljanja demokratije u zemlji 1990. godine. Stoga su opozicioni lideri – koji su inače blisko povezani sa američkim i zapadnonemačkim korporacijama i koji od njih dobijaju značajnu podršku – sada pokrenuli kampanju za svrgavanje koalicije. Pozvali su svoje birače da izađu na ulice. A ovi su se odazvali.

Već osam sedmica organizuju ulične proteste, marševe i blokade, dovевši delove najvećih gradova NDR do skoro potpunog zastoja. Minimum 53 osobe su povređene.

Uprkos tvrdnjama Klaua Kinkela (Klaus Kinkel), ministra spoljnih poslova Zapadne Nemačke, da se NDR „vraća lošim starim navikama”, dokazi ukazuju na to da je većina tih ljudi povređena od strane pristalica opozicije, uključujući i osam pripadnika Narodne policije, kao i sedam vojnika Nacionalne narodne armije.

Ono što se prikazuje kao mirne demonstracije ima sva obeležja antidemokratske pobune, prožete klasnim privilegijama i prezirom prema običnom narodu. Ovi protesti se navodno tiču tekućih nestašica i obnovljenih restrikcija ličnih sloboda, ali ne dajte da vas zavaraju.

Kako bismo razumeli odakle su ovi protesti najednom došli, moramo razumeti specifičnu klasnu strukturu NDR. U teoriji je NDR besklasno društvo od dana svog osnivanja. U sovjetskoj okupacionoj zoni su privremene sovjetske vlasti rasklopile staru klasnu strukturu Istočne Nemačke eksproprijacijom svojine svih velikih zemljoposjednika i industrijalaca. Potom je SED nastojala da izgradi društvo bez klasa na ‘čistom terenu’ nasleđenom od Sovjeta.

Ali iako je materijalna *osnova* starog klasnog društva nestala, svetonazor, stavovi i socijalne prakse vezane za klasno društvo su opstali. Na suptilne načine su klasne privilegije očuvane i prenete na sledeće generacije. Kao da je društvo Istočne Nemačke imalo ‘institucionalno pamćenje’ klasne strukture, čak i dugo nakon što je klasna struktura nestala. A ovo institucionalno pamćenje se sada koristi u nastojanju da se ponovo izgrade stare klasne strukture. Ono što danas vidimo, iako prikryveno maskom ‘progresivnih’ uličnih protesta, nije ništa manje od reafirmacije klasnih privilegija.

Protestima dominiraju snage koje su najpribližniji ekvivalent privilegovanim klasama koji je moguć u socijalističkom društvu. To je ona vrsta ljudi koja se nalazi na udobnim, lakim poslovima, koji su relativno bezbedni čak i u kapitalističkim državama. Oni su ti koji bi najočiglednije imali korist iz restauracije kapitalizma. I to dobro znaju.

Poslušajte šta govore demonstranti kada ih intervjuišu ekipe za vesti sa TV. Nećete naići na mnogo akcenata radničke klase. Nećete čuti grube dijalekte koji su česti u berlinsko/brandenburškoj regiji ili u Saksoniji. Ali ćete čuti otmene naglaske. Naići ćete na prezimena koja mirišu na starobogataške porodice, prezimena koja su ekvivalenti prezimenima poput 'Montgomeri' ili 'Bartolomju' u UK. Čak se i imena koja sadrže 'fon' vraćaju na scenu.

Ne trebamo se pretvarati da ovi demonstranti govore u ime šire publike. Ono što vidimo nisu protesti široke populacije, već povratak starih elita koje nastoje da vrate svoje negdašnje klasne privilegije. U međuvremenu, podrška vladi ostaje čvrsta u radničkim naseljima.

Ali čak i ukoliko ignorišemo klasni element, ovde se ne radi o pokretu koji je spontano nastao. Čak nije zaista ni istočnonemački protestni pokret. Radi se o pokretu koji je sistematski stvaran iz spoljašnjosti, novcem sa Zapada, kao i podrškom i ohrabivanjem sa Zapada. Retko koga će u tim okolnostima iznenaditi to što vlada Istočne Nemačke vidi ono što se događalo kao destabilizaciju uz podršku Zapadne Nemačke i SAD. Dokazi o podrivanju NDR od strane SAD/Zapadne Nemačke – posebno masovno finansiranje opozicionih grupa i pružanje logističke podrške – obimni su.

Ovo je delom usled toga što iz perpspektive zapadnjačkih korporacija NDR predstavlja ogroman neiskorišćeni potencijal: industrije koje se mogu ogoliti oduzimanjem imovine, radna snaga koja se može eksploatisati, potrošači koji se mogu prevariti. I tako dalje. Ne mogu da podnesu činjenicu da postoji zemlja koja je izvan njihovog stiska, zbog toga što njeno stanovništvo ima hrabrosti da se ponaša drugačije.

Ali razlog je i to što je NDR pokrenula progresivnu plimu koja je zapljusnula Zapadnu Evropu tokom protekle decenije: dovođenje u pitanje dominacije SAD i EU, vraćanje nazad resursa pod kontrolom korporacija i redistribucija bogatstva i moći. Bez obzira na njene tekuće ekonomske probleme, revolucionarna postignuća Istočne Nemačke su neupitna.

Masovno je proširila javno zdravstvo, stanovanje, edukaciju i prava žena, povećala penzije i minimalnu nadnicu, uspostavila desetine hiljada Preduzeća u vlasništvu naroda, stavila resurse u ruke izvorne participatorne demokratije i finansirala programe zdravstvenog i socijalnog razvoja.

Stoga ne iznenađuje to što VL i PDS i dalje uživaju većinsku podršku. Kako bi to održala, vlada će morati da reši nestašice i inflaciju – a ima sredstava da to uradi. Unatoč svim problemima, ekonomija je nastavila da raste, iako sporijim tempom od ekonomije Zapadne Nemačke. Nema nezaposlenosti i siromaštva. Istočna Nemačka je daleko od toga da bude pokazni primer u smislu u kom to priželjkuju njeni neprijatelji. Ali rizik leži u tome što će delovi opozicije, kako protesti budu gubili energiju, pri-

beći većem nasilju kao nadoknadi za vlastite neuspehe na biračkim mestima.

Istočna Nemačka i njeni progresivni saveznici su važni ostatku regiona zbog toga što su pokazali da postoji socijalna i ekonomska alternativa propalom neoliberalnom sistemu koji još uvek dominira Zapadom i njegovim saveznicima.

Njihovi protivnici se nadaju da se podsticaj za promene istrošio. Greše. Plima i dalje nadire. Ali i domaći i strani moćnici su odlučni u nameri da on ne uspe – što znači da će biti novih protesta nalik onima u NDR.

Mišljenje: Socijalizam nije propao u Istočnoj Nemačkoj – nikada nije ni oprobano⁵

The Guardian 7. decembar 1998.

Sinoć su izborni rezultati brutalno ugušili eksperiment socijalističke obnove u Istočnoj Nemačkoj. Vla-

---

5 Veliki segmenti ovog članka predstavljaju kombinaciju, uz manje prepravke, članaka koje su zaista napisali Slavoj Žižek, Mari Dejevski, Rajan Bejtler i Owen Džons. Videti: „The problem with Venezuela’s revolution is that it didn’t go far enough”, *Independent*, 9. avgust 2017. (<http://www.independent.co.uk/voices/venezuela-socialism-communism-left-didnt-go-far-enough-a7884021.html>); „Most politicians decrying the crisis in Venezuela don’t care about its people – they care about a stick to beat Corbyn with”, *Independent*, 10. avgust 2017. (<http://www.independent.co.uk/voices/venezuela-jeremy-corbyn-why-wont-he-condemn-chavez-general-election-a7886931.html>); „What’s the matter with Venezuela?: It’s not socialism, it’s corruption”, *Paste Magazine*, 19. jun 2017. (<https://www.pastemagazine.com/articles/2017/06/whats-the-matter-with-venezuela-its-not-socialism.html>). „My thoughts on Cuba”, *Medium*, 29. novembar 2016. (<https://medium.com/@OwenJones84/my-thoughts-on-cuba-32280774222f>).

dajuća partija, Ujedinjena levica (VL), doživela je katastrofalan poraz, spadajući na samo 0.2% glasova. Njen koalicioni partner, PDS, stabilizovala se na 21.6%, ali s obzirom na to da su sve velike partije otpisale mogućnost koalicije sa PDS, to znači da su im dani u vladi odbrojani.

Sve partije koje bi sada zaista mogle da oforme vladu su jasno stavile do znanja da bi odmah ušle u pregovore o ponovnom ujedinjenju sa Federalnom Republikom. Stoga se slobodno može reći da će do kraja sledeće godine Nemačka biti ponovo ujedinjena, a NDR prestati da postoji. Sva postignuća prethodnih osam godina biće izbrisana. Ista neoliberalna agenda koja je sejala kaos u Britaniji, SAD, Irskoj, Novom Zelandu, Čileu i, u manjoj meri, u Zapadnoj Nemačkoj, sada će biti puštena s lanca i u Istočnoj Nemačkoj.

Kao što se moglo i očekivati, mnogi desničari sada grakću o tome kako je, navodno, 'socijalizam' propao. Razdraganost i rekli-smo-vam stav pojedinih komentatora su bili nesnosni. Ali svaljivanje svih problema NDR na 'socijalizam' je žalosno simplističko i jednodimenzionalno. Takvo tumačenje odaje manjak elementarnog razumevanja složene istorije NDR, njene jedinstvene geopolitičke situacije, njenih posebnih odnosa sa Sovjetskim Savezom i Federalnom Republikom, kao i dugoročnih strukturalnih problema njene ekonomije. Tvrdnja da je 'socijalizam propao' možda jeste ugodan (i jeftin) način postizanja političkih poena, ali je situacija neizmerno složenija od toga.

Razlog zbog kojeg je NDR sada u rizičnom stanju u kom jeste ne može biti pripisan samo, pa čak ni većinski, dogmi – marksističkoj, socijalističkoj, populističkoj ili bilo kojoj. Dominacija jedne partije uvek nosi opasnosti; korupcija, nekompetentnost, pad cene proizvedenih dobara na globalnom tržištu, socijalna struktura države, sve to ima određenu ulogu.

Nema sumnje u pogledu neuspeha vlade Istočne Nemačke u diverzifikaciji ekonomije. Ali to je dugoročni strukturalni problem, koji je barem jednu generaciju stariji od socijalizma. Još je 20-ih ekspertska komisija upozorila da je ekonomija države Saksonije (koja je kasnije postala deo NDR) bila opasno zavisna od teške industrije. Da li je 'socijalizam' i za to kriv? Da li je socijalizam retroaktivno stvorio taj problem?

Nakon 1990. politička previranja su u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu dovela do toga da su tržišta na koja je NDR tradicionalno izvozila najednom postala daleko manje pouzdana. Da li je i to bila krivica koalicije VL/PDS? Da li je istočnonemačka vlada odgovorna za geopolitičku situaciju celokupnog kontinenta?

Kada govorimo o lošem učinku NDR na polju produktivnosti, lošom upravom se može objasniti daleko veći deo tekućih problema nego 'socijalizmom'. Popričajte sa bilo kojim upravnikom VEB-a u NDR. Govoriće vam o vitalnim zalihama koje nisu došle na vreme, o nerealističnim proizvodnim kvotama, o pogrešnoj alokaciji produktivnih resursa, o planerima SPK koji su nespremni da saslušaju komentare ljudi sa terena, o nedostatku koordinacije između departmana SPK, itd. Ovo nema nikakve

veze sa socijalizmom. U potpunosti je vezano za čistu nekompetentnost i nedostatak udruženog promišljanja.

Pored navedenog, tu su i stalna nastojanja Zapadne Nemačke i SAD da podriju socijalizam u NDR, od čega vlada nije znala kako da se brani. Ukoliko socijalizam uvek 'propadne', čovek mora da se zapita zbog čega onda njegovi neprijatelji rade sve u njihovoj moći da ga podriju. Zbog čega se ne bi samo zavalili i čekali da propadne, ukoliko je propast 'neizbežna'?

Istina, naravno, leži u tome da je propast socijalizma daleko od toga da bude neizbežna. On 'propada' usled toga što moćnici koji u tome imaju interesa očajnički *žele* da on propadne. Socijalizam *mora* propasti, zbog toga što bi uspešan socijalistički model, pružajući primer, postao pretnja uspostavljenom poretku na Zapadu. Dokazao bi, samim svojim postojanjem, da je alternativa moguća. Ne čudi što su elite Zapada toliko posvećene osiguravanju njegove propasti. Jednostavno mu ne mogu dozvoliti da uspe.

Zapadnonemačke i američke korporacije će sada izaći kao najveći pobednici iz ujedinjenja Nemačke. Za njih će to značiti kolonizaciju novih tržišta, čerupanje novih resursa i eksploataciju nove radne snage. Gubitnici će biti milioni običnih radnika u NDR, čije su nade u bolji život bile tako cinično zloupotrebene od strane elita Zapadne Nemačke.

Bez obzira na sve, mi koji pripadamo demokratskoj levlci ne smemo da zažmurimo na činjenicu da je Istočna Nemačka već polako klizila ka svojoj staroj, staljinističkoj praksi. Skoro pa odmah po obezbeđivanju vlastitog reiz-

bora 1994, koalicija VL/PDS je počela da urušava teško stečene dobiti revolucije iz novembra 1989. Da je koalicija osvojila i treći mandat, sigurno bi dovela taj proces do kraja. NDR je već daleko odmakla na putu ka ponovnom pretvaranju u autoritarnu policijsku državu, kakva je bila tokom prvih četrdeset godina svoje istorije.

Vlada VL/PDS je u početku išla dobrim putem. Ali nikada nije bila namerna da do kraja sprovede svoje reforme. Čim je postalo jasno da će poduhvat biti izazovniji od očekivanog, izgubila je veru u vlastiti projekat.

To je trenutak u kojem je stara sataljinistička birokratija prepoznala priliku da se ponovo utvrdi. VL-u su nedostajali hrabrost i sredstva da im se suprotstavi. PDS verovatno nikada nije imala nameru to da uradi; promena koju su doživeli nakon novembra 1989. bila je samo kozmetička. Često je isticano da je PDS naslednica SED. Ono što je ređe isticano jeste to da je SED bila naslednica Komunističke partije Nemačke (KPD) iz vajmarske ere, partije koja je bila 'staljinistička' ne samo u smislu 'autoritarna', nego bukvalno: tokom 20-ih i ranih 30-ih KPD je bila Staljinova najvernija podrška u Evropi. Staljinizam je bio u njihovoj DNK. Partije se mogu promeniti, ali ne mogu postati polarni opozit onome što su oduvek bile.

I tako se koalicija prepustila opojnom zovu starih elita inspirisanih Sovjetima, koje su im rekly: „Zanemarite tu demokratiju. Vratite nam deo naše stare moći i mi ćemo srediti stvari umesto vas.“ Ovaj tehnokratski elitizam je u direktnom sukobu sa svime što socijalizam predstavlja i onime za čime stanovnici Istočne Nemačke čeznu. Socija-

lističke ideje nisu uzrok koji je zemlju doveo do nestašica, niske produktivnosti i proizvoda lošeg kvaliteta.

Tokom duge istorije ispiranja mozga u okviru Crvene panike, socijalizam je bio izjednačavan sa tiranijom u UK, uprkos tome što je centralni cilj te ideologije bilo pravično, besklasno društvo. Elitizam i prezir prema demokratiji su naširoko rasprostranjeni i široko poznati u NDR, pa zbog čega onda krivimo socijalizam? To nije ideologija koja ovde vlada, kao što socijalizam nije bio praktikovan ni u Sovjetskom Savezu. Da je vlada VL/PDS zaista ostvarila isticane vrednosti egalitarističkog, demokratskog socijalizma, ljudi ne bi emigrirali, ne bi bilo redova, ne bi bilo nestašica, ne bi bilo inflacije i ne bi bilo protesta.

Zbog čega nije ostao ni jedan stanovnik Istočne Nemačke koji bi pružio autentičnu radikalnu alternativu VL i PDS? Zašto je inicijativu u opoziciji pokrenula neoliberalna desnica, koja je trijumfalistički hegemonizovala opozicionu borbu, namećući sebe kao glas običnog naroda koji trpi posledice loše uprave VL/PDS nad ekonomijom?

Jedina budućnost socijalizma – i jedini način da socijalizam osvoji masovnu podršku – leži u demokratiji. To ne znači samo nadmetanje na izborima, iako je to značajan deo. To znači organizovanje pokreta ukorenjenog u narodnim zajednicama i radnim mestima. To znači zagovaranje sistema koji demokratiju širi i na radna mesta i ekonomiju. To je socijalizam: demokratizacija svakog dela društva.

Borba za Istočnu Nemačku u njenoj tekućoj formi će sigurno rezonovati sa delom radikalne levice, ali neće sa

masom populacije koja će jednostavno pomisliti: „Aha, to je zapravo vrsta sistema koji želite da nam nametnete! ” Što nije tačno.

„Postoji samo jedna nada za čovečanstvo – a to je demokratski socijalizam”, rekao je Naj Beven (Nye Bevan). U to sam i sam čvrsto uveren, bez obzira da li govorimo o Britaniji, Zapadnoj Nemačkoj, Istočnoj Nemačkoj ili bilo kom drugom mestu. Ukoliko ste socijalista, onda verujete da svi ljudi zaslužuju ista ekonomska i politička prava. To ne može biti ostvareno bez demokratije – ne ograničene demokratije koju Zapad trenutno poseduje, već pune demokratije kojoj treba da težimo. Socijalističko društvo još uvek ne postoji. Ali jednog dana će morati.

A možda će se to uskoro i dogoditi. Venecuela se sprema za izbore koji će biti održani kasnije u toku godine. Najnovije istraživanje pokazuje skok podrške za kandidata radikalne demokratske levice. Ovaj do sada nepoznati stranac, Ugo Čavez, predstavlja platformu demokratskog socijalizma. Naučio je lekciju koju istočnonemačka vlada odbija da nauči. Razume da socijalizma ne može biti nametnut odozgo, već mora biti ukorenjen u masovnom pokretu, u proživljenom iskustvu običnih radnih ljudi. Ukoliko se raspoloženje ne promeni dramatično, uskoro će dobiti priliku da svoju viziju demokratskog, participatornog socijalizma sprovede u delo.

Možda smo svedoci početka izvanrednog eksperimenta.

LITERATURA:

- Alexander, S. (2013) Noisy poll results and reptilian Muslim climatologists from Mars, 12. april (<http://slatestarcodex.com/2013/04/12/noisy-poll-results-and-reptilian-muslim-climatologists-from-mars/>).
- Aly, G. (2012) *Unser Kampf: 1968 – ein irritierter Blick zurück*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Bade, K. and Oltmer, J. (2005) Migration, Ausländerbeschäftigung und Asylpolitik in der DDR. Bundeszentrale für politische Bildung (<http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56368/migrationspolitik-in-der-ddr?p=all>).
- Bandow, D. (2006) *Foreign Follies: America's New Global Empire*. Longwood, FL: Xulon Press.
- Barro, R. (1994) Democracy and growth. Working Paper 4909. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- BBC News (n.d.) Brits abroad. World overview (http://news.bbc.co.uk/1/shared/spl/hi/in_depth/brits_abroad/html/s_america.stm and http://news.bbc.co.uk/1/shared/spl/hi/in_depth/brits_abroad/html/caribbean.stm).
- Benton, G. and Chun, L. (2010) *Was Mao Really a Monster? The Academic Response to Chang and Halliday's Mao: The Unknown Story*. New York: Routledge.
- Berger, S. and LaPorte, N. (2008) In search of anti-fascism: the British left's response to the GDR during the Cold War. *German History* 26(4): 536–52.

- Berger, S. and LaPorte, N. (2010) *Friendly Enemies: Britain and the GDR, 1949–1990*. New York and Oxford: Berghahn Books.
- Bergström, G. (1978) Kampuchea. Trip report by Gunnar Bergström.
- Berkman, A. (1925) *The Bolshevik Myth (Diary 1920–1922)*. New York: Boni and Liveright.
- BPB (2014) 18. März 1990: erste freie Volkskammerwahl (<http://www.bpb.de/izpb/195467/18-maerz-1990?p=all>).
- Borbe, A. (2010) *Die Zahl der Opfer des SED-Regimes*. Erfurt: Landeszentrale für politische Bildung Thüringen.
- Burda, M. and Weder, M. (2017) The economics of German unification after twenty-five years: Lessons for Korea. Working Paper 2017-07. University of Adelaide. School of Economics.
- Caplan, B. (2006) *The Myth of the Rational Voter. Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton University Press.
- Caplan, B. (2009) Is socialism really ‘impossible’? *Critical Review* 16(1): 33–52.
- Carrier, F. (1975) *North Korean Journey: The Revolution Against Colonialism*. New York: International Publishers.
- Caute, D. (1988) *The Fellow Travellers: Intellectual Friends of Communism*. New Haven: Yale University Press.
- Cheremukhin, A., Golosov, M., Guriev, S. and Tsyvinski, A. (2013) Was Stalin necessary for Russia’s economic development? NBER Working Paper 19425. National Bureau of Economic Research.
- Chomsky, N. (1986) The Soviet Union versus Socialism. *Our Generation*, Spring/Summer Issue (<https://chomsky.info/1986/>).
- Chomsky, N. and Herman, E. (1977) Distortions at fourth hand, *The Nation*, June edition (<https://chomsky.info/19770625/>).

- Chomsky, N. and Herman, E. (1979) *After the Cataclysm: Post-war Indochina and the Reconstruction of Imperial Ideology*. Boston: South End Press.
- CIA World Factbook (2017) Country comparison: GDP per capita (PPP) (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html>).
- Cleaver, E. (1970) Statement from the US peoples' anti-imperialist delegation to Korea. History and Public Policy Program Digital Archive, University of California, Berkeley (<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114495>).
- Cleaver, E. (1971) Message to Kim Il Sung from Eldridge Cleaver. 9. septembar 1971. History and Public Policy Program Digital Archive, University of California, Berkeley (<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114497>).
- Conway, D. (1987) *A Farewell to Marx: An Outline and Appraisal of his Theories*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Corrales, J. (1999) Venezuela in the 1980s, the 1990s and beyond: why citizen-detached parties imperil economic governance. *ReVista Harvard Review of Latin America*.
- Courtois, S., Werth, N., Panné, L., Paczkowski, A., Bartošek, K. and Margolin, J. (1999) *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*. Harvard University Press.
- Cummings, B. (2004) *North Korea: Another Country*. New York and London: The New Press.
- De La Motte, B. and Green, J. (2015) *Stasi State or Socialist Paradise? The German Democratic Republic and What Became of It*. London: Artery Publications.
- Deutsche Botschaft Budapest (n.d.) *Chronik der Geschichte der Grenzöffnung in Ungarn*.
- Deutscher Bundestag (2006) Bertolt Brecht und sein Verhältnis zur Politik. WD 1-119/06, Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages. Berlin: Deutscher Bundestag.

- Dieterich, H. (1996) *Der Sozialismus des 21. Jahrhunderts: Wirtschaft, Gesellschaft und Demokratie nach dem globalen Kapitalismus*. Werder an der Havel: Homilius Verlag.
- Dowty, A. (1988) The assault on freedom of emigration. *World Affairs* 151(2): 85–92.
- Dowty, A. (1989) *Closed Borders: The Contemporary Assault on Freedom of Movement*. Yale University Press.
- Duany, J. (2017) Cuban migration: a postrevolution exodus ebbs and flows. Migration Policy Institute (<https://www.migrationpolicy.org/article/cuban-migration-postrevolution-exodus-ebbs-and-flows>).
- Dunt, I. (2015) The questions Corbyn's critics must answer, 15. septembar (<http://www.politics.co.uk/comment-analysis/2015/09/15/the-questions-corbyn-s-critics-must-answer>).
- Ear, S. (1995) The Khmer Rouge canon 1975–1979: the standard total academic view on Cambodia. Dissertation, Department of Political Science, University of California, Berkeley.
- European Commission (2017) European Union, trade in goods with Cuba (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122460.pdf).
- Fleischhauer, J. (2009) *Unter Linken. Von einem, der aus Versehen konservativ wurde*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag.
- Foster, P. (2014) *Why We Bite the Invisible Hand. The Psychology of Anti-Capitalism*. Toronto: Pleasaunce Press.
- Fraser Institute (2017) Economic Freedom of the World: 2017 Annual Report. Dataset (<https://www.fraserinstitute.org/resource-file?nid=11606&fid=7542>).
- Fröberg Idling, P. (2006) *Pol Pots leende*. Stockholm: Bokförlaget Atlas (<http://www.wordswithoutborders.org/article/from-pol-pots-smile>).

- Gallacher, W. (1953) Tribute to Stalin. *Labour Monthly* 35(4) (<https://www.marxists.org/archive/gallacher/1953/04/stalin.htm>).
- Graff, H. (1991) *The Legacies of Literacy: Continuities and Contradictions in Western Culture*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Griffiths, R. (2011) *Fellow Travellers of the Right: British Enthusiasts for Nazi Germany*. London: Faber and Faber.
- Habermann, G. (1994) *Der Wohlfahrtsstaat. Die Geschichte eines Irrwegs*. Berlin: Propyläen Verlag.
- Haggerty, R. (ed.) (1990) Venezuela: a country study. Federal Research Division. Washington: GPO for the Library of Congress (<http://www.countrydata.com/frd/cs/vetoc.html#ve0000>).
- Haidt, J. (2012) *The Righteous Mind. Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. London: Allen Lane.
- Hansard (1949) Germany and Eastern Europe. House of Commons Debate, 23. mart 1949, vol. 463 cc430-512 (http://hansard.millbanksystems.com/commons/1949/mar/23/germany-and-eastern-europe-1#S5CV0463P0_19490323_HOC_394).
- Hansard (1986) Enterprise and deregulation. House of Commons Debates, 13. jun 1986, vol. 99 cc665-731 (<https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1986/jun/13/enterprise-and-deregulation>).
- Hayek, F. A. (1945) The use of knowledge in society. *American Economic Review* 35(4): 519–30.
- Hayek, F. A. (1988) *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*. Abingdon-on-Thames: Routledge.
- Hayek, F. A. (1993) [1945] *The Road to Serfdom*. London: Routledge.
- Hayek, F. A. (2002) [1968] Competition as a discovery procedure. *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 5(3): 9–23.

- Heath, A. (2017) There is no more political debate in Britain – just an endless series of surrenders to the Left. *Daily Telegraph*, 6. septembar (<http://www.telegraph.co.uk/news/2017/09/06/no-political-debate-britain-just-endless-seriessurrenders/>).
- Hollander, P. (1990) *Political Pilgrims. Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China, and Cuba 1928–1978*. Lanham: University Press of America.
- IMF (2017) GDP per capita, current prices. Purchasing power parity, international dollars per capita. Dataset (<http://www.imf.org/external/datamapper/PPP@WEO/THA>).
- Jones, O. (2016) My thoughts on Cuba. Medium (<https://medium.com/@OwenJones84/my-thoughts-on-cuba-32280774222f#.e1r6b7vus>).
- KPD (1922) *Programm-Entwurf der KPD*. Berlin: Kommunistische Partei Deutschlands.
- KPD (1930) Programmklärung zur nationalen und sozialen Befreiung des deutschen Volkes. Proklamation des ZK der KPD. Berlin: Kommunistische Partei Deutschlands.
- Laski, H. (1946) *Reflections on the Revolution of Our Time*. Allahabad: Central Book Depot.
- Legatum Institute (2017) *Public Opinion in the Post-Brexit Era: Economic Attitudes in Modern Britain*. London: Legatum Institute.
- Locard, H. (2015) The myth of Angkor as an essential component of the Khmer Rouge Utopia. In *Cultural Heritage as Civilising Mission: From Decay to Recovery* (ed. M. Falser). Heidelberg: Springer Verlag.
- Macrotrends (2018) Crude oil prices – 70 year historical chart. Dataset (<https://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>).
- Maddison, A. (2008) Statistics on world population, GDP and per capita GDP, 1–2008 AD. Dataset, University of Groningen.

- Makovi, M. (2015) Two opposing literary critiques of socialism: George Orwell versus Eugen Richter and Henry Hazlitt. *International Journal of Pluralism and Economics Education* 7(2): 116–34.
- Milne, S. (2015) Foreword. In *Stasi State or Socialist Paradise? The German Democratic Republic and What Became of It* (ed. B. De La Motte and J. Green). London: Artery Publications.
- Mises, L. (1922) *Die Gemeinwirtschaft. Untersuchungen über den Sozialismus*. Jena: Gustav Fischer Verlag.
- Mosbacher, M. (2004) British anti-Americanism. London: The Social Affairs Unit (http://socialaffairsunit.org.uk/digi-pub/index2.php?option=content&do_pdf=1&id=12).
- Myrdal, J. (1978) Kampuchea and the war – speeches and polemics. Skriftställning 11, Oktoberföreläget.
- Myrdal, J. and Kessle. G. (1976) *Albania Defiant*. London/New York: Monthly Review Press.
- NatCen Social Research (2017) British social attitudes (http://www.bsa.natcen.ac.uk/media/39145/bsa34_role-of-govt_final.pdf).
- Niemietz, K. (2011) *A New Understanding of Poverty: Poverty Measurement and Policy Implications*. London: Institute of Economic Affairs.
- Niemietz, K. (2013) De-politicising airport expansion. IEA Discussion Paper 51. London: Institute of Economic Affairs (<https://iea.org.uk/publications/research/de-politicising-airport-expansion>).
- Niemietz, K. (2015) Reducing poverty through policies to cut the cost of living. London/York: Joseph Rowntree Foundation (<https://www.jrf.org.uk/file/47498/download?token=dkBctxBK&filetype=summary>).
- Norberg, J. (2008) The Klein Doctrine: The rise of disaster polemics. Briefing Paper 102, Cato Institute (<https://>

- www.cato.org/publications/briefing-paper/klein-doc-trine-rise-disaster-polemics).
- OECD (n.d.) Fiscal decentralisation database (<http://www.oecd.org/tax/federalism/fiscal-decentralisation-database.htm>).
- Our World in Data (2013/2017) Global extreme poverty (<https://ourworldindata.org/extreme-poverty/>).
- Our World in Data (2017) Life expectancy (<https://ourworldindata.org/life-expectancy/>).
- Piñeiro Harnecker, C. (2009) Workplace democracy and social consciousness: a study of Venezuelan cooperatives. *Science and Society* 73(3): 309–39.
- Przeworski, A. (2002) Democracy and economic development. In *Political Science and the Public Interest* (ed. E. Mansfield and R. Sisson). Columbus Ohio State University Press.
- Przeworski, A. and Limongi, F. (1997) Modernization: theories and facts. *World Politics* 49(2): 155–83.
- Quandl (2018) Venezuela general government total expenditure, % of GDP. Dataset (https://www.quandl.com/data/ODA/VEN_GGX_NGDP-Venezuela-General-Government-Total-Expenditure-of-GDP).
- RCPGB-ML (1995) *Draft Programme for the Working Class*. London: Revolutionary Communist Party of Britain (Marxist-Leninist) (http://www.rcpbml.org.uk/articles/DRAFT_PROGRAMME.pdf).
- Restuccia, D. (2010) The monetary and fiscal history of Venezuela 1960–2005. Working Paper. University of Toronto.
- Revel, J. (1978) *The Totalitarian Temptation*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Rinser, L. (1986) *Nordkoreanisches Reisetagebuch*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag (<https://web.archive.org/web/20100831053645/http://www.kdvr.de/reiseberichte/luise/luise.html>).

- Robinson, J. (1965) Korean Miracle. *Monthly Review* 16(9): 541–49.
- Röhl, K. (2009) *Strukturelle Konvergenz der ostdeutschen Wirtschaft*. Cologne: Institute for Economic Research.
- Roser, M. (2017) Working hours (<https://ourworldindata.org/working-hours/>).
- Roser, M. (2018) Life expectancy (<https://ourworldindata.org/life-expectancy>).
- Roser, M. and Ortiz-Ospina, E. (2013) Global extreme poverty (<https://ourworldindata.org/extreme-poverty>).
- Roser, M. and Ortiz-Ospina, E. (2017) Literacy (<https://ourworldindata.org/literacy/>).
- Russell, B. (1920) *The Practice and Theory of Bolshevism*. London: Allen and Unwin.
- Schumpeter, J. (1976) *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: George Allen and Unwin.
- Searle, J. (2011) The depiction of the GDR in prominent British texts published between official recognition of the ‘other’ German State in 1973 and the fall of the Berlin Wall in 1989. *eTransfers*, A Postgraduate eJournal for Comparative Literature and Cultural Studies, Issue 1.
- Seldon, A. (2004) *The Virtues of Capitalism. The Collected Works of Arthur Seldon*. Indianapolis: Liberty Fund (<http://oll.libertyfund.org/titles/seldon-the-collected-works-of-arthur-seldon-vol-1-the-virtues-of-capitalism>).
- Snowdon, C. (2017) *Killjoys: A Critique of Paternalism*. London: Institute of Economic Affairs.
- SPGB (n.d.) Russia was never socialist – and why... what we said over the years (<https://www.worldsocialism.org/spgb/education/depth-articles/history/russia-was-never-socialist>).
- Stalin, J. (1921) Our disagreements. *Pravda*, No 12 (<https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1921/jan/05.htm>).

- Steiner, A. (2010) *The Plans That Failed: An Economic History of the GDR*. Oxford and New York: Berghahn Books.
- Stöcker, R. (2016) *Das Parteiensystem Sachsen-Anhalts. Eine Analyse der Ursachen seiner Entwicklung hin zur Stabilisierung*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Trotsky, L. (1936) *The Revolution Betrayed. What Is the Soviet Union and Where Is It Going?* (<https://www.marxists.org/archive/trotsky/1936/revbet/index.htm>).
- Tullock, G. (2006) [1976] *The Vote Motive*. London: Institute of Economic Affairs.
- Tupy, M. (2016) Castro's 'accomplishments' in Cuba a load of nonsense. *Reason*, 29. november (<https://reason.com/archives/2016/11/29/castros-accomplishments-in-cuba-a-load-o>).
- Udy, G. (2017) *Labour and the Gulag: Russia and the Seduction of the British Left*. London: Biteback Publishing.
- Venezuela Solidarity Campaign (2012) *Viva Venezuela! Magazine* 2(2) (https://issuu.com/venezuelasolidaritycampaign/docs/viva_venezuela_volume_2_issue_2).
- Venezuela Solidarity Campaign (2013) *Viva Venezuela! Magazine* 3(1) (https://issuu.com/venezuelasolidaritycampaign/docs/venezuela_solidarity_campaign_magaz).
- Venezuela Solidarity Campaign (2014) *Viva Venezuela! Magazine* 4(1) (https://issuu.com/venezuelasolidaritycampaign/docs/vsc_magazine_volume_4_issue_1).
- Venezuela Solidarity Campaign (2016) *Viva Venezuela! Magazine* 6(1) (https://issuu.com/venezuelasolidaritycampaign/docs/vscnews_v6_issue1_5).
- Vereinigte Linke (1990) Vorläufiges Programm zu den Volkskammerwahlen am 18. März 1990 (<http://www.ddr89.de/vl/VL38.html>).
- Webb, S. (1933) Is Soviet Russia a democracy? *Current History*, February.

- Webb, S. and Webb, B. (1936) *Is Soviet Communism a New Civilisation?* London: The Left Review.
- Werner, A. (2015) Convenient partnerships? African American civil rights leaders and the East German dictatorship. In *Anywhere But Here: Black Intellectuals in the Atlantic World and Beyond* (ed. K. Radcliffe, J. Scott and A. Werner). University Press of Mississippi.
- Wilson Center (2013) 'Our common struggle against our common enemy': North Korea and the American Radical left. E-Dossier No. 14, North Korea International Documentation Project, Woodrow Wilson Center for International Scholars (https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/NKIDP_eDossier_14_North_Korea_and_the_American_Radical_Left.pdf).
- Wolin, R. (2010) *The Wind from the East: French Intellectuals, the Cultural Revolution, and the Legacy of the 1960s*. Princeton University Press.
- World Bank (2017) Ease of doing business index. Dataset (<https://data.worldbank.org/indicator/IC.BUS.EASE.XQ>).
- Wunschik, T. (1997) 'Die maoistische KPD/ML und die Zerschlagung ihrer „Sektion DDR“ durch das MfS', BF informiert 18/1997, Berlin: Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, Abteilung Bildung und Forschung.
- YouGov (2013) Nationalise energy and rail companies, say public (http://d25d2506sfb94s.cloudfront.net/cumulus_uploads/document/tu07589ap6/YG-Archive-131028-Class.pdf).
- YouGov (2015a) Majority support for rail nationalisation – but also policies from the 'radical' right (https://d25d2506sfb94s.cloudfront.net/cumulus_uploads/doc-

- ument/537apwugsy/InternalResults_150805_left_right_policies_W.pdf).
- YouGov (2015b) Nationalisation debate: it's not about 'what ever works' (http://cdn.yougov.com/cumulus_uploads/document/0877rs0qlh/Results_150310_PublicSector_Wesbite.pdf).
- YouGov (2016a) Socialism and capitalism results (<https://yougov.co.uk/opi/surveys/results#/survey/94978480-d625-11e5-a405-005056900127/question/a3ee8500-d625-11e5-a405-005056900127/toplines>).
- YouGov (2016b) 62% of British people support nationalising Port Talbot Steelworks (<https://yougov.co.uk/news/2016/04/01/support-nationalising-port-talbot/>).
- YouGov (2017a) What if we had a socialist government (<https://yougov.co.uk/news/2017/06/16/what-if-we-had-socialist-government-owning-signed-/>).
- YouGov (2017b) [no title] (http://d25d2506sfb94s.cloudfront.net/cumulus_uploads/document/4b0fz1wav2/PeterKellnerResults_171121_IdeologyStatements_w.pdf).
- YouGov (2017c) Nationalisation vs privatisation: the public view (https://d25d2506sfb94s.cloudfront.net/cumulus_uploads/document/uufxmyd8qm/InternalResults_170518_nationalisation_privatisation_W.pdf).
- Young, N. (1995) A comparative study on North and South Korean economic capability. *Journal of East Asian Affairs* 9(1): 1–43.

O INSTITUTU ZA EKONOMSKE POSLOVE (IEA)

Institut predstavlja neprofitnu organizaciju koja se bavi istraživanjem i obrazovanjem. Njegova misija leži u unapređivanju razumevanja fundamentalnih institucija slobodnog društva, kroz analizu i eksplikaciju uloge tržišta u razrešavanju ekonomskih i socijalnih problema. Svoju misiju IEA ispunjava kroz:

- izdavačku delatnost visokog kvaliteta
- konferencije, seminare, predavanja i druge događaje
- obraćanje učenicima i studentima
- posredovanje u medijskim predstavljajima i gostovanjima

IEA, koji je 1955. organizovao počivši Ser Antoni Fišer (Antony Fisher), predstavlja dobrotvornu obrazovnu organizaciju, a ne političku organizaciju. Nezavisan je od svih političkih partija i grupacija i ne učestvuje u aktivnostima čiji je cilj uticaj na podršku bilo kojoj političkoj partiji ili kandidatu na bilo kojim izborima ili referendumu ili u bilo kojoj drugoj situaciji. Finansira se zahvaljujući prodaji publikacija, participacijama za konferencije i slobodnim donacijama.

Uz svoju glavnu izdavačku delatnost, IEA takođe objavljuje (u saradnji sa Univerzitetom u Bakingemu) *Economic Affairs*.

U svojim aktivnostima IEA uživa pomoć istaknutog međunarodnog Akademskog savetnog odbora, kao i eminentne komisije Počasnih članova. Zajedno sa drugim predstavnicima akademske zajednice, oni učestvuju u pregledanju potencijalnih publikacija IEA, pri čemu se njihovi komentari anonimno dostavljaju autorima. Stoga svi radovi u izdanju IEA prolaze kroz isti rigorozni proces nezavisnog ocenjivanja, koji je u upotrebi u vodećim akademskim časopisima.

Publikacije IEA su u širokoj upotrebi u učionicama i primenjene u kursovima, kako u školama, tako i na univerzitetima. One se takođe prodaju širom sveta i često su prevedene/preštampavane.

IEA je od 1974. pomogao u stvaranju svetske mreže sastavljene od 100 sličnih institucija, u preko 70 zemalja. Sve one su nezavisne, ali dele misiju IEA.

Stavovi izneti u publikacijama IEA su stavovi autora, a ne Instituta, njegovih tela, članova Akademskog savetnog odbora ili viših službenika.

Institut zahvalno ističe velikodušno dobročinstvo počivšeg profesora Ronalda Kousa (Ronald Coase), koji je pružio finansijsku podršku izdavačkoj delatnosti i drugim programima Instituta.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

141.7/.8
321.01

НИМИЦ, Кристијан, 1982-

Socijalizam : propala ideja koja ne odumire / Kristijan Nimic ; [prevod Saša Mirković]. - Beograd : Centar za antiautoritarne studije : [Grafik centar], 2019 (Beograd : Grafik centar). - XLIII, 384 str. : ilustr. ; 20 cm

Tiraž 1.000. - O autoru: str. VIII. - Str. IX-XXXIII: Opasno fantaziranje-uvod za srpsko izdanje / Saša Mirković. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 370-382.

ISBN 978-86-89433-09-8

а) Социјализам б) Филозофија политике

COBISS.SR-ID 280299276

SOCIJALIZAM: PROPALA IDEJA KOJA NE ODUMIRE

Socijalizam je začuđujuće otporan na osporavanja zasnovana na iskustvu iz stvarnog sveta.

Tokom proteklih sto godina je postojalo više od dvadeset pokušaja izgradnje socijalističkog društva, od Sovjetskog Saveza, preko maoističke Kine, do Venecuele. Svi su se završili različitim stepenom neuspeha.

Ali, prema rečima pobornika socijalizma, to je samo usled toga što ni jedan od ovih eksperimenata nije predstavljao "istinski socijalizam".

Ova knjiga dokumentuje istoriju ovog, sada već standardnog, odgovora.

Ona pokazuje da se tvrdnja o tome da se radi o lažnom socijalizmu uvek iznosi nakon što se događaj odigra. Dokle god je socijalistički eksperiment na svom vrhuncu, skoro niko ne tvrdi da se radi o neistinskom socijalizmu.

Naprotiv, praktično svi socijalistički eksperimenti koji su kroz istoriju oprobani prošli su fazu medenog meseca, tokom koje su entuzijastično hvaljeni od strane prominentnih intelektualaca sa Zapada.

Oni bi retroaktivno bivali reklasifikovani kao "neistinski socijalizam" tek nakon što bi njihovi neuspesi postali toliko očigledni da ih je bilo nemoguće negirati.

